

Gipuzkoako lurralde historikoko jaiei buruzko azterketa, generoaren ikuspegitik.

Kiroletako eta Kanpo Ekintzako Departamentua eta
Kultura eta Euskara Departamentua

2009ko abuztua



Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

FARAPI S.L.



Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Aurkibidea

SARRERA.....	5
Azterketaren helburuak.....	7
ESPARRU TEORIKOA: GENERO SISTEMAK, FESTETAKO SISTEMA SINBOLIKO ETA SOZIALETAN ISLATUAK.....	8
Festei buruzko teoria antropologikoa: maila sinbolikoa eta maila soziala.....	8
Festaren testuinguru erritozkoa.....	9
Aldaketa eta krisia	10
Performancea	11
Tradizioa, kultura eta aldaketa	12
Gizarte, sinbolo eta genero sistemen arteko harremana	13
METODOLOGIA.....	19
Lan dokumentala.....	19
Landa lana.....	20
FESTA TIPOLOGIA.....	25
EMAKUMEEK FESTETAN IZANDAKO PARTAIDETZAREN BILAKAERA.....	28
Danborradak.....	29
Donostiako danborrada.....	29
Tolosako danborrada.....	44
Zumaiako danborrada.....	50
Lezoko danborrada.....	55
Tolosako San Joanak.....	56
Kaldereroak.....	60
Kalderero konpartsen antolaketa.....	63
Emakumeen partaidetza Kaldereroetan.....	65
Udalaren eginkizuna.....	70
Emakumeak konpartsa mistoetan.....	71
Aurkako argudioak.....	74
Gatazkak eta irtenbideak.....	80
Argudio nagusia: emakumeek nahi dutena.....	82
JAIEK GIZARTEAN DUTEN GARRANTZIA.....	84
Gizentasunaren agerpenak.....	84
Kirol jardunak jaietan.....	87
Aldaketaren alde lanean.....	91
Musika festetan.....	94
Artista edo musika taldeen osaera sexuaren arabera.....	95
Musika-tresnen aukera oro har.....	95
Gizentasunaren agerpena musikaren bidez.....	98
Parte hartzearen garrantzia.....	99
Dantzak festetan.....	100
Emakumeek historian zehar dantzan izan duten partaidetza.....	102
Tradizioa eta aldatetak.....	104
Dantzaren bilakaera.....	109
Dantzak.....	111
Jana eta gastronomia.....	114
Elkarte gastronomikoen eta beste elkarten pisua.....	115
Sukaldaritza publikoa etxeko sukaldaritzaren aurrean.....	117



Ekitaldi erlijiosoak.....	121
Kultur ekitaldiak.....	123
Umeentzako ikuskizunak.....	124
Solas eta hitzaldiak.....	125
Bertsolaritza.....	125
EMAKUMEEN PARTAIDETZA FESTEN ANTOLAKETAN.....	126
Partaidetza berdinzalea.....	126
Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, etxean eta etxetik kanpo aritu beharragatik.....	127
Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, antolatzeko ardura daukaten erakundeekin zerikusia daukatenak.....	127
Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, erantzukizun postuetarako sarbidearekin zerikusia daukatenak.....	129
Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, oro har parte-hartzea txikia delako.....	130
Partaidetza parekoa jai batzordeetan.....	131
Ekin lanari!.....	132
E eguna.....	133
Festa etxean.....	134
SEXU INDARKERIA.....	137
Seguruak ez diren hiriak.....	140
Herritik kanpokoak eta etorkinak.....	141
Alkohola, drogak eta indarkeria sexista.....	146
Indarkeria sexistaren aurkako neurriak.....	148
IRUN ETA HONDARRIBIKO ALARDEAK GATAZKAREN DESKRIZIA ANALISIA.....	157
Irun eta Hondarribiko Alardeak.....	157
Argudioen analisisa eta interpretazioa.....	163
ONDORIOAK.....	157
Emakumeak festan sartzeko oztopoak.....	171
Emakumeek festen antolaketan parte hartzeko dauden oztopoak.....	173
Aldaketa sustatzen duten faktoreak.....	174
Festak eta genero bortizkeria.....	174
GOMENDIOAK.....	176
Festetan genero ikuspegia txertatzea	176
1. Sentsibilizazioa.....	176
2. Prestakuntza.....	177
3. Berrikuntza.....	177
4. Segurtasuna.....	177
Emakumeen partaidetza sustatzea.....	178
1. Festa ekitaldien antolaketan.....	178
2. Festa ospakizunetan.....	178
BIBLIOGRAFIA.....	180
ERANSKINAK.....	185
1- ELKARRIZKETETARAKO GIDOIAK.....	186
2- TALDEKO ELKARRIZKETETARAKO GIDOIA.....	188
3- BEHAKETARAKO GIDOIA.....	191
4- EUSKAL HERRIKO BILGUNE FEMINISTA.....	192



SARRERA

Azterketa honen helburua da Gipuzkoako lurralde historikoko festak genero ikuspegitik aztertzea, hain zuzen hemen egiten diren festa ekitaldi anitzetan emakumeen eta gizonen partaidetzarako berdintasun baldintzak zertan diren argitzearren. Emakumeek festetan duten partaidetza Irun eta Hondarribiko Alardeen inguruan sortutako eztabaida ezin ezagunagoaren bidez jarri zitzaigun mahai gainean. Bi herri hauetan festetan berdintasunean oinarritutako partaidetzaren alde emakume eta gizon askok egin duten errebindikazioak gizarte gatazka bat sortu du, aurrez inork pentsatu gabeko neurria hartu duen gatazka gainera, eta Gipuzkoako beste hainbat bazterretara iritsi da. Herri hauetan emakumeek desfileetan parte hartzearen alde edo kontra daudenen arteko gatazkak hartu duen maila, are ustez modernoa eta demokratikoa den gizarte batean sortu dela, neurri orotatik kanpo egon da, eta horrela segitzen du oraindik ere.

Baina egia da, era berean, eztabaida honen bizitasuna ez dela errepikatu Gipuzkoako beste herri batzuetan. Ohikoa da, apartekoa baino gehiago, emakumeak festa adierazpenetan protagonista gisa sartzen joatea, ez izan arren toki guztietan abiadura berean; hau da, duela gutxi arte ezarrita zuten ikusle eginkizun hutsa baztertzeko aukera dute jada, eta horretan ari dira egun. Hau ez da gatazka arrastorik gabe gertatzen, eta beti aurkitzen ditugu jarrera bataren edo bestearen aldekoak. Alabaina, gauza larriak apenas gertatzen den, eta sortzen diren arazoak emakumeen partaidetzaren alde ari dira bideratzen, maila desberdinak dituen aurkaritza testuinguru batean bada ere. Ildo honetatik, Irun eta Hondarribiko Alardeetako emakumeen partaidetza eztabaidatu horri buruz beste herri batzuetan duten pertzepzioa oso interesgarria da, zeren eta normalean bakoitzak bere herriaren, bere jaien eta, batez ere, bere jendeen irudia eraikitze erabiltzen baita, aipatu bi herri horiekiko kontrasteak gainera, jarrera matxista edo sexista jotzen dituztenetatik at. Hau oso gauza positiboa da, inolako zalantzarik gabe, aukera ematen du-eta emakumeen eta gizonen arteko berdintasunera begira gizartean gertatzen ari diren aurrerapenak defendatzeko baloretzat (edo, behintzat, aurka egin behar ez zaion baloretzat) hartzen hasteko.

Dena den, alderdi ez hain positibo bat ere badarama berekin, honakoa: konparazio honek ikusezin bihurtzen du norberaren herriko festetan gertatzen den bereizkeria, nahiz Irun eta Hondarribiko Alardeetako jarreraren muturtzeraino zein gatazka mota hori sortzeraino heltzen ez den. Ikusezin bihurtze honen oinarrian bi arrazoi nagusi daude:

- Lehena festetako ekitaldi nagusietan ardaztea da. Kontuan izan behar dugu ezen, esate baterako, aipatu Alardeen inguruko gatazka herri horietako festa ekitaldirik garrantzitsu eta adierazgarrienaren inguruan sortzen dela. Festa guztietan bada ekitaldi nagusiren bat, edo batzuk, eta horren izaera sinboliko, errituzko eta, sarritan, ofizialak festetako erdigune, mami, bihurtzen du. Emakumeak eszena horietan egotea edo ez egotea begi-bistakoa da erabat, horietan biltzen baita protagonismo nagusia; eta horrexegatik, halaber, errebindikazioak emakumeek zeremonia horietan duten partaidetzarekin lotuta egotea. Normalean, antagonismo maila desberdinez, emakumeak ekitaldi horietan sartu egiten dira azkenean, nahiz aipatu behar den ezen kasu bakoitzean ezaugarri desberdin eta oso esanguratsuak izango dituela onarpenak. Halaz, emakumeek mailaren batean parte hartzeak, eta partaidetza honetarako erresistentzia handiegirik ez topatzeak, ezkutatu egiten ditu presentzia hori erabat normalizatuta ez dagoela erakusten duten aztarna batzuk, esaterako esangura bereziko toki eta rol batzuetan ez agertzea.



- Bigarren arrazoia zera dugu, eszena nagusi hauek ez izatea festa osatzen duten bakarrak, zati bat besterik ez baitira, emakumearen partaidetza maila desberdinetan ematen den era askotako beste jarduera batzuekin osatua. Ez da aintzat hartzen emakumeek kasu hauetan duten partaidetza, eta horrela ezkutaturik geratzen dira bai emakumearen absentzia bai berau eragiten duten faktoreak. Gainera, errebindikazio baten gai ez izatean, gutxitan jabetu gara alderdi honetaz.

Horregatik, lan honetan aztertu egiten dira, batetik, festetako ekitaldi nagusiak eta, bestetik, bestelako ekitaldi osagarriak, festa egitarau guztietan izan ohi direnak berak. Horrela aztertu egiten da emakumeak besteak beste kultur, kirol eta erlijio jardueretan duen partaidetza. Ildo honetatik, garrantzitsua da adieraztea ekitaldi horietako bakoitzak gure kultura eta gizartearen alderdi zabalak ordezkatzeko dituela, eta festetan aurkitzen duguna horien adierazpen publikoak direla. Beraz, adierazpen hauek baitan daramatzate kasuan kasuko alderdi edo eremuaren berezko ezaugarriak. Berezi maskulinitate badaude, edo androzentrismoa badute ezaugarri, horrela agertuko dira festan, eta horrelakoetan emakumearen partaidetza erabat baldintzatuta egongo da.

Hala eta guztiz, festak ez dira ospakizunera mugatzen, festen beren antolaketa ere badago eta. Normalean, pertsona talde txiki batzuek kudeatzen dituzte festak, sarritan festa batzorde bati loturik. Batzorde honetako herri partaidetza maila desberdinetan garatzen da. Horietako batzuk erakundeek antolatzen dituzte goitik behera, eta erakundeak berak dira horien garapena eta egitarauen edukia erabakitzen dutenak. Beste batzuetan, izaera mistoko dispositiboak izaten dira, eta horietako partaideak erakundea (udala) zein hiritar batzuk izaten dira; azken hauen partaidetza kultur erakunde eta mota askotako elkarleen bidez gauzatzen da, baina ez da baztertzeko banakako partaidetza ere. Azkenean, bakarrik herri ekimenari dagozkion kasu batzuk daude; hauetan udalak oso eginkizun mugatua du, eta normalean hainbat alderdiren kudeaketa administratiboan gauzatzen da. Erabakitzeke eremu hauetan emakumerik dagoen ala ez kontuan hartu beharreko alderdia da era berean, festak ebaluatzerako begira. Ildo honetatik, azterketa honek agerian laga du ezen, hemen ere, oso bide luzea egin behar dela oraindik, partaidetza berdintasunaren bidetik garatzen dela esan ahal izateko.

Kezka sortzen duen gaietako beste bat festetan zehar emakumeen kontra izaten den bortizkeriarena da. Zoritxarrez, gure inguru hurbileko festa asko eta asko prentsan agertu izan dira, ez baina herritarren, jendearen, dibertsio edo alaitasuna azaltzeko, baizik eta sexu-bortizkeriari lotutako gertakari larriak izan direlako. Baiona izan da hedabideetan oihartzunik handiena izan duenetako bat, bertako festetan azken urte hauetan zehar izandako bortxaketa kopuru gero eta handiagoagatik zehazki. Iazko sanferminetan gertatutako Nagore Lafaggeren hilketak jendea lur jota laga zuen beste gertakari bat izan zen. Horrelako muturreko kasuetara heltzeke ere, festetan zehar gertatzen den sexu-bortizkeria oso gai kezagarria da gaur egun. Izaten diren bortxaketa kasuez gain, badira hain larriak-edo (bortxaketarekin edo hilketarekin alderatuta behintzat) ez direlako prentsan edo poliziaren atestatueta jasotzen ez diren beste gertakari batzuk, hala nola zirriak egitea, jazarpena, hitzezko abusuak etab. Portaera jakin batzuk normaltzat ditugunez, sarritan ez ditugu abusuzkotzat hartzen; izan ere, testuinguru hauetan ohikoak direnez, eraman behar dugun zerbaite balira bezala onartzen ditugu. Baina kontua zera da, horietako portaera batzuen eraginez emakumeen gaineko sexu presio nabaria sortzen dela giroan, neurtzen zaila bada ere.

Era berean, hainbat gune eta unetan, ezer gertatu beharrik gabe, emakumeek duten segurtasun sententzia ahuldu egiten da eta, ondorioz, festaz gozatzeko aukera bera murriztu egiten da erabat.



Inolako zalantzarik gabe, festa giroetan (bai festetan bai laket giroetan) sortzen diren zertzeladek faktore metaketa bat dakarte azkenean, eta hauek emakumeentzako segurtasun falta handiagoa dute emaitza. Faktoreok honakoak ditugu: gaueko irtenaldiak, portaeraren gaineko gizarte arauen malgutzea (gehiegizko interpretazioak izaten dituzte eta ondorio), alkohol eta beste droga batzuen kontsumoa, etab. Gauzak horrela, baina, argitu behar dugu faktore horietako bat bera ere ez litzatekeela erabakigarria izango emakumeen kontrako bortizkeria elikatzen duen testuingururik ez balego. Festetan gertatzen dena zera baita, gizarte kontroleko dispositibo batzuk lasaitu egiten direla, eta bide horretatik abusu kopurua, edo abusuak gertatzea errazten duten zertzeladen kopurua, igo egiten dela.

Sarrera hau ezin amaitu Irun eta Hondarribiko Alardeetako arazoak azterketa honetan dagoeneko eman dioguna baino espazio gehiago ez hartzea justifikatu gabe. Horren arrazoi lehen eta nagusia jada sakon aztertutako gaia izatea da, eta horri dagokionez argitalpen pila handia egotea; hauen artean, Margaret Bullen eta José Antonio Egidok egindako "Tristes espectáculos: las mujeres y los alardes de Irún y Hondarribia" liburua azpimarratuko genuke –azterketa honetan jaso dugu liburuko alderdi garrantzitsuenen laburpen bat-. Beste arrazoi bat, hedabideetan izan duen oihartzun handiari lotua bera, neurri txikiagoko beste arazo batzuk, edo gatazka moduan azaleratu ez diren bereizkeria kasu batzuk, Alardeen kasuak egiten duen itzal handiaren azpian ezkutaturik geratu izana da. Ez dugu ahortzi behar ezen, paradigmatikoa bada ere, gatazka hau bi herritara mugatuta dagoela, eta Gipuzkoako beste herri guztietan gertatua ezin dela horrekin alderatu, dimentsioari begiratuta. Horrela, alderdi pila bat analisi eta azterketa orotatik kanpo geratu dira, aipatu kasukoak baino orokorragoak diren arren.

Azterketaren helburuak

Helburu nagusia

– *Gipuzkoako Lurralde Historikoko festetan emakumeek eta gizonek duten partaidetza aztertzea, emakumeen partaidetza berdintasunezkoa eta ez bereizkeriazkoa ahalbidetuko duten eta gatazka egoerarik sortuko ez duten estrategiak eskaintzera begira.*

Helburu espezifikoak

- *Festen eduki sinbolikoa eta eredu sexisten iraupenarekin duten lotura aztertzea.*
- *Emakumeek eta gizonek festetako protagonismoan eta antolaketan duten partaidetza maila ebaluatzea.*
- *Sexu jazarpen eta bortizkeriazko egoerak aztertzea.*
- *Festetan maskulinitasun eredu tradizional eta anakronikoen iraupenarekin lotuta dauden alderdiak identifikatzea.*
- *Festen bilakaera bultzatzen duten eta emakumeen berdintasunezko partaidetza ahalbidetzen duten faktoreak identifikatzea.*



ESPARRU TEORIKOA: GENERO SISTEMAK, FESTETAKO SISTEMA SINBOLIKO ETA SOZIALETAN ISLATUAK¹

Duela oso gutxi arte, festak bigarren mailako eremutzat hartu izan dira emakumeen eta gizonen berdintasunera begirako errebindikazioen esparruan. Horrela izateko erabili izan diren argudioen artean, berdintasunerantz aurrera egiteko ahaleginak gizarteko beste eremu batzuetan egin behar direlako konbentzimendua dago; izan ere beste eremu horiek jotzen dira lehentasunezko, festak pasadizo gisakotzat hartzen diren bitartean, proiektzio gabetzat alegia, dibertsiorako beste ezertarako ez balira bezala. Festa garaia, horrela, laneko denborako parentesi edo etenalditzat ikusten da, pertsonak eguneroko ordenatik eta errutinatik atera eta tradizioak edo, itxura batean, gizarte errealtatetik kanpo dagoen gidoi batek ezarritako rol batzuk betetzeko unetzat.

Hiritarrek oro har –ez ordea pertsona adituek– festa aparteko, egunerokotik kanpoko zerbait balitz bezala hartze honek halako zailtasun bat sorrarazten du, egiten den gizartearentzat festak duen garrantzi eta adierazgarritasuna onartzera begira. Errezelo hori argi eta garbi ikusten da, festa ekitaldi batzuetan emakumeek parte hartzearen alde agertzen ez direnek alegatzen dutenean ez daudela emakumeen eta gizonen berdintasunaren kontra, baizik eta festa salbuespen bat dela eta, beraz, tradizio batzuen aldaezintasuna defendatzeak ez duela esan nahi emakumeak beste eremu batzuetatik kanpo uztearen alde daudenik. Era berean, jarrera horietatik ulertzen da ezen festan gertatzen denak ez diola eguneroko bizimoduari eragiten, gauza banandu eta bereizitzat ikusten baita, festakotzat bakarrik, eta kanpo inplikaziorik gabe.

Alderantziz, ulertzen da ez dagoela gizarte aldaketak zertan kontuan hartu ospakizun hauetan. Hau da, festa gauza isolatu, aparteko, inolako loturarik gabea dela ulertzen da. Baina, bitxia bada ere, horrelako jarrera erakusten dutenek zalantza izpirik ez lukete izango festak kultur ondaretzat ere hartzeko, herri baten “arimatza”, herriaren nortasunaren adierazpentzat; eta horiek zeharo sustraituta daudela onartu eta ospatuko lukete; eta emozio karga handia daramatela onartuko lukete.

Herri kontzepzio honen arabera, festa gauza apartekoa eta estimatua da aldi berean, inoiz ez, baina, bertan agertzen diren desberdintasunak orekatzeko parte hartu beharra dagoen eremua.

Hala eta guztiz, antropologiatik esan dezakegu festak eduki sinbolikoa duen gizarte eta kultur adierazpen bat direla, modu zeharo kondentsatu batean islatzen dutela garatzen diren gizartearen errealtatea, eta festetan gertatzen denak oso inplikazio garrantzitsuak dituela maila guztietan. Hurrengo paragrafoetan, azpimarratu egingo dugu festak, oro har, zein garrantzitsuak diren, emakumeek eta gizonen horietan berdintasunezko partaidetza izateko errebindikazioen mailari eustera begira, eta maila teorikoan atzera botako dugu festa batek hainbesteko ahaleginik merezi ez duelako argudioa, eta aldaketaren alde dauden pertsonen beste kausa duinagoren bati ekin beharko lioketela dioena. Ondoren, festen esangura azalduko diguten eta berdintasunaren bidean aurrera egiteko garrantzia nondik datorkien argituko duten alderdi batzuk aztertuko ditugu.

Festei buruzko teoria antropologikoa: maila sinbolikoa eta maila soziala

Genero ikuspegitik festei buruz egiten den azterketa batean azpimarratu behar den lehenengo kontua festa horien maila sozial eta sinbolikoa da, Gipuzkoako Lurralde

¹ Esparru teoriko hau lantzeko oinarri hartu dugu goian aipatutako obra, “*Tristes espectáculos: las mujeres y los alardes de Irún y Hondarribia*” izenekoa, Margaret Bullen eta José Antonio Egidorena (2003).



Historikoko herrietan zein inguruko besteetan garrantzi handiko fenomeno gisa duen irismenarekin batera. Hasteko, galdera bat egin genezake: festak zergatik dira garrantzitsuak? Festak bizitzaren erdigunean daude, ez bakarrik lan eta atsedeen erritoekin lotuta daudelako –eguneroko monotonian parentesi bat ezartzen dute-, baizik eta ideia eta baloreen munduarekin lotuta daudelako, herriaren nortasunarekin, gizarte egiturarekin eta genero sistemekin, hau da, pertsonen arteko harremanekin oro har, eta emakume eta gizonen arteko harremanekin bereziki. Erantzuna, orduan, festa, errito eta laket eremuaren eta eguneroko mundu laiko eta lanekoaren nortasun ezaugarri eta gizarte egituren artean sortutako loturan dugu erantzuna.

Lehenik, festek identitate osagai sendoa daukate, eta honek kanporantz zein barnerantz funtzionatzen du. Herri edo komunitate batek kanporantz adierazpen bat egin ahal izateko duen tresna dira. Izan ere, festak dirateke herri baten gauzarik deigarrien, koloretsuen eta adierazgarriena, eta horrelakotzat harro egoteko arrazoia dira, herri baten lehen irudi edo ezaugarri nagusi gisa erabilia sarri. Bikaintasunaren jendaurreko agerpen bat dira, argi eta garbi, herri batek berezi edo nabarmenetik duenarena, norberak duen onena erakusteko eta komunitatearen identitatea kanporantz proiektatzeko aukera.

Are gehiago, pertsona askorentzat bere herriko festak nortasun edo identitate adierazgarri goren dira. Kanporantzko irudi bat proiektatzeaz gain, barne-dinamika identitario batean kokatzen da festa, kooperazio lokalaren eta gizarte esperientzia bat partekatzen ari delako pertzepzioaren bidez komunitatea eraikitzeke eginkizunean. Festek norbanakoa kolektibora hurbiltzen dute, prozesu honetan jokoan sartzen diren sentsazio eta emozio anitzen bidez.

Era berean, festak afektibitatez betetako gertakariak dira, esangura pertsonal, familiar eta soziala aurkitzen duguna. Festetako berezko erritoei atxikiriko esangura sorta batekin lotzen dira, eta sarritan horiek festaren “arima” balira bezala agertzen zaizkigu. Mijail Bakhtin-ek (1970:15) horrela adierazten du: *“Festak (direnak direla) giza zibilizazioaren forma lehen eta seinalatu bat dira... Festek beti eduki esentziala izan dute, zentzu sakona, beti munduaren kontzepzio bat adierazi dute.”* Dena den, aipatu beharko genuke ezen eduki hori festari zentzu hori atxikitzen dioten gizarte eragileek berek sortzen dutela.

Eta identitate, histori eta afektu esangura atxikitze horixe da festa ekitaldiei gizarte garrantzia ematen diena. Ordena sinboliko bat bada, festak sartuko genituzkeen ordena bat, eta ordena sozial edo “eguneroko errealtatearena”. Esfera biak, denbora, espazio edo ideia-unibertsoari loturik uler daitezke, komunikaturik daude etengabe, harreman dinamiko batez loturik, eta elkarren gainean eragiten dute. Bakhtinen hitzen ildotik jarraiki (ibid.), laneko bizitzako eten bat –atseden edo ospakizun bat- festa bihur dadin *“ezinbestekoa da eguneroko bizimoduaren beste esferatik, espirituaren eta ideienetik, etorritako elementu bat eranstea. Horren berrespenak ez du medioen eta ezinbesteko baldintzen mundutik etorri behar, baizik eta giza izatearen helburu gorenetatik, hau da, ideien mundutik. Hori gabe, ezinezkoa da inolako festa girorik izatea.”*

Erritoak eta festak ideien esferan elikatzen dira, eta errealtatea modu alegoriko batez islatzen, erantzuten edo aldarazten duten sinboloak bereganatzen dituzte.

Festaren testuinguru erritozkoa

Errito kontzeptua funtsezkoa da datuak interpretatzeko. Erritoaren definizio bat ematen hasteko, esan genezake portaera estandarizatu eta errepikatu mota bat dela, bere barne egiturari erantzuten diola, eta kultur edo erlijio ordena finkatu bati jarraitzen diola, honexek ezartzen baitu errito edo ekitaldi solemne sorta bat aurrera eramateko modu egokia. Erritoaren ezaugarri nagusietako bat duen dimentsio sinbolikoa da, eta esan dezakegu



erritoak zubi lana egiten duela lehen aipatutako bi esferen, hots, sinbolikoaren eta sozialaren artean. Hori egitean denbora, espazio eta esangura sinboliko batera eramaten gaitu, eta horretan gizarte harremanak indar handiagoz agertzen dira.

Festak Émile Durkheim-ek *Bizitza Erlijiosoaren Oinarrizko Formak* (1984) lanean "denboratik kanpoko denbora" esaten dion horretan garatzen dira; denbora hori eguneroko denboran, arrunt eta lanekoan, hots, denbora profanoan egiten den eten batez hasten da, hain zuzen denbora sakratu, festako, ospakizuneko batera igarotzearen, honetan etenik geratzen baitira gizartearen legeak eta arauak. Josefina Romak (1996:209) diosku ezen festa-mozorro edo -estalkiak festa-denborako sarrera adierazten duela, interpretatuko den paperaren, testuinguru hartan onartzen den portaeraren kanpo adierazpen bat, kasuan kasuko jantzi folklorikoa soinean. Gainera, festaren denbora bereziaren ezaugarri diren portaera batzuk aipatzen ditu, hala nola sabelkeria, mozkorra, zarrastelkeria eta parranda, eguneroko bizimoduan hainbesteko induljentziaz onartzen ez direnak berak. Espazioa ere eraldatu egiten da, apainduraren, elementu batzuen kokapen berriaren eta toki jakin batzuei eman esangura berrien bidez.

Erritoak esanguraz beteta daude, iraganaren irudikapenera eta orainaren islatzera garamatzaten sinboloen lepo. Ospakizun festek, esate baterako, eszenaratu edo gogorazi egiten dituzte gertakari historikoak, eta iraganen etsai inbaditzaileek mehatxatu zuten taldeak bizirik segitzen duela ospatzen dute. Etsaiei aurre egin zieten arbasoei omenaldia eskaintzen diete, eta horrela eginkizun pedagogikoa betetzen dute, Romak esan bezala (1996:210) haurrei, komunitatearen kide berriei alegia, irakaspen batzuk eskainiz, biztanleriaren sektore aipagarriek baloratzen duten historia baten kanpotiko ikusleak baitira.

Iraganarekin loturak ezartzen dituzten bitartean, festek gaur egungo gizarte ordena erreproduzitzen dute, egungo hierarkiekin, eliteen eraginarekin, rol banaketarekin eta gizonaren eta emakumearen irudi idealizatuarekin batera. Ikuspegi funtzionalista batetik, erritoen helburua gizarte ordena sendotzea izango litzateke. Bazterrean garatzen diren jaietan ere, halako gehiegikeria batzuk onartzen dira, eta hauek lagundu lezakete, era berean, ordena finkatua mantentzen, zeren eta une batez arauak hausteko aukera eskaintzen baitute –mozkortzea, gehiegi jatea, botere harremanak alderantztea-, ondoren "normaltasuna" atzera onartzearen.

Aldaketa eta krisia

Esfera sozialaren eta sinbolikoaren artean ezarritako loturaren eraginez, batean gertatzen den aldaketak aldaketa eragiten du, era berean, bestean. Honek ez du esan nahi aldaketak modu arin batez gertatzen direnik; izan ere, gizarte mailan proposatutako aldaketa batek oso aurkaritza gogorra topa dezake maila sinbolikoan edo alderantziz. Gizarte ordenan gauzatu diren aldaketak –kasu honetan, emakumeen eta gizonen arteko berdintasunaren errebindikazioa- festan sartzeak arazo bihurtzen du eguneroko bizimodura itzultzea eta ordena ezarria onartzea. Lehenago protagonista bakarrak gizonezkoak ziren errito errepresentazio batean emakumeak sartzeko proposamenak prozesu sozial inplizitu batzuk proiektatzen ditu sinbolikoki, ordena sinbolikoaren oinarriak astintzearekin batera.

Horrelako zertzeladetan krisiaz hitz egin dezakegu, eta krisia definitzeko zera esan dezakegu, gertakari baten gaineko kontzientzia traumatikoko unea dela, eta kontzientzia horrek, aldaketa-proposamenak eragin duelarik, nabarmendu egiten dituela une kritiko horretan antzemangarriagoa egiten den gizarte errealtatearen hainbat alderdi.



Edgard Morin-en ustez (1984), krisi sakonak anbiguotasuna dakar berekin, bere izaera suntsitzailearen (desordena, dislokazioa, desintegrazioa) eta bere sortze aukeren artean; eta anbiguotasun honek aukera emango luke konponbidea bilatzen hasteko eta, eskuartearen dugun kasu honetan, emakume eta gizon konfigurazio berria abian jartzeko. Festak aldatu nahi dituzten pertsonen jarrera (esate baterako, emakumeak Alardeetan, Kaldereroen konpartsetan edo danborradetan sartu nahi izatea) arauak urratzetik haratago doa, eta sarritan probokaziotzat interpretatzen da, are krimentzat ia-ia. Baina urraketek, batzuetan, eragin positiboak dituzte. Émile Durkheimek, *Metodo Soziologikoaren Erregelak* lanean, azpimarratu egiten du gizarte aldaketak aurreratzen dituzten eta, horrenbestez, osasungarriak diren urraketa edo haustura batzuen alderdi positibo eta beharrezkoa. Sokratesen kasua aipatzen du. Hau, Atenasko legearen arabera, zuzen zigortutako kriminal bat zen, baina egin zuen krimen hori, bere pentsamendua aske izatea baitzen besterik gabe, ezinbestekoa izan zen gaur egun zorionez badugun pentsamendu askatasunerako funtsezkoak diren moral eta fede berriak prestatzeko. Askatasuna, diosku Durkheimek, *“sekula aldarrikatu ahal izango ez zena galarazten zuten arauak urratu ez balituzte... Alabaina, une hartan urratze hori krimena zen, kontzientzietan oro har oso-oso bizirik zeuden sentimenduei egin iraina baitzen. Eta, hala eta guztiz, krimen hori probetxuzkoa zen, egunez egun gero eta premiazkoagoak ziren eraldaketen aitzindaria baitzen.”* (1974: 88).

Performancea

Mundu sinbolikoaren eta sozialaren, festaren eta egunerokoaren arteko harremana atzemateko beste kontzeptu erabilgarri bat Victor Turner antropologo sinbolikoak erabilitako *performancearena* da. Termino hau, lehenik, hizkuntzalaritzaren eremuan erabili zuten, mintzairak testuinguru jakin batean dituen forma, eginkizun eta esanguraren arteko harremana adierazteko. Turnerrek prozesu sozialen eta antzerkiaren arteko loturari aplikatu zion, eta drama sozial kontzeptua sortu zuen gatazka aztertzeko. Haren iritziz, performance horrek kultura ekintzan adierazten zuen, praxia –hau da, praktika edo ekintza–, prozesu sozial bat antzeppen bat balitz bezala gauzatzea, prozesu horren bilakaeran izandako etapa guztiak igarota, hala nola haustura, krisia, konpontze edo bideratzea (edo atzera bueltarik gabea zelako egiaztapena) eta, azkenean, berrintegratzea.

Ildo honetatik, *performance* kontzeptuak lagundu diezaguke festetan, forma dramatikoa duten antzeppen gisakoetan –aktoreek rol jakin batzuk bereganatzen dituzte, jantzi bereziak daramatzate, eta maila sinbolikoan adierazten dituzte iraganeko eta oraineko hainbat alderdi–, agerikoak diren prozesu sozialak nabaritzen. Bigarrenik, festaren inguruan sortutako gatazken kasuan, hauen bilakaera antzezlan bat balitz bezala jarraitu dezakegu: haustura eta krisia, konponbidearen bilatzea, eta kanporatutako alderdien, lehenik gatazka eragin zutenen berrintegratze balizkoa. Hirugarrena, antzerkiaren eta antzeppenaren metaforak balio digu, zeren eta festak garatzen diren testuinguruak aukera ematen baitigu gizartean sustraitutako ideiak eta baloreak agerian lagatzeko, eta ideia eta balore hauek drama sozialaren eszenatokian ikusten ditugu, era berean. Azken batean modu dinamiko bat da, bai gizarte egitura eta harremanak ulertzeko, bai eszenaratzen diren testuinguruaren, interpretatzen dituzten aktoreen eta ikusle dituztenen arabera sinboloek, erritoez eta festek duten indar sortaile eta kontraesankorra nabaritzeko².

Argi dugu festa eta erritoen esangurak kontuan hartzeaz gain, proposatutako aldaketaren eraginei ere ekin behar zaiela, garbi baitugu Turnerren *performanceek* “gizarte bizitzako

2 Ildo honetatik Turnerren erreferentziatzeko obra *From Ritual to Theatre* da, baina Manuel Delgado, Jeremy Moore eta Josefina Romaren laburpen-lanak ere kontsultatu ditugu.



premia kritikoak eszenaratzen” dituztela (Delgado 2001: 9). Hau da, festen inguruan sortzen diren polemikek gizartean sor edo estalita dauden beste gatazka batzuk simulatzen dituzte, hauek festan aurkitzen baitute beren erritu-antzezpena. Festetan parte hartzen duten emakume eta gizonak paper anitzeko aktore sozialak dira, eta festetako erritu-unibertsoan eguneroko beste eszenatoki batzuetan betetako rol eta esandako diskurtsoen isla aurkitzen dugu.

Tradizioa, kultura eta aldaketa

Kultur praktiken eta genero sistemen arteko harremana ulertzea kulturaren zein tradizioaren kontzeptualizazio dinamiko baten mende dago. Kultur sistemak etengabeko negoziazio eta birdefinizioan daude, etengabe aldatzen dira pertsonen beren inguru soziokulturala eraikitzeo aukeratzen dituzten ezaugarrien -generoaren inguruko ideia, arau eta baloreak barne-, taldeen arteko harremanen eta pertsonak sartuta dauden prozesuen arabera. Ikuspegi dinamiko honetatik, ez dago kulturarik ekintza sozialaren aurretik; oso bestela, kultura sortu eta birsortu egiten da, gizarte egitura islatzen eta sendotzen, edo zalantzan jartzen eta astintzen duten prozesuen bidez.

Tradizioaren kontzeptu jakin bat -historiari atxikia bera, hain zuzen praktika soziala egonkorra eta kultura eta nortasun lokalaren adierazgarria den iragan batean ainguratzeko- agertzen zaigu festa espazio maskulinoa defendatzeko argudiorik sendoen. Tradizioaren kontzeptu honek hainbat alderdi ditu: alde batetik, denborarekin metatzen duen balioa eta, bestetik, belaunaldiz belaunaldi igarotzeko modua. Denbora-dimentsioaren oinarrian errepikapena eta denboran zeharreko jarraitasuna dago, eta garrantzia irabazten doa garai gutxi-asko urrun batetik iraun izanagatik. Transmisioaren alderdia ere esanguratsua da, ez bakarrik denbora-alderdiarekin lotzen duelako, baizik eta arbasoen komunitatearekin loturak ezartzen eta identitate-loturak ere sortzen dituelako. Koherentzia eta jarraitasun zentzua ematen du.

Interpretazio honek Eric Hobsbawm-ek (1986) azaldutako ikuspegiari egiten dio aurre; honen arabera tradizioak, aldaezinak izan beharrean, asmatu egiten dira, iraganarekiko harremana manipulaturik oraineko egoera berriei erantzutearren. Gizarteak bilakaeran daude, eta gizarteekin batera baita dituzten ohiturak ere: tradizioa ez da erlikia, bizirik dagoen zerbait baizik; ez du errepikapen hutsean zertan geratu, zeren eta mantentzearen arrazoiak, hain justu ere, bilakaeran egotea baita. Gizarte aktoreek berek erabakitzen dute, beren kulturaren sortzaileak izanik, tradizio batek iraun edo hil behar duen: berrikuntzak sartzen dira, ideia berritzaileak sortzen dira, benetakoa bizirik izan dadin eta bere freskotasun guztiaz ager dakigun, hala XXI. mendean nola XVII.ean. Tradizioa interpretatzeko modu hau bat dator kulturaren kontzeptualizazio dinamiko batekin. Honen arabera, kultura *“prozesu historiko eta ekonomikoekiko elkarrekintzaz eraikitzen da, eta identitatea bere barnean hartzen du, gizarte eragileek, beste talde batzuetatik bereizteko ezaugarriak aukeratzen dituztelarik, bereganatzen, negoziatzen eta birdefinitzen duten elementutzat”* (Díez, 1999a).

Tradizioak aldaketa anitz zurga baditzaiteke itxuragabetzeke zein galtzeke, begi-bistakoa da “tradizioaren” atzean beste zerbait ere badagoela, eta arazoa ez datzala, benetan, hartan, baizik eta emakumeen eta gizonen arteko botere banaketarekin eta pribilegio maskulinoak ez galtzeko erresistentziarekin zerikusia duten beste faktore batzuetan. Erresistentzia bat gertatzen da, baina hau bilera sozial batean aldaketa bat egitearen kontrako jarreratik haratago doa, tradizio zahar bat gaurkotzeko aldaketatik haratago, erritu sakratu bat berritzetik haratago; ezarritako genero sistema eraldatuko luketen aldaketen aurkako jarrera da, finkatutako botere eta ospeak lagatzearen kontrakoa, emakumeen eta gizonen artean berdintasun handiagoa onartzearen aurkakoa.



Ulertu egin behar da, ezinbestekoa da, emakumeak kolektibo gisa baztertzen diren esparru zabalagoa, eta eskatzen duen seriotasuna eman behar zaio, badago eta halako joera bat, gai hau festa eta aisialdiaren munduari lotu eta garrantzia kentzeko. Irun eta Hondarribiko Alardeetan, esaterako, aurkituko dugu ezen azpian dagoena zera dela, emakumeak baztertzea gizonezkoak okupatzen eta disfrutatzen duten erdigune sinbolikotik (Bullen & Díez, 2002:6). Izan ere, botereari lotutako espazio sozial eta sinbolikoek erakusten duten errealitate maskulinotua zalantzan jartzea da kontua. Aurka egiten zaien ekintzen garrantzi soziala nabaritzen ez bada, alderdi afektiboa sendotzen eta tradizioa bere testuinguru politiko eta sozialetik baztertzen bada, aldaketaren ukapena justifikatzen da. Hauxe da posizio erlatibistak erabiltzen duen estrategia: kultur desberdintasuna erabiltzen du, botere harremanak zein gizonezkoek kontrol eta ospe posizioetara iristeko duten pribilegiozko sarrera legitimatzeko espresiotzat. Virginia Maquieirak dioen bezala (1998:187):

“Hain zuzen ere kulturaren izenean egiten dena da, hau da, kultur espezifikotasuna babesteko eta mantentzeko ideia gorenari buruzko diskurtsoa, gaur egun, mundu mailan indartsuen agertzen dena bizi dugun mundu honetan emakumeok ditugun erreklamo eta eskariak desaktibatze formatzat.”

Azterketa honen ahalegina tradizio monolitiko eta kultura esentzialistaren kontzeptu jakin batek erritualizatu eta abalaturako gizarte praktikak detektatzea da, ezen kontzeptu hori, bere indar gerarazleaz, erreakzio gisa agertzen da desberdintasunezko egoera estrukturaletan aldaketak egiteko proposamen aurrean.

Gizarte, sinbolo eta genero sistemen arteko harremana

Gure argudio ildotik jarraitu ahal izateko, ongi finkatuta laga behar dira genero sistemen lau ezaugarri oinarritzko, ezinbestekoak baitira gure analisisira begira. Lehena, genero sistema gizarte harremanez osatu ehun bat dela; bigarrena, asimetrikoa dela, maskulinotasun hegemoniko baten arabera hierarkizatutako gizarte egitura bati egokitua. Hirugarrena, ez dela, inondik inora, egonkorra, baizik eta gatazkaren, kontraesanen eta praktika alternatiboen bidez eraikia. Azkenean, espazio-denbora testuinguru jakin bati, giza harremanak moldatzen eta aldarazten dituzten baldintza sozio-historikoen mendeko bati erantzuten diola.

Genero sistemaren kontzeptualizazio hau bat dator “genero” terminoaren beraren esangurarekin, ezen antropologia sozial eta feministatik gizarte eta garai jakin batean emakume edo gizon izatearen eraikuntza soziokulturaltzat definitzen da. Hau da, gizonentzat eta emakumeentzat portaera egoki jotzen denaren kontzeptualizazio soziala, eta pertsona edo taldeen arteko harremanen definizioa, giza gorputzak duen ugaltze ahalmena duela erreferentziatzen. Carmen Díezek (1999b:64) honela azaltzen du:

“Ikuspegi honetatik, planteatzen dena zera da, ar edo eme *jaiotzeak* (ezberdintasun biologikoa) normalean emakume edo gizon *egitera* garamatzala (ezberdintasun soziala), eta ildo horretatik femeninoa eta maskulinoa denaren kanonen arabera *portaera* izan beharko dugula. Femeninotasuna eta maskulinotasuna aldatu egiten da kultur testuinguru batetik bestera, eta baita garai batzuetatik beste batzuetara ere; are gehiago, pentsatu behar dugu balore edo nolakotasuntzat hartzen dugun eraikuntza horrek ez duela zertan unibertsa izan, ezta zertan gizarte guztietan egon ere”.

Horrela ulerturik, generoa ez da jada “emakume” kontu hutsa, edo gizonek eta emakumeek betetzen dituzten rolen kontu hutsa, eta analisirako tresna boteretsu agertzen zaigu; gizarte jakin batean “emakume izatearen” eta “gizon izatearen” eraikuntzan eragiten duten balore edo ezaugarrietan ikertzera garamatza, eta lagundu egiten digu gizarteko balore nagusiekin bat egiten ez duten femeninoasun eta maskulinotasun ereduakiko



errefusa azaltzen. Maskulinitasuna zein femininitasuna eraikuntza edo nozio kulturalak dira, eta deskribatu egiten dute gizarte jakin batean “gizon izatea” edo “emakume izatea” zer den. Ez diote oinarri biologiko finko bati erantzuten, baizik eta gorputzari eta beronen ugaltze ahalmenari loturiko -ez baina horrek determinaturiko- prozesu historiko eta praktika sozial bati.

Genero kontzeptuaren alderdi garrantzitsuenetako bat bere erlazio dimentsioa da. Beste modu batez esanda, kontzeptu hauen eraikuntza gizarte harremanen esparruan sartzen da, baina harreman esparru honetan, genero faktoreez gain, beste hainbat aldagai ere sartzen da, klasea, adina edo talde etnikoa esaterako. Eta erlazio edo harreman hauek dira, aldi berean botere harremanak baitira, genero sistemaren ardatzak. Generoa ez da gizarte egituraren diharduen desberdintasun sistema bakarra, zeren eta lotu egiten baitzaio beste hierarkizazio forma hainbati, hala nola gizarte klase, jatorri etniko edo jarrera ideologikoari. Era berean, gizarte hierarkia festen egiturari, identitate faktoreari eta jarrera ideologikoari loturik ikertu beharko genuke. Generoan bildurik, esan genezake ezen Gipuzkoan –mendebaldeko gizarteetan bezala oro har- *“maskulinitasun hegemoniko baten oinarrian egituraturako genero sistema bat”* (Díez 1999b:64) dela nagusi. Maskulinitasuna aztertzean, ikusten da maskulinoaren eredu desberdinak daudela, eta horien artean maskulinitasun eredu nagusi bat atera eta hau besteen gainetik ezartzen dela, bai femininitasuna bera bai beste maskulinitasun forma batzuk mendean hartuta. Balore “hegemoniko” edo nagusiak ezagututa, ikusten dugu genero sistemak botere sistemak direla, eta horietan emakume eta gizon eredu batzuk onartuak direla, emulatuak eta txalotuak, beste batzuk kritikatu eta zigortzen dituzten bitartean. Beraz, ez gaude sexu bereizkuntzako prozesu sinple baten aurrean, baizik eta hierarkizazio prozesu batenean: hau da, aldea desberdintasun bihurtzen da, eta honek hemen aztertzen ari garen borroka eta errebindikazio sozialen antzekoak eragiten ditu.

Gure gizartean, emakumeak –kolektibo gisa- desberdintasun posizio batean daude gizonekiko, eta desberdintze horri –baliabide materialetarako eta boterea baliatzeko aukera desberdintasunaren emaitza den horri- eusten diona sexu/genero desberdintzearen eraikuntza eta naturalizazio konplexu bat da. Alabaina, ezin murriztu genezake gizartea emakumeen eta gizonen arteko dikotomia eskema batera, zeren eta bi taldeon arteko hierarkia maila desberdinak baitaude. Bilatu behar dena zera baita, emakume edo gizon ereduaren eta boterearen erabilpenaren (kapital “erreal” edo sinbolikoa) artean ezarritako harremanak.

Illo honetatik, eta generoa isolaturik ez baizik eta norbanako edo kolektiboen arteko elkarrekintzaz eraikitzen delako premisari jarraiki, oso iradokitzailea zaigu azterketa feministetan eta generoari buruzkoetan (Messner 1992; Brod & Kauffman 1994; Gilmore 1994; Connell 1995)³ interes-gune garrantzitsu bat hartu duen maskulinitasunei buruzko azterketa. R.W. Connellek, bere *Masculinities* (1995) lanean, eredu hegemoniko edo nagusiarekiko erlazioan -edo aurkaritzan- agertuz joan diren maskulinitasun forma desberdinei buruzko ohartarazpena egin digu⁴.

Illo beretik, femininitasun eta maskulinitasun eredu hegemonikoen erreprodukzioaren eta eredu hauek emakume eta gizon izateko beste forma batzuen gainean nagusitzeko duten boterearen gaineko gogoeta bat egin genezake. Batez ere interesatzen zaiguna zera da, femininitasun eta maskulinitasun nozio horiek lantzen eta erritu eta festan

3 Gai honi dagokionez, Emakundek mota honetako lehen jardunaldiak antolatu zituen Donostian, “Gizonak gizarte ordena berriaren aurrean” izenaz (2001eko ekainak 13-15).

4 Kirolean ematen den maskulinitasunaren erreprodukzioari buruzko azterketek esparru konparatiboa sortu dute, festetan azaltzen diren balore maskulinoak hobeto interpretatzeko. Ikusi Carmen Díezek (1996a & b) Gipuzkoako futbolari buruz egin lanak.



islatzen dituen sozializazio prozesua.

Izan ere, agerikoa da femeninitasun ereduak, maskulinitasun ereduak bezala, mendebaldeko gizartean orokorrak diren diskurtsoetan eraikitzen direla. Alde batetik, emakume eredu nagusiak lantzen dira –ama (edo, euskal testuinguruan, matriarka) edo “neska polita”- eta gizon eredu nagusiak halaber, “matxoaren” estereotipoaz irudikatuta berauek. Bestetik, eta lehenekiko aurkaritzaz, eredu alternatiboak daude, batez ere eredu feminista eta emagizonarena. Kasu guztietan, desberdintasuna naturaltzeko prozesuaren zati gisa funtzionatzen duten genero estereotipoetan oinarrituta eraikitzen dira ereduak. Bere *Andamios para una nueva ciudad* (1997:39) liburuan, Teresa del Vallek azaltzen digu nola funtzionatzen duten estereotipoek gizonei eta emakumeei buruzko pertzepzio jakin batzuk sortzeko zein esleitutako rola sendotu eta finkatzeko:

“Estereotipoa zera da, ezaugarri (fisiko, psikologiko) positibo edota negatibo jakin batzuk modu finko batez aplikatzea, pertsona edo talde baten adierazgarri balira bezala. Generoa ideia, interpretazio, esperientzia multzo gisa ikustean, gizarte jakin batek bere rola nola sailkatzen dituen eta bere estereotipoak eraikitzen dituen moduak azter daitezke. Esate baterako, soldatapeko langile/etxekoandre rolen oinarrian, sarritan, zera dugu, gizonak abenturazale ikusten ditugula, kanporantz bideratuta, proiektzio publikoaz, eta emakumeak, berriz, intimistak, barnekoaren, espazio itxien zaindari eta txikieriekin eta funtsik gabeko gauzeekin kezkatuta. Aldi berean, rol horiek femenino, maskulino, emakume-ama, emakume etxekoandre estereotipoek dituzte elikagai. Estereotipoak eraginkorrak dira mugak ezartzen dituztelako, ekonomikoak direlako eta pertsonaren edota estereotipatzen dituzten taldeen gaineko manipulazio eta menderatze maila handiagoak ahalbidetzen dituztelako.”

Estereotipoa “sailkatze” estrategiaren zatia da. Honen bidez, metafora mailan bada ere, lortu egiten da etiketa jakin batzuk pertsona jakin batzuei itsatsita geratzea. Etiketak –normalean ezizen gisa ezarria da, “xextrazale” edo “perbertitu” esaterako- oinarritzat duen estereotipoa iradokitzen du, eta “elementu mugatzaile bihurtzen duen” asoziazio sorta gogorazten, *“zeren eta kasu askotan eragotzi egiten baitu pertsona, edo taldea, benetan dena aintzat hartzea”* (del Valle 1997a:40). Hauxe da genero estereotipoekin benetan gertatzen dena, desberdintasuna gauza “naturalizat” erakusten baitigute eta, horrenbestez, egoera hori aldatzeko ahalegin ororen aurka agertzen baitira. *“Genero estereotipoen helburua gizonak rol jakin batzuetarako hobeto prestatuta egotea gauza naturalizat agerraraztea da”* (ibid.).

“Naturala” “normalizat” interpretatzen da eta hori, bere aldetik, arau bihurtzen da: del Vallek dioen bezala, estereotipoak *“ez dira erregela edo arau, baina eragin arautzailea izan dezakete”*. Hau da, kultura jakin batean positiboki baloratutako gizon edo emakumearen estereotipoak bere eragina du pertsonak hautemateko, ebaluatzeko eta juzkatzeko moduan, igurikapen batzuk eragiten ditu, eta horiek betetzen ez dituen pertsona zigortzen du. Horrela, estereotipoak murriztu egiten du gizon eta emakumeen portaera: eredu idealizatua imitatzea bultzatzen ditu, hori egiten ez duten pertsonak a-normalizat, natura-kontrakotzat hartzen dituzten eta, beraz, porrot soziala diren bitartean.

Festa askotan proiektatzen den emakume irudiak erantzun egiten dio, batetik, emakume-ama estereotipoari, honetan balore batzuen lanketa eta transmisioa azpimarratzen baita, eta, bestetik, objektu-emakume estereotipoari, honek azpimarratu egiten baitu itxura fisikoa eta emakume edertasunaren estereotipo bat bultzatzea. Kasu biotan, den-dena emakumeek gizonekin duten harremanaren inguruan mugitzen da, eta batez ere emakumeek, ama, emazte, alaba edo arreba gisa, beren famili harremanetan duten tokiaren eta etxeko espazioari eta zaintzaile eginkizunari atxikita egotearen inguruan.



Gipuzkoako kasuari edo euskal testuinguruari dagokionez, kultura matriarkalaren alderdi batzuk azaldu behar dira, eredu hori azpimarratzen baitute.

Emakumea matriarka gisa eraikitze hori Andrés Ortiz Osés eta Karl Mayr-ek *El Matriarcalismo Vasco* (1981) lanean garatutako tesitik dator; izan ere, mitologia, etnografia eta hizkuntzako datuetan oinarriturik, baina batez ere Jose Migel Barandiaranek ahozko tradizioetik bildutako kontakizunek⁵ erakutsi ildotik joz, lan honetan dioskute ezen historiaurreko garaietan euskal kultura matriarkala izan zela, Mari jainkosa⁶ zuela erdigune, eta geroago sistema patriarkalek baztertu egin zutela hura, Neolitoan euskal lurraldeetara iritsitako taldeek ezarri baitzituzten. Euskal kulturen oinarri matriarkal bat badelako nozioak oso eragin sakona izan du euskal irudi-mundu herritarrean, are diskurtso politikoan –nazionalistan- ere, hemengo kulturaren elementu bereizletzat hartu izan baitute (izan ere, onuratzat du gizarte matriarkalen naturarekiko eta elkartasun, harmonia eta sentiberatasun baloreekiko asoziazioa), kultura ezarriarekiko kontrastean (patriarkatuaren asimetria, handigura eta lehiakortasunaren eroalea baita).

Gai hau hainbat antropologi lanek kritikatu dute. Horien artean lehena Teresa del Vallek zuzendu eta 1985ean *Mujer Vasca: Imagen y Realidad* izenburuaz argitaratutako ikerlana izan zen. Ikerlan honek kontrastatu egin zituen Ortiz Osésekin eta bere dizipuluek landu teoriak eta euskal emakumeek une horretan bizi zuten egoera erreala, eta besteak beste agerian laga zuen emakumeek gizartean eragiteko zuten gaitasun mugatua⁷ –egiaz, espainiar estatuko eta Europako beste herrialde batzuetakoarekin alderatzeko modukoa; gainera, euskal emakumeen heterogenotasun handia erakutsi zuen, matriarkatuaren tesiaren bultzatzaileek proiektatutako landa eremuko emakume tradizionalen oinarritu irudi unibokoarekiko kontrastean:

“Irudi unitario honek landako emakumearen idealizazio bati, hobeto esanda, baserriko emakumearen idealizazio bati erantzuten zion euskal emakumea aurkeztea zuen oinarri, etxeko sazerdotisa balitz bezala aurkezten baitzuten. Irudi tradizional horretan, hezur-haragizko emakumeak, hiriko munduko emakumeak –etxekoandreak eta lantegietako langileak-, are kostaldeko emakumeak berak ere eta, batez ere, Euskal Herrian bizi baina beste toki batzuetatik helduak diren emakume asko, ez ziren inon ageri”⁸ (Díez 1999: 160).

Tradizioaren edo identitatearen nozio esentzialistak bezala, euskal emakumearen irudi erromantikoak errealitatearen ikuspegi idealizatua erakusten digu, eta kulturaren bereizletzat, eta irudikatutako “esentzia” horren elementu bereiztezina den neurrian, aldaketaren aurkakoa da. Gipuzkoan elikatu egiten da matriarkalismoaren irudia, euskal gizartean agintzen dutenak emakumeak direlako uste osoa lekuko, ezen indartsu, ahaltsu eta menderatzaile aurkezten dizkigute, aukeramenez dihardutela, gizonen esanari, are inorenari ere, men egiteke alegia.

Emakume eredu ideal horien aurka, berriz, eredu alternatiboak sortu dira, eta hauek femininotasunaren eta maskulinitasunaren antitesizat hartzen dira. Matriarkaren, “neska politaren” edo “matxoaren” estereotipo bat itxuratzen den bezala, zeharo estereotipo negatiboa proiektatzen da feministari eta honekin doan gizonezkoari dagokienez. Oraindik ere, herri irudimenean, emakume feminista femininotasunaren eredu nagusiaren anatema da, gizarteak laudatzen dituen ezaugarrien ukapen hutsa. Eredu feministarekiko errefusa

5 Kontakizunak Barandiaranek bildu zituen 1918 eta 1925 bitartean, eta Gran Enciclopedia Vasca-ren lehen liburukian argitaratu (1972).

6 Ortiz Osésekin jainkosaren ama alderdia, matriarkala eta bisexuala garatzen du geroago *La Diosa Madre* (1996) izenaz egin obra batean

7 Mitoen interpretazioaren beste irakurketa kritiko batzuetarako, del Valle 1997 eta C. Díez, 1999 (b).

8 Díez 1999: 160



hiru puntu nagusitan oinarritzen da: itxura fisikoan ("mari-mutil" estereotipoa); sexualitate eta moraltasunik ezean ("maltzur" estereotipoa: lesbiana edo puta); eta *statu quo*ari egin mehatxuan ("sesiozale" estereotipoa).

Festetan proiektatzen diren eta horietako errito egituran islatzen diren maskulinitasun eredu nagusiei dagokienez, nabarmentzen diren elementuak honakoak dira: gizona protagonista gisa; itxura militarra; parranda maskulinoa; balore "maskulinoen" transmisioa. Maskulinitasun forma horrek ezarri estereotipo nagusiarekin konforme ez dauden gizonak, edo jarrera feministekiko halako bat etortze edo sinpatia bat erakusten dutenak, "ez-gizon" kategorian sartzen dira (emagizon edo homosexualaren estereotipoa), eta balizko lehentasun sexual edota politikoetan oinarriturik kritikatzeko dituzte.

Festak gizarte errealitatearen isla gisa aztertzean, sexu estereotipoen naturaltze bat ikusten da; horiek neurri sinbolikoak hartzen dituzte, zuzentasun eta egia aura bat eskuratzen dute, eta genero harremanak finkatzen dituzte sistema zeharo zurrin batean, honetan familia, matriarkaren figura buru dela, egitura egonkortzaile eta aspaldidaniko identitate baloreen babesle aurkezten zaigula. Aldi berean, estereotipo hauek feminismoa balore eta gizarte ordena tradizionalaren urraketatzat aurkezten duen diskurtso batean oinarritzen dira, berdintasun errebindikazioen entzutea belzteko asmo garbi batez. Ikuspegi tradizionalistatik, feminista eta erradikaltzat identifikatutako pertsonak "bestea" dira, genero sistema nagusietatik eta politika kontserbadoretik at geratzen dena eta bereizte diskurtsoen bidez kanporatu eta baztertu nahi dena.

Ginea Berriko baruyen artean "gizon handiak" eraikitze prozesuari buruz egin lanean, Maurice Godelier-ek (1986) diosku ezen gizonen indar nagusia sexu biek partekatzen dituzten sinesmen batzuen onarpenean oinarritzen dela. Sinesmen horiek hierarkia ordena bat abalatzen baitute. Desberdintasuna naturalizatu egiten da, bereizte soziala gertaera biologikoen proiektzio sinbolikoan oinarritzen duten baloreen transmisioaren bidez. Bourdieuk (1980) azaldu egiten du sektore edo pertsona menderatuek otzantasunezko jarrera bat onartzen duten mekanismoa: *"Botere orok dimentsio sinbolikoa du berekin: menderatuengandik atxikimendu forma bat lortu behar du, baina hau ez datza kontzientzia argi batek propio hartutako erabakian, baizik eta gizarte gorputzen otzantasun berehalako eta hausnarketa-aurrekoan"*. Festetan islatzen diren sinbolo eta baloreez osatutako gizarte ordena eta genero sistema onartzeak lagundu egiten du aldaketaren ukapena ulertzen.

Bourdieu dioenez (ibidem.), gizartean dauden balore sistema desberdinek kapital sinboliko handiagoa aitortzen diote talde batzuei beste batzuei baino. Tradizioaren defentsa inmobilitista gizarte botere eta ospe handiagoko sektoreei loturik joan ohi da, proposamen berritzaileenak boteretik baztertuen dauden sektoreetatik datozen bitartean. Jarrera inmobilitistak euskal gizartearen ikuspegi bat sustatzen du, eta honetan emakumeak indartsuak eta autoritarioak dira, balore tradizionalen transmisioaren arduradunak, eta familia patriarkalaren sistema ezarriari eutsi eta heterosexualtasuna defendatzen dute. Sistema honi emandako balore positiboa naturaltze prozesutik dator, honen bidez emakumearen rola -ugaltzaile eta zaintzaile- eta gizonaren eginkizuna -produktore, babesle eta protagonista publiko- biologiak eta naturak ezarrita ageri baitira. Rol hauetatik desbideratzea anormaltasuntzat, edo naturaren irregularitasuntzat interpretatzen da. Halaz, gizarte eta sexu desberdintasunaren oinarri biologikoa zalantzan jartzen duen pertsona oro modu negatiboan baloratzen da, are negatiboago kultura eta tradizioari oinarritzko eskubideei baino garrantzi handiagoa ematen dien nozio esentzialista errefusatzen badu eta, azkenean, identitate edo ideologia jakin baten defentsatik at, berdintasun sozial handiagoko ikuspegi askoz zabalago bati atxikitzen bazaio. Ikuspegi hau mehatxua da bai status quoarenzat bai botere eta ospe banaketarentzat, hauek guztiak gizarte egiturek politikoki eta ekonomikoki bideratuak baitira, emakumeen eta



gizonen arteko harremanean kudeatuak, eta maila sinbolikoan festetan islatuak. Zailagoa da, baina, aldaketari ordena “errealean”, egunerokoan, eustea, erritoaren botere sinbolikoak espazio sakratua sortzen baitu eta honetan, hipotesi mailan, “politika” kanpoan bailegoke eta, horrenbestez, antzinako formak, desberdintasunean oinarrituak, tinko eta sendo defenda baitaitezke.



METODOLOGIA

Txosten hau egiteko erabilitako metodoa kualitatiboa izan da funtsean, elkarriketa sakonetan zein partaidetza bidezko behaketan oinarritua.

Elkarriketa sakonak (banakakoak edo taldeei eginak) eta behaketa dira lanabes metodologikoak, eta aztertzen ari den taldera hurbiltzea dute xede. Lehenak aukera emango du taldearen diskurtsoa jasotzeko, eta ekintzak biltzeko, berriz, bigarrenak. Horrela, hitza eta ekintza kontrastatu ahal izango dira, eta funsgabetasun agerikoak edo kontraesanak identifikatu eta, behaketaren bidez, diskurtsoan ageri ez den zenbait alderdi ere argitara atera. Bi lanabes osagarri dira, besteak beste behaketak modua ematen duelako diskurtsoa hobeto ulertzeko eta inguruarekin eta testuinguruarekin sakonago ohitzeko.

Bildutako datuak eta informazioa testuinguruan kokatzea da analisi antropologikoaren alderdi oinarrizkoetako bat, zeren eta esangurak dauden testuinguruaren arabera baitira; horretarako, bibliografi ikerlan bat egin da aztertutako festa ekitaldien ezaugarri, bilakaera eta esangurei –esplizituak baitira kasu honetan- buruz.

Lan dokumentala

Lan dokumentalaren barnean informazioa bildu da landa-lanerako aukeratutako festetako bakoitzari buruz, batez ere sorburuari, historiari eta izan diren (edo ez diren) aldaketa esanguratsuenei dagokienez. Dokumentazio lan hau egiteko aukeratu diren festak honakoak dira:

Bildu den informazioa

Antzuola	Inauteriak
Donostia	Kaldereroak Iñudeak eta Artzaiak Auzoko festa (Txanpontxo Bidebietan)
Irun	Kaldereroak Iñudeak eta Artzaiak Inauteriak San Isidro (Bentas auzoan)
Legazpi	Santikutzak
Tolosa	Inauteriak San Joan
Zumaia	San Telmo
Bergara	Mendekostea



Maila orokorrean, Gipuzkoako festei buruzko hainbat artikulutako informazioa bildu da, Kulturaren Euskal Planari buruzkoa, Kulturaren Euskal Behatokia, etab. Eta fase honetan aurkitutako zailtasunen artean, gaiari buruzko dokumentazio espezifiko urria azpimarratu beharko genuke.

Landa lana

Planteatu den moduan, metodologia kualitatiboa izan da, metodo etnografikoan oinarritua. Horretarako elkarrizketa sakonak egin dira, talde elkarrizketekin eta hainbat behaketarekin batera.

Landa-lanerako erabilitako gidoiak eranskin gisa doaz. Kontuan hartu behar da ezen, eranskin horretan, hiru ataletako (elkarrizketa sakona, talde elkarrizketa eta behaketarako gidoiak) bakoitzarentzako gidoi orokor bat jasotzen dela, eta horixe izango genuke lana egiteko izan den oinarria, nahiz kasuan kasuko pertsona edo jardueren ezaugarrien arabera aldatu eta egokitu egin den. Azkenean erabili den gidoi pila handia dela eta, honetan gidoi orokor edo generikoa besterik ez dugu jaso.

Gidoietan, bai pertsonal teknikoaren zein antolatzaile edo partaideenetan, Bilgune Feministak egindako hainbat iradokizun jaso dira.

● **Elkarrizketa sakonak**

Guztira 14 elkarrizketa egin dira (banakako zein binakako elkarrizketak), eta 19 pertsona izan dira elkarrizketatuak. Emakumeak 12 izan dira, eta gizonezkoak 7. Elkarrizketen iraupena ordubete ingurukoa izan da, eta oso-osorik grabatu eta hitzez hitz transkribatu dira, ondoren aztertu ahal izateko.

Elkarrizketarako aukeratutako pertsonen profila honakoa izan da: hainbat festa ekintzaren antolaketan, edota behaketarako aukeratutako festetakoren baten garapenean, partaidetza aktiboa duten emakumeak eta gizonezkoak.

Antzuolako kasuan, batere elkarrizketa “formalik” egin ez badugu ere, udal kultur teknikariarekin hainbat hartu-eman izan dugu, eta pertsonal teknikoaren eztabaida-taldera ere gonbidatu genituen, baina ez zuten joateko modurik izan.

Era berean, bi herritan teknikari karguak dituzten hiru pertsona elkarrizketatu dira, eta Bilgune Feminista taldea, emakumeak festetan sartzeko unean diren zailtasunen gainean asko dakiten adituak dira eta. Era berean, bi udaletan ordezkari politikoak diren bi emakume elkarrizketatu ditugu.

Azkenean, etxeakoandre bat eta alaba bat elkarrizketatu ditugu, hain zuzen festek, kasu askotan, eginkizun eta lanak ugaltzea eragiten dien pertsonen ikuspegia eta bizipenak biltzearen.



Egindako elkarrizketak	Partaide kopurua	Emakumeak	Gizonezkoak
Kalderero tradizionalak – Donostia -	1	1	
Kalderero tradizionalak – Donostia -	1		1
Udal teknikariak	3	2	1
Gazte Asanblada – Zumaia -	1		1
Gazte Asanblada – Zumaia -	1	1	
Udaletako ordezkari politikoak	2	2	
GUZTIRA	9	6	3

Era berean, elkarrizketa batzuetan bi pertsonak hartu zuten parte aldi berean.

Egindako elkarrizketa bikoitzak	Partaide kopurua	Emakumeak	Gizonezkoak
Bilgune Feminista	2	2	
2009ko pregoilariak –Legazpi-	2	2	
Dantzaria eta aditua –Legazpi-	2		2
Festa Batzordea eta Thámessis Bidebieta taldea –Donostia-	2		2
Baserri giroko etxeakoandreak	2	2	
GUZTIRA	10	6	4

● Talde elkarrizketak

Guztira 8 eztabaida talde egin dira, eta partaideak 50 izan dira; hauetatik 28 gizonezkoak izan dira, eta 22 emakumezkoak.

9 taldeetatik bat udaletako teknikariez osatu zen, hiru mistoak izan dira, hau da, gizonezkoak eta emakumezkoak izan dira partaide (parte hartu ahal izan zutenak oso gutxi izanda, ez zuen zentzurik taldeak sexuaren arabera banatzeak), bi talde izan dira bakarrik emakumez osatuak, eta beste bi gizonezkoz osatuak soilik, aukeratutako herrietako bitan, Donostian eta Tolosan zehazki. Parte hartu duten pertsonen banaketa ondoko taulan ikus dezakegu:



TALDEAK	Partaide kopurua	Emakumeak	Gizonezkoak
Donostiako emakume taldea	2	2	
Tolosako emakume taldea	8	8	
Donostiako gizonezko taldea	9		9
Tolosako gizonezko taldea	6		6
Bergarako talde mistoa	7	4	3
Zumaiaiko talde mistoa	9	4	5
Bidebietako (Donostia) talde mistoa	3	1	2
Irungo talde mistoa	3	2	1
Udal teknikarien taldea	3	1	2
GUZTIRA	50	22	28

Teknikariz osatutako taldeari dagokionez, aipatu behar guztira 13 herritako kultura edota euskara arloko udal teknikariekin (udalaren barne antolaketaren arabera festa ekitaldiak antolatzekeo ardura duen departamentua ez da beti bera izaten) harremanetan jarri eta gonbidatu genituela, baina azkenean 3 udal besterik ez zirela ordezkaturik egon.

Aipatzekoa da, halaber, Donostiako taldeetan gizonen eta emakumeen partaidetzari dagokionez gertatu den aldea; izan ere, emakumezkoak halako lau izan dira deialdietara agertutako gizonezkoak, emakumezko ordezkari 12 erakunderi eskatu bazaie ere guztira.

Aipuetako erreferentziak argitze aldera, esango dugu solasaldi bat den kasuan solaskideak hiru motatan antolatu ditugula: emakumea (E) gizonezkoa (G) eta elkarriketagilea, hain zuzen partaideak anonimo mantentzearen.

● Oharrak

Hainbat motatako festatan (herriko festak, inauteriak, tradizionalak, berriak, ...) egin dira behaketak, 8 herritan guztira. Horietako bakoitzean behatutako festak ondoko taulan daude jasota:



Egindako behaketak

Antzuola	Inauteriak
Donostia	Kaldereroak Iñudeak eta Artzaiak Auzoko festa (Txanpontxo Bidebietan)
Irun	Kaldereroak Iñudeak eta Artzaiak Inauteriak San Isidro (Bentas auzoan)
Legazpi	Santikutzak
Tolosa	Inauteriak San Joan
Zumaia	San Telmo
Bergara	Mendekostea
Errenteria	Talo Eguna

Ospakizun hauetako bakoitza behatzeko aukeratu diren ekitaldiak honakoak izan dira:

Antzuola: behaketa lana Sorgin Dantzan zehar egin zen, hartz, tximino eta hezlearen irteera zuela lagun; ekintza hauek guztiak igande-inautean izan ziren.

Donostia: Konpartsa Tradizionalaren Kaldereroen desfilean egin zen behaketa Konstituzio Plazan, eta baita Ikasbidek antolatutako Amara Berriko Iñude eta Artzainen desfilean ere. Bidebieta auzoko festei dagokienez, behaketarako aukeratuak hauek izan dira: Txanpontxoren jaitsiera (festen hasierako ekitaldia), danborrada eta, azkenean, sardina-jana herrikoia (festak amaitzeko ekitaldia).

Irun: Iñude eta Artzainen desfilea, Kalderero eta Inauterietako konpartsen desfilea eta hurren txokolatada, patata-tortilla lehiaketak eta judo erakustaldia, Bentas auzoko San Isidroko festetan.

Legazpi: festa hauek segidako bi asteburutan zehar izan dira, eta egun horietan zehar behaketa xake txapelketan, erraldioen alardean, "Santikutzeko Prozesioan" eta "Ezpata Dantza Tradizionalean", gurutze santuaren erlikia Mirandaolara itzultzeko prozesioan eta burdinola martxan jartzeko ekitaldian egin da.

Tolosa: Aurrera K.E. danborrada ostiral-inautean eta diana, txistulariak eta txarangen irteera igande-inautean. San Joanetan zehar, San Joan egunean zehar egindako ekintzak behatu dira, hala nola eskopetarien goizeko elkarretaratzea, San Joanen alardea udalbatzarekin batera, Meza Nagusiko irteera dantzari eta erraldoiekin eta eskopetarien salbaz amaitutako prozesio laburrarekin, eta batel estropadak. Era berean udalbatza behatu genuen, eta Bordondantzariak,



Txistulariak, Musika Banda eta eskopetariak Triangulo plazan, hantxe izan baitziren azkeneko desarrak, eta alkateak dantzatutako ohiko aurrekua ondoren.

Zumaia: San Telmoetako ekitaldietan zehar, hondartzako zaldi-lasterketa behatu zen larunbat arratsaldean, haur festa, txaranga, txosnetako giroa, danborrada eta bandera igotzea igandean, eta ermitarako prozesioa, meza nagusia eta kalejira astelehenean, zaindariaren egunean alegia.

Bergara: hainbat jarduera (dantza lehiaketa) eta igandeko giroa, zezen-plazan errekortariak eskaini emanaldiarekin batera. Astelehenean beste jarduera batzuetara jo genuen, esaterako bitsaren festa eta karaokera. Tortilla lehiaketa ere ikusi nahi izan genuen, baina azkenean ez zuten egin.

Errenteria: 2009ko talo egunaren garapena, eguerditik arratsaldeko zortziak arte.

Behaketa hauetan zehar argazki ugari egin ditugu, eta baita bideo-grabazio batzuk ere. Elkarrizketetan bezala, behaketarako gidoi bat izan dugu, eta hau ekintza mota bakoitzera egokitu. Gidoi hau ere eranskinean dator jasota.



FESTA TIPOLOGIA

Egiaz, zaila da gure Lurralde Historikoan ospatzen diren festen deskripzio orokor bat egitea, zeren eta festa bakoitzak bere berezitasunak baititu. Horregatik, egin behar den lehenbiziko lana festak motaka sailkatzea da, oso gainteko sailkapena izango bada ere.

Aztertu direnen artean (nahiz, seguruenik, egiten den sailkapena beste guztietan ere aplikatu daitekeen), honako festa mota hauek aurkitu ditugu:

- **Izaera erlijiosokoak**, hauetan ospakizunaren arrazoa herriko zaindariaren eguna izatea, erromeriak, prozesioak edo antzekoak izaten baitira.
- **Izaera profanokoak**, hala nola inauteriak, Iñudeen festa, Aste Nagusia eta beste hainbat; hauetan ez da ezer ospatzen bereziki.
- **Izaera militarrekoak**, gudu erreal edo fikziozko batean lortutako garaipena ospatzekoak, esaterako hainbat herritako alardeak; horrelakoen ezaugarria ekitaldi nagusia desfile militar bat izatea da.

Festa guztiak hiru tipologia hauetakoren batean egokitzen badira ere, egia da, halaber, festa bakoitzak ekitaldi sorta zabala duela eta horiek ez daudela, ezinbestean, ospakizunaren arrazoi lehen edo nagusiarekin lotuta. Hau da, izaera erlijioso edo militarreko festa batean, ekitaldi nagusia ezaugarri horren inguruan garatuko bada ere, izaera “pagano” edo “zibileko” beste ekintza batzuk izaten dira (“erlijioso” edo “militarrari” kontrajarririk nolabait), kontzertuak, dantzak, lehiaketak, otorduak, jokoak, etab.

Hala, ospatzen diren ekitaldi moten artean, eta era askotakoak badira ere, beste sailkapen bat egin dezakegu. Izan ere, gehien-gehienak maila hauetakoren batean egoki daitezke:

- **Erlijiosoa**: ekitaldi erlijiosoak, hala nola mezak edo prozesioak.
- **Militarra**: funtsean desfileak (alardeak) eta hauei lotutako beste ekitaldi batzuk.
- **Desfileak**, dantzak, emanaldiak, Sardina erretzea, etab.
- **Kirolekoa**: kirol lehiaketak (esaterako krosa, lasterketak, txapelketak, etab...), baina baita herri kirolak ere.
- **Gastronomikoa**: herri bazkari eta afariak, otorduak prestatzeko lehiaketak, dastatzeak, etab.
- **Musikala**: kontzertuak, txarangak, fanfarreak, koruak, dj-ak, etab.
- **Kulturala**: antzerki emanaldiak, bertsolariak, etab.
- **Dantza**: herri dantzak eta dantzaldiak.
- **Landa girokoa**: abere edota baserriko produktuen feriak.
- **Zezenei lotua**: bigantxak, errekortarien erakustaldiak, zezenketak, sokamuturra, etab.

Ekitaldien artean egin daitekeen beste bereizketa bat dugu **izaera formalekoak edo informalekoak** diren. Bereizketa hau ez da erabatekoa; halako mailaketa bat aipa genezake, formalenetik informalenera iristeko. Prozesio edo alarde bat formaltasun maila handienaren barnean egongo lirateke; herri bazkari bat, jokoak eta dantzaldiak, berriz, informalak izango genituzke.

- **Formala**: formalak antolaketa zehatz eta zorrotz baten arabera ekintzak dira, halako zeremonia eta seriotasun ukitu batez hornituak; horrelakoetan ez da



onartzen inprobisaziorik edo arau diren jarraibideetatik ateratzerik. Jantziak, portaera, musika, ibilbidea, pertsonaia jakin batzuen protagonismoa eta abar aurrez definituta daude, eta arau jakin (idatzi edo idatzi gabe) batzuen arabekoak dira. Horrelakoen garapena erabat aurreikusgarria da eta, normalean, ez dute mamizko aldaketarik izaten.

- **Informala:** ekintza informalak, ezen antolaketa eta programazio jakin bat badute ere, ez dute hain arau zorrotzik betetzen, eta partaidetza espontaneoak izan daiteke, edo inprobisatua, eta normalean irekia gainera.

Formalaren eta informalaren arteko bereizketa hau goian aipatutako ekintza tipologiari aplikatzen zaio; halaz, kategoria berean ekintza formalak eta informalak aurkitu ahal izango ditugu. Esate baterako, dantzarekin lotutako ekitaldien artean argi eta garbi bereiz genitzake herri dantzak batetik eta dantzaldietakoak bestetik. Herri dantza edo dantza tradizionalen kasuan, izaera formalagoa, are errituala ere ikusten da. Eta ez da gauza bera, halaber, musika kontzertu bat edo dantzaldi bat, edo festako errito-uneetako batetan ereserki bat jotzea. Era berean, esaterako formaltasun maila desberdinak ikusten dira herrietan egiten diren danborraden artean (are herri batean bertan ere), batzuk beste batzuk baino formalagoak dira eta.

Bada festa batean egiten diren ekitaldiak bereizteko beste modu bat ere: **izaera ofiziala edo ez ofiziala**. Ekitaldiaren esangura agintari (instituzional edo erlijioso) onartu motaren baten partaidetzaren mendean egongo da halaber, batez ere ekitaldian protagonismo berezia hartzeari dagokionez (esate baterako festei hasiera ematen dien txupinazoaren kasuan, udaletxean bandera jasotzean, edota agintariak desfilea egiten duten ekitaldietan).

Kontuan hartu behar da ezen, erakundeak (udalak normalean) ordezkaturik dauden ekitaldi ofizialak direnean, ekitaldi hauek izaera berezia hartzen dutela, hainbat mailatan:

- **Ekitaldiari legitimitatea ematen diote**, hau da, hor ageri diren baloreak, hierarkiak eta abar, beste erakunde batzuen ordezkariekin eta erlijiosoekin batera besteak beste, aginte aintzatetsi batek legitimatuta geratzen dira. Esate baterako, emakumeak baztertuta dauden ekitaldi bat baldin bada, erakundeen presentzia legitimatzen ari da bazterketa hori; beste agintari mota bat, edo kolektiboren bateko ordezkari bat ditugun pertsonak dauden ekitaldi bat baldin bada, horien posizioa onartzen ari gara.
- **Erakundeetako ordezkariak hiritarrak ordezkatzeko dituzte**. Erritotzat har genezakeen egoera batean, beste elementu batzuek nortasun kolektiboaren zentzua inbokatze gaitasuna dutela (banderak, himnoak, dantzak, etab.), sendotu egiten da agintariak herritar guztien ordezkari izate hori.

Ofizialaren eta ez ofizialaren arteko bereizketa honen barnean, **udalek edo beste erakunde mota batzuek antolatu eta finantzatuta (erabat edo neurri batean) dauden festak edo festetako ekitaldiak** bereiz daitezke. Kasu hauetan agintarien presentzia esplizitu edota erritualik ez badago ere, ezin ukatu legitimazio ahalmenak indar osoz segitzen duela, herritarren ordezkari gisa agertzeko erantzukizunarekin batera. Ildo honetatik, erakundeek antolatu eta finantzaturiko ekitaldietan ordezkatzeko duten populazioarekiko inolako errespetu faltarik ez gertatzea espero izaten da.

Festetako ekitaldi batzuek, gainera, **izaera erritual zorrotz, serio, are sakratuagoa dute**, beste batzuk, erritoaren hurrenkera errepikatu eta estandarizatuari jarraitzen bazaizkio ere, **festa edota jolas izaerakoak** diren bitartean. Sarritan, izaera serio eta sakratukoak bat datoz formal eta ofizialekin, ez baina beti. Adibidez, dantza batzuk, edo San Joanetan



etxeetan lizar-adarrak jartzea bezalako ohiturak, sua bera, errito izaera garbikoak dira, baina ez dute zertan ofizial edo formal izan. Kontzertuak, dantzaldiak, jolas asko eta beste hainbat jarduera laket hutsa dira, eta jendea dibertitzea beste helbururik ez dute.

Festa egitarauen artean, era berean, **ekitaldi nagusiak eta bigarren mailakoak** bereiz genitzake. Ekitaldi nagusiak festa identifikatzen dutenak dira, hunkigarrienak, zirraragarrienak, jende gehien biltzen edo mugarri bat ezartzen dutenak. Bigarren mailakoak festa orotan izaten diren bestelako jarduera guztiak izango lirateke, ordezkia edota kanpoan gera daitezkeenak berak.

Beste maila batean, honetan sarritan erritozkoa, formala, ofiziala eta nagusia bilduko lirateke, **komunitatearen identitatea goستن den ekitaldiak** izango lirateke, hau da, komunitatearen idiosinkrasiako ezaugarriak identifikatzen diren ekitaldiak. Hemen izango genituzke herriko bandera edo ikur izaera duen beste elementuren bat goratzen den ekitaldiak, ereserki bat jotzen denak, eta komunitatearen ekitaldi berezizat hartzen diren bestelako guztiak.

Azkenean, ekitaldiak zuzentzen zaizkion **publiko motaren** arabera bereiz genitzake, eta ekitaldietan espero den **partaidetza motaren** arabera. Kolektibo jakin batzuk kanpoan uzteko asmorik ba ote den alde batean utzita, egia da, halaber, ekitaldi orotan pertsona mota jakin baten partaidetza izatea espero izaten dela. Kasu garbia dugu pertsona heldu, haur eta gazteen arteko bereizketa, izan ere horien guztien gustuko ekitaldiak antolatzeak ahalegina egiten da. Alabaina, ez ohi da kontuan hartu emakumeen eta gizonezkoen partaidetza desberdina, nahiz argi dagoen ezen, oso sarri, ekitaldi batzuetan gizonezkoen edo emakumezkoen presentzia handiagoa izaten dela.

Partaidetza motarekin batera bereizi egin beharko genituzke **biztanleek partaidetza aktiboa** duten ekitaldiak eta **ikusle huts** eginkizuna betetzen dutenak. Kasu hauetan ere, aintzat hartu beharko litzateke zein publiko motari zuzentzen zaizkion. Jarduera motaren arabera, kolektibo batzuek beste batzuek baino partaidetza handiagoa izango dute, bai ikusle moduan bai partaide aktibo gisa.

Zergatik da interesgarri festa eta festetako ekitaldien artean lehen bereizte eta sailkatze hau? Emakumeen eta gizonen partaidetza diferentzialaren esangura eta garrantzia aztertzeak, ezinbestekoa da partaidetza horiek dagokien testuinguruan behar bezala kokatzea. Ildo honetatik, esate baterako emakumeak ekitaldi nagusi, erritozko, ofizial eta formal batetik kanpo geratzearen zentzua eta ondorioak eta dira bigarren mailako ekitaldi ludiko, ez formal eta ez ofizial batetik kanpo geratzeak dituenak. Partaidetza hori ebaluatzea baldin bada kontua, aintzat hartu behar da partaidetzaren kalitatea, eta horretarako ezagutu egin behar da emakumeak parte hartzen duen edo kanpoan uzten duten ekitaldien izaera eta esangura.



EMAKUMEEK FESTETAN IZANDAKO PARTAIDETZAREN BILAKAERA

Azken hiru hamarkadetan zehar emakumeen eta gizonezkoen berdintasunaren defentsaren arloan lortu diren eskubideez gain, genero eredu eta rolak zalantzan jartzeak bere arrastoa laga du bizitza publiko eta pribatuaren hainbat arlotan, duela oso gutxi baita aipatu festa eremuan ere. Urte hauetan zehar, festa batzuen edo ekitaldi batzuen gainbehera eta berpiztea ikusi dugu. Partaidetza nagusiki maskulinoa zen ekitaldi batzuk desagertu izana, edo gizonezkoen partaidetza murriztu izana izan da, inolako zalantzarik gabe, emakumeak partaidetza aktiboago batez sartzeari ahalbidetu duten faktoreetako bat.

Hala, emakumeek festetan parte hartzen duten egungo egoera duela 30 urte inguru hasi zen bilakaera baten emaitza da; bilakaera horren hasierak bat egin zuen sexuen arteko berdintasunaren arloan errebindikazio mugimenduek izandako gorakadarekin. Dena den, kontuan hartu behar da egungo festa askoren forma eta egitura XIX. mendearen bigarren erdialdekoa eta XX.aren hasierakoa dela, orduan finkatu baitzen emakumeak etxeko esparrura eta ama eta etxearen zaintzaile eginkizun “idealera” mugatu zituen gizarte eta lanaren antolaketarako eredua. Lanaren sexuaren araberako banaketa finkatze hori oso estu lotzen zaio genero sistema jakin baten finkapenari, XX. mendeak oso aurrera egin arte behintzat. Mendebaldeko gizarte osora zabaldu den eredu horrek, espainiar estatuan, erregimen frankistaren laguntza eta bultzada izan zuen, honek goratu egin baitzuen ama eta etxekoandre eginkizuna, bide batez garbi mugatuz emakumeen partaidetza bizitza publikoan, bai lanari bai arlo ludikoari lotuan, are beste europar herrialde batzuetan baino modu zorrotzago batez gainera.

Lana emakumeen eta gizonezkoen artean modu desberdin batez banatzeak bere isla izan zuen, eta du, aisialdiaren kudeaketan: gizonezkoek, “produktoreak” eta “ogia irabazten dutenak” izanik, lanalditik kanpoko aisialdirako eskubidea izan zuten; emakumeek, “ugaltzaile” eta “aktibitaterik gabeak” izanik, ez zuten eskubide hori izan, eta gaur egun ere defizit hori ari dira pairatzen neurri handi batean; horrela, duten balizko “denbora libre” probetxuzko gauzak egiteko erabili ohi dute. Ostean, denbora librearen antolaketa horren eraginez, gizonezkoak dibertsio espazio berrietako protagonista bihurtu ziren –kiroletatik festetaraino iritsiz-, eta espazio hauek izaera maskulino nabarmenekoak izango ziren; gastronomi elkarteak eta kirol klubak, festa jarduerak antolatzeke espazio nagusiak berak, XIX. mendearen amaierako eta XX.aren hasierako urte horietan sortu zituzten. Gaur egun betikotzat hartzen ditugun festa ekitaldietako asko eta asko garai horretakoak dira, eta jendaurrean maskulinitasuna erakusteko, berresteko desira bati erantzuten diote (desfile militarrak, indar erakustaldiak, etab.).

Hogeigarren mendeko azken laurdenean izan diren aldaketa sozialek erronka bota diote indarrean dagoen genero sistemari, eta begi-bistakoa da azken hamarkadetan zehar errebindikazio hori festa eremura iritsi dela. Gainera, diktadura amaierako erreforma eta berritze giroa eta laurogeiko lehen urteak, gure gizartean Mugimendu Feminista pil-pilean zela alegia, oso egokiak izan ziren era askotako aldaketak sartzeko, baita festetan ere, eta seguruenik gaur egun proposatu –eta aurka egin zaion- aldaketetako batzuk askoz errazagoak izango ziren garai haietan egin balira.

Ondoren, landa-lanean zehar jasotako kasuetako batzuk aztertuko ditugu, aipatu bilakaera honen argigarri baitira.



Danborradak

Danborrada Donostian⁹ sortutako festa bat da, geroago Gipuzkoako herri askotara zabaldu dena. Kasu askotan, gainera, festa egitarauko beste ekitaldi bat da gaur egun.

Azterketa honetan, Tolosa, Zumaia, Lezo eta Donostiako danborradei buruzko datuak jaso ditugu, ondorengo orriotan aztertzeko.

Donostiako danborrada

Danborrada ulertzeko, donostiarrari buruzko aipamena egin behar da. Izan ere haxe da lehena, eta honexetatik atera dira beste herrietakoak. Horregatik, deskripzio lehen hau danborrada honetan oinarrituko da, eta aztertutako beste herrietakoak aztertzeraz joko dugu gero.

Sorburua

Danborrada izaera militarreko festa mota bat da, baina ez dugu ahanzi behar jatorrian inauterietako ziklokoa zela. Danborradek, pixkanaka-pixkanaka, galdu egin zuten bere inaute izaera hori, eta baita izaera informal eta ez ofiziala ere, eta hala militar itxurako osagai gehiagoko ekitaldia bihurtzen joan ziren, formalagoa inolaz ere, are halako ukitu ofizial batez hornituta kasuetako batzuetan.

Kontua ez da hemen sakonera jotzea festaren sorburuen gai honetan ezen, bestenaz ere, ez dirudi oso argi dagoenik kontua; historiaren aipamena egitearen arrazoi nagusia beste bat da, hain zuzen festen historiari buruz egin interpretazio herrikoiak jasotzea, emakumeen partaidetzaren alde edo kontra egiteko unean “Historiari” emandako garrantziarekin eta historia horrexen manipulazioarekin batera. Kasu honetan, oso interesgarria da gogoratzea ezen elementu erlijiosoak, militarrek eta inauterietakoak gainjartzen joan direla Donostiako danborradaren bilakaeran zehar.

Alderdi erlijiosoa hastapenetan ikusten dugu, 1597ko urtean izurrite latz bat zela eta Donostiako biztanleak salbatzeagatiko eskerron gisa San Sebastiani egin prozesioaz. Prozesio hau urtarilaren 20an izaten zen, santuaren egunean alegia, Santa Mariaren elizatik Antigua auzoan santuari eskainita zegoen ermita zahar bateraino.

Alderdi militarra geroago sartuko zen, gudaroste frantsesek hiria okupatuta zuten garaian. Donostia harresiz inguratuta zegoen, gotorlekua zen azken batean, eta bertako biztanleak, merkataritzan eta nabigazio kontuetan aritzen zirenak, giro militarrean bizi ziren. Eta inautearekiko lotura parodia batetik sortu zen, honek jaso egiten baitzuen emakumeak, beren suilekin zihoazela, eta okinak, beren barrilekin hauek, hiriko iturri bakarretara ura hartzera zihoazen soldaduekin elkartzen zireneko eszena. Diotenez, txanda zain zeudenean emakumeek kuarteleko doinuak jotzen zituzten barriletan, eta denbora luzea itxaron behar izanez gero emakumeak eta okinak barrilak joz animatzen omen ziren. Azkenean giroa sortu eta denek bat egiten zuten barrilekin, suilekin, soldaduen danborrekin eta zarata egiteko balio zuen guztiarekin.

Horretatik ondoriozta dezakegunez, egun ezagutzen dugun danborrada ekarriko zuen festaren lehen asmoa parodia izan zen, inauterietako festa bat zen, eta emakumeek, danborradaren sorburuari buruzko bertsioetako batean behintzat, partaidetza aktiboa izan zuten.

9 <http://www.ingeba.euskalnet.net/liburua/donostia/62ssfiles/623ssfiles.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]



“Donostia, XIX. mendearen erdia igaro arte, gotorlekua izan zen, eta zalantzarik ez dago Danborradaren sorburua musika militarrean, guardia aldaketetan edo desfileetan dagoela. Izan ere donostiarrek, inauterietako espiritu lizuna baliatuta, martxa hauen parodia egiten zuten, bakoitza bere erara jantzita eta barril txikiak joz hasiera batean, eta denborarekin danborrak gehitu zitzaizkien, eta trajeak uniformatu, Gipuzkoako batailoiek erabiltzen zituztenenen antzekoak eginez (batailo horien sorburua Gipuzkoako Tertzioa da, Felipe V.a erregeak 1703ko urtean sortua). Geroago, festaren estetikari okin, sukaldari eta urketari jantziak erantsi zizkieten, zeren eta Danborradaren balizko sorburuetako beste bat hiriko bi iturri publikoren inguruan kokatzen baita (“Kanoietan” zen bata, eta “San Bizenteko koxketakoa” bestea); horietan, garai hartako okin, sukaldari eta urketari ugariak, hiriko kuartelak hornitu behar baitzituzten, ura hartu eta barrilak garbitzen zituzten, eta horiexekin errepikatzen zituzten gotorlekuko goarnizioen martxa militarrek, guardia aldaketa egiten zenean.”¹⁰

“Ezin dugu historia aldetik zehaztasunez adierazi Donostiako kaleetan zein urtetan ateratzen zen lehen danborrada. Batzuek diotenez, 1836an Donostia urez hornitzen zuten hiru iturrietako batean txanda zain zeudelarik neskameek eta hauen lagunek -langileek eta soldaduek- suilen gainean egiten zuten arrada da sorburua. Egia itxura handiagoa du, baina, pentsatzeak Danborrada Donostiako Inauteriaren konpartsetako bat dela.

“Lehenago ere izan ziren batzuk. Hala, 1817an, itsu valentziarren maskarada eta lorazainen konpartsa, eta hurrengo urtean Kaldereroen Konpartsa eta Danborrada, azken hau 1836an seguruenik, Karlistaldian erabat sartuta alegia. Harrezkero, hiriko zaindariaren festa ospatzeko, ordu txikitan kaleetan barrena ibiliko ziren, Santesteban maisuaren zortziko baten doinuaz; hau, lehen urteetan, bakar-bakarrik barrilak erabiltzaile josten zuten, eta geroago danbor soinu handikoak gehituko zitzaizkien.

“Partaideak, hasiera batean arropa bitxiz mozorrotuta zihoazen, uniformatu egin ziren geroago. (...)”

“Danborradarekin festa ziklo bat hasten zen, hau astearte-inautean amaitzen baitzen, sardina-ehorzketaekin.”¹¹

Sorburuari buruzko kontakizun hauek espekulazioak dira, bai, baina zalantzarik ez dago ezen, errealitate historikoari egokituak izan ala ez, beren pisua dutela jada (kondairaren pisua ia-ia), eta horrexek balio duela danborradaren hainbat alderdi mantentzeko edo aldatzeko justifikaziotzat. Zalantzarik gabe, emakumeek bete omen zuten eginkizun hori islatuta dago, gaur egun, urketariaren pertsonaian, eta azken aldi honetan desfile batzuetan sartu izana emakume horiek festaren sorburuan izan zuten eginkizunaren errebindikaziotzat interpretatzen da, Donostiako danborradetako baten web orrian erreklamatzeko denaren ildotik:

“Bigarren berrikuntzari dagokionez, antolatzaileen iritzia aipatuko dugu: ‘urketariak sartzearekin figura honen errebindikazioa egin nahi dugu danborradaren sorburuan’. Konpartsan emakumezko 25 partaide berri izango ziren.”¹²

Emakumeek benetan eginkizun garrantzitsua bete bazuten sorburuan, garrantzi hau ahaztuz joango zen, inauteri izaerarekin batera, eta pixkanaka-pixkanaka izaera serioagoa eta militar itxura handiagoa hartuko zuen danborradak, mozorrotik trajera igaroz eta danborrak sartuz.

10 <http://historiadeguiupuzcoa.blogspot.com/2008/01/la-tamborrada-san-sebastin.html> [2009ko ekainean kontsultatua]

11 <http://www.donostiasansebastian.com/tamborrada/> [2009ko ekainean kontsultatua]

12 <http://www.antiguoko.com/es/tamborrada/tamborrada.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



E: Hasi zen gainera bakarrik gauez, gero pasa zan goizera. Eta aldaketa haundia egin zan desde el momento en el que se disfrazaban a que pasaron a vestirse, ulertzen? Lehendabizi zan 'mozorrotuko gea frantsesen erara ibiltzeko eta zoezer egiteko, zoezer farregarria'. Baina urte batean edo pasa ziren mozorrotzetik jantzera. Eta hor ja akabo, ja la cosa más seria del mundo. Bai, bai, horrela da. (Udal Teknikarien Taldea)

Informaletik formalera

Elkarrizketatuetako batentzat, Donostiako danborrada “munduko gauzarik serioena” izatera igaro da. Inolako zalantzarik gabe, pertsona asko eta asko baieztapen horren erabat kontra egongo litzateke, baina agerian uzten du danborradaren ezaugarria den tentsio bat, honakoa baita: halako oreka bat mantentzea formalaren eta ludikoaren artean. Donostiako danborradak, garbi dago, Azpeitikoak bezala eta beste batzuek ez bezala (Lezo edo Zumaiakoa kasu), alderdi zeharo formal bat du, hain zuzen izaera militarrek ematen dion ukitu hori eta danborrek eta soldadu-jantziek bereziki irudikatzen dutena bera; eta hauengandik, betiere, jarrera militarra eta serioa espero izaten da barrilena baino, azken hauek normalean sukaldariz jantzita joaten baitira, eta jarrera aldetik askatasun gehiago ematen eta onartzen baitzaie. Formaltasun hori desfiletan ere antzematen da, are modu nabarmenago batez dagoeneko halako tradizio bat baduten danborraden kasuan. Bitxikeria gisa, danborradetako askok, hasiera batean, sukaldariz janzten zituzten partaide guztiak eta gero, kasu batzuetan, eta halako ofizialtasun eta formaltasun bat lortuz doazen neurrian, danbor-joleak soldaduz jantziko dituzte.

Eta danborradetan gertatu den bilakaera bera gertatu da, historian zehar, festan ere; hala, jantzi informaletik formalera igaro zen goarnizioko uniformeak festan erabiltzeko eman zituztenean, eta horrela eman zioten gaur egun ezagutzen dugun izaera militarra.

“- 1881ean udalak hiriko goarnizio militarren danborrak oparitu zizkien erakunde antolatzaileei, festan zehar erabil zitzenen.

“- 1882an, danborrada uniformatu egin zuten.

“- 1882tik 1956 arte formazio mota pila handia izango zen, hala nola gastadore eskuadrak, zalduneria, zutoihaldunak, banderadunak, kantinerak, danbor-joleak eta barrileroak, uniforme eta buruko frantsestu desberdinekin.”¹³

Danborradaren formaltasuna erakusten duen beste alderdi azpimarragarri bat zera da, bertan parte hartzen dutenak mozorrotu ez, baizik eta jantzi egiten direla. Mozorroak ukitu ludiko eta parodikoagoa du, inauteriari lotua, baina jantziak zeharo bestelako esangura bat adierazten du, eta izaera formalagoa ematen dio, zalantzarik gabe, ekitaldiari. Danborrada bat antolatzen duten elkarte edo erakundeek xehetasunetan zeharo sakonduz definitu ohi dute pertsonaia bakoitzaren jantzia; pertsonaia hauek, danborradarik osatuenetan, danbor nagusia, gastadore-kaboa, gastadoreak, danbor-kaboa, danbor-joleak, barril nagusia, barril-kaboa, barrilak, kantinerak, banderadunak eta urketariak izaten dira. Eta hauen jantziez gain, danbor, barril eta zotzen ezaugarriak ere zehazten dituzte¹⁴. Ez baita ezer ausaz egiten. Horrela, rolen banaketa ongi zehaztuta geratzen da jantziei esker - batez ere sexuen arteko bereizketa-, eta gizonezkoek soldadu eta sukaldari jantziak hartzen dituzten bitartean, emakumei urketari (horrelakorik badenean), kantinera eta banderadunena egokitzen zaie. Urketariak, hauek barrila jotzen dute, barril desberdina edukitzen ere dute, “suil” izeneko bat; suil hau, Txubillo Elkartearen web orriaren arabera, “metalezko uztaz sendotutako zurezko kubo bat da, oinarria ahoa baino zabalagoa duena.

¹³ <http://www.la-artesana.net/tamborrada.php> [2009ko ekainean kontsultatua]

¹⁴ Adibide gisa, ikusi Txubillo elkartearen web orria: <http://es.geocities.com/bardocas/uniforme.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]



Donostiako danborradetan urketariak hornitzeko barril bertsiotzat jaio zen”¹⁵.

Horregatik, elkarte batzuek soldadu jantziaren inolako modalitaterik ez erabiltzeko egin duten aukera printzipio adierazpen erabatekotzat har daiteke, zeren eta horrekin festari kendu egin nahi baitiote, batetik, izaera militarretik duen guztia eta, bestetik, herri xehea ordezkatu nahi baitute, honetan –militarren artean ez bezala- emakumeak zein gizonezkoak sartzen baitziren. Horixe ikusten dugu ondoren datozen bi laburpenotan, Kresalaren emakumezko danbor-jole bati egunkari batek egindako elkarriketa batekoa bata eta azterketa honetarako talde feminista bateko kide bati egin elkarriketakoa bestea:

“- Argazkilariak Kresalaren uniformeekin egin nahi dizu argazkia.

“- Ezinezkoa da.

“- Zergatik?

“- Kresalak ez du uniformerik.

“- Arazoren bat sortu al da? Uholderen bat, hondamendiren bat?

“- Kresalak sekula ez du uniformerik eduki.

“- Baina nik jarraitu dut zuen danborrada. Zuek, neskak, urketari, suilekin, Donostiako emakumeek iturrietatik ura hartzeko erabiltzen zituzten ontziekin. Mutilak...

“- Mutilak, sukaldari. Guk ez daukagu uniformerik. Gurea danborrada zibila da, Kresala elkarte zibila delako. Ez dugu ez militarrik ez uniformerik nahi gure festan. Parranda nahi dugu, txantxa, burla, kaskarin, josemaritar eta koskeroek bizi eta biziarazten zutena egunerokoetan, ura hartzean, soldaduei, inbaditzaileei zein besteei, beren upel eta barrilez segitzean.

“- Printzipio adierazpen polita.

“- Gure festako gauzarik handiena herria ordezkatzeko dugula da. Urketariak, danborrek, barrilek... herria ordezkatzeko dugu.”¹⁶

– *Adibidez hauetan (Kresala eta Arrano) ez, sukaldariz jantzita. Arranokoan daudenak sukaldariz jantzita beti, ez dago militarrik eta ez dago neskaz ere.*

– *Elkarriketageia: Sukaldariak bakarrik?*

– *Bai, danborrak bai. Gero, kupeletan adibidez badago neskaz jantzita edo. Baina normalean, danborra jotzen du edo sukaldari edo militarrik. (Bilgune Feministako kidea)*

Formalaren eta ludikoaren arteko tentsio honek bere garrantzia du emakumeak danborradetan sartzearen aurrean sortzen diren erresistentziak ulertzeko unean. Ekitaldi bat formalizatzen hartzen denean, horrela ez denean baino erregela gehiago bete behar ditu; errazago aipatzen dira tradizioa, rol banaketa, protagonista diren pertsonaien izaera mantentzearen garrantzia; azken batean, zailagoa da aldaketak sartzea. Kresalaren lehen danborrada mistoari zuzendu zizkieten kritikek, hain zuzen ere, zioten ezen emakumeak “erabat eskale itxuran” aterako zirela, eta “musika txikitu egingo genukeela”, Kresalaren emakumezko danbor-joleak elkarriketan esan digunaren arabera; hau da, kritikatu egiten zituzten danborrada batek izan behar omen duen itxura arriskuan jartzen zutelako, itxura horretan ez baitzuten emakumeak egoki sartzeko modurik.

¹⁵ <http://es.geocities.com/bardocas/unibarr.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]

¹⁶ http://www.diariovasco.com/pg060113/prensa/noticias/San_Sebastian/200601/13/DVA-SSB-209.html [2009ko ekainean kontsultatua]



lido honetatik, ez da kasualitatea emakumeak hain justu ere upelen ilaretan sartu izana, eta danborren artean duten presentzia, oraindik ere, anekdota hutsa izatea; izan ere, upelek ez omen hainbesteko zurruntasunez jardun behar.

O sea, emakumeak soilik barrilean jotzen dute danborrada berri gehienetan. Soilik barrilean, ez dira danborretan ateratzen. (...) Esan nahi det berri askotan. Beste batzuetan bai. Egiakoan, Kresalakoan... ateratzen dia barrila nahiz danborra jotzen. (Bilgune Feministako kidea)

Egia da, halaber, upela danborra baino erakargarriagoa dela, hain zuzen ez delako hain formaltzat hartzen, eta festari hobeto egokitzen zaion jarrera mantentzea ahalbidetzen duelako; hala, danborrada batean sartzen diren emakumeek upela nahiago izaten dute.

– *Bai. Baina orain ja ateratzen dira. Ez dira asko ateratzen. Ni pertsonalki ez naiz atera danborrakin, askoz ere dibertigarriago iruditzen zaitelako barrila jotzea. Es como muy marcial danborra eta barrila da un poco más desmadre. Baina nahi izanez gero, ni aterako nintzateke danborra jotzen. O sea, ez dut arazorik izango. (Donostiako Emakume Taldea)*

Baina danborrada guztietan ez da formaltasun eta zurruntasun hori mantentzen. Donostian ateratzen diren danborraden artean alde handiak daude. Horietako bi aipatu ditugu oraintxe, formaltasun txikiagora jotzen baitute argi eta garbi, soldadu jantziak bazterrean lagata. Danborrada askotan, eta batez ere berrietan (formalismoetatik libreago daude), kide guztiak sukaldariz jantzita doaz, nahiz uniforme desberdin bat izaten duten.

Gastronomi elkarteak

Danborraden sorburuan gastronomi elkarteek funtsezko eginkizuna bete zuten.

“...denak bat datoz, esanez lehen danborrada "formala" (gaur egun ulertzen dugun moduan) 1871n antolatu zutela Unión Artesanak eta Fraternal-ek elkarrekin; azken elkarte honek, geroago, bat egingo zuen Unión Artesanarekin”.¹⁷

Bi elkarte hauen ondotik Euskal Bilera etorri zen, eta pitinka-pitinka elkarte gehiago sartuko ziren. Gaur egun, San Sebastian egunean kalera irten ziren 116 danborradetatik erdia baino gehiago gastronomi elkarteren batekoak dira; era berean, Donostiako elkarte ia-ia guztiek dute beren danborrada. Festa honen protagonista gastronomi elkarteak dira, ez dago zalantzarik, berak bultzatu zuten festa, eta berak izan dira festa sortu eta mantendu dutenak.

Eta hau horrela izateak baldintzatu egiten du, neurri handi batean, festa honen izaera, batez ere emakumeen partaidetzari dagokionez, zeren eta gastronomi elkarte ezaugarrietako bat bakar-bakarrik gizonezkoentzat izatea izan baita. Gaur egun elkarte asko mistoak badira ere (sortu berriak bereziki), ez dugu ahortzi behar asko eta asko, oraindik ere, bakarrik gizonezkoentzat direla; are gehiago, mistoen kasuan ere bazkide gehienak gizonezkoak dira. Gipuzkoan, egun dauden gastronomi elkarteetatik erdia inguru gizonezkoentzat soilik dira.

Elkarriketa egin diogun emakumezko honen iritziz, emakumeek danborradan duten partaidetza txikia gastronomi elkarteetan duten partaidetza txikiaren isla da; gogoan izan elkarte horien protagonismoa ukaezina dela festa honetan.

Eta claro, es que danborradak dia reflejoa elkarteak zer diren. Eta claro, elkarteak baldin badira matxistak, danborrada ere da matxista. Eta orduan, ez da jaiak direla matxistak, ze danborrada da Donostian dagoen jairik parte-hartzaileena, gainera. O sea, popularrena. Baina ez dira emakumeak sartzen. Zergatik? Eta daude elkarte

¹⁷ <http://www.la-artesana.net/tamborrada.php> [2009ko ekainean kontsultatua]



asko, ez dakit zenbat de portzentaia emakumeak sartzeko eta sartzen dira bakarrik 20, jartzen dituzte lehenengo filan... (...) Eta hombre, ez dago hainbeste polemika Irunen bezela. Baina hori, ez geralako jarri. Esan nahi det, izan daiteke ez direlako jarri emakumeen danborrada boikoteatzea. Baina arazo berdina dagola. Ez da berdina, gizonak ateratzen dira eta besteetan emakumeak eta gizonak. Baina bakoitzak errespetatzen du bestea, se supone. Baina bueno, nik nahi baldin badet atera danborrada batean, ezin naiz guztietan atera. Gizon batek bai. (Donostiako Emakume Taldea)

Emakumeen partaidetza: kopuruak

2008ko urteko datuak nahiko argigarriak dira, emakumeen eta gizonen partaidetzari dagokionez. Donostiako udalaren orrialde ofizialean hurrengo datuak ageri dira:

“Gehienak danborrada mistoak, 77, 23 maskulino eta erabat femeninoa den bakarra dagoen bitartean.

“Zonaka, Amara eta Egia-Loiola-Martutene dira danborrada maskulinorik ez duten bakarrak. Hiri erdia da danborrada maskulinoen portzentaje eta kopuru handiena duena: 10, mistoak 9 eta femeninoa bakarra den bitartean.

“Aurten 6 dira maskulinoak izatetik mistora izatera igaro diren danborradak, eta sortu berrien artean hiru dira erabat mistoak direnak: Gizonezko – emakumezko erlazioari dagokionez, berriz, guztirako portzentajeak sexu maskulinoaren aldekoak dira, %70, emakumezkoak %30 diren bitartean. Dena den, presentzia femeninoaren portzentajea %37raino iristen da Antigua eta Loiola-Egia-Martutene zonetan.”¹⁸

Aurten bost konpainia berri izan dira, guzti-guztiak mistoak:

“Aurtengo zaindariaren festan bost konpainia misto berri izango dira. Baso Etxea eta Lagun Garbiak aldatu egin ziren, danborrada mistoak bultzatzearen araudian egindako aldaketaren bidetik; Vasconia, Bidebieta eta La Esperanza, berriz, emakumeentzat zabalik geratu ziren erregelamenduaren aldaketa iritsi baino lehen.

“Bost hauek gehitu egingo zaizkio gizonezkoak eta emakumezkoak danborrak eta upelak jotzen ateratzen diren 86 formazioei; hauek partaide kopuru osoaren %81 hartzen dute. Bitartean, 18k beren izaera maskulino hutsari eusten diote (%17), eta beste bat femeninoa da...”¹⁹

Kontu honi buruzko beste datu garrantzitsu batzuk auzoetako konpainia misto eta maskulinoen portzentajeak dira:

“Emakumea danborradan sartzea ongi finkatutako errealitatea da jada. Dagoeneko hainbat auzotan bakar-bakarrik danborrada mistoak dituzte, Amara, Antigua eta Loiola-Egia-Martuteneko kasuetan esaterako. Altza-Intxaurrondon %92,3ra iristen da proportzioa, Grosen %82,35era; Alde Zaharrean (%72,22) eta Erdian (%52,38) ematen dira danborrada mistoen portzentaje txikiak.”²⁰

Zalantzarik gabe, danborradaren eta elkartearen arteko lotura hau da emakumeen partaidetza askoz portzentaje txikiagokoa izatearen arrazoietakoa bat, oso deigarria inolaz ere, kontuan hartzen badugu emakumeen partaidetza, beste festa batzuetan, gizonezkoena baino handiagoa izaten dela; horrela ikusten du, behintzat, emakumezko udal teknikari honek:

18 <http://www.donostia.org/home.nsf/0/DDE50B1F96E46C86C12573D10059CDD0?OpenDocument&idioma=cas> [2009ko ekainean kontsultatua]

19 <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2009/01/16/vecinos/donostia-auzoak/d16don22.1391161.php> [2009ko ekainean kontsultatua]

20 <http://educarc.blogcindario.com/2009/01/02463-mas-de-7-000-escolares-hacen-de-san-sebastian-una-fiesta.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



E: Dena den, parte hartzeari buruz hitz egiten, gure kasuan, guk ezagutzen duguna, emakumezkoen porzetaia parte hartzea gizonena baino nahiko altuagoa da...iñauterietan, haurrentzako danborradan, erregeetan... Errege kabalgatan guk deialdi bat egiten degu jendeak parte hartzeko. Eta etortzen direnak dira gutxi gora-behera %70 emakume eta bestiak gizonak. Eta beste gauza askotan baita. Adibidez estropadetan. Eta gero ikusten dezu Santo Tomas eguneko zozketetan etab. emakumeak dia inizatiba hartzen dutenak. Helduentzako danborradan oraindik ez. Zergatik? zure danborrada elkarte gastronomiko baten danborrada da eta nahikoa dezu hor parte hartzea. Claro, elkarte, direktiba edo gizonezkoak dauka. (Udal Teknikarien Taldea)

Egitura zaharretan aldaketak sartzea, danborraden kasuan esaterako, oso zaila izaten da, udal teknikariz osatutako taldean parte hartzen duten pertsona hauen iritziz; eta argi ikusten dute honek zerikusia duela danborradetan gero eta emakumezko gehiago sartzeko unean sortzen diren zailtasunekin.

E: Estructura oso zaharra da. Ordun, claro, 16.000 eta emakumezko 5.000 eta piko, 6.000 ia-ia. Emakume asko dira, baina oraindik ez daude parekatuak. Gero, bestalde, danborra nagusian izateko hay que ir a cuchillo. Eta gu ez gera horrela sartzen oraindikan. Somos unos interventores.

G: Es que lehen esan dut, gauza berriak direnean bai, errezagoa da parte hartzea emakumeek ohitura dutelako. Baina estructura zaharra denean moztu behar dugu gauza pilo batekin eta hori oso zaila da. (Udal Teknikarien Taldea)

Aipatu behar da, halaber, gizonezkoen danborradetan ez dagoela erabat baztertuta emakumezkoen presentzia, nahiz hau kantineren eta banderadunaren paperera mugatzen den.

Interesgarria da helduen danborradako partaidetza eta haurren danborradakoa alderatzea, honetako partaideetatik %50 baino gehiago neskak dira eta.

Haur danborradaren kasuan, konpainia guztiak mistoak dira, eta neska kopurua, %52koa, mutilena baino handixeagoa da.²¹

"(...)Haurren kasuan, dena den, partaidetza maskulinoaz eta femeninoaz aritzeak ez du zentzu handirik, neskak eta mutilak berdina sartzen dira eta festan: haur danborradako 4.705 protagonistetatik, 2.233 (%47,46) mutilak izango dira, eta 2.472 (%52,53) neskak."²²

Honek argi erakusten du danborradetan parte hartzeko interesak ez duela sexuarekin inolako loturarik. Beraz, neska hauek heldutasunera iristen direnean zer gertatzen den azter dezakegu, orduan ez dute eta gizonezkoek bezain erraza izango danborrada batean sartzea. Elkarrizketatutako emakumezko udal teknikariaren iritziz, hutsune handi bat dago kontu honetan, hain zuzen gastronomi elkarteekiko harreman horrengatik, horietan emakumeak gutxiengo txiki bat besterik ez baitira gaur egun ere:

E: Dena den, orain pentsatzen ari naiz, gure kasuan, danborradan kasuan, 14 urte arte zuk zure taldea daukazu eta juten zea danborrada mixtoetan, danborra jotzen dezu etab. Juten zea bai aguadora bezela, soldadu bezela, edo nahi dezun bezala. Gero, 14 urtetik 16 urtera ezin dezu inon parte hartu. Eta gero, 16 urtekin helduen danborradan parte hartu dezakezu. Baina ze gertatzen da? ja galdu dezu zure taldea, emakume bezala esaten dizut. (Udal Teknikarien Taldea)

²¹ <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2009/01/16/vecinos/donostia-auzoak/d16don22.1391161.php> [2009ko ekainean kontsultatua]

²² <http://educarc.blogcindario.com/2009/01/02463-mas-de-7-000-escolares-hacen-de-san-sebastian-una-fiesta.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



Emakumeen partaidetza: sorburuak

Emakumeen danborradako partaidetzaren hasiera 1980koan kokatu ohi da, orduan hasi baitziren Kresalaren danborradan parte hartzen. Alabaina, badira 20ko urteetaraino atzera egiten duten aurrekari interesgarriak. Idoia Estornes historialariak labur jaso du emakumeek ekitaldi honetan izan duten partaidetzaren historia:

“Mugimendu sufragista munduko herrialde guztietan zabaldu zen, eta gurean ere eragina izango zuen, noski. I. Mundu Gerraren osteko urteak funtsezkoak izango ziren berdintasunean oinarritutako pentsaera honen hazkunderako. Baina batez ere 30eko urteetan zehar, II. Errepublikaren garaian, hasiko ziren emakumeak beren eskubideen alderdi garrantzitsuak konkistatzen: lan ordaindua, botoa, autonomia indibiduala, bizitza publikoko partaidetza, kirolen praktika, bidaiatzea, etab.

“Urte hauetan zehar, eta inauterietako permisibitateak babesturik, Donostiako danborradan “Lord Wellingtonen osteak direlako itxura egiten duen neska ederrez osatu atal” bat agertu zen, inolako eztabaidarik eragiteke, Unión Artesanaren 1928ko danborradan. Ezagutu dugun lehen danborrada femeninoa da.

Aipatu honekin bat etorriz, testuinguru sozio-politikoa funtsezkoa da XX. mendean zehar emakumearen partaidetzak izan dituen aldaketak ulertzeko:

“Geroxeago, emakumearen egoerak II. Errepublikan zehar izan zuen aurrerapenarekin bat eginez, emakumezko “danborrarien” konpainia oso batek desfilatu zuen, 1936an, Donostiako kaleetan zehar; hiri hauxe zen Euskal Herriko eta, seguruenik, Espainiako kosmopoliten eta liberalena.

“Baina gerrak errotik moztuko du normalizazio aztarna oro.

“Demokrazia iritsita (1977) martxan jarriko zen, atzera, festak demokratizatzeko prozesua. Emakumeak festetan parte-hartze zuzena izateko eskubidea errebindikatzen hasiko ziren.

(...)

“Polemika izan zen (ahantzia dugu egun) Donostiako danborradaren inguruan, bai haurrenean bai helduenean. Tabua 1980an Kresala elkartearen danborradan emakumezko barrilerak sartzeari hautsi zen. 1986an neskak soldadu atera ziren.”²³

Gure historia berrian, mugarria Kresala elkarteak ezarri zuen, berea izan baitzen emakumeek parte hartu zuten lehen danborrada modernoa. Harrezkero, danborrada berrietan sartuz joan ziren, hasieratik beretik mistoak ziren eta, edota emakumeak hartzen hasi ziren lehenagotiko beste batzuetan.

“Kresalak, elkarte mistoa izaki, emakumearen erabateko partaidetza planteatu zuen, gizonaren maila berean, eta 1980an gauzatu zuen elkarte partaidetza hori, tradizioarekiko erabateko haustura batez, eztabaida gordina sortuko zen hiri mailan: hala eta guztiz, eta erasorik izango ote zen beldurrez, izan ere hainbat mehatxu egin ziguten, Kresalaren danborrada izango zen emakumeak protagonista gisa parte hartuko zuen lehena.”²⁴

Esan behar dugu emakumeak danborradetan sartze hau aparteko oztoporik gabe gauzatuz joan dela, hau da, apenas izan zen emakumeen parte-hartzearen aurkako jarrera publikorik, eta liskar aipagarriak ere ez zen izan. Herriarren oroimenean behintzat, eta Irun eta Hondarribian gertatutakoak direla eta, liskarrik egon baldin bada oso txikitat

23 “Informe histórico presentado como prueba documental en el procedimiento de protección jurisdiccional de derechos fundamentales en la vía contenciosa-administrativa contra el Ayuntamiento de Irún por 14 mujeres recurrentes en el Tribunal Superior de Justicia del País Vasco.”

<http://www.alarde.org/a6/infohis2.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]

24 http://www.kresala.org/kresala_historia.html [2009ko ekainean kontsultatua]



hartu izan dira, haiekin alderatuta. Aurreko lapurpenean eta ondoren datorrenean (lehen danborrada misto horretan parte hartu zuen emakumeetako bati egindako elkarriketa batekoa da) ikusten den bezala, dena den, ekimen honen kontrako errefus garbia erakusten zuen jarreraren bat izan zen tartean:

“- (...)Kresala elkarte mistoa izan da beti; beraz, guk festan irten nahi izan genuenean ez dizut esango baimenik eskatu genuenik. Bagenekien eskubidea genuela. Eta hartu egin genuen. Erabili egin genuen.

“- Zein polita den... Baina, sustoa, ezta? 1980ko urtarrilaren 20 hura!

“- Eskale itxuran irten eta musika txikituko genuela esaten zuten batzuek. Jakingo bazenu nola zaindu genituen goizalde hartan gure jantziak, inolako akatsik ez edukitzeko, eta nola praktikatu genituen arradak! Baina hain zaila ere ez zen izan. Azken batean, denak ginen batera edo bestera Donostiako musika joak. Etxean. Koilaraz. Neskatan Artesanarekin dantza egiten genuenean. Amak eskailera bat ateratzen zuenean, denak mailetan jar gintezen eta Gaztelubidekoak jotzen ikus genitzan.

“- Urtarrilaren 20ko hartan dena ondo atera zen. Baina ate batzuk itxi ziren...

“- Hobeto esan ezazu batzuk ez zirela zabaldu. Hala ere, zer nahi duzu? Arazoa egun hartan bertan amaitu zen. Urtarrilaren 20ko hartan. Irten eta ibilbidea osatu genuenean amaitu zen.”²⁵

Gatazka kaleetara iritsi ez bazen ere, gastronomi elkarte batzuetan barne polemika batzuk sortu ziren behintzat, danborradetan emakumerik egon behar ote zuen kantinera edo banderadun paperetatik aparte. Pitinka emakumeak onartzen dituztenak ugalduz joan dira, elkarteak maskulinoa izaten segitu arren.

Danborrada (eta elkarte) bakoitzak nahi duen bezala antolatzeke duen independentziak balio izan du, seguruenik, gatazka barne mailara mugatuta gera zedin.

Arazo nagusiak, funtsean, bi izan dira. Gaztelubideren danborradan emakumeak sartzea, hauxe baita festako ekitaldi ofizialeko protagonista bandera igotzeaz, eta udal dirulaguntza jasotzeko danborradek mistoak izateko udalak ezarritako baldintza.

Urketariak Gaztelubideren igoeran

2006ko urteaz geroztik, eta Donostiako udalak eskaturik, Gaztelubidek 12 urketari ditu bere danborradan; hauek Sarriegiren errepertorioa jotzen hartzen dute parte Konstituzio Plazako taulatuan bandera igotzen den bitartean, eta baita Unión Artesana protagonista den bandera jaistean ere.

Gaztelubide barnean polemika sortua zen jada, eta udalaren eskaria azkenean onartu zuten biltzarrean ez zen tentsiorik falta izan, artikulua honetan kontatzen den moduan:

“Gaztelubide elkarteak, dagoeneko 72 urte direla urtarrilaren 19an Konstituzio Plazako ekitaldi ofizial honetako protagonista bera, atzo gauean aldeko 39 botoz, kontrako 25ez eta abstentzio batez onartu egin zuen hainbat hilabete lehenagotik hiriko alkate Odón Elorza egiten ari zitzaion planteamendua. Biltzarra tentsio giroan egin zuten, erabakia hartu den modua lekuko, bazkideen gainean izan den presioagatik eta elkarteak aurtengo desfilea bandera jaisteko hamar egun falta direla moldatzeko duen maniobrarako tarte txikiagatik.

(...)

25 http://www.diariovasco.com/pg060113/prensa/noticias/San_Sebastian/200601/13/DVA-SSB-209.html
[2009ko ekainean kontsultatua]



“Gaztelubideren ordezkariak konpromisoko irtenbide bat lortu nahi zuen aurtengorako, hain zuzen bere danborrariei laguntzen dieten beste desfile batzuetako emakumezko ordezkariak protagonismo handiagoa emanez, baina alkateak “berdintasunarekiko konpromiso handiagoa” eskatu zuen, eta emakumeek Gaztelubideko kide gisa desfilea eta danborra edo upela jotzea bandera igotzean.

“Udal arduradunek aipatzen duten argudio nagusia Eusko Legebiltzarrak aurtan onartutako Berdintasun Legea da. Arau honek botere publikoei exijitzen die kultur jarduera orotan saihestea “sexua dela eta sortutako bereizkeria oro”.

“Zuzendaritzak argi eta garbi azaldu zion biltzarrari –gaueko 9etatik aurrera egin zenez, aldaketak horrela zehaztu ez bazuen ere, kontrako erabakia hartuz gero seguruenik bandera igoerako protagonista izateari uko egin beharko ziotela. Gauzak horrela, Gaztelubideko danborrarien biltzarra tentsio giroan egin zen, zuzendaritzaren jardunbideari eta Udalaren eskakizunei zuzendutako kritika artean. Gaztelubideko udal eskariak muzin egitearen aldeko iritzia izan ziren, horrek bandera igotzean parte ez hartzea ekarri arren, eta emakumea urtarilaren 19ko desfilean berehala sartzearen aldeko deklaraziorik ere ez zen falta izan. Jakin ez dakigu, baina, zenbat emakume hartuko duten parte, eta integrazio hori nola gauzatuko den. Zuzendaritzak hurrengo egunetan zehar erabaki beharko du.”²⁶

Urte honetatik aurrera, 12 urketarik hartzen dute parte Gaztelubideren danborradan. Lehen urtean, eta erabakia hartu zuten presagatik seguruenik, urketariak Artzak Ortzeko elkartetik (maskulinoa da) etorri ziren; alabaina, hurrengo urteetan Gaztelubideko bazkideen senideak izan dira. Interesgarria da, halaber, urketariak zozketa bidez aukeratzea proposatzen diren hautagaien artean. Bigarren urtean, honetan jada bazkideen senideek hartu zuten parte, Diario de Noticias-en arabera 19 hautagai izan ziren, eta horien artean 12 aukeratu zituzten zozketa bidez²⁷. Pentsatu beharko genuke, era berean, nola aukeratu zituzten danborradan desfilean duten gizonezkoak, zeren eta zozketa bidez egiten bada begi-bistakoa baita emakumeak alda daitezkeela, hau da, emakume horien identitatea ez da kontuan hartzen, eta horrenbestez erabat baztergarriak dira, beste edozein emakume har dezake eta emakume baten postua.

Dirulaguntza jaso ahal izateko udal eskakizuna

Aurten, eta EAEko Emakumeen eta Gizonen Berdintasunerako 04/2005 Legearen 3. artikularen arabera, honek baitio euskal botere publikoek ezin izango diotela inolako laguntza edo dirulaguntzarik eman sexua dela eta bereizkeriaz diharduen inolako jarduerari, Donostiako Udalak beste betekizun bat ezarri du danborraden udal dirulaguntzak jaso ahal izan ditzaten: mistoak izatea. Hau da, danborrada maskulinoek ez dute inolako dirulaguntzarik hartuko. Emakumeek edozein postu hartzeko aukera izan behar dute, hau da, emakumeen partaidetzak ez du kantinera eginkizunera mugatu behar, eta gutxienez 12 emakume egon behar dute²⁸.

Lehenago aipatu bezala, emakumeen pixkanakako sartze hau arazo apartekorik gabe ari da gauzatzen, nahiz eskakizun berri honek halako desadostasun bat sortu duen zenbait giroan.

E: Gure festa identitarioa danborrada da. Eta danborradan printzipioz ez dago problemarik. Aurten gatazka txiki bat izan degu gizonezko danborradekin. Gelditu dira 18 eta dia 105, o sea ez da hainbesterako. Baina aurten, gure zinegotzia txapela jantzi

²⁶ <http://www.siiis.net/documentos/hemeroteca/61106.pdf> [2009ko ekainean kontsultatua]

²⁷ <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2006/11/09/vecinos/donostia-auzoak/d09don29.365281.php> [2009ko ekainean kontsultatua]

²⁸ Hamabiko kopurua udalak danborradekin egindako biltzar batean adostu zuten. Kopuru hau ez da dirulaguntzetarako oinarrietan ageri (Donostiako udalaren teknikari baten komunikazio pertsonala).



eta ala! kanpora! Gatazka... ez da haundia, txikia daukagu. Aurten ez dute dirurik jasoko eta pixkat moskeatuta daude. Punto, besterik ez. Parte hartzean danborradan oso normal ibiltzen zan beti. Emakumeak hasi ziren duela ja 25 urte Kresalarekin. Eta bueno, oso pauso naturalak izan dira. (Udal Teknikarien Taldea)

Honi dagokionez, elkarte batzuen erreakzioa berehala heldu zen, eta argi eta garbi adierazi zuten ez zeudela neurri horrekin ados. 2008ko azaroaren 23an Diario Vasco-n ateratako artikulu batean jasotzen dira honen inguruan egindako adierazpenetako batzuk:

“Ez gara gaizkileak, ezta legegabeak ere. **Danborraden Estatutuko 1. artikulua berariaz jasotzen du tradizioekiko errespetua.** Lehengo KTE haren eta danborraden artean izenpetutako araudiak bezala, honek ezartzen baitu danborradek bere erabakiko dutela nola egiten den dirulaguntzen banaketa. Beraz, orain gauzak aldatu nahi badituzte Udalak aldatu beharko du akordio idatzia”, adierazi zuen atzo Juan Miguel Mendizabalek, Zubi Gain-en presidentea bera, elkarte honetan gizonetzkoen 21 danborraden ordezkariak egin zuten bileraren ostean.”²⁹

Elkarte hauetako batzuk eskakizunari aurre egiteko prest agertu ziren, nahiz bazekiten udal dirulaguntza galdu egingo zutela:

“Azaroaren 3a arteko epea badute ere erabakia aldatzeko, seguruenik urtarilaren 20an Donostiako kaleetan desfilatuko duten 21 danborrada maskulinoek mantendu egingo dute beren danborrari edo barrileroen artean emakumerik ez sartzeko beren tradizioa, horrekin galduko badute ere bakoitzarentzako 1.300 euroko dirulaguntza, Udalak dagoeneko iragarri duen bezala. Neurri honek “mindu” egiten baditu ere, ez dirudi eragozpena izango denik bere jarrerari tinko euts diezaioten.

(...)

“Guk, diru kopuru horrengatik, ez dugu irizpidea aldatuko”, adierazi zuen Mendizabalek, Zubi Gain-en presidentea. ‘Neurri hori normaltasunez onartuko dugu, jarrera muturrekorik hartzeke, esaten ari den bezala. Ez gaude zoratuta, eta urte batzuk baditugu dagoeneko. Pena da, ordea, gauzak zergatik nahastu nahi dituzten ez jakitea, emakumea Danborradan sartzea gauza eredugarria izan denean. Duela hainbat urte egia da elkarte misto bakarra Kresala zela, baina orain 86 danborrada dira emakumezkoak sartzen dituztenak, eta 21 gara, berriz, beste jarrera bat mantentzen dugunak’.”³⁰

Adierazpen hauetan azpimarratzekoa dugu, batetik, tradizioari buruz egiten den aipamena ezen, argudioan sakontzen ez badu ere, argi dago eskakizun hau emakumeak kanpoan uztea legitimatuko lukeen tradizio bati egin iraintzat hartzen dutela. Azpimarratzekoa da, halaber, danborrada gehienetako osaketa nagusiki mistoari buruz alegatzen duten arrazoiak, beren jarrera minimizatu egiten baitute hurrena, esanez gutxiengoa izatean ez dutela eragozten emakumeen sartzeko normalizatu. Ildo honetatik, interpreta genezake indarrean dagoen legeditik (berdintasunerako legea kasu) zein emakumea bizitza publikoko eremu guztietan sartzean ematen ari den normalizazio prozesutik at kokatzen direla. Era berean, badirudi ez dutela kontuan hartzen elkarte hauek Donostian betetzen duten erreferentzia papera, beste testuinguru batzuetan horren errebindikazioa egiten duten bitartean.

Danborradak, mistotzat hartu ahal izan dadin, gutxienez hartu behar duen 12 emakumeen kopurua hitzez hitz hartu dute elkarte batzuek, dirulaguntza jasotzeko ezarritako beste edozein baldintzarekin egingo zuten bezala:

²⁹ <http://www.diariovasco.com/20081023/al-dia-local/tamborradas-masculinas-seguiran-tradicion-20081023.html> [2009ko ekainean kontsultatua]

³⁰ Ibid.



"Danborradetan 47 urte eman ondoren, hamabi emakume izango dira Loiolatarra elkartearen danborradan; biltzarrak "gehiengo absolutuz" hartu zuen erabakia", azaldu zuen Ángel Calvok, konpainiaren danbor nagusi berriak. (...)Danbor nagusi berriak diosku ezen hamabiko kopuruaren arrazoi bakarra ekonomikoa dela. "Aurrekontu bat dugu, eta gastu batzuk, eta udalaren laguntzak direnak dira".³¹

Azkenean, aipatu behar da, era berean, dirulaguntza kentzea ez dela kolpe ekonomiko handia, zeren eta 9 eta 20 € bitarteko ekarpena baita danborrari bakoitzeko. Ildo honetatik, kalte handiena badirudi dirulaguntza kentzeak eragin dezakeen deslegitimazioa dela, horretatik hain zuzen esatea ez direla "ez gaizkile ez legegabeak".

Bide luzea dago oraindik

Udalak hartu duen neurria txalotu egin dute beste foro batzuek, batez ere emakumeak danborradan sartzea errebindikatzen eta horretarako lana egiten ari diren kolektiboek, baina ez dute uste, hala ere, lan guztia eginda dagoenik. Izan ere, badira udalarekiko jarrera zeharo kritiko batzuk, zeren eta ez diote nahiko irizten neurri honi; dena den, neurriak oso kontuan hartzeko moduko errentagarritasun politikoa eman dio ordezkaritza politiko instituzionalari. Elkarriketatutako emakumezkoetako batzuek nahiko argi hitz egiten dute kontu honi buruz. Hainbat argudio erabiltzen dituzte.

Alde batetik, neurriak bere balioa duela aitortu arren, eraginkorra baino gehiago efektista dela uste dute, zeren eta oso eragin mediatiko handia izan baitu, eta honek batez ere berdintasunarekin konprometitutako udal baten irudia sendotu baitu; baina ez ditu egiaz konpondu emakumeen partaidetzaren arazoak, eta gai hau ez dute, inondik inora, normalizatuta, beste foro batzuetan hori dioten arren:

Ez dakit, oraindik ez dago batere normalizatuta. Eta danborradan, egin duten parafernalia horrekin, neretzat dela parafernalia bat: 'kenduko da subentzioa ez dakit zenbat'... Egin dute hor en plan 'ze feministak gera...'. Eta da pausu bat, baina uste det pausu dela. Baina dela 'kenduko diogu subentzioa, baino gero...'. Ez dakit, iruditzen zait oraindik dagola lan pila bat. Eta batez ere danborradan. (Donostiako Emakume Taldea)

Hemen adierazitako kritikaren arabera, udalak saritu egiten ditu berdintasunaren aldeko ekimenak, baina ez ditu berak zuzenean abiarazten:

Bai. Eta gero, nik uste det danborradarekin adibidez garbiago ikusten dala Udaletxeak egin dezakeela zerbait gehiago eta ez duela egiten. Gertatzen da, egia da Donostiako Udaletxeak beti eman nahi izan duela holako irudi bat parte hartzailearena, aurrerakoia... Hori, pues intsumisoen listak ez ziela eman... Beti, horrelako iniziatiba ezagunak izan dia, mediatikoak Donostiako Udaletxearen partetik. Eta danborradarekin berdina egin dute: Kresalari eman zioten el tambor de oro emakumeen lehenengo aldiz parte hartzeagatik duela 3 urte edo. O sea, itsura hori ematen dute. O sea, Kresalari eman zioten el tambor de oro edo horrelako sari bat lehenengo elkartea izan zelako emakumeak parte hartzen utzi zituna. Baina zer egin du Udaletxeak...? esan nahi det, elkarre horrek hartu zuen erabakia eta egin du. Baino Udaletxeak ze neurri hartu du emakumeak parte hartzeko? (Bilgune Feministako kidea)

Ostean, ez dute ikusten neurri honek benetan arazoa konpontzen duenik, ez duelako partaidetza librea bermatzen. Lortzen den bakarra danborrada maskulino batzuek beren kideen artean emakume batzuk sartzea da, hain zuzen dirulaguntza eskuratzearren, baina hartutako konpromisoetako batzuk betetzeke, esate baterako emakumeek danborradako edozein postu hartu ahal izateko aukera: oraingoz presentzia hori barriletara mugatuta

31 <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2007/01/18/vecinos/donostia-auzoak/d18don28.451941.php> [2009ko ekainean kontsultatua]



dago.

Eta orain, lege berri honekin asmatu dutena, Udaletxeak asmatu duena da: gizonen osatuak daudenak ez dute jasoko. Eta gero, jartzen du baldintza bezela: eta emakumeek eskubidea dute edozein postutan jotzeko. Hori ez dute bermatzen. O sea, emakumeak soilik barrilean jotzen dute danborrada berri gehienetan. Soilik barrilean, ez dira danborretan ateratzen. (...) Ordun, postu askotan jokatzen dute emakumeak. Baina badaude danborrada batzuk mugatua dutenak espazio hori. Pues hoiak ere jasotzen dute ere mixtoen dirulaguntza berdina. Ez da betetzen klausula hori de "emakumeek edozein tokitan jo dezakete". (Bilgune Feministako kidea)

Era berean, kexu dira dirulaguntza bikoitza ematen zaielako emakumeak lehen aldiz sartzen dituzten danborrada maskulinoei (gainera, hitzartuaren arabera jokatuko duten bermerik ez dago, edozein postu bete ahal izateko aukerari dagokionez), beste danborrada askok, hasieratik beretik mistoak izanik, dirulaguntza sinplea jasotzen duten bitartean.

Hori bat. Bestetik, zure elkarte gizonena soilik baldin bada eta aurten erabakitzen baduzu emakumeak sartzea danborrada berriek bezela daukate dirulaguntza doblea. Con lo cual, Kresalak edo Arranak jasoko dute orain 12 emakume inkorporatu dituzten dirulaguntzen erdia. Ulertzen?. (Bilgune Feministako kidea)

Gainera, usten dute neurria ez dela behar bezain eraginkorra, zeren eta dirulaguntza kentzeak dakarren bakarra danborrari bakoitzak aparteko ekarpen minimo bat egin behar izatea baita. Horrela, usten dute udalak legea betetzen duela baina, aldi berean, danborradek maskulinoak izaten segi dezaketela:

Bai, bai. Esan nahi det, alde batetik daude gizonen 'gu tradizionalak gea, betikoak'... 'ezin dizuegu subentzio hau eman, zeren legalki ezin da eman'. Bueno, 5€ gehiago jartzen du elkartekide bakoitzak eta ya está. Ordun, legea betetzen dute eta publikoki esaten dute: 'ez diegun subentziorik emango soilik gizonen osatuta dauden elkarteei'. (Bilgune Feministako kidea)

Azkenik, ulertzen dute egoera berriak sortzen direla eta horietan ageri-agerian dagoela, berriro, emakumeak danborradan sartzea ez dela hain normalizatuta dagoen kontua, eta bereizkeria egoeran gertatzen direla oraindik ere, nahiz forma berriak hartzen dituzten. Horietako bat emakumeak hartzen dituzten danborrada maskulino batzuek hartutako neurri bat da; honen arabera, emakumeek hilabetea eman behar dute entseguetan, gizonetakoek astebete entseuetan duten bitartean.

Gainera, emakume izateagatik jun behar dezu hilabete bat entsaioetara besteak doazenean 4 egun. Eta gainera, esaten dizute: 'como las mujeres sois nuevas...'. Ya, pero puede haber un hombre que es nuevo y que necesite un mes de ensayo. Iruditzen zait dagoela oraindik asko egiteko. (Donostiako Emakume Taldea)

Hemen, Egiako elkarte berri bat, lehengo artean hasi ziren danborra jotzen. Hilabete bat egon ziren emakumeen entsaietan eta gizonak aste bat. Nere lankideak hor jotzen du eta parre egiten zun. Berak berdin: 'no, si nik parre egiten det, si yo toco peor que todas ellas -esaten zidan- pero como son chicas y nunca han tocado...'. Gezurra, danak pasa gera ikastolatik, daramagu Donostin bizitzen... Danok jo dugu danborra edo barrila toda la vida. Neskak hilabeteko entsaioa eta mutilak astebete... (Bilgune Feministako kidea)

Mota honetako jarrerak oso gutxi laguntzen dute emakumeen partaidetza normalizatzen, erakusten baitute ez dutela berdintasun kontzeptua ulertu, eta emakumeak adingabeak balira tratatzen dituzte, tutorea beharko balute bezala, eta ezjakinak balira bezala.



Era berean, beste jarrera batzuk ere badira, emakumeen lekuak argi bereizirik eta gizonaek dutenarekiko gutxietsirik dagoela garbi erakusten dutenak. Elkarriketatutako emakumezko honen arabera, Gaztelubideren danborradan parte hartu zuten emakumeek ez zuten beren danborrada-kideen tratu bera hartu.

Ez. Lehenengo urtean gonbidatu zituzten beste elkarteetako bazkideak. Eta hare gehiago, jun ziran sartzea komunera eta ez zituzten utzi komunera sartzen. Esan zieten kailejoira juteko. Elkartek... O sea, antolatzen badute jaia elkarteek, nola bermatzen dezu berdintasuna? O sea, neska hoiek ez dia bazkideak elkartekoak. Ordun, arazoa potoloa da. Nahi dezu festa publiko batzuk egitea... Ez dira inauteritako konpartsak bezela, apuntatzen dela nahi duena. Dira elkarte pribatuak, gainera historikoki Donostian gizonak bakarrik osatzen dituzten elkarte gastronomikoak. Es verdad que son la fuente de la fiesta, ze gero beraiek sortu zituzten danborradak, beraiek sortu zituzten kaldereroak... (Bilgune Feministako kidea)

Ildo honetatik, aurrerapena izan da, inolako zalantzarik gabe, emakumeak Konstituzio Plazako eszenatokira igo ahal izatea, baina elkarriketatu honek dioenaren arabera, presentzia horrek anekdota hutsa izaten segitzen du, ez bakarrik kopuruagatik, baizik eta oraindik ez daudelako parte hartzen duten danborradan erabat integratuta.

Eta gero, ikusten dezu plaza eta ez du irudikatzen. Daude 12 emakume gizon pila baten artean. Eta ez dira elkartekoak. (Bilgune Feministako kidea)

Udal ekimena lehen pauso garrantzitsu bat da, noski, baldin eta horrelakotzat hartzen bada, hau da, egin behar diren pauso askoren arteko lehentzat. Eta egia da, halaber, Irun eta Hondarribikoa bezalako arazo gordin eta latza bizi izan ondoren, oso ulergarria dela neurri batzuk hartzeko unean izaten ari den zuhurtzia, zeren eta jarrerak muturretara eramateko arriskua izango bailitzateke bestela, eta gaur egun aurrerapen moteleko egoera dena gatazka gaiztotua bihurtuko genuke.

Emakumeek sentitzen dutena

Seguruenik, gai honetako gauzarik garrantzitsuena ez dira kopuruak, araudiak edo danborradaren benetako sorburua izango, baizik eta emakumeek festan parte hartu nahia, horretarako duten eskubidearekin eta horrek ematen dien poztasunarekin batera.

Ildo honetatik, oso interesgarri eta argigarriak dira gizonaek izandako danborradetan lehen aldiz parte hartu zuten emakumeen adierazpenak. Horietan ilusioa, harrotasuna, poza, ardura eta gorputz eta arima aritzea antzematen dira, nabarmen gainera.

Gaztelubideren danborradan lehen aldiz ateratako emakumeentzat, hots, Donostiako martxa jotzeko taulatura lehen aldiz igo direnentzat bandera jasotzeko unean, esperientzia honek bizitasun eta zirrara berezia eman die.

“(...) hamabi urketarik, lehen aldiz Gaztelubideren konpainian, danborra joko dute beren aita, senar eta senideekin batera. 'Nire kasuan **harro egoteko** motiboa da, nire aitaren eta osabaren ondoan joko dut eta', diosku XXk. 'Hauxe **da niretzat urteko egunik handiena**. Txiki-txikitatik atera naiz danborradaren batean, Belén ikastetxean eta Marianistetan, eta izugarri gustatzen zait'. **la-ia kasualitate hutsez** neska gazte honek tokia lortu du Konstiko taulatua, 'eta, jakin nuenean, korrika joan nintzen nire lagun guztiei esatera. **Ohore handia da** eta, batez ere, **zorte paregabea**’.”³²

Horietako batek aipatzen du ez duela danborradan partaidetza aktiborik izateko modurik izan, eta ikusten da bazterturik sentitu direla, emakumeentzat ere oso garrantzitsua den ekitaldi batean; hala, egun hori sendiko gizonen bidez bizi behar izan dute:

32 http://www.diariovasco.com/prensa/20070116/san_sebastian/redoble-femenino-made-gaztelubide_20070116.html [2009ko ekainean kontsultatu]



“Zorioneko dugun beste bat XX da, bazkideetako baten emaztea. **«Zoritzarrez, emakumeek danborra jotzen ateratzerik ez zuten belaunaldi batekoa naiz, eta niretzat oso gauza zirraragarria da. Kantinera gisa nintzen aterea bakarrik, eta donostiarrak izaki, hau azaldu ezin den esperientzia bat da»**. Gogotsu aurkituko dugu, halaber, XX, honek ere senarra baitu bazkideen artean. **«Beti-beti oso etxean bizi izan dut danborrada, nire semeak eta nire senarra ateratzen zirelako, ni neu ere animatu eta beste danborrada batean atera nintzen urte pare batean izan ezik»**, diosku. «Orain **oso ilusionatuta nago** eta, egia esan, beldur eszenikoa ere gainean dut. Baina emozioak beste guztia gaindituko du»³³

Beste kasu batzuetan, zalantzarik gabe adierazten dute emakumeentzat egun honek duen garrantzia eta, horrenbestez, argi uzten dute beretzat zer den bandera jasotzeko ekitaldian protagonista izatea, orain arte ezarria zieten ikusle eginkizun hutsetik haratago alegia.

“Urketarietako beste bat XX da, Gaztelubideko XX bazkidearen alaba. «Danborradan dena izan naiz: gastadorea, danborraria, kantinera eta banderaduna, Santa Teresan eta Marianistetan. **San Sebastian egunaren zale amorratua naiz»**, aitortu digu. Horregatik, ez da arraroa zirrarak gorputz osoa zeharka diezaion, une handirako hiru egun besterik falta ez direla. «Ez dakit zer gertatuko den goian gaudenean zeren eta, behin eta berriz azaldu badigute ere, unea iritsi arte ez baitut jakingo. **Sekula ez dut pentsatu bandera igotzearen parte izango nintzela horrela**, eta espero dut topen gozatu ahal izatea Gaztelubideko lehen urtekariak bezala.»³⁴

“(…)XXk aitortzen digu ‘**hunkituta eta urduri**’ dagoela. **Sekula ez nuen imajinatu ere egin egun batean taulatuan egongo nintzenik. Bizitza osoan zehar bizi izan dut tradizio hau, eta urte askoan nire senarrari lagundu diot. Orain geu gara goitik biziko dugunak**’, dio. XX esperientziaren aurrean ilusioz beterik ageri den protagonistetako beste bat da. ‘Iristeko gogoz nago. Beti egon naiz elkarteari loturik, eta nire anaia XXen ondoan joko dut. Ideia honek errespetua ematen du, baina entseatu dugu eta oraingoz ez dugu arazorik izan’. Urketarietako beste batek, XX, diosku ezen **ez dela gauza bera izango ikusle gisa edo, ‘esan dezagun, protagonista gisa bizi izatea. Bizi izaten ari garen sentsazio berezi eta desberdina da. Niretzat sekula izan gabeko errespetu eta emozio sentimendua da**’. XX ere bat dator honetan: **‘Beti izan naiz Konstituzio Plazan. Niretzat urteko egunik garrantzitsuena da’**.”³⁵

Festak emakume hauen bizitzan dituen sustrai sakonak gizonezkoen kasuan dituenak baino ahulagotzat hartzeko arrazoi bakarra emakumeek protagonista izateko aukera falta izango genuke, baina inolaz ere ez sentimendu ahulagoak izatea edo festa honen inguruko oroitzapen barne-barnekorik ez edukitzea. Atzetik bizi izan dute festa, baina intentsitate eta emozio handiz beti. Orain emakumeek berek garrantzitsu irizten dioten, haurtzarotik beretik bizitzako zati duten eta ikusle edo laguntzaile huts gisa bizi arazi dieten zerbaiten partaide aktibo izateko aukera dute:

“**‘Antiguatarrak gara eta txikitatik bizi izan dugu ekitaldi hau, baina guretzat garrantzitsua da aukera hau izatea’**, diosku XXk, bihar Sansusteneko protagonista izango denetako batek. Berarekin batera, beste 27 emakume lehen aldiz aterako dira.

“(…) hamabi dira Loiolatarraren danborradan lehen aldiz parte hartuko duten emakumeak. ‘Azken xehetasuneraino ari gara zaintzen. **Izugarrizko ilusioa dugu**

33 *Ibid.*

34 *Ibid.*

35 <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2007/01/18/vecinos/donostia-auzoak/d18don28.451941.php> [2009ko ekainean kontsultatua]



betidanik bizi izan dugun ekitaldi batean parte hartu ahal izateagatik', azaldu du XXk."³⁶

Izan ere, beti bizi izan dute, nahiz hesitik izan eta koilaraz joz zotzez jo beharrean, baina emoziorik ez dute batere falta izan, ezta trebeziarik ere.

"Jakingo bazenu nola zaindu genituen goizalde hartan gure jantziak, inolako akatsik ez edukitzeko, eta nola praktikatu genituen arradak! Baina hain zaila ere ez zen izan. Azken batean, denak ginen batera edo bestera Donostiako musika joak. Etxean. Koilaraz. Neskatan Artesanarekin dantza egiten genuenean. Amak eskailera bat ateratzen zuenean, denak mailetan jar gintezen eta Gaztelubidekoak jotzen ikus genitzan."

³⁷

Gazteenentzat, hauek aukera izan zuten haur danborradetan parte hartzeko, festako protagonisten artean atzera tokia aurkitzea izan da; izan ere bere garaian utzi egin behar izan zuten, ez gogo faltagatik (laburpen hauetan argi geratu da hori ez dela), aukera faltagatik baizik.

"Horietako batzuentzat lehen aldia izango da hainbat urtetatik hona. **'Bada eskola garaitik danborradan jotzen atera ez denik'**, diosku."

³⁸

Laburpen hauen bidez, gai honetan funtsezkoa den zerbait adierazi nahi dugu: emakumeek festan parte hartu nahi dutela, eta gizonezkoek egiten duten bezala gainera, ez "imitatu" nahi dituztelako, baizik eta gizonezkoek protagonismotik parte hartzen dutelako, festan mugarik gabe parte hartuz, rol garrantzitsuen, hunkigarrien eta adierazgarrienak bereganatuz. Partaidetza aktiboa izan nahi dute, ez hesitik, ikusle, laguntzaile edo kantinera edo banderadun eginkizunetara mugatuta. Elkarriketatuetako batek dioen bezala, "Zer egiten da (danborradan)? ba danborra jo".

Tolosako danborrada

Tolosako danborrada, Donostiakoa ez bezala, inauteri egunetan zehar egiten dute. Danborrada hau gainbeheran izan zen, harik eta 1968an, Jose Mari Gorrotxategiren ekimenari esker, berragertu zen arte³⁹. Tolosan, Donostian bezala, danborradak funtsean gastronomi elkartearen inguruan antolatzen dira; hauetan gizonezkoak dira nagusi eta, horrenbestez, emakumeek ez zuten partaidetzarako biderik aurkitzen. Tolosako emakumeen partaidetzaren historian, Donostiako kasuan bezala, festan mobilizazioaren eragile gisa parte hartzeko **desira** nabarmentzen da.

Ez da kasualitatea laurogeiko hamarkadan, hainbat motatako aldaketa sozialetarako garai egokian alegia, ateratzea lehen aldiz bakarrik emakumez osatutako danborrada bat; honetako kideak aurretik zegoen danborradan parte hartzeko eskaria atzera bota zieten emakumeak ziren. Horregatik, ezetza jaso zutelarik, ekimena hartu eta emakumeek berek beren festa antolatzea erabaki zuten:

81ekoa izan zen danborrada atera zen lehen urtea. Ostiraleko danborrada, femenino ospetsu hori alegia, zeren eta feminista deitu ziguten eta esan genuen ez ginela feministak, danborrada femeninoa ateratzen genuela ostegunean elkarre batek

³⁶ *Ibid.*

³⁷ http://www.diariovasco.com/pg060113/prensa/noticias/San_Sebastian/200601/13/DVA-SSB-209.html [2009ko ekainean kontsultatua]

³⁸ <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2007/01/18/vecinos/donostia-auzoak/d18don28.451941.php> [2009ko ekainean kontsultatua]

³⁹ Estornés; Idoia (1997): "Informe histórico presentado como prueba documental en el procedimiento de protección jurisdiccional de derechos fundamentales en la vía contenciosa-administrativa contra el Ayuntamiento de Irún por 14 mujeres recurrentes en el Tribunal Superior de Justicia del País Vasco." <http://www.alarde.org/a6/infohis2.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]



danborrada ateratzen zuelako. Orduan emakumeek, elkarte bateko afari batean, baimena eskatu zuten gizonekin danborra jotzen ateratzeko, eta ezetz esan zieten, gizonen esan zieten ezetz gizonen elkarte bat zelako. Orduan, esan zuten bakarra hauxe: 'Kapaz baldin bazarete ostiralean danborrada bat muntatzeko dena lagako dizuegu'. Egingo ez genuen bada! (Tolosako Emakume Taldea)

Ez bakarrik une historikoak, baizik eta baita festa motak ere (inauteri girokoa baitzen, ludikoa eta formaltasunik gabea ia-ia), ahalbidetuko zuketuen azken orduko emakumearen partaidetza hau, ahal izan zuten moduan antolatua izan arren:

– *Eta baita txaranga eta jantziak ere... Tolosara aurreko eguneko mantal eta txanoekin atera ginen.*

– *Eta prakak, nik Maitunaneakoak neramatzan, Maitunako zerbitzariak, praka zuriak, pentsa ezazu nola zeuden azkenean. Edozein modutan entseatu, eta irten, noski, irtengo ez ginen bada!*

Elkarriketageia: Ekimen ona izan zen, ezta?

– *Bada, duela 28 urte, sekulako aurpegia jarri ziguten batzuek... (Tolosako Emakume Taldea)*

Hastapen hauek deskribatzen dituzten moduagatik, emakumezko danborrada bat eratzeke motibazioa ez zen hainbeste errebindikazioa, baizik eta festan partaidetza aktiboa izateko desira garbia. Dena den, baliteke emakume askoren hainbat motibaziok bat egitea une horretan. Izan ere, Tolosako emakumeek osatu eztabaida taldean bazirudien halako desadostasun txiki bat bazegoela, ekimen hau errebindikazio feministako ekintza izan ote zen.

– *Eta gero denbora igaro eta danborrada feminista bihurtu zen. Ezetz!, hau da, ez zegoela inolako konturik, bai, baina mantendu egin nahi genuen pixka bat neskena izatea, zergatik? Ez zigutelako sartzen uzten. Ez zen. 'Feminista zara eta ez dakit zer'. Ez, ez!*

(...)

– *Baina ez genuen nahi, izan ere gutako inork ez zuen nahi ezer esatea, ez eskuinekoak ez ezkerrekoak ginenik, ez erlijioso edo ez erlijiosorik, ezer ez. Danborra jo behar genuen neskak, ezin genuelako jo.*

– *Beno, baina hori feminista izatea da.*

– *Ez.*

– *Ez talde bati lotua, baina errebindikazio feminista bat da.*

– *Hori da, bai, ados gaude.*

– *Aurrerapauso bat zen une hartan, eta oso ausarta gainera... (Tolosako Emakume Taldea)*

Garbi dagoena zera da, ez zeudela gustura festan parte hartzen uzten zieten moduarekin, eta horretan aldaketa bat eragin nahi zutela.

18 edo 19 urte genituelako, eta gazteek ez zutelako festaz hainbeste gozatzen, ... gonatxo zuri, motz batzuk, ... (Tolosako Emakume Taldea)

Kontuan hartu behar da, halaber, 80ko urteetan mugimendu feminista bizi-bizi zegoela eta, zalantzarik gabe, honek bere eragina izango zuela emakume hauen gogoan, festan ere eginkizun aktiboagoa errebindikatzera begira; horrela ikusten du Tolosako udal teknikari honek:



G: Moldeak hautsi egin dira, danborrari gisa atera da, ez diotelako danborrari gisa irteten uzten. Hori egiten disfrutatu egiten du, eta agerian ari da lagatzen ez diotela parte hartzen uzten. Seguruenik talde horrek zerikusia izango zuen trantsizio horretan, nahiko zerikusia nik uste. (Udal teknikarien taldea)

Pentsa genezakeenaz zeharo bestela, baina, badirudi ekimen honek ez zuela herrian inolako gatazkarik eragin, ez behintzat gogoratzeko edo aipatzeko moduko garrantzizkorik.

Gatazka handirik ez. Bilakaerak aurrera egin zuen..., beno, agian gatazka pertsonalak izango ziren, baina herri mailan, hau da, gatazka handirik, ez, zeren eta inork ez baitu Hondarribian bezala plastiko beltzik edo hesirik jarri, ez egunkarian artikulua iraingarririk ere. Ez ostiraleko danborradan, emakumezkoena izan baitzen, ez lehen eskopetarien kasuan, hauek ere garai bertsuan izango baitziren, hogeitaka urte gutxi direla, lehen protestaren antzera izan baitzen, hau da, deiadarra, esatea 'emakumeak ere bai' 'Bakarrik? bakarrik', gure danborrekin, gure eskopetekin, ezta? Deiadar bat egin zuten, honetako lehen deiadarra izan zena, eta gero bilakaera oso naturala izan da. Hurrengo belaunaldia, hala, bere lagunekin sartu da koadrila mistoetan. Hau da, hausteko une hura behar izan zen. Eta beno, haustea izan zen. Zeren eta batzuek, maila pertsonalean etxean edo familian, zerbait izango zuten agian, baina herri mailan ez. Ez zen prentsan atera, ez zegoen..., zuzendariari gutunen bat bai baina ez, ez zen... (Tolosako Emakume Taldea)

Eta gatazka aipagarriarik ez izateaz gain, gizonek ere asko lagundu zieten danborrada atera ahal izateko. Laguntza hori erabakigarria gertatu zitzaizen, lehenik jantziak lortzeko eta geroago laguntzeko edo beste eginkizun batzuetan aritzeko:

Gainera urteroko danborrada bat, eta hemen ere zoriondu egin behar ditugu atzean zeuden gizon guztiak, hori egia da eta. Geu irteten ginen, geuk jotzen genuen danborra, baina karrozak edo txiringitoak egiteko unean, horrelakoak eramaten genituen eta, beti genuen zerbait atzean, beti generaman zerbait atzean, mutilak ziren zetozenak, senarrak, mutil-lagunak, zirenak zirela, beti guri laguntzeko etortzen zirenak. Horretan eskerrak eman behar. Orduan esaten genuen, bai, emakumeak gara danborra jotzen, baina beti dugu laguntzen ari zaigun jendea. (Tolosako Emakume Taldea)

Eta ukaezina zera dugu, emakume hauek duela ia-ia 30 urte abian jarri zuten ekimenak bete egin duela beren helburu nagusia: emakumeek ere festaz gozatu ahal izatea. Emakumezko danborrari honen lekukotasunak ongi erakusten digu festan beste mota bateko partaidetza izateko aukerak zein mailatan baldintzatzen duen festan gozatu ahal izatea. Danborrada baten barnean danborra jo ahal izatea bezain gauza sinple batek erroitik aldatzen du festa esperientzia:

Nik iaz arte ez nuen danborra deskubritu. Eta, ez dakit, izugarri gustatu zitzaidan, benetan. Gero, aizu, hurrengo egunean zerbait falta zitzaidan. Entseguekin eta beste guztiarekin ere asko luzatzen duzu, Inauteria 15 egun lehenago bizitzen hasten zara eta, sartuz zoaz eta. Eta gero musika hori da, danborraren soinuaz, izugarri betetzen du. Eta gero, bada, koadrila handi bat elkartzen gara eta parrandan gabiltza batetik bestera, eta primeran pasatzen dugu. (Tolosako Emakume Taldea)

Danborradaren bilakaera

Baina generoa ez da Tolosako danborradan jokoan jartzen den aldagai bakarra, honek beste aldaketa garrantzitsu batzuk ere izan ditu eta emakumeen partaidetzari dagokionez. Danborrada zaharrak egungoak baino itxura formal eta hierarkikoagoa zuen, eta gizarte klase desberdinak islatzen zituen; honetan gizonezko asko ere parte hartu ahal izatetik kanpo geratzen zen.



Danborradari buruz, (...) jauntxokeria hutsa zen. (Tolosako Gizonezko Taldea)

Elkarte guztiek ez zuten parte hartzen, nahiz askok eta askok modu estraofizial batez jarduten zuten.

Hasiera batean ez ziguten beste danborradekin irteten lagatzen (...).Ez ziren ofizialak eta ofizialak izateke segitzen dugu, baina tira ...(...) Ez ginen ofizialak, eta dirulaguntzarik ere ez genuen jasotzen. (Tolosako Gizonezko Taldea)

Niri inbidia ematen zidan kanpoko jendea barrila jotzen ikusteak nik danborra jotzerik ez nuenean. Harrapa ezak hi, herriko danborrada huan! (Tolosako Gizonezko Taldea)

Denborarekin aldatuz joan da, ekitaldi herrikoiagoa bihurtu den arte, eta gaur egun 15 elkartek hartzen dute parte.

G: Fundatzaileak hiru dira eta gero besteak gonbidatu zituzten, hau da, gure azken 25 urteotan danborradan 15 elkarte direlako ideia saldu digute, 45 pertsonako bi danborrari talde daudela, bakoitzak bost danborrari jartzen dituela eta hauek, bandarekin batera, danborra jotzen ateratzen direla. (Udal teknikarien taldea)

Halako polemika bat bada demokratizazio hau danborradarentzat positiboa izan den ala ez, batzuen iritziz aldaketa honek eragin baitu ekitaldi hau, itxura, gaur egun igarotzen ari den gainbehera. Tolosako gizonezkoen taldean giza eta material aldetiko baliabideak ugaritu direla aipatzen da: alde batetik, hasieran bakarrik 5 elkarterentzako danborrak zeuden, besteak bereak erosi behar zituzten; bestetik, danborradak zuzendari bat eta hainbat pertsona konprometitu zituen, danborrada ongi ateratzeko lan egiteko, estetika, jantziak eta xehetasun guztiez arduratzen ziren eta. Taldeetako batzuen iritziz, demokratizazio prozesuak itzali egin du festa honek lehen ematen zuen "argia":

Orduan, danborradak, ahal zen neurrian, funtzionatu egiten zuen, ez zen Tolosako inauterietan egon dena bezain txarra. Eta nik bizi izan nuen, zuzen-zuzenean gainera, danborrada demokratizatzeko prozesua... Kontuz! esan genuen. Edo ongi egin edo, arazorik ez. Kontuz! Pikutara joango da, argia galduko duelako'. (Tolosako Gizonezko Taldea)

Emakumeak larunbateko danborradan (gizonezko danborrada tradizionalen) sartzea, emakumezkoen danborrada eratu eta gero, emakumeek festan partaidetza normalizatua izatearen aldeko beste pauso bat izan da. Hau udal gobernuak egin zuen presioari esker lortu zuen, dirulaguntzak jasotzeko baldintzatzat mistoa izatea ezarri zirenean danborradei. Une hartan desagertu egin zen emakumeen danborrada.

Urte batzuk geroago, emakumeen lehen danborradaren 25. urteurrenean, berriro hasi ziren egiten, eta gaur egun emakumeen danborrada izan zen hura mistoa da, nahiz gizonezkoen partaidetza oso txikia den, ez dute eta parte hartu nahi izaten.

– Eta gero berriro hasi zen 25 urte bete zirenean. Lau urte eman zituzten irteteke, 5, irteteke. Eta orain, eta gero berriro hasi ziren eta orduan baldintza zen mistoa izan behar duela; izan ere, pentsa ezazu, emakumeak bakarrik ateratzea, ez dakit ba! Beno, mistoa. Eta denak atera genituen, gizagaixoak, eta 3 atera ziren, batek aurten ezin izan du lan egin behar zuelako eta gurekin ateratzen ziren bi gizagaixok, baina mutilek ez dute nahi! Esan eta, ez, ez! esaten dizute, hori nesken danborrada da. Baina, aizue, mistoa da eta! Mistoa dela.

– Bai, baina mistoa izango da 10 edo 12 edo 15 irteten direnean.

– Ez dute baina nahi!

– Bai, baina koadrila oso bat sartuko balitz...



– Aurten irten diren neska gazte txikiek, txikiek, edo gazteek, aurten irten direnek, mutil guztiei eskatu diete eta hauek ez dute nahi izan. (Tolosako Emakume Taldea)

Gaur egun normaltasun osoz hartzen dute parte danborrada mistoan, eta hau lorpenatzat hartzen da. Horrela ikusi zuten, halaber, alarde mistoaren alde borrokan ari diren eta Tolosako lehen danborrada mistoa ikustera joan ziren Irun eta Hondarribiko emakumeek:

Ba nik, larunbat-inautean. larunbateko danborradan, emakumeak irten ziren lehen urtean, ba nik urte horretan Hondarribiko emakumeak eta Irungo emakumeak gonbidatu nituen, Juana Mugarrieta⁴⁰ eta emakume hauek eta batzuk etorri ziren, ezta? Eta danborrada Kultur Etxetik ikusi zuten, 2001eko danborrada zen. Eta gogoan dut batzuek negar egiten zutela, bene-benetan, e? Bazen negarrez ari zen Hondarribiko jendea. Esaten zidaten bere herrian horrelakorik pentsatu ere ezin zutela egin. Eta, aizu, danborrada bat zen, hau da, han denarekin batere zerikusirik ez, ezta? (Tolosako Emakume Taldea)

Erreginak, damak eta kantinerak

Danborrada zaharraren izaera ez zen bakarrik elkarte jakin batzuk besterik ez zirelako ateratzen, baizik eta baita emakumeek betetzen zuten paperagatik ere, alde batetik agerikoa baitzen izaera baztertzailerik eta sexista zuela, eta bestetik klasista gainera. Danborrada horretan erreginak, damak eta kantinerak izaten ziren, ez ordea inor danborrari gisa. Erreginak eta damak danborrada antolatzen zuten elkartearen alaba edo senideen artean aukeratzen zituzten; elkarte horietakoak gizonezkoak izaten ziren, elkarrizketatutako emakume honen arabera halako estatus sozial bat bazutenak, noski, eta ia-ia ezinezkoa zen jatorri apalagoko beste neska gazte batzuk postu horietara iritsi ahal izatea.

Duela 15 bat urte, guk hogeita genituenean, elkarteetakoan alabak, ilobak izaten ziren, eta aita pobreenek ez zuten elkarterik. Orduan, noski, karrozan zihoazena karroza atzean izena idatzita zeraman elkartekoan alabak ziren, estatus altuxeagoa zuten jaunak ziren... Hau da, zuretzat zer geratzen zen?, bada, asko jota kantinera gisa. Orduan, noski, ez zen bera goian edo behean joan zitekeen pertsona. Jendeak jada irten nahi ez zuenean, orduan deitzen zizuten, dagoeneko normalagoa zenean, zu edozein tokitan atera zitezkeen. (Tolosako Emakume Taldea)

Bilakaera ere izan da emakumeentzat danborradan rol horiek betetzeko parte hartzeak zuen esanguraren inguruan. Tolosako eztabaida taldean parte hartu zuten emakumeen arabera, pixkanaka-pixkanaka galdu egin zuten emakumeen begietan zuten ospea, eta azkenean laidoztatuena kantinerarena zen, erregina eta dama postuak bide beretik zihoazela. Hala, azkenean benetan zaila zen postu horiek hartu nahi zituen gazterik aurkitzea. Horren arrazoia argi eta garbi azaltzen da Tolosan elkarrizketatutako emakumeetako batek eman erantzunean: “Ba gizartea aldatu egin delako!”

Nire ustez horretan, urte batzuetan oso garrantzi handia ematen zitzaion emakumeen gaiari, zergatik aukeratzen diren erreginak eta damak, zergatik doazen kantinera. Bolada batean kantinerei iseka egin zitzaion, errespetua galdu zieten. Baina gu txikiak ginenean, irteteko borroka egoten zen, e? aitaren, osabaren, auzokoaren... elkartea ordezkatzeko zelako, festetarako ohorezko dama gisa. Baina gertatzen da gero zera..., eta ez dakit zergatik. (Tolosako Emakume Taldea)

Lehen paper hauetan ateratzea zen bitartean emakumeek partaidetzarako zuten bide bakarra, gero egoera aldatu egin zen, bai festan bai gizartean bertan:

40 Hondarribian Alarde mistoa egitearen aldeko emakumeen elkarteak.



– Bai, kantinera ateratzen zen jende askok hurrengo urtean dama atera ahal izateko baldintzarekin zelako.

– Noski, **inork ez zuelako kantinera joan nahi.**

– Nik uste iraultza bat dela, ezta? Zeren eta nik umetatik dudan danborradaren eta erreginarene oroitzapena, zuk diozun bezala, zen zerbait ematen zuela, ez dakit zer, emakumeak festan parte hartzeko zuen modu bakarra zen. Gure amak ez ziren gurekin joaten, ezta pentsatu ere. Hau da, ez dute irteterik izan, ez dute izan. Eta garai hartan parte hartzeko forma bakarra, gizartean onartuta eta ongi ikusia zegoen edukazioagatik edo, erregina edo kantinera izatea zen. Eta beno, ba animatuenak festan sartzen ziren. Denborarekin, nik uste prozesu natural baten antzera izan dela. Hori galtzen joan zen, **eta une bat iritsita, ni horretarako adinean nengoen, nahi nuen azkena erregina ateratzea zen.** Orduan festan beste modu batez parte hartzen hasten ginen. Eta hor gainbehera urte batzuk izan ziren, eta historia horretarako hautagaiak gero eta gazteagoak ziren, eta baita, beno, jende ezezagunagoa eta behera egin zuen **eta elkarteek arazoak zeuzkaten jendea aurkitzeko.** Hau da, niretzat prozesu bat izan zen, beno, nahiko naturala gizartearen aldaketarekin, guk geuk ere izan dugun aldaketarekin, **festa forma horretan irten nahi ez genuen lehenak ginelako, ezta? (Tolosako Emakume Taldea)**

Egoera honek, betiere emakume talde beraren iritzi, bat egin zuen danborradaren gainbehera une batekin eta ideologia aldetik argi eta garbi danborradan emakumeek partaidetza ez sexista izatearen alde agertu zen udal gobernu batekin. Une horretan, udalak erabaki zuen erregina eta damen desfilea kentzea.

Eta horrela denboran bat egin zuten hainbat faktorek: danborradaren demokratizazioa, gorago azaldu dugun bezala; pertsonaia femeninoen gaineko pertzepzio aldaketa; danborradaren ospearen ahultzea; eta udalaren erabakiz erregina eta dama pertsonaiak desagertzea. Horrek guztiak mota guztietako interpretazioak eragiten ditu: alde batetik erreginak eta damak kentzeari botatzen diote danborradaren gainbeheraren errua, esanez horien presentziak gaur egun galdu den distira berezia ematen ziola desfileari, eta bestetik parte har zezakeen elkarte kopuruan izandako aldaketari egozten diote errua.

– *Beti esan izan dut erreginak, erregina aukeraketa, kendu zutenetik, hori gero eta okerrago joan zela, aldapan behera.*

– *Birmoldaketa bat zen, zeren eta nik gogoan baitut ezen gazte nintzenean, orduan danborrada zer zen eta orain zer den, orduan beste gauza bat zen, ezta?*

– *Nire ustez prozesu hau aurrez zihoan aldapan behera.*

– *Ordurako aldapan behera bazihoan, bera bakarrik hilko zen. (Tolosako Emakume Taldea)*

Osterantzean, aipatzen dute pertsonaia hauen pertzepzioan bilakaera bat gertatzen ari zela, eta halaz ez zutela jada garai bateko ospea, eta danborradaren gainbehera erreginak eta damak kentzearen aurretikoa edo horretatik independentea dela.

Orduan, gainbehera errealitatea zen jada, eta hauek Udalera iritsi eta aldaketa ematea erabaki zutenean, beharbada ideologiagatik erreginarena ongi iruditzen ez zitzaielako, uste dut une aproposa izan zela horretarako ere. Herrian polemika izan zen, bai, beti dagoelako, baina nik uste dut urte hartan ongi sartu zela danborrada aldaketa. Emakumeak ateak irekitzea, Berazubi, Amaro azuotara zabaltzea, ez dakit zer, ukitu eskoziarraz Leidorrean egiten duten hauei. Beno, niretzat bi urtez segidan dotoreenak izan ziren. Eta berriro egin zuen behera, nik uste dut danborrada hau dela ez dakit, 5 egun dira hain..., ostegunean hasten zara eta jendeak badugu festa eginda edonola ere. (Tolosako Emakume Taldea)



Eta kendu zuten urtean, alderantziz, nik uste dut hor urte batzuetan gora egin zuela atzera, integratu egin zela, emakumeenari atea zabaldu zioten, auzoetakoei, hemengo dantza talde bati, eta lehen eta bigarren urtean parte hartu zuten, eta beno, dotoreagoa izan zen. Noski, erreginen inguruan sortutako gizarte polemika ikusirik, beno, ba partaidetza modu hau bultzatu zuten. Niretzat izan diren guztietan dotoreenetakoa izan da, honen inguruan umetatik ditudan oroitzapenez aparte, ezta? Gero berriro egin du behera. (Tolosako Emakume Taldea)

Forma zaharren, emakumearen edertasun eredu zaharren nostalgia geratzen da:

Nik uste, ez dakit... Aizu, batean, besteak baino altuago, neska polit bat jartzea ez dut uste matxismoa denik, ezta? Nik uste, ez dakit, ez dakit, iruditzen zait, (...).Eta beno, oraindik bada honen nostalgia duenik eta egunkarian idatzi zuenik. (Tolosako Gizonezko Taldea)

Zumaiako danborrada

Zumaian, aipatzen ari garen beste herri batzuetan ez bezala, danborradetan emakumeen partaidetza handia eta trabarik gabea ematen da. Bi festa nagusietan izaten dira, San Telmo eta San Pedro festetan. San Telmo Pazko Igandetik zortzi egunera ospatzen dute, eta San Pedro eguna (herriko zaindaria da) ekainaren 29an izaten da. Bi festa hauetan danborradak ateratzen dira (San Telmokoetan haurrena eta gazteena, eta helduen bat San Pedrotan), eta festako ekitaldirik garrantzitsuenetako baten zati izaten dira: bandera igoeraren eta jaitsierarena alegia.

Danborradak, beste herri batzuetan ez bezala, ez daude gastronomi elkarteen inguruan antolatuta, partaidetza banakakoa izaten da, eta horrek bere eragina izango zuen, agian, bertan parte hartzen duten gehienak emakumeak izateko eta gizonezkoek, berriz, nolabait errezelo pixka bat agertzeko.

E: Nire ustez, hau bere konfiantzako lau lagunekin elkartu eta ongi pasatuz gero, laurak joango balira, joango lirakeke. Esan nahi nukeena, danborrada hori berori elkarteen bidez egingo balitz, elkartekideetako askok danborrada horretan joko lukete. Baina ez da bestera joaten, bestea banakakoa delako. Talde batean sartu behar duzu... Zumaiako jendea da, elkarte batekoa ez dena, eta bakoitzak bere ideologia duena. Esan nahi dizut ezen harrigarria dela eta ni adi egoten naiz eta eskuineko jendea zein ezkerrekoa dago, denetik dago. Denak lotzen dituen danborra da. (Zumaiako taldea)

Egiaz, Zumaiako danborrada guztietan emakumeak eta gizonak dira partaide, baina elkarriketatuetako inork ez du zalantzarik egiten partaide gehienak emakumezkoak direla ziurtatzeko unean. Izan ere, hauen proportzioa handiagoa da Zumaiako hiru danborradetan:

E: Haurren danborradaren barnean, esan dezakegu nesken portzentajea mutilena baino askoz handiagoa dela. Urtetik urtera asko kostatzen dela jende pixka bat biltzea, baina portzentaje nagusia neskatoena, neskena dela. Eta bada guk egiten ez dugun beste danborrada bat, (...) San Pedrotan egiten dena eta helduena dena, eta horretan ere portzentaje nagusia neskena da. Neskak faltaz gero gaizki ibiliko gara.

(...)

G: Gu San Pedrotako danborradan gaude, baina ez da hauek zeramatenaren berdina. Eta hemen ez dago ez elkarerik ez ezer. Ez dakit asanbleario edo nola deitu. Danborradan jotzea gustatzen zaigunok elkartu egiten gara, eta dagoeneko 100 baino gehiago gara. Eta horretatik %70 emakumeak dira. Batzordean ere bai, bi gizonezko eta beste guztiak emakumeak. (Zumaiako taldea)



E: Haber pixkat umen kontu hori, bueno gehiengoa emakumiak giala, beti banderak eramateko eta arazoak daude mutillakin, (...)Eta banderak eramateko ere mutillak, 14-15 urteko mutillek ez dute ezer jakin nahi. Neskak bai. Bueno neska ere entre komillas baño errexagoa da para convencerles. Gastronomi elkarteetan da gizona errege, beste guztian alderantziz da. (Zumaiako taldea)

Danborrada hau mistoa izateko azalpenetako bat, talde honek dioenetik ondorioztatzen denez, hasiera batetik horrela izan zela da. Kontuan hartu behar da sortu berriko tradizio bat dela, hamabi bat urte besterik ez ditu eta, eta hasieratik beretik danborrada emakumeentzat eta gizonentzat zabalik egon zela, berdin-berdin. Hau da, ez da hasierako bazterketa egoera batetik abiatu, beste toki batzuetan gertatu bezala, eta horixe dioskute eztabaida talde honetako partaideek.

G: Hondarribian, esate barerako, emakumerik nahi ez dutelako borroka dute, eta Irunen baino latzago, Hondarribian. Herri mailan.

E: Baina bakarrik gizonekin hasi zelako.

G: Hemen ere hasi zen...

E: Hemen emakume eta gizonekin hasi zen. (Zumaiako taldea)

Egia zera da, ez zaiela erraz egiten danborradetan parte hartzeko gizonak inguratzea.

G: Guk, danborradan gizon bat hasten denean jotzen, suziria botatzen dugu ia-ia. Orduan %30etik 30,5era igarotzen garelako. Eta abesbatzan eta toki guztietan...

G: Esan nahi dudana da Zumaian ezin dela desberdintasun gairik planteatu, ez delako gertatzen. Hemen berdintasuna dago norberak nahi duenean parte hartzeko. Benetan dagoena, argi dago, emakumeen partaidetza handiagoa dela. (Zumaiako taldea)

Egoera hau azaltzeko aipatzen duten arrazoiak zera da, zumaiar gizonak nagiagoak direla, nahiago dutela beren denbora beste jarduera mota batzuetan eman, eta emakumeei baino lotsa handiagoa ematen diela:

G: Nik uste dut Zumaian gizonezkoak askoz motelagoak direla. Alferragoak, ez motelagoak... Alferragoak hainbat jardueratan izena emateko, bai kantatzeko izan bai danborradarako izan, gauza pila batean. Bakoitzak bere kontua du, eta ez hortik atera.

E: Baina mutilak beste gauza batzuetan aritzen direnez... Oro har, haur garaian ez dut uste mutil eta nesken arteko aldea partaidetza hori bezain handia denik, ezen gizonezkoen danborrada batean gizonezkoak baino emakumezko gehiago dagoen herri bakarretakoa izango da.

E: Baina badirudi mutilei lotsa handiagoa ematen diela parte hartzeak, baina txikitatik. (Zumaiako taldea)

Zumaiako danborradetan, gizonek eta emakumeek postuak hartzen dituzte upeletan eta danborretan, nahi dutenean, eta ez dago alde aipagarriarik batzuek eta besteek betetzen dituzten paperen artean. Izan ere, aurten emakume batek zuzentzen ditu danborrak, eta gizon batek upelak. Partaidetza bereizi gabe honek sekula ez du inolako polemikarik eragin.

Garai baten bai zan barrilan neskan gauza bezela eta mutilak danborra bezela. Baina gero egon zan aldaketa eta arazorik gabe. Zuzendaria ebai aurten danborrana neska izan da eta ez da inongo arazoik egon. Baita ere igual zan, nahi det esan, nola etzeon zuzendarikan, ba horregatik jarri zala, ta jendea ez keatzeagatikan... Nei iruitzen zait aldaketa emanen dala ta bai komentariok eta egongo zian, baina holako gatazkarik sortu... zearik ez da egon. (Zumaiako gizonezko gaztea)



Sortu den polemika bakarra emakumeen jantzien inguruan izan da, baziren eta pertsona batzuk emakumeek gona jantzita desfilatzearen alde, prakak erabili beharrean. Danborradari izaera formalagoa emateko ahalegin bat ere izan zen, itxura, eta emakumeen jantzia izan zitekeen horretan laguntzeko gauzetako bat. Gaur egun emakumeak gona edo prakak jantzita ateratzen dira, baina norberak janzteko unean duen irizpidearen arabera betiere.

Bai, azkenian zuzendari egon zan bat hasi zan ja jarrera batzuk hartzen, esaten neskak igual komeniko zala igual lehenoko garaitara bueltatuz gonak jantzia. (...)Pixkat nahi zun gauzak formal bezela bihurtzia. Eta herritarrentzat, behintzat nik hitz egin detena, ez du nahi gauza formala bihurtzea, nahi du herri giruan, festa giruan izandako zerbait izatia. Ez Azpeitin eta bezelako danborrada serio hori, ba ez, guria ez da serioa eta ez du nahi serioa izatia. Ba holaxe bere balioa daka baita ere. Eta alde hortatik hasi zan. Eta aurten ere uste det neska batzuk jun dila eta esan duela baita ere gonakin izatia eta beste batzuk ezetz, eta hor pixkat egon da eztabaida. (Zumaiako emakumezko gaztea)

Zumaiako danborradaren azken alderdi aipagarria, San Telmokoaren kasuan batez ere, aurten ez ospatzekotan egon zela da. Aurreko zuzendariak bere tokia utzia zuen, hainbat desadostasun tarteko, eta hainbat arazo ari ziren izaten danborrada antolatzeke. Eta, hain zuzen ere, emakume gazte talde batek hartu zuen antolaketa erantzukizuna:

E: Deialdi bat egin zen, duela hiru urte zuzendaritza aldatu zelako. Mutil batek sekulako lana egin du bi urtez, liskar bat izan zen eta orduan utzi egin zuen (...)Herriko neska batzuek heldu diote, guztiaren ardura beraiek eramango dute. (Udal teknikarien taldea)

Marinel eguna

Emakumeen partaidetza nagusia bada ere urteak igaro ahala festen bihotza bihurtu diren ekitaldi hauetan, San Telmoko festako ekitaldi nagusiaren protagonistak gizonezkoak dira. Itsasoko munduaren inguruko festa bat da; parte hartzen duten pertsona guztiak marinelez janzten dira (jantzi urdinez) eta kofradiak (funtsean gizonezkoz osatua) oso eginkizun garrantzitsua betetzen du.

E: Bandera igotzea gazteen danborradarekin egiten da. Txupinazoa larunbat eguerdian da, baina bandera igotzea igande gauean, San Telmo eguna astelehena izaten delako-Gaueko hamabietan igotzen da, gazteen danborradarekin- Une hori kofradia inguruan izaten da, ez da ezertarako tokirik izaten, polita da. (Udal teknikarien taldea)

Festaren une gorena bandera igotzea da; orduan, urtero, marinel bati omenaldia egiten diote, eta bera izaten da bandera igotzen duena. Oso emozio handiko unea izaten da, oso hunkigarria zumaiar guztientzat:

Elkarriketagilea: Baina hori, esaten duzuen bezala, une hunkigarria edo une garrantzitsua izango litzateke ez...

E: Marinelei eskainia. 12ak puntu-puntu hor behean egon behar du kofradiak. San Telmoren martxa jo ahala, oso polita da, eta jotzen ari diren bitartean dagokion arrantzalea bandera igoz doa. Oso une hunkigarria da.

G: Ikusi egin behar zenbaiten dardara. (Zumaiako taldea).

Elkarriketagilea: Nor arduratzen da igotzeaz, jaisteaz?

E: Bandera igotzearen ardura Ardustain-en kideena da; herriko txalupa motordunen elkarteak da, eta beti aukeratzen dute marinel izandako edo erretiroa hartutako marinel bat, herriko pertsona bat. Horixe izaten da omenaldia egiten zaiona, urteko txapela



ematen diote eta bandera igotzen du. Eta bandera jaistea kofradia peko tabernako tabernariaren ardura da. Horrela da. Egin nahi ez duen egunean horrela geratuko gara. Gizonezkoak dira beti, bai igotzeko bai jaisteko ekitaldian. (Udal teknikarien taldea)

G: Izan behar du, itsas gizona izan behar du, neskak sekula ez direlako itsasoan izan. Sekula ez du igoko. Sekula ez, egun dugun erregimen honetan. (Zumaiako taldea)

Arrazoi bat baino gehiago alegatzen dute emakumeak ekitaldi honetan protagonista ez izateko. Festa itsasoko munduaren inguruan denez, ulertzen dute emakumeak ezin direla ekitaldi nagusi honetan protagonista izan, nahiz ez dirudien argudio hau gaur egun errealitateari erabat egokitzen zaionik, eztabaida taldean parte hartu duten pertsona batzuek diotenaren arabera, zeren eta badira lanbidez horretan ari diren emakumeak ere.

E: Badago, arrantzaleak, deitu nahi diezun bezala. Zumaian ez. Ontzietan dabilztan emakumeak. Ezetz esan duzu eta...

Elkarriketagelea: Baña atera duna tituluik ez dago?

E: Yatekoak-eta bai...

G: Asko daude. Are gehiago: Eta merkataritza-nabigazioko kapitaina ere badugu kalean, bai 25 bat urteko neska gazte bat.

E: Zumaiarra?

G: Bai, eta petroliontzi handi batean dago. Ama de Larrondokoa

G: Badaude emakumiak. Baño tiutulua atea duenak...(Zumaiako taldea)

Beste arrazoi bat zera da, omenaldia egiten zaien pertsonen itsasoko erretiratuak eta kofradian kotizatuak izan behar dutela, eta une honetan ez dago emakumerik egoera horretan.

G: Bi baldintza behar dittuk hor bandera ateatzeko: Zumaiako kofradian, San Telmon, kotizatu duna eta itsasotik jubilatuta dana. (Zumaiako taldea)

Gauzak horrela, emakumeak gizonak baino gehiago badira ere ekitaldi honetako partaidetza aktiboari dagokionez, protagonismoa itsasoko gizonetan biltzen da nagusiki. Itsasoko emakume erretiraturik ez dagoen bitartean behintzat...

Txosten hau egiteko jasotako informazioaren artean ez da ageri zein arrazoi izan zen itsasoarekin lotutako pertsonak omentzeko irizpide hauek aukeratzeko, eta ez beste batzuk. Edonola ere, begi-bistakoa da irizpide hauek ezabatu egiten dutela itsasoko lanbideetan emakumeek egin ekarpena, eta horrela nahiko zaila da emakumeren bat omenaldi horren protagonista izatea edo beste maila bateko aintzatespena jasotzea marinelari eskainita dagoen egun batean.

Kontuan hartu behar da marinelarena ez dela itsasoarekin lotutako lanbide bakarra, eta beste asko ere badirela marinela bezain garrantzitsuak, arrantza-azpiegitura batek behar bezala funtzionatu ahal izan dezan. Horien artean daude, inolako zalantzarik gabe, arrantzarekin lotuta dauden emakumezkoen lanbide guztiak. Baina hauek, emakumeek egindako beste lan askorekin gertatu bezala, berehala ahanzten dira, hainbat arrazoi tarteko.

Uste zabalduta bada ere emakumeak orain dela gutxi sartu direla lan merkatuan, egia oso bestelakoa da, lanbide anitzetan aritu baitira, eta etxetik kanpo edo dirua irabazteko asmoz, historian zehar. XIX. mendeaz geroztik, gizarte burgesean oinarritutako emakume eredu bat izan da nagusi; honen arabera, emakumearen eginkizun guztiak etxearen



inguruan biltzen ziren. Hala, etxetik kanpo egindako jarduera ekonomiko guztiak osagarri edo noizbehinkakotzat jo dira, eta garrantzi guztia ukatu zaie egin dituzten lanei eta aritu diren lanbideei. Are gehiago, lanbide hauen erregistro historiko bat egitea bera ere zaila da, zeren eta "emakumeen lan jarduerak hain dira garrantzi txikikotzat hartzen, ezen ordain txarragoak izateaz gain sarritan horrelakotzat jaso ere ez baitira egiten biztanleriari buruzko erregistroetan. Emakumeek berek etxekoandretzat definitzen dute beren burua, eta horrela ageri dira udal erroldan, egiten dituzten bestelako lanak famili laguntzat hartzen dituzte eta. Hauxe dugu baserriko emakumeen kasua, kaiko emakumeena, eta etxetik kanpo egindako lana aintzat ez hartzea zilegi ez litzatekeen beste emakume askorena. (Campos eta Rodríguez 2000: 449).

Hauxe gertatzen da, ez dago zalantzarik, arrantzarekin lotutako lanbide femeninoen kasuan. Ildo honetatik, oso interesgarria da Miren Koro Campos eta Laura Rodríguez XIX. eta XX. mendeko emakume donostiarren lanbideei buruz egin azterketa; honetan, besteak beste emakumeek Donostiako portuan egindako lanak jaso dituzte:

"Ontzi bakoitzak, lehorreko langileen artean, emakume bat zuen; honi 'pesonera' esaten zioten. Langile hau portura iristen zen arrainaz arduratzen zen, sareak konpontzen zituen, eta arrainaren salmentan ere aritzen zen.

"Saregileen lana sareak zabaltzea zen, lehortzeko, eta konpondu ere egiten zituzten, arrantzan zehar egindako zuloak josiz horretarako. Jarduera honek oso trebetasun eta zehaztasun handia eskatzen zuen eta du –emakume batzuek oraindik lan hori egiten dute-, eta oso garrantzitsua zen, sareen prezio handia dela eta. Emakume askok arrantzako aparailuak ere prestatzen zituzten.

"Arrain enkantea egiteko arduraduna ere emakumezkoa zen: bentaria. Bakarra zegoen, eta arrantzaleen kofradiak kontratatzen zuen kaiko emakumeen artean.

"Arrain-saltzaileek kaleetan zehar edo arrandegietarako eraikinetako saltoki finkoetan saltzen zuten merkantzia. Salmenta ez zen hirira mugatzen, barnealdeko herrietara ere iristen zen. Garraiobide mekanikorik ezean, saltzaileek oinez egiten zuten beste herri batzuetarainoko bidea, eta joan-etorrian hirurogei kilometro egitera iristen ziren, arrain-saskia buru gainean zutela. Tolosaraino heltzen ziren, eta barnealderago han saltzerik ez bazegoen, merkantzia guztia amaitu arte.

"Arraina prestatzea eta enbalatzea emakume eta hurren lana zen nagusiki. Gatz edo izotzez prestatzen zuten urruneko zonetan saltzeko, are esportaziora bideratzeko edo arrain gazitu edo eskabetxe lantegietarako. Dakigunez, XVI. mendean jada baziren Donostiako portuan horretarako berariaz jarritako txaboletan arraina prestatzeko lanean aritzen ziren emakumeak."⁴¹

Emakumeek arrantzaren inguruan betetzen zuten eginkizuna bikoitza zelako kontua ere ez da baztertu behar:

"Alde batetik, etxeko eremua emakumeen kargura zegoen, are arrazoi handiagoz kasu honetan, gizonak denbora asko ematen zuten eta etxetik kanpo, denbora luzea igarotzen baitzuten ontzietan itsasoan. Emakumeek egiten zituzten etxeko lanak, seme-alabak zaintzen zituzten, etxeko administrazioaren ardura zeramaten, eta senar edo seme arrantzaleari jakia, janariz hornitutako saski bat alegia, prestatzen zioten. Baina, horiez gain, etxetik kanpoko jarduera ekonomikoa funtsezkoa zen, zeren eta ontzia portura iritsi ondoren, emakumeak ziren lan gehien-gehienak egiten zituztenak. Gehienek jarduera ekonomikoren bat zuten etxetik kanpo, adina edo egoera zibila

41 Campos eta Rodríguez 2000: 452



zena zela, betiere gurasoen edo senar-emazteen etxeko gabeziak arintzearren, oso ohiko kontua baitzen hau arrantzale jendearen artean."⁴²

Hau da, emakumeek betetzen zuten papera gizonezkoa bezain garrantzitsua zen gutxienez, baina zertzelada historiko hainbatengatik ez diote zuen garrantzia aitortu, eta oroimenetik ezabatuta geratu da. Ildo honetatik, funtsezkoa litzateke historia berreskuratzeko lan bat egitea, emakume hauek egin ekarpenari dagokion aintzatespena eskaintzearren.

Lezoko danborrada

Lezoko danborrada Santa Krutzetako festetan egiten dute, irailaren 14an. Herriko festarik garrantzitsuena da, eta herriaren nortasuna goستن da bertan. Festa honetako ekitaldirik garrantzitsuen eta adierazgarriena danborrada bera da, hain zuzen ere.

G: Bueno, gure jai nagusietan, Santa Kruzetan, bestela ere jaiak dira. Badaukate nortasun aldarrikapen txiki bat, nahi baldin baduzu ere, konparatuz. Zeren bueno, jai hoietan bai etortzen da eskualdeko jendea eta besteetan, txikietan ez da etortzen. Eta bueno, hor badago pixka bat, Lezok pixka bat hartzen du izena, eta pentsatzen dut jendea gustora sentitzen dela hor. Baina bereziki, jaia da festa eta da aisialdia; gune bat gauzak egiteko, ondo pasatzeko eta ez dago ezer gehiagorekin lotuta. (Udal Teknikarien Taldea)

Oso danborrada herrikoa da, eta ez ditu beste batzuetan ikusten ditugun formalismoak. Danborrariak, hala gizonezko nola emakumezkoak, urdinez janzten dira, marinel erara, modu sinple eta nahiko informal batez. Gizonezkoek alkandora eta praka urdinak daramatzate, eta emakumeek alkandora zuria eta gona urdina. Jantzi hauei marinel zapi urdin laukiduna gehitzen diete, lepoan loturik edo, emakume batzuek bezala, buruan jarrita.

Izaera informal hau musika erreperitorioan ere antzematen da, zeren eta herri doinuak jotzen baitituzte, eta danborrada bakoitzak bere pieza jotzen du, azkenean denek elkarrekin Lezoko ereserkia jotzeko.

Gizonezkoek eta emakumezkoek hartzen duten parte desfilean, postuetako edozein hartuta, bai barrilak bai danborrak joz. Danborrada honek duen alderdirik deigarriena zera dugu, kantineroak ere badirela, gizonezkoak alegia, kantinerekin batera, eta hauek halako protagonismo berezi bat izaten dute festan:

G: Bueno, gero egiten dana da, etortzen direnean plazara, bakoitzak jotzen du bere pieza eta kantinero-kantinera denak ilotzen dira Udaletxeko balkoira.

Elkarriketageia: Kantinero mutilak ere badaude?

G: Bai, mutilak ere badaude.

Elkarriketageia: Ikusi nolako aurrerapenak!

G: Bai. Eta orduan, igotzen dia gora, balkoira. Eta orduan, gelditzen dira balkoiak danborrada entzuten eta ikusten. Akto protokolario bat dago horren bukaeran, alkateak gonbidatzen ditu kantinero denei txanpaina botatzea. (Udal Teknikarien Taldea)

Baina Lezoko danborrada ez da beti gaur egun ezagutzen dugun modukoa izan eta, elkarriketatu honen arabera, lehen orain baino formalagoa zen.

G: Lezoko danborrada ez dago... Igual hasierako danborradan bazegon, ez dakit, tradizioarekin lotua Donostian dagon bezela. Gaur egun da herriko ekitaldi oso

42 Ibid: 452

jendetsua eta oso gustora hartzen dula jendeak. Baina ez dago izaera formala. (Udal Teknikarien Taldea)

Lehen egiten zuten danborrada Lezon orduan zegoen elkarte bakarrik antolatzen zuen, kirol jardueretan aritzen den Ailerru Elkartea hain zuzen. Elkarteak gizonezkoena bazen ere danborrada, jakin ahal izan duguna behintzat, mistoa izan da beti. Duela hamar bat urte, berriz, eta danborradan parte hartze txikia zela eta, udalak erabaki zuen deialdi irekiagoa egitea eta partaidetzara eta herrira zabalduagoa egitea; hala, parte hartu nahi zutenek ez zuten inolako elkarteri loturik zertan egon.

G: Aspaldi-aspaldi, ez. Hori egiten da duela 10 urte. Lehen egiten zen beste danborrada bat, elkarte batek hartzen zuen parte bakarrik. Eta bueno, hori tradizio haundikoa da, igual 20-30 urtekoa. Bainon oso jende gutxi hartzen zuen parte eta horregatik egin zen saio berezi bat jendea etortzeko. Orduan, elkarte ziran 3 auzo, eta danborrada txiki bat zena gaur egun da herriko jaietan dagon gauza inportanteena. (...)Ordun, hasieran, zergatik bat indartu orde, lau aterata? Ikusi da lau aterata casi 500 pertsona ateratzen dila, 400 ta piko, eta bueno, bakoitzak bere saltsa montatzen du, bere zea eta ondo dagola. (Udal Teknikarien Taldea)

Lezoko danborradak duen gauzarik interesgarriena, hain zuzen ere, izaera informal hori da, zeren eta horixe izan baita danborrada egiteko tradizio sustrai sakonekoak jarraitasuna izatea ahalbidetu duena. Malgutasun honek ahalbidetu du ez bakarrik lehenago zena baino herritarrago eta partaidetzazkoagoa izatea, baizik eta Lezoko festa nagusietako ekitaldirik garrantzitsuen ere bai. Emakumeek desfileko postuetako edozeinetan parte hartzea ez da, inoiz, polemika edo xextrarako gai izan. Elkarriketatutako udal teknikariaren arabera, ez dirudi etorkizunean gerta daitekeen inolako aldaketak gatazka eragingo duenik, ekitaldi honen helburua ongi pasatzea eta dibertitzea da eta.

G: Eta igual egunen batean desagertzen dira kantineroak eta kantinerak ez dagoelako inor prest. Eta bueno, ez du sopsatuko arazorik. Egiten da dauden artean, zer egin eta nola egin. Oso normala da. (Udal Teknikarien Taldea)

Baina seguruenik Lezoko danborradan azpimarragarriena duguna zera da, gizonezkoek beste herri batzuetako danborrada ia-ia guztietan bakarrik emakumeek betetzen dituzten postuak betetzen dituztela: kantinerenak alegia. Lezon lortu egin dute pertsonaia honi konnotazio oro kentzea, eta horrela gizonezkoek ez dute batere lotsa edo errezelarik postu hau betetzeko.

G: Kantineko eta kantinera daude. Gainera, esango dizut, aurten aterata da kantinero mutila, izan da elkarte tradizionalaren elkartekoa eta PNVko zinegotzi baten semea. O sea que se han juntado todos.

E: Pero que no es nada sospechoso kantinero izatea.

G: Ez, ez, ez. Eta ez du zergatik homosexuala izan behar. Ta ez da. Esan nahi dut, justu elkarte tradizionalena eta bere aita seguraski tradizionalen artean tradizioletako bat ere, eta bere semea aterata da kantinero. (Udal Teknikarien Taldea)

Tolosako San Joanak

Tolosako festa handietako bat, inauterietan batera, San Joanak dira. Festa honek nahiko izaera formala du, zeren eta errito itxurako eta izaera militarreko ekitaldi batzuk baititu ezaugarri, horien bidez ospatzen baitute Beotibarko guduan 1321ean izandako garaipena.

Festaren zati behinena meza nagusiarekin hasten da, eta ondoren prozesioa izaten da; honetan udalbatza, kofradiak, dantzariak eta erraldoiak joaten dira, atzean daramatzatela eskopetariak –gizonezko zein emakumezkoak-. Ibilbidean zehar eskopetariak ordenantza-salbak egiten dituzte hainbat puntutan. Ekitaldi erlijiosoak amaitu ondoren, denak



Triangulo plazan elkartzen dira, eta bertan egiten dituzte azken desarrak.

Arratsaldean berriro egiten da segizioaren paseoa, eta honetan jada udalbatza, musika banda, txistulariak, bordondantzariak eta eskopetariak dira partaideak. Plaza Zaharretik abiatzen dira bezperetara joateko, eta ekitaldi erlijiosoak amaitu ondoren Triangulo plazara joaten dira; hemen bordondantzariak beren dantza egiten dute, alkateak aurrekua dantzatzeko du, eta azken desarrak egiten dituzte.

Festaren azalpen labur honetan ikusten den bezala, ezin da izaera formala duenik ukatu. Udalbatzak antzinako jantzi beltzak daramatza soinean; bordindantzariak beren jantzi zuriez, zapi eta txapela gorriez, bordoiez eta alabardaz ageri dira; eskopetariak, bitartean, konpainiatan daude antolatuta, kapitaina -gizonezkoa zein emakumezkoa- dutela buru, eta konpainiaren aldamenean txiribiteroak eta kartutxeroak -gizon zein emakume-. Konpainia bakoitzak bere uniformeak ditu, kolorean bereizten baitira, txapela, txaleko eta zapiak.

Ordenan desfilatzen dute kaleetan barrena, halako handitasun batez, eta herriko lekuri esanguratsuenetan geldialdiak egiten dituzte, aurrez ezarritako hurrenkera bati jarraiki. Ekitaldi guztietan buru udalbatza. Egunean zehar, konpainia guztiak biltzen dituzten ekitaldietatik at, udalbatzarekin eta dantzariarekin batera konpainiek modu independentean desfilatzen dute Tolosako kaleetan zehar, musika joz eta koreografia txiki batzuen arabera mugituz; hauek, halako ukitu militar bat badute ere, umore onaren eta baita halako originaltasun baten erakusgarri dira. Edonola ere, argi dago konpainietako kideek izugarri disfrutatzen dutela. Horiexek dira bestela nahiko zurrin eta formala den ospakizun bati festa ukitua ematen diotenak eta, zalantzarik gabe, festarekin gehien gozatzen dutenak. Tolosako eztabaida taldeko partaideek alderdi formala eta ludikoa ikusten zuten eskopetariengan.

– [San Joanetako festa] Ez dago hainbesteko partaidetzarik, gauza puntualak dira. Bezperak, osoak, prozesioa, eskopetariak, hau jada dotoreagoa, parranda handixeagoa dago..., baina markatua halaber, e?

– Ezen nik 9etan Plaza Berrian ikusten zaituztet lehen tiroan, bigarrena bederatzi eta erdietan da, hau da, dena markatuta, bezperak eta gero hasten zarete parrandan.

– Ez, ... utzi digutenean.

– Bazkalostean. Bazkalostean hala ere; badira bezperetara joaten direnak eta, hala, artean oso formatuta eta gero, jada, koadrilak elkartzen zaizkienean, hara! (Tolosako Emakume Taldea)

Edonola ere, horiek dira egun honetan herrian festa giroa bermatzeaz arduratzen direnak. Konpainietan guztira ehunka pertsona izaten dira, eta horietako pertsonaia nagusiak, kopuruari begiratuta, eskopetariak dira.

Duela 25 urte baino gehiago, emakumeak konpainietan ateratzen dira postuetako edozein hartuta. Are gehiago, gaur egun konpainia guztiak, bi izan ezik, mistoak dira. Beste biak, maskulinoa da bata eta bakarrik emakumez osatua bestea. Mistoetan dagoen emakumezkoen presentzia aipagarria da, eta esan dezakegu gutxienez %50 direla eta, konpainia batzuetan, baita gehiago ere.

Bai, bai, konpainia batzuetan ia-ia gehiago gara neskak, eta gero eta nabarmenago. (...)Noski, urtetik urtera neska gehiago dago. (Tolosako Emakume Taldea)

Tolosan ez da honen inguruan inolako gatazkarik izan, eta emakumeak naturaltasun osoz sartu dira festa honetako protagonista nagusi eta arima diren horietan, konpainietan. Emakumeak sartzeko unean inolako arazo aipagarriarik ez bada ere, egia da, era berean, partaidetza horren hasierak arau ezarri bat haustea ekarri zuela, eta elkarriketatutako



emakumeetako batek dioen bezala, festa honetan emakumeen bazterketari amaiera ematea ekarri zuen lehen deiadartzat hartu behar da. Lehen une honetatik aurrera, gauzak normaltasun eredugarriaren bidetik joan dira beti.

Gatazka handirik ez. (...)Beno, agian gatazka pertsonalak izango ziren, baina herri mailan, hau da, gatazka handirik, ez, zeren eta inork ez baitu Hondarribian bezala plastiko beltzik edo hesirik jarri, ez egunkarian artikulua iraingarririk ere. Ez ostiraleko danborradan, emakumezkoena izan baitzen, ez lehen eskopetarien kasuan, hauek ere garai bertsuan izango baitziren, hogeitaka urte gutxi direla, lehen protestaren antzera izan baitzen, hau da, deiadarra, esatea 'emakumeak ere bai' 'Bakarrik? bakarrik', gure danborrekin, gure eskopetekin, ezta? Deiadar bat egin zuten, honetako lehen deiadarra izan zena, eta gero bilakaera oso naturala izan da. Hurrengo belaunaldia, hala, bere lagunekin sartu da koadrila mistoetan. Hau da, hausteko une hura behar izan zen. Eta beno, haustea izan zen. Zeren eta batzuek, maila pertsonalean etxean edo familian, zerbait izango zuten agian, baina herri mailan ez. Ez zen prentsan atera, ez zegoen..., zuzendariari gutunen bat bai baina ez, ez zen... (Tolosako Emakume Taldea)

Tolosan zergatik garatu dira horrela gertakariak? Seguruenik festa ondare komuntzat ulertzeko moduagatik, horretan inor ez baitago kanpoan, eta jende orok baitu parte hartzeko eskubidea; horixe da, behintzat, herri honetan egindako elkarriketetatik ondorioztatzen den azalpena:

G: Badakit arreta eman duela, nabarmen gainera, beste herri batzuetan izandako polemikarekin alderatuta, oso oihartzun zabala izan du eta honek. Hemen harritu samartuta geunden. Guk arraroak izan behar dugu maila horretan, ez baita horrelakorik planteatu ere egin. Modu natural batez gertatu da. Hasieran esan nahi nizuna da, ez da hainbeste antolatzaileak galarazpen edo baimenak ezartzea, baizik eta batzuek eta besteek –gizonezkoek eta emakumezkoek- parte hartzeko gogoia sortzea. (Udal teknikarien taldea)

– Baina 25 urte dira emakumeak eskopeta eskuan jotzen atera zirenetik, eta ez zen inolako arazorik izan. Zergatia? Bada, seguruenik, neure ikuspegitik diot, Tolosan garen bezalakoak garelako, ez dugu ezer gaizki ikusten. 'Parte hartu nahi duzula? Parte har ezazu, bada'. Horrelakoak gara. 'Parte hartu nahi duzu? Egizu bada'. Bai, gu duela 26-27 urte irten ginenean igual (esan ziguten) 'ez duzue potrorik'

– Hori esatea besterik ez zaizu falta, denetik esan dizute.

– Baina beno, gero berak dira... Gogoan al duzu...? Lagundu egin ziguten, (...)Bai, nik uste horrelakoak garela, 'aizu, zuk bai eta nik ez, zergatik ez?' esaten dugu Arrazoi bat emadazu, eta ematen badidazu ere berdin zait, irten egingo naiz'. (Tolosako Emakume Taldea)

Bitxikeria gisa, eta Tolosako beste festa batzuetan bezala, konpainiak gastronomi elkarteak inguruan eratzen dira, eta hauetako asko eta asko gizonezkoenak dira. Ezaugarri hau, beste herri batzuetan (Donostian kasu) oztipoa izan bada ere emakumeak festan sar daitezen, ez da traba izan Tolosan.

G: Eskopetari koadrila bat sortzen den gunea ez da koadrila bat, elkarte bat da; egitura pixka bat gehiago behar da. Baina elkarte baten barnean sortzeak ez du esan nahi inori parte hartzea baimentzeko edo galarazteko araurik ezartzen denik.

Elkarriketagilea: Tolosan gastronomi elkarte gehienak gizonezkoenak dira, eta gizonezkoenak izan arren, ez al dago oztoporik emakumeak eskopetari gisa parte hartzera sar daitezen?



G: Badakizu zer gertatzen den, eskopetarien konpainia halako elkartearena izan daiteke, baina horrek ez du esan nahi konpainia horrekin ateratzen direnek derrigorrean elkarte horretakoak izan behar dutenik, (...) eta kasu gehienetan, gizonezkoa edo emakumezkoa den alde batera utzita, partaide kopuruarekin eta ez dagoenez arazorik, zuk jantzia eta eskopeta baldin badauzkazu, aurrera. (Udal teknikarien taldea)

Baina herri honetan gauzak horrela garatu izanaren arrazoiak goitik behera ulertu ahal izateko, erabakigarri gertatu den faktore bat hartu behar da kontuan. San Joanekoa gainbehera garbian zegoen festa bat zen, eta emakumeak sartzeak, hain zuzen ere, festak sekulako bultzada hartzea ekarri zuen:

– (...)San Joanak barrena jota zeuden.

– Logikoa da.

– Eta orain, bada, hori, elkarteak asko sartu dira, eta gazteak, eta mistoen gaiarekin jarrai genezake. Neskak geratu egiten dira, ezkongaiak, bikote gazteak, ba geratu egiten dira eta mundu guztia hemen. San Joanetan zerrenda bat dago, oso-oso zerrenda sendoa. (Tolosako Gizonezko Taldea)

– Gertatzen dena zera da, misto egitea oso ideia ona izan zela. Gogoan baduzue San Joanetan, eguraldi ona eginez gero, gizonezkoak ohean gauean parranda eginda geundelako, eta emakumeak hondartzara. Gaur egun, eskopetarien desfile mistoaren kontu honekin, ba neska geratu egiten da bere mutila ez dakit zertan dagoelako, edo mutila geratu egiten da bere neska irten egingo delako ez dakit nola, hau da, geratu egiten dira.

– Nik esan dizudana, bikote diren mutila eta neska konpainia berean ateratzen dira. (Tolosako Gizonezko Taldea)

San Joanetako festetan emakumeak konpainietan parte hartzea gainbehera arrasto garbi-garbiak zeuzkan festa baten salbaziorako edo sendotzeko bidetzat ikusi izan da. Ildo honetatik, ekimen hau ondo hartu besterik ez zegoen, batez ere emaitzak jende guztiarentzat pozgarriak izan direla ikusi ostean. Are gehiago, berekin emakumeak onartzearen aurrean errezelo handiena zuten elkarteek ere, azkenean, onartu egin dituzte, ikusten zutelako bere konpainiak, kopuruz, murrizten ari zirela.

Eta ez zuten nahi. Adinekoenak zioen 'emakumerik ez, emakumerik ez'. Baina noski, badakizu zer gertatzen zen? neska gazteak, 12 urte bete orduko, bakar-bakarrik kartutxera edo izan zitezkeela, eta orduan esaten zuten 'nola? hemen ez didate uzten?, beno, beste batera joango naiz'. Orduan gazte guztiek alde egiten zieten. Eta orduan mutilek ere esaten zuten 'nola? ni ere neskekin noa bestera'. Orduan 'neskak hona etor daitezela.' Eta gu geu aurkeztu ginen. Gaztetxoek alde egiten zieten, eta orduan gu agertu ginen. (Tolosako Emakume Taldea)

Alabaina, ez dugu ahortzi behar ezen, festa honetan emakumeen partaidetzak duen alde positiboaz gain, alderdi batzuk badirela, oraindik ere, emakumeen partaidetza normaltzearen erakusgarri behintzat ez direnak. Ildo honetatik, garrantzitsua da norabide batean egiten diren aurrerapenek ez ezkutatzea zalantzarik izaten segitzen duten alderdiak, festa eremu maskulinotu bihurtzen dutenak alegia. San Joanetako festan, bordondantzarien protagonismoak, esate baterako, garrantzi berezia ematen die gizonezkoei, eta horrela festa honetatik ateratzen den irudia, emakume asko badago ere eskopetari gisa, nahiko maskulinotuta dago; horixe, behintzat, emakumezko udal teknikari honen iritzia:



E: Sarritan emakumeen konpainia bat egoteak denetarako ematen dizu, baina gero errealitatean hemen egiten duten dantza, katedral ondokoa, halako edo holakoa, bai oso maskulinituta dago, eta egitaraua ikusi nuenean konturatu nintzen eta ikusi nuen, gainera, hura guztia argazkiz jasoa zuen begiak erabateko protagonismoa ematen ziela gizonezkoei. Erabat, oso maskulinitutako festa da eta. (Udal teknikarien taldea)

Emakumeen partaidetza eta protagonismoa, gainera, ezkutuan geratzen dira, presentzia hori jasota geratzeko ahalegin berariazkorik egiten ez bada. Adibidez, aurreko edizioetako festa egitarauetan sartutako irudiek ez dute alderdi hau kontuan izan, eta ez da emakumezko irudirik izaten. Horrela aipatzen duten kontsulta egin zaien udal zerbitzuek berek ere; departamentuen arteko halako koordinazio zailtasun batzuk ere agerian geratu dira, ondoko lerrootan ikusiko dugun bezala:

E: Zuk pentsa dezakezu hemengo festak berdintasunezkoak eta direla, baina kontua da udalak berak egitaraua atera duela eta horretan emakumeak erabat ezkutuan direla. Positiboa zergatik? Zeren eta Inauteri honetarako, denok jada erne geunden, egitaraua nola zihoan, eta orduan, egitaraua irten baino lehen, nik neuk hots egin nion egitaraua egiten ari zen arduradunari, eta esan nion: 'aizu, ez dakit zu zaren San Joanetakoa egiten duena, baina ez dut honen antzekorik nahi San Joanetan', mesedez, hau da, quid pro quo, hau da, neskak eta mutilak, egitarauan. (Udal teknikarien taldea)

Aipatu berria hor badago ere, pertsona honek beronek ziurtatu digu benetan ez dela neurri mota honen kontrako jarrerarik, baizik eta genero ikuspegirik ezaren eraginez ez direla xehetasun hauekin konturatzen, nahiz oso garrantzitsuak diren emakumeak festetan eta gizarte bizitzan oro har ikusgarri egiteko eta normalizatzeko bidean.

Kaldereroak

Kaldereroen festen sorburua berri samarra dela esan genezake, eta behar beste dokumentatuta dago, honen inguruko inolako espekulaziotan murgildu beharrik ez izateko. XIX. mendearen amaiera aldean, Amaran Hungariatik zetozen karabana batzuk jartzen ziren. Horietan zetozenak kazolak eta sukaldeko tresnak konpontzen aritzen ziren. Inauterietan zehar, bizi-bizirik zeuden gaiak hartzen zituzten antzezpenetarako bide, eta kalderero horiena izan zen gaietako bat. Harrezkero, eta etenen bat edo beste izan bada ere, Kaldereroen festa ospatu izan da, gastronomi elkarte batzuk antolatuta.

“1884ko otsailaren 2an, goizeko hamarretan, Kalderero Hungariaren lehen Konpartsa iragartzen zuten suziriaren burrunba entzun zen. Ordu horretan gizonezko talde bat, praka eta jaka ilunak soinean, bota altuak, kapelu zabal lumaduna eta ile luzea zutela, lepoko asko apaingarri, aurpegia horixka eta pipa prusiarra ezpainetan, ibiltzen hasi zen hiriko kaleetan zehar, zaldi gainean heraldo zutoihaldunak zeramatzatela aurretik eta aldamenean, berriz, emakumeak eta haurrak, Offembachen zaldizkoak, mando apainduak tiratutako gurdiak eta janizariz jantzitako musikariak. Alabardari pelotoi bat, zazpi jendarme zaldi gainean eta oinezko beste hemezortzi arduratu ziren ordena zaintzeaz. Eguraldi txarraren eta Kubako gerraren eraginez urte batzuetan kale egin ostean, Konpartsak zintzo jarraitu zuen erakunde fundatzaileak antolatutako hitzordua betetzen, Euskaldu-Fedea izan baitzen lehenik (1900) eta Euskal Billera gero, honek 1909an bere gain hartu baitzuen ardura, 1902ko urtean eta hurrengoetan sokaz lotu idiekin korrika egiteko galarazpenegatik izandako istiluek eragindako etenaren ondotik.”⁴³

Donostiako Alde Zaharreko bertako festa bat da, beste auzo eta herri batzuetara zabalduz

43 http://www.diariovasco.com/pg060205/prensa/noticias/San_Sebastian/200602/05/DVA-SSB-167.html



joan dena bera. Kaldereroen festa, gaur egun, Gipuzkoako herri askotan ospatzen dute, eta inauterien ziklokoa da. Horretan Hungariako ijitoen eta hauekin batera inauteriaren etorrera antzezten da, oraindik ere.

Bada kaldereroen festa ospatzen den..., zera, inauteriaren aurrerapen bat da. Nik uste dut Donostian asko direla inauteria aurreratzen duten festa horietako batzuk, eta kantuetan ere esaten dute. Badirudi inauteriaren zati gisa sortu zen festa bat dela, Donostiako inauteriaren zati bat, Hungariako kaldereroak, ijitoak, dena igarotzen zuten haiek, gure hiriraino iristen eta igarotzen ziren haiek gogoratzen den festa bat. Lekukotasun gehiago bada, Asturiaseraino iristen dira, eta baita leku gehiagotan ere. Igarotzen ziren eta etxeko zartaginak eta tresnak konpontzen zituzten kalderero horiek gogoratzen dira. Eta, beno, horixe da pixka bat festaren historia, zarata egitea eta Sarriegiren kantuak kantatzea, eta denak gizonezko eta emakumezko ijito gisa moztortuta iritetea. (Emakumezko kaldereroa)

Ospakizun hau zingaroz moztortutako pertsona batzuen desfileaz gauzatzen da; hiriko kaleak zeharkatzen dituzte, denek batera kantatzen dituzten eta zartagin eta mailuen zaratarekin laguntzen dieten Sarriegiren doinuek girotuta. Konpartsa hauetako pertsonaiak honakoak dira:

Talde handia, denak kalderero (gizonezkoak eta emakumezkoak) direna. Urtero aldatzen diren hiru pertsonaia dago, erregina eta honen damak, ez beti. (...) Gero koruaren zuzendaria dago, esan dezagun, eta bere bi laguntzaileak, eta gero badira beste pertsonaia batzuk, hala nola hartza eta laguntzailea, eta gero beti atzetik gurdi bat joan ohi da umeein. (Emakumezko kaldereroa)

Argitu behar da ezen erreginak eta damak, hauek osatzen dute desfile hauetako pertsonaia talde nagusietako bat, emakumez moztortutako gizonezkoak direla. Zalantzarik gabe, ezaugarri nagusia bufoikada izaera duen desfilea da, inauterietako festetan ohi dena, eta batez ere dibertitzeko helburua duena. Erreginak eta damek ordezkatzeko dute, beste pertsonaiek baino hobeto, inauteri izaera hau, zeren eta festa hauek berezkoa duten rolen alderantzaketa irudikatzen baitute, grotesko eta dibertigarriak gertatzen diren pertsonaien bidez, are zeharo gizonezko itxura duten gizonezkoak direla antzezpene hori egiten dutenak (bizardunak, purua erretzen ari direla, keinu zeharo maskulinoak eginez, normalean urte batzuk badituztenak eta nahiko gorpuzkera sendokoak), kolorezko brusak eta gonak, zapiak, belarritakoak eta ileorde luzeak jantzirik, eta makilatuta.

Taldeak tribuan antolatzen dira, eta tribu hauek oso lotuta egoten ziren (eta daude) gastronomi elkarteekin, batez ere Alde Zaharrekoekin. Dena den, gaur egun badira inongo elkarteri lotu gabeko konpartsak.

Gu tribuan antolatzen gara, jende taldean; lehen elkarturik zeuden, lehen eta orain ere bai, gastronomi elkarteekin, edo kultur taldeekin, talde desberdinekin. Guk, esate baterako, lagun talde bat daukagu eta gure tribua biltzen dugu, lehen konpartsa zaharrean iriteten zen lagun talde bat. (Emakumezko kaldereroa)

Tribu bakoitzak bere buruzagia du, eta honek eramango du antolaketa. Buruzagiak aurretik elkartzen dira, ibilbidea nola egingo den erabakitzeko eta negoziatzeko.

Lehenik bilera batzuk egiten dira data hurbildu ahala, (...) eta tribuetako buruzagiak elkartu egiten dira data hurbiltzen ari denean, bilerak egiten dituzte eta egingo dituzten gauzak zehazten dituzte. (Emakumezko kaldereroa)

Adierazi dugun moduan, berez Alde Zaharreko festa bat da; izan ere, 80ko urteak arte bakar-bakarrik auzo horretan egiten zuten, eta geroago hasi da beste batzuetan ere egiten. Gaur egun, danborradarekin, inauteriarekin eta San Tomasekin batera lehen



hezkuntzako eskoletan ere egiten den festa horietako bat da; eta Donostiako ia-ia auzo guztietan ere egiten da, eta horregatik donostiar guztiek txiki-txikitik ezagutzen dituzte Sarriegiren doinuak, eta badakite zartagin eta mailuz horiei laguntzen.

Festan zehar ibilbide bat egiten da; honek, Alde Zaharraren kasuan, tokirik garrantzitsuenak hartzen ditu: Boulevardeko erlojua, Sarriegi plaza, Konstituzio Plaza, eta ospe handieneko elkarte gastronomikoetako batzuk. Ibilbide hau Gaztelubide Elkartearen ateetan amaitzen da. Ibilbidea eta toki bakoitzean ematen den denbora aldatuz joan daiteke, tribuetako buruzagiek aurrez hartutako erabakien arabera. Gastronomi elkarteen aurrean egiten diren geldialdietan, hauek edatera, are salda hartzera ere gonbidatzen dute konpartsa.

Une gorenetakoa bat tribu guztiak Konstituzio Plazan elkartzen direnean izaten da, orduan erreperitorio guztia kantatu eta erregina eta damak garai batean udaletxe izandakoaren balkoira ateratzen baitira. Erreginak diskurtsoa egiten du, eta horretan modu barregarri batez aipatzen du hirian garrantzitsu izandako hainbat kontu.

Festa honek ez du beti egun duen ospea izan. Oso bestela, gorabehera ugari izan du, eta zenbait urtetan egiteke igaro da gainera, informatzaile honek dioskun moduan:

Bueno, orduan historikoki orain dala ez dakit zenbat urte arte, orain dala 25-30 urte arte kaldereroak izan da Donostiko Alde Zaharreko festa bat. Eta bueno, historikoki izan dira hutsuneak, izan dira urteak atera ez diranak. Gero, beste urte batzutan zan festa ttiki-ttiki bat. Esaten ari naiz ba orain dala 50 urte edo, ia-ia famili batek edo bik eusten zioten horri. (Gizonezko kaldereroa)

Gaur egun, berriz, festak indar handia du, eta modu erregularrean ospatzen dute bai Alde Zaharrean bai Donostiako beste auzo batzuetan. Gainera, festa hau Gipuzkoako beste herri askotara zabaldu da.

Festa beste auzo batzuetara zabaltze horren arrakastaren isla dugu gaur egun hirian desfilatzen duen konpartsa kopuru handia.

KONPARTSA	INGURUA
Amara Berri Ikastetxea	Amara Zaharra
Aitor Ikastola	Egia
Ikasbide Ikastola	Amara Berri
Intxaurrondo Ikastola	Intxaurrondo
C.P. Intxaurrondo Hegoa I.P.	Intxaurrondo
Zurriola Ikastola	Gros
Catalina de Erauso Eskola Publikoa	Amara Berri
Intxaurdi-Ipar Haizea Auzotarren Elkartea	Intxaurrondo
Alde Zaharreko Haur Kaldereroak	Alde Zaharra
Elkartasuna Auzotarren Elkartea	Altza
Amarakaldek	Amara Berri
Amarako Kaldereroak	Amara Zaharra
Egiako Kaldereroak	Egia



Hungariako Kaldereroen Konpartsa	Gros
Hungariako Kaldereroen Konpartsa Tradizionala	Alde Zaharra
Hungariako Kaldereroen Konpartsa Primitiboa 1884 Alde Zaharra	Alde Zaharra
Gehitu Kalderero Konpartsa	Amara Zaharra
Korkoiak Haur Kaldereroak	Hiri erdia
Antiguoko Kaldereroak	Antigua
Herrera-Altzako Kaldereroak	Herrera - Larratxo
Loiolako Kaldereroen Batzordea	Loiola

1. taula: Donostiako kalderero konpartsen zerrenda.

Iturria: <http://www.ingeba.euskalnet.net/liburua/donostia/62ssfies/calder.htm>

Kalderero konpartsen antolaketa

Kalderero konpartsen antolaketa herri ekimenekoa da. Bultzatzaileak gastronomi elkarteak izan ziren, nahiz, gaur egun, eta esana dugun bezala, inolako elkartetakoak ez diren pertsonak ere parte hartzen duten.

Urte askoan zehar Donostiako Kaldereroak talde bakarra izan ziren, eta bakar-bakarrik Alde Zaharrean ospatzen zuten. Izan ere, pertsona batzuen artean bada Kaldereroena auzo honetako festa bat delako halako sentipen bat.

– *Ni sartu nintzenean Donostiko Parte Zaharreko taldean bazegon holako sinismen bat 'gu gea benetakoak. Besteak, auzoetakoak... bueno'.*

Elkarriketagelea: Eta oraindik dago horrelako pentsamendua?

– *Bai. Oraindik ere, nolabait Parte Zaharrekoa izateak ematen dizu beste... marca de nobleza. (Gizonezko kaldereroa)*

Tradizionalki, Alde Zaharreko konpartsa osatzen zutenak tribuak ziren, eta horietako bakoitza gastronomi elkarte bati lotuta zegoen. Honek lagundu egin du hiriarena baino gehiago Alde Zaharraren ondareztat har zedin, gastronomi elkarteek auzo honetan oso sustrai sakonak dituztela ikusirik. Alabaina, badira elkarte bati lotu gabeko tribuak ere, nahiz ez den ohikoena izaten:

Orduan, lehen esan dut tribu gehienak zirela soziedade gastronomikoak, baina ez erabat. Batzuk bai eta beste batzuk ez. Eta gure... ni sartu nintzan tribua, esate baterako, zan taberna bat... desagertutako taberna batekoa. O sea, batzuk zian gastronomi elkarteak eta beste batzuk Parte Zaharreko tabernak. Orduan, Parte Zaharrean egondako, izandako taberna batek zeukan tribu bat. (Gizonezko kaldereroa)

Tribu batean sartzeko bajaren bat behar da eta, ondorioz, toki hutsen bat, zeren eta pertsona kopuru zehatz bat izaten baita bakoitzean, nahiz tribu batetik bestera kopurua aldatu egiten den. Baldintza hau bete behar bada ere, inongo tributan sartu gabeko beste pertsona batzuek ere parte hartzen dute festan. Dena den, konpartsa baten kide bihurtzen diren pertsonak bereizgarri bat jasotzen dute, sarrera horren adierazgarri formal gisa.

Ba kaldereroak números clausos bat zeukaten, edozein ezin zan hortan sartu. Orduan, bakarrik sartu zitekeen bajaren bat baldin bazegoen. Nola funtzionatzen zan orduan eta orain? tribu bakoitzak dauka kopuru bat. Ordun, halako tribuak dauzka 10 eta zuk ekarri ditzakezu taldera 10 eta ez gehiago. Bueno, orduan norbait berria baldin bada,



sartu nahi baldin badu, itxoin behar du baja bat izan arte. Eta orduan sartu nintzan ni. Nere lagun bat zan aspaldidanik kaldereroa eta bere taldean baja bat izan zan. Eta orduan esan zidan: 'aukera dakazu orain'. Eta sartu nintzan horrela. (...)Orduan, ni sartu nintzan horrelako taldean eta hor zeuden nere lagunak eta beste batzuk ezagutzen ez nituenak. Taldea 10ekoa baldin bazan, ba 3 edo 4 edo 5 zian nere lagunak, eta besteak ezezagunak. Eta bueno, orduan kalderero antiguoak eta ez zeukaten inolako funtzionamendurik, hor ez zegoen inolako organizaziorik; ez demokratikorik eta ez antidemokratikorik, ezer ez. Eta jendea ados zegoen nolabait... '¿tú eres de caldereros? pues vale, ¿de qué tribu?'. Eta bakarrik kaldereroetan ateratzeko ematen ziguten ezaugarri bat, el distintivo. Hori beti nolabait ebitatzeko kanpoko jendea sartzea. Baina etzan... oso relajatua zegoen. Bazegoen beti jendea inongo tribukoa izan gabe etortzen zana eta inork etzun polizi lana egiten. Nola jende guztia juten da ondo pasatzea eta... Eta gainera, askotan atea orduko erdia mozkorra zegoen. (Gizonezko kaldereroa)

Festa hau herri ekimenekoa bada ere, udalarekiko harreman berezi bat badago, zehazki Alde Zaharreko konpartsaren kasuan, zeren eta beste auzoetakoak ez bezala udalak finantzatzen baitu, konpartsa ofizialtzat hartua da eta.

Orduan, historikoki nola kaldereroak lehen Parte Zaharreko gauza bat zen, ba Udalak horren patronatoa hartu zuen. Eta Udalak ordaintzen zituen Parte Zaharreko taldearen gastu guztiak. Ez beste auzoetakoak. Beste auzoei ematen zitzairen eta ematen zaie subentzio bat. Grosen antolatzen badituzu festak, elkarte batek, eskatzen dezu subentzio bat eta ematen dizute edo ez. Baina Parte Zaharreko kaldereroak bada orain, eta oain dala zenbait urte, bada zerbait ofizialtasuna duena. Udalak bere kargu hartzen du horren ordainketa. Eta nolabai, Udalak esaten du nola izan behar duen. (Gizonezko kaldereroa)

Antolaketa egitura txandakako eta nahiko informal batean oinarritzen da, egitura hau berpiztu egiten da eta festa garaia hurbildu ahala. Une honetan tribuetako buruzagiak elkartu eta festaren antolaketa inguruko kontu mota guztiak erabakitzen dituzte. Konpartsan parte hartzen duten beste pertsonak tribuan biltzen dira astebete lehenago, entsegurako, eta ez dute beste tribuekin aparteko inolako harremanik izaten, eta ez dute parte hartzen tribu buruzagiek hartutako erabakietan ere.

G: Tribu hori urtean zehar ez da inoiz biltzen. Batzutan oso harreman gutxi dago batzuen eta besteen artean, ez dakigu besteak zein diran ere. Bakarrik biltzen gara hortarako. Orduan, ze jarduera daukan kalderero batek urtean zehar? Astebete lehenago entsaiotara joan eta egun hortan, normalean afaria egin eta gero atera, besterik ez. Eta gero, ez dakizu besteak zein diran ere. Beste harremanik ez dago. (...)

Elkarriketagelea: Eta berez hauek ziren Alde Zaharreko konpartsa?

G: Hori da. Ba zenbat tribu izango zian? Ba ez dakit, 17 edo tribu. Eta batzuk, tribuak 10etik 25era. Batzuk gehiago, beste batzuk gutxiago. Eta horrela, beste organizaziorik gabe. Eta tribuak zeukaten batzutan la tribu de Gaztelubide (Gaztelubide elkarte gastronomiko bat da), la tribu de Kresala (Kresala da Parte Zaharreko elkarte kultural-gastronomiko-deportivo... denetarik), beste bat la tribu de Koloma... (Gizonezko kaldereroa)

Hau da, oso gutxi egituratutako antolaketa bat da, eta honek, elkarriketatu honek dioskun bezala, arazo batzuk eragiten ditu, hain zuzen interes jakin batzuek baldintzatuta egoteko arriskutik datozenak, ez baitago inolako instantziatara edo modu demokratiko batez ezarritako inolako legimitatara apelatzeko aukerarik.

Ordun, kaldereroak, esaten dizut, zan ia batere organizaziorik gabeko zerbait. Ordun, organizaziorik ez dagoenean ez dago egitura demokratikorik eta funtzionatzen da por



costumbres y porque uno manda porque sí. Eta hor gehien agintzen zuena zan X (gizon bat). (Gizonezko kaldereroa)

Antolaketa alderdi hauek guztiak funtsezkoak dira festa honek izan duen bilakaera ulertzeko, emakumeen partaidetzari dagokionez behintzat.

Emakumeen partaidetza Kaldereroetan

Kaldereroen festan protagonista, tradizionalki, gizonezkoak dira. Gizonak, orain arte, gehiengo izateaz gain, protagonista nagusiak ere izan dira festa honetan: kaldereroak ziren, eta erregina eta damak ere bai. Gainera, eta gastronomi elkarteekin zuen loturari esker, festa elkarteetako gizonen artean sortzen eta gozatzen zen. Emakumeak, agertzen zirenean, askoz gutxiago izaten ziren, eta zingara papera betetzen zuten, hau da, ezin zuten kantatu, ez zartagina jo, ezta erregina edo dama izan ere. Betetzen duten rola, gainera, ez da ezinbestekoa, gizonezkoak betetzen zituzten beste rol guztien kasuan ez bezala. Zeharo bigarren mailako papera betetzen zuten eta, noski, ez zen hain dibertigarria eta erakargarria. Une honetan paragrafo hau, zorionez eta duela oso denbora gutxi hasita, iragana erabiliz idatz daiteke, nahiz oraindik baden emakumeen partaidetza bazterketaren bidetik daraman konpartsa bat: Alde Zaharreko Hungariako Kaldereroen Konpartsa Primitiboa da.

Alde Zaharreko konpartsa, eta emakumeak kalderero gisa parte hartzeko proposamenarekin sortu zen gatazkaren eraginez, zatitu egin zen duela bost urte; horregatik, gaur egun bi konpartsa daude auzo honetan: aipatua, emakume kaldererorik onartzen ez duena, eta Hungariako Kaldereroen Konpartsa Tradizionala deitua, mistoa eta gaur egun konpartsa ofizialtzat hartua dena.

Donostiako beste auzoetako konpartsa gehienetan, emakumeak inolako arazorik gabe sartu ziren ospakizun honetan hasi ziren une beretik, eta arazoa sortutako bakarra, hain justu ere, Alde Zaharrekoa da. Eta honek oso konnotazio bereziak ditu, zeren eta konpartsa hau, funtsean, beste auzoetakoen desberdina baita, bi arrazoiengatik zehazki: lehena, jatorrizko konpartsa delako eta dagoeneko 125 urteko tradizioa duelako eta, beraz, hirian sustraituena eta beste auzo batzuetarako ereduia izan dena ere bera delako; bigarrena, eta hain zuzen ere jatorrizkoa izateagatik, udalak ofizial estatusa onartua diolako, eta honek esan nahi du tratamendu desberdina eta dirulaguntza berezia hartzen dutela. Ildo honetatik, ez da harritzekoa Alde Zaharreko konpartsaren kideetako batzuk ez hain "autentiko" iriztea beste auzoetakoei, eta tradizio honen ordezkari benetakotzat agertzea.

Eta egia zera da, Alde Zaharreko konpartsa, duela bost urte arte, emakumeen bazterketaren gune gotor bat izan dela, bere tribuetan emakumezko kaldererorik ez zeukan hiriko konpartsa bakarra zelako.

Bueno, berandu etorri dela (emakumenak parte hartzea). Donostian, nire ustez, oso berandu etorri da. Bi mila eta piko urtean hori gertatzea... Gainera, tanborradetako ja hogeita bost urte lehenago, hogeita urte lehenago gertatu zala, izan dala un reducto. Eta izan da hor: Parte Zaharrekoan. Ze beste talde gehienak mixtoak ziran: Grosekoa, Intxaurrondokoa... mixtoak dia eta inork ez du problemarik ikusi hor. Baina esaten dizut, diferentzia hori da: besteak etziran tradizionalak, besteak berrikuntzak ziren. Parte Zaharrekoak dauzka 125 urte. Ba berandu etorri da aldaketa Parte Zaharrera. (Gizonezko kaldereroa)

Danborradan kaldereroetan baino lehenago gertatu da, gure kasuan behintzat. Gure kasua, kaldereroena, oso bitxia da, hiriko beste konpartsa guztietan emakumeak parte



hartze normala izan du eta gurean ez. Geratzen zen azken gotorlekua zen, orain danborradan ere gertatzen den bezala, ezen guztietan hartzen du parte emakumeak eta batzuetan oraindik ez dute parte hartzen. Pentsatzen dut denborarekin aldatuz joango dela, zeren eta dagoeneko zentzugabe samarra baita gaur egun gauza horiei eustea. (Emakumezko kaldereroa)

Emakumeek parte hartzeko eskariak sortu zuen gatazka, oso berandu jarri bazen ere mahai gainean, nahiko bizkor bideratu zen (ondoren ikusiko dugun bezala); hau, elkarrizketatu honen iritziz, gaur egun bazterketaren aldeko argudiorik mantentzea ezinezkoa delako gertatu zen, hain zuzen, joandako garaietan argudio horiek onarpen zabalagoa zuten bitartean gizarte mailan.

Orduan, horregatik esango nuke nik izan dala horren erreza. Ze claro, garai hontan planteatzea 'segitu behar dugu beti bezela, gizonezkoak bakarrik', ba diskurtso horrek oain dala 25 urte bazun indarra, baina orain ja... Orduan, ba hori, beranduegi etorri dela aldaketa esango nuke nik. (Gizonezko kaldereroa)

Emakumezko kaldereroak konpartsan sartzean burutu zen prozesuak emakume askoren frustrazio sentimenduan izan zuen hastapena, hauek modu aktiboago eta partaidetza handiago batez bizi nahi zuten eta festa.

Esan bezala, emakumeak ez zeuden festatik erabat kanpo, beraz, gizonezkoen mailan izan ez arren, festaz gozatzeko aukera izan dute, bai ijito gisa bai beren senide eta lagunak konpartsen ikusle eta jarraitzaile gisa. Hau, emakume askorentzat, zeharo eskas geratzen zen, emakume honentzat esaterako ezen, ahal izan den unetik, eskubide osoz hartzen du parte Alde Zaharreko konpartsan. Egin digun kontakizunean, ageri-agerikoa da festaren parte izateko aukerarik ez izateak, leku zeharo bigarren mailako bat bete behar izateak sorrarazi zion frustrazioa. Nabarmendu egiten da, era berean, festak eragiten zion sentimenduari inolako baliorik ez ematea ere, hau, gizonezkoen kasuan (are festak emakumearentzat zuen balioa ez zuen gizonezko batzuen kasuan ere), beste modu batez baloratzen zuten bitartean. Egoera honek bultzaturik, festan parte ez hartzea erabaki zuen.

Bai, uste dut 11 urte nituela hainbat urtez irteten hasi nintzela, gaztarora arte, orduan jada lorontzi gisa ikusten hasten zara eta zure burua, zeren eta lehen konpartsa primitiboan, bakarrik gizonezkoak ateratzen dira, emakumeak ez dira konpartsako kideak, ez dizute zu konpartsa horretako kide zarela esaten duen bereizgarriarik ematen. Ni irteten nintzen baina ez nuen ezer behar, ni irteten nintzen gure konpartsan umeak eta emakume batzuk irteten diren bezala, besterik gabe, baina ez dute ezer behar, ez dira konpartsako kideak. Orduan horrela ateratzen ginen, emakumeak atzean, beti gizonezkoak aurrean, emakumeak atzean, denak elkarri besotik helduta. Garai hartako argazkiak oso bitxiak dira: dantzan joaten ginen, ezin genuen zartagina jo, ezer ez, inork ez zigun kantatzea galarazi, ez genuen zartagina jotzen, dantzan joaten ginen besterik gabe. Baina une bat iritsita, nerabe garaian, mutilekin irteten eta hasten zara, ni konturatzen nintzen nire lagunak, beharbada nik bezala txikitatik festa bizi gabeak zirela, batzuk gainera beste auzo batzuetakoak ziren, ez zekitela kaldereroen batere konturik, eta festan beste kide bat balira bezala parte hartzen uzten zieten, eta nik atzean irten behar nuen dantzan. Hortxe esan nuen 'ez dut ezer jakin nahi, ez naiz berriz irtengo'. Eta urte batzuk mutilei laguntzen eman genituen; mutilak irteten ziren eta gu mutilak ikustera joaten ginen. Urte hauetako borroka izan da, presioa egiten... (Emakumezko kaldereroa)

Festaren antolaketaren egituragatik, emakumeek oso aukera gutxi zuten parte hartu ahal izateko inolako presiorik egiteko, zuzenean baztertuta zeuden eta. Osterantzean, zaila zen ekimena barrutik sortzea, gizonetako inork ez zuen eta, itxura, interes berezirik emakumeak konpartsako zati bihurtzeko ordura arteko rolaz bestelako bat beteta. Hala,



kanpotik hasi behar izan zuten presioa egiten, Bilgune Feministako kidea den eta prozesu honetan partaidetza aktiboa izan zuen emakume honek kontaktzen digun bezala.

Lehen elkarriketatuak bezala, bere kontakizuna hasteko kontatu egin zigun sentitutako frustrazioa, ume zenean arazorik gabe gozatu ahal izan zuen festa baten parte hartzerik ez izateak eragindakoa, are ikusten zuelarik beste auzo batzuetan, Alde Zaharrean ez bezala, emakumeak kalderero gisa ateratzen zirela beren lagunekin, inolako arazorik gabe gainera. Egoera hau ikusirik, zezenari adarretatik heltzea erabaki eta une horretan Kaldereroen ardura zeraman pertsonarengana jo zuten; honek ezetz borobila eman zien.

Ba gauza da gu hasieran ikusi genunez, gehienbat igual Alde Zaharreko emakume askok, igual ikastolan kaldererotan atera izandu zea arazorik gabe, eta iristen da momentu bat eskolatik atera eta jaiari parte hartu nahi dezula. Eta adibidez, gertatu zitzaigun Alde Zaharreko kasuan... porque bai Egian, bai Grosen, bai Antiguon ez dute inoiz arazorik izan. O sea, nik betidanik ikusi izan ditut ateratzen emakumeak. Eta Alde Zaharrera iritsi ginan eta ikusita emakumerik ez zegola, pues zuzenean jarri ginan CATekin⁴⁴ kontaktuan. (...)Ordun, CATetik esan ziguten bazegola pertsona bat horren ardura zeukana, konpartsa osoarena. Ordun, berarekin hitz egiteko zuzenean. Eta berarengana jo genuen eta bera nahiko garbia izan zen, 'emakumeak baldin bazerate ateratzeko ez eta ez dago ezer esanik. Nahi baldin badezue atzean pandereta jotzen eta kantatu gabe, nahi badezue 2000-3000 etorri, arazorik gabe'. Baina parte hartzea beraiekin batera, ezetz. (Bilgune Feministako kidea)

Konpartsen duten antolaketa moduan posible da pertsona batek erabakitzea emakumeek parte hartzerik duten ala ez; izan ere, partaidetzazko egiturarik ez egoteak ahalbidetu egiten du kasu honetan partikular batek eramatea kontrola. Horregatik, parte hartu nahi zutela eta KTEra erreklamatzeko joan ziren emakumeak pertsona horrengana bideratu zituzten, pertsona hori zelako festaren inguruko erabakiak hartzen zituen.

Ordun, kaldereroak, esaten dizut, zan ia batere organizaziorik gabeko zerbait. Ordun, organizaziorik ez dagoenean ez dago egitura demokratikorik eta funtzionatzen da por costumbres y porque uno manda porque sí. Eta hor gehien agintzen zuena zan X (Kaldereroak antolatzen dituen gizonaren izena). (Gizonezko kaldereroa)

Pertsona hauxe izan zen, elkarriketatu dugun emakumearen hitzetan bera baitzen "eramaten zuna kaldereroen zea guztia", beretzat hartu zuena emakumeei sarrera galarazteko eskubidea. Egoera ikusirik, beste modu batez jardutea erabaki zuten, eta kaldereroen festan zehar kalean errebindikazio bat eginez eman zioten hasiera beren lanari.

Eta orduan hasi ginan hori pixka bat mugitzen. Eta erantzun hori ikusita eta ikusita ja bazetozela kaldereroak, ez zegola denbora haundirik ematen gauzak txukun egiteko, planteatu genuen lehenengo urte horretan egitea kontzentrazio bat beraiek kanpamentua daukaten Konstituzio plaza horretan. Ta ordun, horrea jun ginan mailua eta zartaiarekin eta jantziak. Eta hor egon ginan kontzentratuak eta oilu batzuk botatzen 40 minutu edo ordu erdi. (...) duela 6 urte. Eta horretarako ere bai atera genituen pegatina batzuk esanez "emakumeak kaldererotan", eta banatu bai konpartsa berruan zeuden hainbat mutilek eta jantzita zeramaten geurekin bat egiten. (Bilgune Feministako kidea)

Hau lehen ekimena besterik ez zen izan, baina balio izan zuen konpartsan parte hartzen zuten gizonezko batzuk jabe zitezen berekin batera festan parte hartu nahi zuten emakumeak ere bazirela. Beste batzuetan, emakumeak sartzea errebindikatzeko behar zuten arrazoia izan zen ezen, horren erabat aldeko jarrera bazuten ere, une hori arte gaia ez zen mahai gainean jarri. Edonola ere, Kaldereroen festan zehar eranskailuak

banatzeko ekintza sinple eta errebindikaziozko hau prozesu baten abiapuntutzat gogoratzen du gizonezko honek, eta prozesuak, azkenean, hurrengo urtean emakumeak festan erabat sartzea izan zuen emaitza.

Urte batean etorri ziran emakumeak Konstituzio plazara eta gainera eman zizkiguten pegatinak, atera ginan pegatinakin "emakumean tanborra jotzen" edo ez dakit zer. Eta nere ustez hori gertatu zan urte batean eta hurrengoan ja haustura izan zan. Ez naiz ondo gogoratzen, baina ez det gogoratzen prozesu luze bat. (...)Orduan, etzan denbora askorik izan gauza gaiztotzeko edo. (...)Orduan, etzenun bilera egingo hortaz hitz egiteko ez bada arazoa planteatzen. Baina gero ja, hori urte batean (...) planteatu zanean, hortik aurrea ja bai. Orduan, zerbait egin behar da ze argi agertu zan bazegola emakume talde bat gutxinez parte hartu nahi zuna. Eta ja barruan geunden batzuentzat nahikoa da nahi izatea eskubide izateko. Nahi ez baldin badezu, ezin dezu esan: 'etorri zu'. Bueno, ba nahi ez badezu... Baina nahi baldin badezu, guretzat ez zegon zalantzarik. (...)O sea, beraz, ekimena, inizatiba emakumeena izan zan, bai. Eta egun hartan, gogoratzen naiz, batzuk, bastante jende atera ginela pegatinakin, "emakumeak bai tanborradan" edo ez dakit zer esaten zuen. Hoi gogoratzen naiz. (Gizonezko kaldereroa)

Beste emakumezko elkarrizketatu honek –gaur egun Alde Zaharreko kaldereroa da– ekintza honen gainean duen oroitzapenak tentsio maila handia erakusten du, kaldereroen artean bereziki:

Bai, gogoan dut aurreko urtean (emakumeak onartu aurretikoan) nahiko xextra izan zutela elkarren artean, eta konpartsa barnean ere bai, emakume talde bat izan zen eta (...) irten zirenak, baina plazan sartzerik ez zutenak. Konpartsaren kide ez dena ezin da plazan sartu, baina berak bere kasa irten ziren eta kaldereroen taldea plazara atera zenean, atzetik sartzen saiatu ziren. Barruan bazuten aldeko jendea ere. Kaldereroen artean nahiko une gatazkatsua izan zen. (Emakumezko kaldereroa)

Elkarrizketatu honexek dioenez, funtsezkoa zen gizonezko kaldereroak berak izatea gauzak barrutik mugitzen zituztenak, eta berak ziren emakumeen partaidetzaren aldeko apustu sendoa egin behar zutenak.

Argi dago berak zirela mugitu behar zutenak. Guk presioa egiten genien mugi zitezen, beraiek erabaki behar zuten zer nahi zuten. Betikoa, beraiek esaten zuten irten egin behar genuela, baina gero taldean ez zegoen erantzunik. Beraiek, ez dakit nola, konturatu ziren jende pila bat bazela emakumeak irtetea nahi zuena. Eta orduan hasi ziren gaia planteatzen. (Emakumezko kaldereroa)

Ekintza honek harrera ona izan bazuen ere Kaldereroetako batzuen artean, egin beharreko bidea bazen artean ere. Hurrengo pausoa Alde Zaharreko konpartsako kide batzuekin bilera bat egitea izan zen, hain zuzen emakume hauek egin eskariarekiko jarrera aldaketa bultzatuko zuen barne prozesua abian jartzearren. Eta horrela botazio batera iritsi ziren, Alde Zaharreko konpartsan emakumeek parte hartuko ote zuten erabakitzeke, eta baieztokoak irabazi zuen.

Gero, hortik ja hasi ginan konpartsa hoietako partaide batzuekin biltzen. Hombre, lehenago ere bileraren bat ere egin genun. Baina ikusitan hori, denborarik ez zuela ematen urte horretan pausurik emateko, pues pentsatu genun datorren urteari begira, lanketa egiteko hasieratik hasita. Eta hori, hasi ginen beraiekin biltzen eta beraiek ere barne mailan bozketak egin zituzten. Kaldereroak bozkatu zuten ea ikusten zuten edo nahi zuten emakumeak ateratzea edo ez. Baina bueno, azkenean lortu zuten egitea batzar antzeko bat, kopuru dextente bat, eta bozkatu zuten eta baieztokoa atera zen. (Bilgune Feministako kidea)

Baina hau ez zen gorabeherarik gabe gertatu. Alde batetik, ez zen erraza izan kontu hau botaziora eramán ahal izateko biltzarra egitea, antolaketak sekula ez zuelako, ordura arte



behintzat, horrelako mekanismorik behar izan, erabaki guztiak antolatzaileek hartzen zituzten eta. Izan ere, pertsona askok jakin ere ez zuten egin botazio hori egingo zenik, ezta gai horren inguruan arazoa zegoenik ere. Hala, barne lana egin behar izan zuten, gizonak berak buru, kaldereroei egoeraren berri emateko eta biltzarrera botoa ematera joan zitezen gonbidatzeko.

Eta orduan, urte hortan, ez dakit ze urte zan, baino momentu batean gure posizioa indartzeko egin genun asamblea bat. Lehenbiziko aldiz egiten dana kaldereroen artean holako ekintza demokratiko bat. Eta orduan, bueno, ba lan handia egin genun. Esaten dizudan bezela, jende asko eta asko ez zan enteratu hortaz. Nola haiek joaten dira bakarrik entsaiotara eta gero kalderero egunean, gero urtean zehar non dauden ez dakizu. Ordun, jendea lokalizatzen 'etorri'... Lan polita egin zan. Eta egin zan asamblea bat eta oso pozik atera ginan. Ez dakit zenbat jende, baino, bai, jente dezente. Eta deitu zitzairen ez jende berriari baizik eta jende zaharrari. Eta orduan, asanbladan guk deitu genion jende guztiari, jende guztiari eman zitzaion aukera etortzeko edo ez, eta erabaki zan jarraitu egingo genuela eta mixtoa izango zala konpartsa. (Gizonezko kaldereroa)

Claro, bileretara, hau guztia antolatzeko juten da tribu bakoitzeko burua, jefe de tribu deitzen zaiona edo. Danak bilduta antolatzen dute kaldereroak urtetik urtera. Eta claro, suposatzen da hor ateratzen dan informazioa, gero tribu guztiarekin konpartitzen duela eta guzti hori. Eta eman zian kasuak ere tribu buruak ere ez zuela pasa bozketa zegoenik edo, arazo hau zegoenik edo. (Bilgune Feministako kidea)

Ostean, botazio honek Alde Zaharreko Kaldereroen konpartsa bitan zatitzea ekarri zuen: Hungariako Kaldereroen Konpartsa Tradizionala izango zen batetik, eta Hungariako Kaldereroen Konpartsa Primitiboa bestetik; lehena mistoa da, eta bigarrenak bakar-bakarrik ijito paperean onartzen ditu emakumeak (pandereta eskuan, zartaginik gabe eta kantatzeke). Garrantzitsua da kontuan izatea erabaki hau konpartsan parte hartzen zuten gizonetako askok eta askok emakumeak sartzearen alde egin zutelako gertatu zela, baina ez dugu ahortzi behar, era berean, emakumeek, lehenago eta aldi berean, oso presio handia egin zutela.

Zatiketa gizonen artean gertatu zen, ez zen kanpoko presioa, emakumeena (presioa egiten genuen, noski, baina ez taldearen gainera presio zuzenik), eta berak izan ziren emakumeak parte hartu behar zuela erabaki zutenak. Hori funtsezkoa iruditzen zait. (Emakumezko kaldereroa)

Erabaki hau botazio batez hartu izanak balio izan zuen emakumeen sarrera defendatzen zutenen jarrera sendoturik eta legitimaturik ager zedin. Gainera, lehen urtetik beretik, konpartsa mistoa bestea baino askoz ugariagoa izan zen, eta ez zuten inolako oztoporik izan taldea zein bere jarrerak finkatzeko, eta Konpartsa Primitiboaren kideekin izandako gorabeheratxo batzuk izan ezik, festa normaltasun osoz egin izan dute.

Ordun, bueno, asamblea bat egin zan eta asanbladatik atera ginan indartuta eta nolabait legitimazio demokratikoarekin edo. Bueno, orain ez da arrazoia daukagula, baizik eta jende gehiena ere gurekin dagoela. Eta orduan, hortik aurrera historia oso problemarik gabekoa izan da nolabait. Ja lehenbiziko urtean erabaki zan. Eta lehenbiziko urtean askozaz ere gehiago izan ziran gure taldekoak. (...)Eta orduan, lehenbiziko urtean gu izan ginan hiruehun eta piko, eta besteak ehun eta piko bakarrik. (Gizonezko kaldereroa)



Udalaren eginkizuna

Udalak oso paper garrantzitsua bete zuen prozesu honetan, eta konpartsa mistoa sendotzeko eta legitimatzeko unean partaidetza aktiboa izan zuen, batez ere zalantzarik ez egiteko moduan ofizialtasuna eman ziolarik.

Eta beste gauza bat da Udalak lagundu egiten zigula, emakumeen partaidetzaren alde zegoela. (...) eta azkenean zatiketa bat izan zen eta Udalak emakumeek parte hartzen zuten taldeari lagundu zion. Eta laguntzako modua zera da, kalderero talde guztiek dirulaguntza bat jasotzea, baina Alde Zaharrekoak dirulaguntza berezia jasotzen du, eta besteek ez dakit dirulaguntzarik jasotzen duten edo beste taldeek jasotzen dutenaren berdina, gu nolabait Alde Zaharreko ofizialak gara, Konstituzio Plazan sartzen gara, han egiten dugu kanpamentua, sua... (Emakumezko kaldereroa)

Baino Udalak inoiz ez die ematen baimena Konstituzio plazara sartzeko. Konstituzio plazakoa da nolabait ofizialena, eta hori guk egiten dugu. (Gizonezko kaldereroa)

Aintzatespen hau funtsezkoa izan zen, batez ere kontuan hartuta une hori arte konpartsan buru izandako pertsona, emakumeen partaidetzaren kontrakoa bera, kargu horretan urte asko eman dituen pertsona izateak emandako ospeaz berea izateaz gain, beste zertzelada batzuetan prozesua gerarazteko indarra egin zezakeen influentzia-sare batekoa ere badela.

Arazoa jun zan Udaletxera. Eta berehala izan zan erantzuna: "berdintasuna, guk bakarrik apoyatuko dugu emakumeak onartzen dituen taldea". Hori oso argi, nik uste dut oso azkar erabaki zela. Bueno, Udaletxearen aldetik ez da inoiz zalantzarik ere izan eta apoyo instituzionala erabatekoa izan da. Eta hori oso inportantea izan zan hasieran, ze X honek berak zeuzkan hariak eta ezagutzen zuen jendea. Eta nolabait, prestigioa. (Gizonezko kaldereroa)

Udalak prozesu honetan bete zuen eginkizunari dagokionez, Bilgune Feministako elkarrizketatuak (talde hau izan zen prozesuan aitzindari) kritikatzeko ez zuten inolako pausorik egin, bere ekimenez, konpartsa ofiziala mistoa izan zedin, eta prozesuan zehar inolako laguntza errealik ere ez zutela izan. Alabaina, ondoren eman zuen laguntzak halako errentagarritasun politiko eta protagonismo bat eman zion udalari, ekimen honen bultzatzaile agertu zelarik.

Baina neri iruditzen zaidana larria baita ere, ta nik uste dut zure ikerketari begira hortik doala, hemen pausoa eman zan kriston barra eman genuelako baita ere elkartean bertan. Udaletxeak ez zuen eskumenik, edo berak hori esaten zuen behintzat. (...)O sea, esan nahi det, zure partiduak edo zure udaletxeak berdintasunaren alde egiten badu, ba hartzen duzu erabakia errex asko, 'ofizialtasuna ematen diegu hauei. Gainera, zuek izan zeate bizitza guztian! ba oain Grosekoak izango dia ofizialak ja que parte hartzen duten emakumeak ere'. Egin zezaketen hori, ti-ta. Bainan ez. Azkenean, mugimendu feministatik lanketa egin zan tribuekin. Es que gainera, escurrieron el bulto. Esan nahi det, hitz egin zanean CATekoekin, "J"kin hitz egin zen. Deitu zitzaion espreski "J"ri eta esan zuen: 'ez, ez, hau da burua, hau da kalderero ofizialen burua, hitz egin berarekin'. (...)Baina esan nahi det, hor esku hartzeko aukera izan zuen Udaletxeak eta ez zuen hartu. (...)Baina esan nahi det, egin zezaketen askoz gehiago, ofizialtasuna kendu direktamente eta beste bati eman, eta ez zen egin en ningún momento. (Bilgune Feministako kidea)

Nolabait egozten diete arriskurik gabe probetxua atera nahi izatea, alde batetik saihestu nahi baitzuten ekimen polemikoetatik ondorioztatutako gatazkarik izatea eta, bestetik, prozesua arrakastaz burutu zenean, partaide aktibo eta egile agertu.



Es que guk uste dugu egin dezakeela zea hori bultzatzeko. Askoz gehio egin dezakete, baina ez zaie interesatzen. Politikoki ez zaie interesatzen zizaina gehio sartzea. (Bilgune Feministako kidea)

Zalantzarik gabe, prozesu honetan parte hartu zuten eragile guztiek aurrera eramandako ekimenen gainean oso balorazio desberdinak egin daitezke. Eta erakundeei lepora badakieke ere, batzuetan, ekimen falta, horrek ez du esan nahi aurrera eraman dituzten ekintzek duten pisua baloratu behar ez denik. Konpartsaren ofizialtasunak balio espezifikoa du, eta kasu hau Irun eta Hondarribikoarekin alderatu besterik ez dago.

[Zinegotziak] Oso argi hartu zuten posizioa berdintasunaren alde. Esan zuen: 'la oficial es la mixta eta ya está, no hay nada que discutir'. Horregatik, Irun eta Hondarribiko Udalek holako posizioa hartu izan balute gauzak zeuden erabakita orain dala hogeit urte. (Gizonezko kaldereroa)

Ahantzi gabe, ordea, gizonezkoen partaidetza aktiboa eta udalaren laguntza funtsezkoak izan zirela prozesu honetan, lehen ekimena eta denbora osoan zeharreko bultzada mugimendu feministako emakumeenak izan ziren. Ildo honetatik, garrantzitsua da horiek egina aintzat hartzea, lan anonimoa izan baita sarri, etengabea, arazotsua, aintzatespen gutxikoa arrakastaz burutu denean eta zeharo kritikatu lortu ez denean. Hala, mugimendu feministaren eginkizuna zeharo erabakigarria gertatzen da, zeren eta hori gabe beste eragileak ez baitziren murgilduko aldaketak bultzatzeko beharrezko ekimenetan.

Nun dagoen erantzuna? Pues emakumeen mugimenduak eman behar diela kaña. O sea, ezin degu espero, desde luego, Udaletxeak aldatuko duela zerbait. Noiz hasi ziren kaldereroak aldatzen? Kalderero barruan sartu ginanean. O sea, boikot total, sartu ginan beraiekin batera. Gizonezko askok esaten zuten: 'bada ordua'. Ba bai, baina behar zuten gu jutearena. Eta gero bai, gu sartu ginan eta beraiek ere, beraien lana barrutik egin zuten. (Bilgune Feministako kidea)

Emakumeak konpartsa mistoetan

Emakumeek, gaur egun, kaldereroetan hartzen dute parte, bai auzoetan bai konpartsa ofizialean. Baina, nola izan da integrazioa?, nola hartzen dute parte konpartsa mistoetan?, zein rol betetzen dute emakume eta gizonek?, zein postutan sartu dira eta zein postutatik kanpo daude oraindik?

Normalean, gizonezkoak kaldereroz eta emakumeak ijitoz jantzita joaten dira, nahiz izaten den halako malgutasun bat. Kontuan hartu behar da festa neguan egiten dela eta gizonezkoen arropak egokiagoak direla (baita festa honetan ere) urtaro honetako tenperaturari begira, emakumeenak baino (gona, alkandora eta txalekoa); beraz, emakume batzuek gizonezko kaldereroen jaka tradizionala eransten diote beren jantziari. Gizonez jantzitako emakume batzuk ere ikus ditzakegu, eta alderantziz, ijitoz jantzitako gizonezkoak, kontu ohikoagoa berau Gehituren konpartsan, eta nahiko arraroa, berriz, beste batzuetan.

Elkarriketatutako gizonezko honek ez du ulertzen oraindik ere zergatik mantentzen den emakumeak ijitoz eta gizonak kaldereroz janzteko joera, are festa hau, azken batean, inauteri girokoa dela eta rol aldaketa hori inolako konplexurik gabe egitea ahalbidetzen duela. Izan ere, kontu hau Konpartsa Tradizionalaren barnean planteatu zen eta elkarriketatu honek, konpartsaren erregelamendua berak idatzi zuen, edozein interpretaziotarako bide ematen duen formula bat aukeratu zuen, pertsonak libre izan daitezen alegia jantzi nahi duten arropari dagokionez.



Ordun, ja iñauteriak dia... falta dan gauza bakarra da, nere ustez, iñauteri giro hortan gehio sartzeko, libre izatea gizonak emakumez jantzita eta emakumeak gizonaz jantzita. Libre izatea. Baina ez da joerarik izan. Nik ez dakit, zuk igual hobeto ulertuko dezu baina nik ez dakit zergatik emakumeek onartzen duten hain errez ez izatea soldadu tanborradetan. Emakumeak joan daitezke kozineroz jantzita edo aguadoraz jantzita, baina soldaduz jantzita ez. Hori, Donostian ez dakit badagoen. Hori tabu bat da, tonto baino tontoagoa. (...)Ba kontu hori planteatu zan: onartuko genuke emakumeak kaldereroz jantzita joatea? eta nik hasieratik esaten nuen baietz. Baina jende gehienak... hori iruditzen zitzaion gehiegi. Ordun, lehenbiziko urtetan konsigna izan zan: los hombres de hombres y las mujeres de mujeres. Neri txorakeri bat iruditzen zait. Gero, momentu batean, halako reglamento txiki bat idatzi behar genuen eta nik idatzi nuen. Eta egin nuen idazkera oso anbiguo bat. Gauza bat da iñauteriak izatea, baina ez degu nahi batzuk brasileinoz eta besteak eskimalez jantzita joatea, kaldereroz jantzita joan behar da. 'La vestimenta será de calderero o de zingara', la vestimenta. Ez da esaten inon 'los hombres van de calderero y las mujeres de zingaras', bakoitzak nahi duena egin dezala. Eta aurten oso eguraldi txarra egin zun eta claro, gizonazkoak oso ondo goaz; txaketo haundi batekin, sonbreroakin... Eta emakumeak berriz, ba ez. Eta askoz praktikoagoa da gure jantzia egualdi txarra egiten badu. Ordun, batek esan zun: 'el año que viene de calderero'. (Gizonezko kaldereroa)

Alabaina, aitortzen du oraindik ere oso arraro izaten dela jantziak aldatze hori.

Emakumeek eta gizonak festa honetan betetzen dituzten rolen arteko alde nagusia erregina eta damen kasuan ematen da. Lehen deskribatu dugun bezala, erregina eta damen papera emakumez jantzitako gizonazko batzuek egiten dute, eta itxura xeble eta barregarrikoak izateko ahalegina egiten da.

Eta aspaldidanik gizonazkoak izaten ziran, janzkera ridikulo batekin. Gainera, zenbat eta gizenago eta haundiago, ba hobeto. Baina gizonazkoak izan behar zuten. (Gizonezko kaldereroa)

Eginkizun nagusia betetzen dute konpartsan, eta erreginaren ardura da pregoia egitea; hau da, oso protagonismo handia du. Erregina eta damena da, zalantzarik gabe, konpartsa osoko rolik bereziena. Emakumeak paper honetan sartzea ez da zailtasunik gabe gertatu, zeren eta lortu nahi izaten den eragin barregarri eta xeble hori ez da berbera izaten rol hori betetzen duena emakumezkoa bada. Aurreko aipuan ikusten den bezala, ezaugarri maskulino nabarmenek erregina eta damen arropa koloretsu, apaindu eta "zeharo femeninoekin" egiten duten kontrastea da lortu nahi den efektua ziurtatzen duena. Hala ere, ez dago inolako oztoporik emakumeak erregina eta dama gisa atera daitezen. Are gehiago, duela gutxi (2008) emakume batek paper hori bete du Konpartsa Tradizionalarekin.

Bueno, aurreko urtean kaldererotan lan batzuk, lan haundi batzuk egin behar ziran, trajeak egin behar izan zian eta ez dakit zer, eta emakume batek pasa zun gau oso lanian eta ez dakit zer. Eta bueno, ¡qué menos que...! 'a esta mujer le vamos a ofrecer que sea reina'. Bueno, eta etzan problemarik izan. Eta ordun, tradizioa hautsi egin zan eta oso ondo. Joan dan urtean erregina emakume bat izan zan. (Gizonezko kaldereroa)

Edonola ere, aipatu behar da azaldu horretaz aparte badirela beste bi kasu, emakume batek erregina papera betetakoak, Alde Zaharreko konpartsa misto egin baino askoz lehenagokoak gainera.

"Juanjo Pérez Beltzak azaldu zuen ez dela pertsonaia ohiz maskulino hau emakume batek egin duen lehen aldia. 'Jose Aldanondo eta Sotero Irazustak festa hau zuzentzen



zutenean bi emakumek, Pepita Valdivieso eta Pilar Arrieta ziren, pertsonaia hau egin zuten 1961 eta 1962an⁴⁵.

Zalantzarik gabe, kasu honetan gizonezko baten ordezkari emakume bat jartzean galdu egiten da lortu nahi den efektuaren parte bat, zeren eta gizonezko mozorrotu bat askoz barregarriago gertatzen baita emakumez (erreginak kasu honetan), are gizonezkoen ere, mozorrotutako emakume bat baino. Dena den, Konpartsa Tradizionaleko elkarriketatu hauentzat ahalegina egin behar da hau tabu ez dadin bihurtu, eta ez zaio duena baino garrantzi handiagorik eman behar.

laz, beno, emakume batek oso lan handia egin zuen erreginen jantziak egiteko eta jantziez arduratzeko, eta ez zioten ordaindu eta pentsatu zuten hura eskaintzea eta, beno, grazia pixka bat galdu zuen. Izan behar badu izango da, baina ez dakit zergatik mutilak neskaz mozorrotzen direnean grazia handia egiten digu, baina neskak mutilez mozorrotuta ez gaude batere graziosa. Ez dakit gure kultura matxistagatik den edo zer. (Emakumezko kaldereroa)

Eta nolabait norbaitek horrekin tabu bat egin nahi baldin bazun, ba hori ere hautsi dala, aukera dagola. Nik badakit inauterietan personaje grotesko bat horrela egiten dala, gizonezko bat emakumez jantzita. Baina bueno, ez du inporta. (Gizonezko kaldereroa)

Hau, zalantzarik gabe, oso gai sakona da femeninoaren eta maskulinoaren antzezpen edo irudikapenei dagokienez. Emakumezko mozorrotutako gizonezkoa alderantziz baino askoz barregarriago edo xebleago izate horrek lan honetan tokirik ez duen azterketa bat behar luke, baina ez da, inolaz ere, interesik gabeko kontua.

Edonola ere, oso interesgarria izango litzateke irtenbide berriak esperimentatzea, erregina eta damen antzezpen horren zati diren alderdi desberdinak kontuan hartuta, eta horrela aldaketak sartzen joatea festa gizartearen errealitateari hobeto egokitu dakion, bide batez festari bere alderdi tradizionaletik jarraitasuna ahalbidetuta. Hemen elementu formal huts bati arreta gehiegi eskaintzeko arriskua dago, pertsonaia hauen itxurari alegia, pertsonaia hauen ezaugarri diren beste batzuen kaltean inolaz ere (esate baterako barre eragitea, beste bide batzuetatik ere lor baitaiteke).

Interesgarria da Irungo Kaldereroetan beste pertsonaia batzuk ere sartu izana. Erregina eta damez gain, ezkongai bikote bat ere badaukate. Antzina, pertsonaia hauek guztiak antzeztea gizonezkoen eginkizuna zen baina, azkenaldi honetan, emaztegaiaren papera emakume batek egiten du.

G: Eta ohorezko dama guztiak ijitoz jantzitako gizonezkoak dira. Hau da, Kaldereroen Konpartsako erregina eta Ohorezko Damak direnak.

E: Eta ezkongaiak.

G: Denak emakumez jantzitako gizonezkoak dira.

E: Horixe zen klasikoa. Gertatzen dena da ezen nik egin nuenean, lehen urtea izan zen, urte pila bat lehenago ere bikote bat atera zen (...)Baina berriro heldu ziotenean, atera zen lehen bikote mistoa izan zen, nik uste.

E: Lehen ezkongaiak ere gizonezkoak zirelako. Hau da, papera zuten guztiak gizonezkoak ziren.

E: Garai batean emakume bat ere atera zen. Baina berriro egin zenean, nik uste dut lehen emakumea izan nintzela (Irungo taldea)

45 <http://www.diariovasco.com/20080123/san-sebastian/caldereros-llegaran-este-sabado-20080123.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



Konpartsako beste kide batzuei dagokienez, esaterako koruaren zuzendariari, honen laguntzaileei, hartzari, honen hezitzaile eta tribuko buruzagiari dagokienez, hasiera batean emakumeek egin litzakete; baina, Konpartsa Tradizionalari buruz eskuratu ahal izan den informazioan behintzat, badirudi nagusiki gizonezkoek betetzen dituztela, nahiz zuzendariaren laguntzaile jardun duen emakume bat izan den, eta baliteke datorren urtean emakume bat izatea, gainera, tribuetako baten buruzagia.

Baina emakumeen presentziarik eza gehien antzematen den lekua antolaketa lanak egiten diren postuak dira, eta horiexetan izango da, gainera, zailen aldaketa gertatzea, biziarteko karguak dira eta.

Ez dut uste inolako arazorik dagoenik, une honetan ez dakit emakumerik dagoen, ezin dizut esan. Buruzagiaren andreaki esaten genion datorren urtean gure emakumezko buruzagia izango dela, ez dago inolako arazorik, bileretarako ordezkaria. Baina gero beti dago, tribuetako buruzagiez aparte, goian badira dena antolatzen duten bi edo hiru, hori aldatzen zailago ikusten dut, biziarteko karguak dira eta. (...) Bai, hasierakoak dira, eta antolatzen dutenak, eta tratu guztiak dituztenak Turismokoarekin eta hori. Biltzarrak egiten dira, tribu buruzagien taldeak, baina azkenean, udalarekin eta ... zubi lana egiten duena... Antolatzailleak postu horietan ari diren gizonezko batzuk dira, bai tribu buruzagi gisa ari direnak bai antolaketa lan hutsean. Hortxe falta da pixka bat emakumea, hor ez da emakumerik ikusten. (Emakumezko kaldereroa)

Hemen berriro aurkituko dugu konpartsaren egituratik beretik datorren oztopo bat: biziarteko postuak izanik, eta sorburuan, eta duela bost urte arte, bakarrik gizonek osatutako Konpartsa bat denez, nahiko zail gertatzen da emakumeek postu horretara iristeko biderik izatea.

Aurkako argudioak

Baina orain arte bakar-bakarrik emakumeak sartzearen alde dauden jarrera azaldu dugu. Gatazka, zalantzarik gabe, aipatuaren kontrako jarrera duen parte bat ere badagoelako gertatzen da, kontrako jarrera horretarako hainbat argudio azaltzen dute eta.

Konpartsa Primitiboaren kideak, emakumeek ijito paper tradizionalaz bestelako bat egitearen aurka agertu zirenak, gonbidatu egin genituen azterketa hau egiteko eztabaida talde batean parte hartzeko, ez zuten baina gonbidapena onartu. Horregatik, horien argudioak azaltzeko jaso egin ditugu interneteko foro batean⁴⁶ emandako iritziak, honen inguruko albisteak jaso diren prentsa lokaleko zenbait artikulurekin batera.

Lehen-lehenik, argitu behar da Konpartsa Primitiboaren alde daudenak ez direla inoiz argi eta garbi azaldu berdintasun printzipioen kontra (ez behintzat jendaurrean); oso bestela, erabiltzen dituzten argudioak tradizio bati eustearen ildotik doaz ezen, horiek ulertzen dutenaren arabera, egun ez da tradizioa errespetatzen ari; era berean emakumeen parte hartzea defendatzen dute, baina "tradizionalki" nolabait eman izan zaizkien roletatik (ijito paperetik); gainera, protesta egiten dute baztertu dituztela irizten diotelako, udalaren aldetik jasotzen zuten dirulaguntza kendu diete eta. Ez dute uste beren jarduera emakumeen eskubideen kontrako ezer denik, eta ez daude gizartean gai honen inguruan ematen ari diren beste aldaketa batzuen kontra.

Argudio nagusietako bat tradizioaren argudio jada ezagun hori da. Esate baterako, uste dute Donostiako udalak hiritarren interesen kontra jo duela bere ustez tradizioa, edo, foro batean batek dioten moduan "donostiarrismoaren kultura" deitzen diona edo "gurasoek erakutsi zizkioten festak", errespetatzen ez duen konpartsari laguntzean.

46 <http://gorri.wordpress.com/2007/02/02/caldereros-tamborradas-y-demas/> [2009ko ekainean kontsultatua]



“Beste urte batez, hiritar askok ikusten dute Donostiako udaletik garrantzia kentzen zaiela herriaren festa eta ohiturei, ezarpenaren bidetik joz festa batzuk ofizial egiten diren bitartean.

“Dagoeneko gutxi dira herriarenak eta herriarentzat diren festak. Baina ia-ia iraingarria dena zera dugu, **donostiarrismoaren kultura** mantentzeko urtetan zehar sakrifikatu diren eta denbora eta dirua galdu duten pertsonak bigarren maila batera baztertu dituztela (laugarren edo bosgarren mailara ez esatearren).

“**Lehen donostiarrak kaxkarinak ginek eta orain, berriz, ñoñostiarrak gara**, interes pertsonalik gabe Donostiaren alde lan egin duen eta egiten segitzen duen hiritarrak ez ditu telebistarako festak nahi, baizik eta gurasoek erakutsi zizkioten festak.

“Kaldereroen konpartsa ez da duela bi urteko asmakizun bat... errespetu pixka bat”⁴⁷

Emakumeak sartzea tradizioaren kontrakotzat jotzeko arrazoiak kaldereroak gizonezkoak zirela da, eta ez emakumezkoak, emakumeen rol tradizionala ijitoena zela eta ez kaldereroena, eta, batez ere, Sarriegi maisuaren kantua gizonezkoz osatutako koru batek kantatzeko konposatuta daudela. Ildo honetatik, eta Konpartsa Primitiboaren kideek heltzen diotenez korua bakarrik gizonez osatuta egoteari, ulertzen dute berak direla, eta ez beste inor, “oinordeko legitimoak”, bertako egunkari bateko albiste honetan ageri den moduan:

“Donostiako elkarte tradizional honen kideek uste dute berak direla Raimundo Sarriegik sortu zuen elkartearen oinordeko legitimoak, horixe azaldu zuen Kotian Lucas presidenteak, eta horregatik uko egin diote koruan emakume ahotsik sartzeari, udalak baztertu bazituen ere Konstituzio plazako espazio nagusitik 2004an, izaera mistoko Konpartsa Tradizionalari tokia emanez hurrena.

“(...) kideek azpimarratzen dute Sarriegik konposatutako kantua –gizonezko ahotsetarako idatziak- zein letrak –emakumei zuzenduak- direla eta, gizonezkoen korua mantentzea komeni dela.

“Hala eta guztiz, azpimarratzen dute ezen, beti bezala, konpartsarekin batera joan daitezkeela ‘nahi duten emakume eta haur guztiak’, festan berriro omenduko duten Sarriegi maisuaren musikan oinarritutako Donostiako musika-jai berezi honetarako ijito itxuran jantzita ahal delarik.”⁴⁸

Alabaina, ez da inolako argudio zehatzik aurkitu emakumeek zartagina edo mailua jo ez zezaten, nahiz ondoriozta genezakeen hori kazolak konpontzen zituztenak, hain zuzen ere, gizonezkoak izateagatik dela.

Jarrera hau beste adibide bat besterik ez dugu, ikusteko tradizio termino bera zein modu zurrunean ulertzen den, aldaketa eta berrikuntza badira ere, hain justu, tradizioari irauteko indarra ematen diotenak eta, gainera, tradizioaren beraren dinamikaren zati. Osterantzean, tradizioaren argudioa erabiliz gero gizartearen garapena halako tradizio jakin batzuekin harmoniza dadin saihesteko edo oztopatzeke, kontrako bidean ariko gara, emakumea gizartearen eremu guztietan sartzaren normalizazioaren kontrako bidean kasu honetan, eta tradizioen beren jarraitasunaren kontrakoan beti; izan ere, azkenean tradizio horietan ordezkatzeko liratekeen balore eta ideologiak tradizioak bere baitan hartzen dituen gizarte edo komunitatearenaren zeharo aurkakoak izango lirateke. Eta ez dugu ahortzi behar festak eszenatoki pribilegiatua direla, eta horretan gizarte ordena zein gizartearen ezaugarri diren arauak eta baloreak agerrarazten direla. Ildo honetatik, uler dezakegu emakumeen eta gizonen arteko berdintasuna bultzatzen ez duten tradizioak

47 Ibid. [2009ko ekainean kontsultatua]

48 <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2009/01/28/vecinos/donostia-auzoak/d28don29.1400888.php> [2009ko ekainean kontsultatua]



mantentzea anakronismo bat dela, edo aztarna zahar bat, edo, bestela, gizarteak erabat bereganatu ez duen balore bat ez delako adierazpena.

Baina emakumeek kaldereroen koruetan ez dutela sartu behar defendatzen dutenek berdintasunaren aldeko argudioak ere erabiltzen dituzte, eta hauek ez dira ate atzean uzteko modukoak, inolaz ere. Tradizioa oinarri hartuta halaber, esaten dute emakumeek, tradizionalki, oso toki garrantzitsua dutela konpartsan eta, ildo honetatik, emakumeak ez daudela festatik kanporatuta, eta ez direla sekula egon gainera, konpartsan dantzan eta iragarpenak egiten agertzen diren ijitoak antzezten zituzten eta. Ildo honetatik, argudiatzen dute ezen ez dagoela arrazoirik emakumeek gizonezkoen postuak har ditzaten, eta ijitoen antzezpena baztertzea, hain justu ere, hartzen duten tokiaren halako gaitzespenzat har daitekeela, partaidetzarako aukera bakarra gizonezko paperen bat egitea balitz bezala. Horrela azaltzen du foro batean idatzi duen batek:

"Urte hauetan zehar polemika handia izan da emakumeak festa honetan duen partaidetzaren inguruan, eta Konpartsa Primitiboari emakumearen parte-hartzearen kontra dagoela leporatu izan zaio, nire iritziz faltsua den akusazio bat eginez.

"Kaldereroen Kultura Elkarte Primitiboak emakumearen papera defendatzen du, emakumeak festa honetan duen benetako papera, dantza egitea baita, karrozen ondoan Damei laguntza, "sasi-sorgin" lana egitea ikustera hurbiltzen zaizkien donostiarrei zorte ona oparituz, etab.... hau da, konpartsan aspaldi-aspalditik bete duten rola, ezen elkarteko honetako kide zenbaiten amamak ijito ateratzen ziren duela hogeita hamar urte baino gehiago...

"Alabaina, ijito papera bigarren maila batean geratu zen, arrazoiak arrazoi, parean egon behar zuenean, doinu ederra kantatu eta dantzatu ahal izateko egina baitago, eta bata ez luke bestearen gainean zertan geratu...

"Oso interesgarria da emakumeak festa honetan parte hartzea, eta parte hartu behar du, eta ez dut uste hori egiteko modurik onena festa barruan duen eginkizun nagusia kentzea izango denik eta honen ordezkari historikoki gizonezkoek betetzen dutena eginez; hau, inolako zalantzarik gabe, ijito emakumeari egin mesprezu eta aintzatespenik ezaren adierazlerik garbiena izango litzateke.

"Ijito papera bultzatuz, ordea, dantzak entseatuz eta inguratzen diren ikusleekin forma anitzez elkarrekintzan jardunez, hau da, kaldereroen eta ijitoen benetako sorburuari helduz atzera, gainera honela emakumeen papera gizonezkoena bezain garrantzitsua izango litzateke, are gehiago, duela mende batzuk beren kaldereroekin batera Donostia bisitatu zuten zingaroak islatuta geratuko lirateke festa antzezpen honetan.

"Beraz, emakumeek ez dute Kaldereroen Elkarte Primitiboaren konpartsan parte hartzea galarazirik, oso bestela baizik, joandako urteetan ere izan ez zuten bezala Alde Zaharrean irteten zen konpartsa bakarrean." ⁴⁹

Horrela, zingaro rola mugatutako emakumearen partaidetzaren alde eginez, konpartsa mistoaren argudioei buelta eman nahi diete, esanez emakumeak zingaroen taldetik ateraz gero gutxietsi egiten dela emakumeek festa honetan izan duten papera, eta bakoitzak dagokion tokia har dezala eskatzen dute. Bitxia bada ere, hori idatzi duenak Iñudeak eta Artzaiak festaren eredia segitzea proposatzen du, honetan emakumeek aipatu lehenak interpretatzen dituztela eta gizonek, berriz, bigarrenak.

"Oraindik ez dut inun ikusi gure konpartsan sexu diskriminazio bat. Gizonak eta emakumeak jaialdi honetan paper ezberdina daukatela aldarrikatzea sexu diskriminazioa al da? Abestea dantzatzea baino inportanteagoa al da? gizonen jantziak

49 <http://gorri.wordpress.com/2007/02/02/caldereros-tamborradas-y-demas/> [2009ko ekainean kontsultatua]



ederragoak al dira? gizon caldereroak emakume zingarak baino gehiago al ziren? ba EZ

“Adibidez, kalderero(eta zingara) egunaren hurrengo eguneko goizean Iñude (eta artzai) eguna ospatzen da, eta ez dut imaginatzen Alde Zaharreko Kresalako konparsako mutilek Iñudeen arropak eramaten eta haurtxoak zerura botatzen, bakoitzak bere papera egiten du eta kitto.”⁵⁰

Alabaina, badirudi ez dakiela festa honetan pertsonaia guztiak gizonek egiten zituztena 1977 arte, harik eta Kresalak, festa berreskuratzeko asmoz, emakumeak sartu zituen arte Iñudeak izan zitezen.⁵¹ Zalantzarik gabe, hemen kontua ez da ezjakintasun hori agerian lagatzea, bai ordea adieraztea zein erraz alda daitezkeen ohitura batzuk, eta "normaltzat" hartu, iraganean zer izan ziren ahortzita. Era berean, idazleak aipatu adibidearekin jarraituta, balioa kentzen ari zaio berak emandako “bakoitza bere papera” argudioari, zeren eta tradizionalki alderantzaketa bat egiten baitzen, gaur egun erreginen eta damen kasuan egiten den bezala. Dena den, ez dugu ahortzi behar rol femeninoak interpretatzen dituzten gizonak direla (dirudienez errazago onartzen da hau), eta ez alderantziz.

Foro honetan bertan emakume baten ekarpena aurkitu daiteke eta, Konpartsa Primitibokoa denik ematen ez badu ere, foroan parte hartzen duten beste gizonezko batzuek txalotu egin dituzte adierazpenak, eta hauekin bat egin gainera. Emakume honek aurrekoaren antzeko argudioak erabiltzen ditu, nahiz aipatzea merezi duen hainbat ñabardura egiten dituen, zeren eta alderdi paradoxikoak gertatzen baitira, emakumeek festan parte hartzearen alde agertzen da eta batetik, tradizioaren interpretazio mota bat defendatzeak duen arriskua onarturik (partaidetza hori oztopa baitezake interpretazio horrek), baina bestetik mugimendu feministaren zeharo kontra agertuz oro har (honen postulatu oso interpretazio librea egiten du, argi eta garbi), eta bereziki emakumeek festetan bete behar duten paperaren inguruko errebindikazioei dagokienez. Jarrera hau interesgarria da, jarrerarik orokorrenak islatzeaz gain argudioak eta hauetarako azalpenak argi-argiak direlako.

“Hemen, benetan tradizioari helduz gero, emakumeek festa honetan parte hartu ere ez lukete egin behar; baina parte hartzea ere ez esaten dudana bezala, arnasa hartu ere ez.

“Niri berdintasuna zeharo garrantzitsua iruditzen zait, baina lehenik jakin dezagun zertaz ari garen hizketan. Oso garrantzitsu irizten diot emakumeak festa honetan bere papera garatzeari, eta hori ez da, inolaz ere, “homo-primitis”i zartagina eutsiz edo gizonezko paperean agertuz gauzatzen.

“Emakumeak mantendu egin behar zuen (benetan berdintasunez ari bagara), kaldereroetan sartu zenetik betidanik izan duen papera: zingaroarena, dibertigarria, zoriontsu, dantzan ari dela, festan dibertitzen, kalderero ilun eta zikin horien ondoan.

“Nik ez dut gizona izateko berdintasunik eskatzen; nik emakume izan nahi dut! Eta danborra jotzeagatik, soldadutxoak jantzeagatik edo zartagina jotzeagatik ez naiz emakumeago izango. Eta ez dut uste hori berdintasunaren alde borroka egitea denik... akaso horrek garrantzitsuago egingo al gaitu ezertarako balio ez dugula dioen ugazabaren aurrean, edo misogino edo tratatu txarra ematen digunaren aurrean?

“Benetan, uste dut eztabaida hauetan denbora eta indarra galtzen dugula, eta azkenean ez dugu azpimarratzen azpimarratu beharko genukeena: pertsona gisa

⁵⁰ Ibid. [2009ko ekainean kontsultatua]

⁵¹ http://www.donostia.org/info/ciudadano/fest_artzaias.nsf/voWebContenidosId/NT000008FA?OpenDocument&idioma=cas&id=A482875423942&cat=&doc=D



gizarte honetan dugun eginkizuna sendotzea eta errebindikatzea (eta ziurtatzen dizuet guri zartagin bat eta kalderero kapelu bat emateagatik ez dela hori hobetuko).

“Halere, tradizioan oinarrituz gero... Lehen esan dudan bezala... Ahantzi dezagun emakumeak festetako inolako alderditan duen papera...”

“NIK URKETARI IRTEN NAHI DUT! ZINGARO PAPER A ERREBINDIKATZEN DUT FESTETAN! EMAKUME IZAN ETA EMAKUME IRTEN NAHI DUT! EZ DUT NAHI EZKERREKO EDO ESKUINEKO INONGO FAXISTARIK, FEMINISTARIK EDO ANTZEKORIK NIRE ESKUBIDEAK ERREBINDIKATZEA, BERA DELAKO HAINBESTE ARBUIATZEN DUEN AKATSA EGITEN LEHENA!

“FEMINISMOA MATXISMOA BEZAIN TXARRA DA... Nahikoa dugu diskurtso sinplistekin, eta benetan interesatu beharko litzaigukeenari errepara diezaiozun: tratatu txarrak sala ditzagun, horiek pairatzen dituen dena dela, laneko prekaritatea sala dezagun, esplotazioa, malnutrizioa... Hori pairatzen duena dena dela... EMAKUMEA nahiz GIZONA...”⁵²

Illo honetatik, emakume honek errebindikatu egiten du emakumeek festan parte hartzea, behar izanez gero tradizioa atzera interpretatuz horretarako, eta hementxe dugu erabiltzen duen argudioaren alderdi funtsezko bat, rol femeninoak betez, ulertzen baitu honek rol horien aintzatespena adierazten duela. Emakumeen ekarpena gauza espezifiko eta baliozkotzat aintzatestea errebindikatzen du, feminismoak, berak ulertzen duenez, ahantzi egiten du eta hori gizonekiko berdintasuna bilatze horretan. Horrela diosku:

“Gustora aterako nintzateke hurrengo urtean halako pertsonaia egongo balitz (zingara). Kokoteraino nago emakumearen papera festetan izatea aldarrikatzen dutenak entzuteaz eta beraien rola, gizonezkoen rolak duen garrantzi berdina edo gehiago izanik (protagonismo aldetik), alde batera uztea. Sexuen arteko berdintasuna ez da esparru bateko zeregin guztiak egitea lortzen dugunerarte lortuko, zeren eta ez baikara ezer izango gizonek egiten dutena eginez eta emakumeek egiten jakin dutena ahaztuta. Kalderero eta danborrari papera egin dezakegu, noski, gizonek bezala, baina seguru izan sekula ez garela gu geu izango, izan ginena eta izango garena ahanzten badugu.

“Ustezko ‘berdintasunarekin’, emakumeari ahantzi egin zaio, esaterako, josten. Nik ez dut esaten guk geuk egin behar dugunik hori, ez, nik etxean aldamenean dudanari irakatsiko diot eta josten, puntua egiten edo kakoratz-lanetan. Baina gure belaunaldian zein da hori egiteko gai? INOR EZ, ditxosozko berdintasun horrek kendu egiten digulako gure amamek hainbat hamarkadatan zehar garatu dituzten tradizioak ikasteko aukera... Ez dut esan nahi lan horiek BAKARRIK emakumeak egin behar dituenik, baina errealistak izan behar dugu, gure belaunaldiak zuen forma, ohitura, jakinduria hori guztia genero orori eskaintzeko lana, “berdintasun” horretan oinarrituta...

(...)

“Gu ez gara drama honen errudunak. Bakarrik bultzatu egiten dugu hitz egiten hasi eta emakumearentzako diskurtso suntsitzaileagoa egiten dugun bakoitzean, matxismoa sustatzen baitugu, guk, gizonezko batzuegandik datorren sexismoaren, munstro horren kontrako borrokan, geure beste sexismoa, feminismoa, sortzen dugunean. Sutsua eta eskrupulorik gabea baita, eta bide horretatik, prakak janzteagatik gehiago garela uste dugu.”⁵³

Feminismoaren kontrako adierazpenak alde batean utzita, argi eta garbi ikusten baita haren postulatuen gaineko ezjakintasunean oinarritu direla, esan behar argudioak baduela bere interesa. Alabaina, badira itxura batean kontuan hartzen ez dituen bi alderdi. Alde

52 <http://gorri.wordpress.com/2007/02/02/caldereros-tamborradas-y-demas/> [2009ko ekainean kontsultatua]

53 *Ibid.* [2009ko ekainean kontsultatua]



batetik, emakumeek rol femeninoa badute ere festan parte hartu ahal izateko, rol hori zeharo bigarren mailakoa dela, ez baita beharrezkoa festarako (hau da, emakumeen rol hori gabe ere egin liteke festa), eta ez du festaren ezaugarri diren alderdietan, hots, kantatze eta zartagina jotze horretan, parte hartzen. Ez du inolako postu bereizirik hartzen, gizonezkoek hartzen dituzten bitartean, esaterako tribuko buruzagi, koruko zuzendari eta laguntzaile, hartz, hezitzaile, are erregina edo dama gisa, eta hori antolaketan buru direnak ez aipatzearren; emakumeak, bitartean, zingaro talde homogeen eta bereiztezin batean daude, eta ez dute konpartsaren antolaketan erabakirik hartzeko gaitasunik. Emakume honek, Konpartsa Primitiboko kide batzuekin batera, defendatzen duen jarrera baliozkoa izango litzateke, baldin eta emakumeek hartzen duten postua gizonezkoek hartzen dutenaren pare jarri ahal izango balitz kopuru, protagonismo, garrantzi, erabakitze ahalmen, pertsonaia aniztasun eta, noski, erakargarritasunari dagokienez, askoz dibertigarriagoa baita kantatu eta zartagina jo ahal izatea (horixe baita festaren arima).

Baina bada, oraindik ere, jarrera honetan ahanztuta dagoen funtsezko beste alderdi bat: aukeratzeko askatasuna. Emakume batek paper maskulinoa egin nahi badu askatasun osoa du hori egiteko. Alabaina, eta bitxia bada ere, Konpartsa Primitiboa defendatzen dutenek argudiatzen dute emakumeen beste era bateko partaidetza bat ezarpen bat dela, eta emakumearen askatasuna murriztea, bi alderditan erakusten eta guk ikusten dugun moduan. Alde batetik, beren eskubideen kontrako bidegabekeriak jotzen dute udalaren jarrera, ofizialtasuna eta honi dagokion dirulaguntza kendu baitie, ulertzen baitute bereizkeria eta inposizio modu bat dela, tradizioaren kontrako atentatua izateaz gain. “Berdintasun” terminoa interpretatzeko oso modu berezia ere ikusten da:

“bai, baina orain diskriminatuak beste batzuk dira. Nik errespetatzen dut emakumeek atera nahi izana. Zergatik ez da ba kalderero primitiboen nahia ere errespetatzen? subentzio berdina mantentzen? ibilbidea mantentzen?”

“KATek oso ondo adierazi zuen, jende askoren berdintasuna eta askatasuna, jende horren arteko berdintasun eta askatasunen talka dela. Askatasunen tirania. Nik berdintasuna eskatuko nuke, eta hori ez da berdintasuna.”⁵⁴

Illo honetatik, ahanzten ari dira, hain zuzen ere, festak duen garrantzia, festan gizartearen baloreak adierazten baitira, eta eremu honetan emakumeak baztertuta egoteak askoz irismen handiagoko zerbaite sinbolizatzen baitu, antzezpen huts batetik askoz haratago doan zerbaite alegia, beste toki batean argudiatzen duten moduan:

“Alde batetik, desfilea beti bezala mantentzearen aldekoak daude, Hungariako Kaldereroen Konpartsa Primitiboaren Kultur Elkarte 1884 izenaz antolatu direnak. Honetako kideek 'tradizioa' segitzen dutela diote. ‘Guk antzezlan moduko bat interpretatzen dugu, eta horretan ahots baxuetarako koru baterako idatzitako musika bat dago, emakumeentzako paper batzuekin batera’, dio elkartearen idazkari Manuel Arbizak.”⁵⁵

Festa honi izaera, esan dezagun, “partikularra” emanda, gizarte mailan eta sinbologiaren aldetik dituen esanguretatik at, uler daiteke udalak gaiaren inguruan jokaturako papera ez ulertzea eta berdintasuna gizarte konpromisoa, legeak babestua gainera, denik ez ikustea, bestenaz ere erakundeek bazterrean uzterik ez duten konpromisoa, baizik eta gizarte eremu eta adierazpen guztietan zaindu beharrezkoa. Festak, gainera, funtsezko dimentsio sinbolikoa du, eta benetan berdintasunean oinarritutako gizarte bat sendotzeko bidean

54 *Ibid.* [2009ko ekainean kontsultatua]

55 http://www.elpais.com/articulo/pais/vasco/mujeres/tocan/sarten/elpepiautopvs/20050127elpvas_9/Tes/ [2009ko ekainean kontsultatua]

ezinbestekoak diren balore batzuen goreste eta betikotze eginkizuna du.

Osterantzean, erantsi beharko genuke Konpartsa Primitiboaren eta Konpartsa Tradizionalaren arteko ezberdintasun nagusia lehenean aukeratzeko askatasuna sexuaren arabera murriztuta dagoela, bigarrenean gizonak eta emakumeak bakoitzak nahi edo ulertzen duen moduan har dezaketen bitartean parte. Kontua baldin bada pertsonen askatasuna errespetatzea, ezin dugu ahortzi emakumeak parte hartzearen kontrako erresistentzia berezia erakutsi zutenak, hain justu ere, Konpartsa Primitiboko kideak izan zirela, aukeratzeko askatasun hori defendatzen zuten bitartean Tradizionalekoek.

Eta claro, ordun, hortarako, primitiboak esaten zuten 'mujeres sí, está muy bien las mujeres en caldereros, ...en su papel'. Eta guk esaten genun: 'ez da hori nahi dutena, orain nahi dutena da besteak bezela parte hartu'. Eta zer da parte hartzea benetan? Ba hori, pan, pan, pan eta kantatzea. Así de sencillo. (Gizonezko kaldereroa)

Azkenik, aipatutako foroko eztabaidan agertzen den beste alderdi bat, gatazka mota honetan errepikatzen den bat, konpartsa mistoari izen ona galaraztea da. Argudio mota bera ageri da danborradaren gaiaren inguruan ere, halako beldur edo ziurtasun bat adierazten dutelarik emakumeen partaidetzak ekitaldiari distira kenduko diola esatean.

“Egia esateko, bazegoen aldea betiko kaldereroen eta kalderero izan beharrean edozein gauza ematen zuen koadrila horren artean.

“Ni ez naiz askorik atera Kaldereroetan, baina konpainia mistoa zeharo gatzik gabea zen. Kaldereroena baino edozein gauza ematen zuen”⁵⁶

Gatazkak eta irtenbideak

Orain arte deskribatutakoaz ikus daitekeen moduan, emakumeak sartzeko prozesu hau ez zen gatazkarik zein hainbat liskar gabe gauzatu. Lehena emakumeak Konstituzio Plazara parte hartzeko eskubidea errebindikatuz joan ziren urtean gertatu zen; agerian geratu zen emakume hauen eta aldeko zituzten gizonen jarreraren eta kontra zeudenen arteko borroka. Hau ez zen, baina, bakarra izan, bai ordea jendeak gehien ikusi zuena. Besteak barne mailan geratu dira.

Esate baterako, dagoeneko azaldu dugu biltzar bat egitea nolako arazoa izan zen; honetan ikusten da ezen, Konpartsa Tradizionalaren kideen arabera behintzat, halako informazio ezkutatze bat gertatu zela, *lobby* moduan ziharduten barne talde batzuen sorrerarekin batera, hain zuzen emakumeen alde zeudenean beren helburuak lor zitzaten galaraztearren.

Beste borroka batzuk ere gertatu ziren, modu ezkutuago batez nolabait, lehen desfile mistoa egin bitartean, Konpartsa Primitiboarentzat ofizial izateari uzteak ekarri zion posizio galera zutela bultzatzaile; izan ere, Konstituzio Plazan sartzea galarazi zioten, eta udalak behartu egin zuen ibilbidea aldatzera, Konpartsa Tradizionalarekin bat egin ez zezaten (gainera, dirulaguntza ere kendu zion). Ildo honetatik, Konpartsa Tradizionalaren asmoa borroka mota oro saihestea izan zen.

Lehen urtean, gatazka oro saihesten ahalegindu ginen. Irten ginen lehen urtean jende guztia oso erne zegoen, ez genuen Irun edo Hondarribikoa gertatzerik nahi. Egia esateko, beldur ginen jendeak nola erantzun zuten, batez ere, lehen urtea dut gogoan, emozio eta urduritasun nahasketa bat zen, 'ea zer gertatzen den', eta inpresio orokorra zen beste urte batzuetan baino askoz jende gutxiago genuela ikusle. Eta beraiekin arazoak izan ziren hasieran..., dena aldatu zieten eta, ibilbidea, ordutegi aldaketa bat ere izan zen, irteten ez ginen ordu batean, kalean bat ez egiteko, eta hori

56 <http://gorri.wordpress.com/2007/02/02/caldereros-tamborradas-y-demas/> [2009ko ekainean kontsultatua]



errespetatu egin da. Orain askoz errazago dute ibilbideko ordutegiak eta abar gutxi gorabehera ezarrita daudelako. Lehen urtea bat ez egiten saiatzea bezala izan zen, haiek alde batetik eta guk beste batetik, eta ez genuen bat egin, azkenean bakarrik, Gaztelubiden kantuan ari direla ikusten dugu eta, eta amaitu zain geratzen gara gu joateko. Horrela izan zen nolabait, bion artean eta jendearekin, ikusleekin gatazkarik ez izateko ahalegintzen. (Emakumezko kaldereroa)

Alde Zaharra Primitiboaren feudotzat hartzen dela baliatuta, batez ere horren aldeko gastronomi elkarte batzuen kokapen historikoagatik, lehen urtean desfile mistoa oso zaila izan zen.

Esate baterako, hasieran besteei, "X" (kaldereroen arduraduna izan zena) eta beste batzuk, egiten zuten benetako kanpaina bat Parte Zaharrean gure boikota egiteko. Eta hori nabarmentzen zan. Konstituzio plazan jende asko zegoen gu ikusten eta txalotzen. Baina gero, joaten zenean 31 de Agosto kalean, soziedade asko dago, ateak itxita zeuden. Etziran ateratzen guri harrera egitea. (Gizonezko kaldereroa)

Era berean, Konpartsa Tradizionaleko pertsona elkarriketatuen arabera beti, ibilbidean zehar boikot txiki batzuk egin zituzten desfilea oztopatzeke:

Primitiboek eskatzen dute beti ordutegi berdina. Baina Udalak inoiz ez die ematen baimena Konstituzio plazara sartzeko. Konstituzio plazakoa da nolabait ofizialena, eta hori guk egiten dugu. Eta orduan, zer egiten dute? sistematikoki ez dute ordutegia kunplitzen eta joaten dira gure aurretik eta oso mantso. Ordun, guri egiten zaigu oso berandu. Chorradas así. Eta bizpauru urtetan egin digute rekorridoaren bukaeran, gu gaude Santa Maria elizaren aurrean eta haiek daude goian, Gaztelubiden. Ordun, Gaztelubidekoa da bukaera. Ba bere kankak egin eta bukatu orde, egoten dira denbora, ta denbora, ta denbora, eta bitartean guk ezin degu aurrera joan. (Gizonezko kaldereroa)

Hala eta guztiz, aipagarriena ez da gatazka egoera hau, baizik eta festa izaten ari den prozesua, zeren eta halako normaltasunezko egoera batera iristea izan baita posible, bereizirik bi konpartsa izaten segitzen badu ere. Denbora igaro ahala jarrerak gozatu egin dira, eta gaur egun konpartsa biek halako elkarbizitza bat mantentzen dute, gatazkak traba askorik eragiteke. Gastronomi elkarte batzuen jarrera ere gozatuz joan da, eta konpartsa biak hartzen dituzte, edaria eskainiz, eta batzuetan baita mokadutxoren bat ere, nahiz oraindik errezelo pixka bat antzematen den batzuetan.

Lehen urtean, toki batzuetan atea itxi ziguten. Esate baterako, "X"n (gastronomi elkarte bat), orain xanpaina ateratzen dute erreginentzat, baina lehen urtean erabat itxi ziguten atea, eta gero onartuz joan dira. Ez gaituzte mmmm hartzen, baina onartzen gaituzte, nik uste. (Emakumezko kaldereroa)

Aurten, esate baterako konpartsa biek elkarte berean afaldu dute, eta bakoitza bere mahaian bazegoen ere, ez zuten inolako arazorik izan espazio bat eta bera partekatzeko.

En fin, eta orain ja soziedadeen aldetik eta ja desagertu da, ez dago boikotik. Orduan, gu aurten, gure tribua, egin genun afaria Hamaikak bat. Hamaikak bat da elkarte gastronomiko bat en 31 de Agosto. Da mixto con restricciones: emakumeak ezin dute sukaldean sartu eta holako gauzak. Ordun, hor egon ginan batera, mahai batean gu eta beste mahai batean primitiboetako beste batzuk. Bueno, etzan ezer gertatzen (Gizonezko kaldereroa)

Baina egoera normaltzen ari dela ondoen adierazten duen aztarna zera dugu, gastronomi elkarte askok, hasiera batean Konpartsa Primitiboaren alde jarri baziren ere, gaur egun konpartsa bietan dauzkatela tribuak.

Eta ordun, soziedade gastronomiko gehienetan badago bietako jendea. Kresala ez, Kresala ezberdina da, ez da soziedade gastronomiko bat. Eta bueno, beste batzuetan



agian. Baina Gaztelubiden, Gaztelupen, Hamaikak bat... nolabait... Artesana, jakina... ezagunenetan badago kalderero mixtoetan ateratzen den jendea. Ordun, hori ez da arazoa. Hasieran, soziedade batzuk, batez ere "X", oso gogor jarri ziren esanez elkartetik bota egin behar zituztela gure taldean ateratzen ziranak eta horrelako gauzak. (Gizonezko kaldereroa)

Bidea hasita dago, eta oraindik zer hobetu ugari badago ere, miresgarria da prozesu hau nola burutu den ikustea, besteak beste oso bizkorra izan delako eta oso maila handiko gatazkarik ere eragin ez duelako, barne mailakoen salbuespenaz. Mugimendu feministako emakumeen lanak, Konpartsa Tradizionaleko gizonen laguntzarekin eta udalak bere bultzadaz egin ekarpenarekin, urte batetik bestera emakumeak festan sartu ahal izatea ekarri du. Egiteko dagoena, dena den, beste gauza batzuen artean, Alde Zaharrean berriro konpartsa bakarra izatea da, horixe behintzat Konpartsa Tradizionalekoek nahi dutena.

Konpartsa guztiak elkartzea gustatuko litzaiguke, horixe izango litzateke politena, Alde Zaharrean konpartsa bakarra egotea, baina galanki kostatuko zaigu, nik uste. (Emakumezko kaldereroa)

Argudio nagusia: emakumeek nahi dutena

Kaldereroen festari buruzko atal hau amaitzeko, oso garrantzitsua da emakumeek festa honetan tokia errebindikatzen hasteko izan duten lehen arrazoa gogoratzea: parte hartzeko eta, partaidetza hori, bigarren mailako edo laguntzaile gisako roletan ez izateko desira, partaidetza erabatekoa izatekoa alegia, festari ahalik eta zuku handiena ateratzeko, sexua horren eragozle izan gabe.

Elkarriketatutako bi emakumeren lekukotasunek nahiko adierazten dute, emakume batzuen aldetik festa honetan lehen galarazita zuten moduan sartu ahal izateko desira hori badela ikusteko. Laburpen honetan argi eta garbi adierazten da sentimendu hori:

Nik uste dut prozesua horrela izan zela, emakumeek parte hartu nahi genuela. Izan ere niri oso harrigarria egin zitzaidan lehen urtean Alde Zaharreko nire belaunaldiko jendea ikustea, zeure buruari esaten zenion eta 'ez naiz bakarra, nire egoera berean jendea asko dago, eta laga diguten unean zoro moduan jo dugu horretara'. Jende asko dago eta, ez da ni irteteko moduan ez nagoenik, horixe besterik ez dut nahi, eta ni baino zaharragoak ere bai, bada irteten den ni baino jende zaharragoa. (Emakumezko kaldereroa)

Alde Zaharreko konpartsan parte hartzerik izan ez arren, ez dugu ahanzi behar haxe dela eskoletan ere egiten den festetako bat; hala, festa honek tokia eginga du donostiar asko eta askoren haurtzaroko oroitzapenetan. Haurrek, neska eta mutilek, txiki-txikitatik ikasten dituzte kantuak, eta beren desfiletxoak egiten dituzte eskolan edo auzoan. Belaunaldi gazteetako pertsona askok, seguruenik, haurtzaroko argazkiak edukiko dituzte, kaldereroz edo zingaroz jantzita. Eta hori guztia bizitzaren eta oroitzapenen zati dute.

– Ba ateratzen gea zartaia ta mailua jotzen, eta hori da pixka bat, gatoz esaten iñauteriak badatozela. Eta hori, da jai bat gu txikitatik bizi izan duguna ikastolan.

Elkarriketageia: Bai?

– Bai. Txikitatik atera gera ikastolan jai horretan parte hartzen eta ordun, gauza auzo guztietan egiten da Donostin. Eta hori, da pixkat umorezko jai bat, kantatzen eta ironia pixka batekin ere. (Bilgune Feministako kidea)

Alde Zaharreko emakumeentzat, duela urte batzuk arte, festa txikitan egin zuten bezala gozatu ahal izateko aukera eten egiten zen heldutasunera iristen zirenean zeren eta, eskolatik kanpo, auzoan ez zeukaten barnean hartuko zituen konpartsarik.



Elkarrizketagilea: Ta bueno, zergatik gustatzen zaizu jai hau?

– Nik uste txikitatik bizi izan deten jai bat dala eta umorez eta... bueno, ba hori, pixka bat alaitasuna markatzen duena. Igual tanborrada serioagoa da, ez da hain... Kaldereroak dia gehiago... que si jijiji, que si jajaja... beste umore bat. Ligatzeko abestiak eta asko 'ein neska polita, zein ederra....'. Pixkat katxondeoa badago.

Elkarrizketagilea: Umorea, ironia, parodia... Ta gero, nola sartu, noiz sartu zineten emakumeak?

– Ba gauza da gu hasieran ikusi genunez, gehienbat igual Alde Zaharreko emakume askok igual ikastolan kaldererotan atera izandu zea arazorik gabe, eta iristen da momentu bat eskolatik atera eta jaian parte hartu nahi dezula. (Bilgune Feministako kidea)

Beraz, partaidetza murriztuago eta, askorentzat, frustrazio eragile batekin konformatu behar zuten. Gorago aipatu dugu bere burua zeharo bigarren mailako paper batera mugatuta ikusi eta festan parte hartzeari laga zion emakumearen esperientzia. Inolako zalantzarik gabe, hau oso erreakzio ulergarria da, kontuan harturik festak, sentitu denean eta gutako bakoitzaren bizitzaren zati denean, sortzen dituen sentimendu, oroitzapen eta emozio guztiak, are pertsona batek hauek guztiak baztertu eta neutralizatu behar baditu atzera bizi izateko eta jendaurrean parte hartu ahal izateko aukera eta eskubidea ukatzen diotenean.



JAIEK GIZARTEAN DUTEN GARRANTZIA

Azterketa honen abiapuntua, txostenaren sarreran agertutakoa eta marko teorikoan defendatutakoa, hauxe da: jaiak, aisialdi eta olgetarako gune izateaz gain, oso garrantzizkoak direla gizarte bizitzan eta funtsezkoak sistema sinbolikoak zein diren argitzeko. Horien bidez agertuko dira (gizarte egitura eta egitura sinbolikoetan dauden alderdi sakonak eta sinbolikoak, berdintasun handiago baterako aldaketak beste arlo batzuetan egitea eragozten dutenak: lanean, politikan edo kulturen, egungo gizarte ordenan) gaurko ordena sozialak daukan berdintasun irudiaren azpiko hutsuneak. Leku-denbora jakin batean egiten direnez, herri edo hiri bateko jaiak gizartearen egoera islatzen dute modu bateratuan, ez bakarrik jendearen gustuak, lehentasunak eta berezitasunak erakutsiz, baita hierarkia harremanak, ospe arloak edo gizarte bazterketa arloak eta gizon-emakumeen iguripen, estereotipo eta ereduak indartuz ere.

Alde batetik, jaiak zeregin garrantzizkoa daukate gizartearen, oso onak baitira auzo, herri eta hirietako bizitza dinamizatzeko, eta botere sare informalak eta ospe eremuak sortzeko. Festak, adierazpen kulturala izanik, kalean du bere agerpena, espazio publikoak hartzen ditu, eta bertan azaltzen da herri edo hiri bateko izate komunitarioaren joera. Herrian, eta hirian berdin, gertaera hauek komunitatearen egiten dira eta komunitaterako. Ospakizun hauetan guztietan bertakotze loturak egiten dira, balio kultural eta kolektiboak bultzatzen dira eta bertako historia ezagutzen da. Festa herriar multzoaren, haren historiaren eta haren gizarte ordenaren agerpen bat da, interpretazio bat, non jokoan sartzen diren aktoreak, erakundeak, balioak eta hierarkiak.

Bestalde, festa adierazpenek, hots, jai egitarauetako edukiek, eguneroko jardunaren arlo soziokulturalak erakusten dituzte: batez ere kirola, musika, dantza eta gastronomia. Egia da festetan era horretako jarduera kulturalak sartzeak eguneroko gizarte jarduna eta genero harremanak birsortzen dituela eta beraz, espazio pribilegiatuak dira behatzeko.

Suposamendu horretatik abiatuta, esan dugu, komunitate batean festek duten garrantzia, erakusten duten guztiagatik, kontuan hartu beharreko alderdi funtsezkoa dela, emakumeek gizarteko arlo guztietan parte hartzea lortu gura badugu. Festetatik kentzeak edo partaidetza murrizteak emakumea zenbait eremutatik kanpo uztea dakar, eta nahiz eta eremu horiek informalak izan, badaukate eragin nabarmenik gizarteko atal askotan, eduki sinboliko handikoak baitira, komunitate baten nortasun, kide izate, balio eta historian. Hala ikusten dugu, maila herrikoienetatik hasi (auzoko jaiak antolatzerakoan adibidez) eta ospetsuenetara (ekintza ofizialetan parte hartuz ordezkariak nabarmen batekin) festek zeregin garrantzizkoa daukatela. Emakumeak prozesu hauetan parte hartzeko modurik ez izateak, jai arlotik haratago doan esanahi eta ondorioa du.

Gizontasunaren agerpenak

Beste alderdi edo ñabardura bat, aztertu behar litzatekeena, gizontasun “izaera” birsortu eta berresteko leku edo modua dela festa. Gure festarik gehienetan gizonak nabarmenago agertzen dira eta hori lotuta dago genero harremanak ulertzeko era batekin eta, zehatzago esateko, emakumea eta gizona zer den ulertzeko moduarekin. Hala, interesgarri deritzogu gure arreta gizonaren identitatearekin lotutako alderdietan jartzeari, publikoki birsortzen baitira, festak bere dituen ekitaldien bidez. Ikuspegi honek lagunduko digu ulertzen emakumeek esku hartzeko daukaten uzurtasuna, festa askoren “esentzia” hausten dutela pentsatzen baitute, jakinik emakumeen presentzia hutsak festen izaera aldatzen duela, oso gizonen modukoa den izaera.



Beharrezkoa da festek gizontasunaren munduarekin lotzeko prozesuetan daukaten zeregina aztertzea, ulertuz lotura hori zenbait egintza eta ohituren errepikapenez egiten dela, hau da, izaera *performatzailea* duela. Lehenik, gizona bizitzako eremu guztietako protagonista garbia izatea, horixe izan da gizontasun mediterraneokoaren ereduaren ezaugarri nabarmena: “Gizon-gizona eszenatokiaren erdian aritzen dena da” (Gilmore 1999:46). Gizona familiako kide pribilegiatu gisa agertzen da, gizarte, jai eta erritu bizitzan parte hartzeko eskubidearekin eta jendaurrean aritzeko betebeharrarekin, besteek jarduna neurtu ahal izan dezaten.

Ukitu militarra duten festetan, gizonak soldadu papera egiten du eta emakumeei, gehienetan, ikusle eta miresle papera eman zaie. Gizonezkoek armak erabili eta jendaurrean erakustea, beren burua baieztatzeko, aski ezaguna da. Pierre Bourdieu soziologo frantziarrak hau idazten du gai horretaz (1980):

“Gizonezkoen usadio edo ohitura eraiki eta gauzatzeko, espazio erreserbatu bat erabiltzen da, hor gizonen artean jokatzeko lehiaketako joko serioak, gerra muga duten gizonezkoen jokoak... Legez edo egitez joko horietatik kanpo daudenez, emakumeak ikusle huts izatera mugatzen dira, edo Virginia Woolf-en hitzetan esateko, ispilu lausengari izatera, gizonari bere buruaren irudia bidaltzen diona atzera. Pribatuaren aldera bidaltzen dira, eta beraz arlo publikotik, ofizialek at geratzen direnez, ezin dute esku hartu subjektu gisa, ‘hemen nago’ esanez, gizontasuna berretsi eta gauzatzen den jokoetan.”

Armadari “*gizontasun hiperboliko*” espazioa deitu izan zaio (Llamas 1994: 156), eta eremu horretan gizontasuna oso lotuta dago “*homosexualtasuna*’ *bortizki baztertzearekin*”. Gizontasun eredu nagusia onartzen ez duten gizonak baztertu egiten dituzte oro har, nahiz eta gaur egun garbi adierazi ez: hortik “maritxu” iraina, eme ukitua duen gizonari egiten zaiona, juxtu “oso gizonaren” beste muturrean dagoena.

Arlo militarra luzaro gizonena bakarrik izan bada, kirola ere hala izan da. Carmen Díez-ek (1996 a&b; 2009) fenomeno hau aztertu du, eta, ikuspuntu kritiko feminista batetik, gizontze hori azaltzen duten arrazoiak agertzen ditu. Diezek kirolari egindako zenbait kritika jasotzen ditu, “**gizontasun eredu agintzaile bat birsortzen duen espazioa**” delako (Sage 1990; Messner eta Sabo (eds.) 1990; Messner 1992); gizonen bortizkerian eragina duena (Miedzian 1995); eta “**hasbidea dena... “eme” diren balioak baztertzen dituen, eta zeregin partehartzaileago bat bizitza afektiboan eta sendi bizitzan ezartzea baztertzen duen gizon identitatea osatzeko**” (Badinter 1993).

Kirolaren gizon kutsutze hori lotuta dago emakumeek arloan duten bazterketa justifikatzen duten ideologia eta erakundeekin. Gizontasuna finkatzearen ezaugarri nagusienetako bat etxeko munduarekiko lotura eten eta “*emetasuna*” den orotatik aldentzea da, arlo publikoan sartu eta protagonista izateko. Aldi berean, protagonismo publikoa etxe barruan ematen diren zaintzez elikatzen da, eta, jardun hori erraztu, sustatu eta balioesten du.

“Bai lege jakinen bidez eta agindu kultural esplizituen bidez, emakumeak lehen aipatutako erakundeetatik kanpo utzi dituzte, eta erakunde horiek dira, hain zuzen, mendebaldeko gizartea eraikitzeke erabili diren zutabeak; **gizarte horrek ideal eta erreferentziatzat hartu zuen “emakume burgesaren” eredu, metasuna ezaugarri zehatz batzuen bitartez adierazten zuena: izaera delikatua, hauskortasuna, dotoretasuna, mendekotasuna, amatasuna, etxea, zaintza lana, eta aldiz, artasunaren oinarria izanik indarra, abiada, potentzia, erresistentzia, lana, boterea.**”⁵⁷

Diezek dioenez emakumeak kirol jardunetik aldentzea hiru mitotan oinarritu da: kirola

egiteak emakumeak gizondu egiten dituela; emakumeen osasunerako arriskutsua dela; eta ez dela jardun egoki bat emakumeentzat, ez baitute ez interesik eta ez trebetasunik hartarako (Eitzen eta Sage 1978). Hala, esan daiteke *“gaur egun, ‘aurreratu eta moderno’tzat jotzen diren gizarteetan, kirola gune homosoziala dela eta egitura androzentrikoa duela, gorenetik hasi eta klub txikienetaraino”*. (Díez 2006: 143)

Goian esan bezala, inguru sozio-historikoa funtsezkoa da jarduera instituzionalizatuak – eta tartean kirola- nola sortu diren, zein bilakaera izan duten eta gaur egun zertan diren ulertzeko. Hala, aipa dezagun gizarte kapitalistaren agertzea eta finkatzea, gizarte hori sexu, arraza, klase desberdintasunen berezkitzean oinarrituta dago, ezberdintasun sozialak zurrizteko. Lanaren banaketa ezberdinak, espazio publikoa eta lan produktiboa gizonezkoei emanez eta emakumeak etxerako utziz, berekin ekarri zuen beldur bat, amekin etxean egoten ziren haur eta gazteak emagizon bihurtzekoa. Egoera hartan kirola **“erakunde homosoziala zen, balio zuena gizarte industrial berrian gizonak emetzearen beldurrari aurre egiteko”** (6) (Messner 1992: 14).⁵⁸

Gizarteko egoera aldatu den arren eta orain kirol jarduna emakumeei ere zabaldu zaien arren, jaietan esku hartzeko bide izanik, arlo horretan zailtasun nabariak daude genero berdintasuna erdiesteko. Emakumeak kirol jardunera sartzeko gaur egun egiten ari diren prozesuek, batik bat errendimendu eta lehiarako kirolean, oztopo nabarmenak aurkitzen dituzte kirolaren beraren izaeragatik; gizonezkoen jarduntzat hartzen da eta gainera gizontzailetzat, eta beraz, emakumeentzako desegokitza. Sozializazioaren pisua funtsezkoa da sail honetan dagoen emakumerik eza ulertzeko, hauek ez baitaude sozializatuta trebetasun fisikoan eta arriskuan, kirol jardunak berekin dituen horietan, baizik eta zuhertasunean eta beste trebetasun batzuen lanketan.

Kirol jardunek toki nabarmena daukate festetako ikuskizunetan (eta ez hainbeste jardun osasungarrien sustapenean) eta nekez kenduko dituzte egitarauetatik. Baina oraingo kirol egitura kontuan izanik, zail izango da eskaintza horrek emakumeak eta gizonezkoak berdintzea, izan ere, festetako egitarauan sartzen diren kirol jardunetan emakumeek askoz gutxiago parte hartzen dute. Jai egitarauetan agertzen diren jarduera arlo guztietarako, marko teoriko bera ez daukagun arren, egiaztatuz joango gara zein neurritaraino ohar hauek beste eremu soziokultural batzuetan aplikagarri diren.

Txostenaren parte honetan hainbat jai aztertuko da, izaeraren arabera. Honako alderdi hauen deskribapena eta analisisia egiten da:

Kirol jardunak

Musika

Dantza

Gastronomia

Jardun erlijiosoak

Kultur jardunak

Eremu bakoitzak ezaugarri propioak dauzka; era batera edo bestera, emakumeen partaidetza haietako bakoitzean baldintzatzen dutenak. Ez da ahaztu behar dinamika propioa dutela eta festarekin daukaten loturarekiko independentea; horrek esan gura du horietako bakoitzak baldintzatze eta egitura desberdinak dauzkala, emakumeen partaidetza erraztu edo oztopatuko dutenak alegia. Kasu askotan gizon ukitua emandako

egiturak dira, eta zailtasunak aldeztu aurretik hor daude.

Analisia egiteko honako festa hauen egitarauak erabili dira:

Aztertutako festen egitarauak

Donostia	Auzoko jaiak (Txanpontxo Bidebietan)	09/05/14-09/05/17
Irun	Inauteriak	09/02/19-09/02/25
Irun	San Isidro (Bentak)	09/05/08-09/05/24
Legazpi	Santa Kutz	09/05/01
Tolosa	Inauteriak	09/02/19-09/02/25
Zumaia	San Telmo	09/05/01
Bergara	Mendekoste jaiak	09/05/23-09/06/02

Kirol jardunak jaietan

Jai askotan egitarauan kirol jardunak sartzen dira, eskuarki kirol klub edo elkarteek berek edo hauen laguntzarekin antolatutakoak. Jaiaren azterketaren barruan jardura hauek ikasteak lehen aipatu ditugun arloak kontuan hartzea esan gura du, kirol munduarenak direnak, eta, hala, genero sistema eratzerakoan, zeresan dezentekoa dute. Festa egitarauetan kirol jardunak sartzeak berekin dakar eremu honetako balio eta ereduak neurri handi batean baldintzatzea festen izaera, eta, bereziki emakumeen partaidetza. Atal honetan aztertuko dira, kirolarekin oro har lotutako alderdi batzuk, eta festetako kirolarekin lotutakoak.

Aztertutako egitarauetan honako kirol jardunekin lotutako ekitaldiak aurkitzen dira:

- Arrantza
- Herri kirolak
- Kick Boxing
- Txirrindu lasterketak
- Erremontea
- Pilota
- Plater tiroa
- Motoa
- Zaldi lasterketak
- Krosa
- Futbola
- Aretoko futbola



- Judoa
- “Gizon proba”
- Goitibera

Beste urte batzuetan egindako jardueren artean, aurtengo egitarauetan ez datorrena, urpekaritza dago (Zumaiako San Telmo jaietan).

Lehen begiratuan, erraz asma daiteke lehiaketa eta erakustaldi horietan parte hartzea gehienbat gizonena izango dela eta seguru asko, publikoa ere gizonezkoek osatuko dutela.

Aztertutako egitarauetan ez da zehazten gizonezko edo emakumezkoen kategoriak dauden (beste herri batzuetako egitarauetan aurkitu dugu xehetasun hau) eta horrek nahasmendua sortzen du, ezin baitaiteke jakin garbi gizonezkoek parte hartzeko diren ala emakumeek ere parte har dezaketen. Salbuespenik argiena “Gizon proba” da, lehiaketan gizonezkoek bakarrik parte hartzen dutela ulertzen da (ikus 1 irudia).



*Irudia 1: Zumaiako arraunlariak
Zumarragan. Iturria: ARESTI. 09/02/2009
<http://www.diariovasco.com/multimedia/fotos/29045.html>*

Proba edo erakustaldiak gizonezkoenak direla pentsatu, eta asmatu egiten da. Egia da kirol jardun guztietan (edo ia guztietan) neskak badirela, baina duten presentzia txikia da eta batzuetan hutsa, eta beraz, festetako lehiaketa edo/eta erakustaldietan gehienetan ez dute parte hartzen edo oso maila txikian. Hala, pentsatu behar da, ekitaldi hauek programatzen direnean, protagonistak gehienbat gizonezkoak izango direla eta erakarriko duten publikoa gizonezkoena izango dela nagusiki.

Goiko zerrendan jarritako kirol bakoitzaren azterketa egin liteke, emakumeek duten partaidetza zein den neurtu eta agertzeko, baina horrek txosten honen mugetatik haratago garamatza. Hala, txosten honek zenbait datu eman besterik ez du egingo, lehiaketako eta errendimenduko kirolean emakumeen protagonismoa oro har txikiagoa dela erakusten dutenak.

Alde nabarmena dago Gipuzkoan federatuta dauden emakumeen eta gizonezkoen kopuruen artean: 2005 urteko federazio lizentziak kontuan hartuta, kirol jardunetan federatutako %18,21 ziren emakumeak (Díez eta Hernandez, 2009). Nesken presentzia mutilena baino txikiagoa bada ere, ikusten da gaur egun emakumeek kirol jardura asko egiten dutela, derrigor federatuta egon gabe edo lehiaketetan parte hartu gabe. Hau da,



adibidez, Hernaniko herrian gertatzen dena, non gizon-emakumeen kirol jardunaren egoeraz 2007an egindako ikerketaren arabera⁵⁹, ikusten den kirol jardunetan dauden izen-emateen %79 emakumeenak izanik, herrian federatuta dauden pertsonen %17 besterik ez direla. Diagnostiko honetan bertan garbi geratzen da, modalitaterik gehienetan, federatuen kopurua handiagoa dela gizonetan; igeriketa da modalitate bakarra emakume federatu gehiago dagoena, eta gimnasia erritmikoan guztiak emakumezkoak dira. Tiro olinpikoan, errugbian, arraunean, areto futbolean, saskibaloian eta xakean ez dago emakumezkorik. Herri honetan gertatzen dena, beste herrietan ere gertatuko da seguru asko.

Horrek esan gura du, gizonak haina kirolean aritu arren, beren jarduna lotuago dagoela beste interes batzuetara eta kirol egitura instituzionalizatuetatik at dagoela. Horrek edonolako lehiaketaz kanpo jartzen ditu eta beraz, festetan antolatutako kirol jardun gehienetatik kanpo, kirol elkarte eta klubek antolatzen baitituzte, edo haien laguntzarekin behinik behin, eta maiz lehia kutsu hori daukate (lehiaketak, txapelketak, lasterketak, eta abar.)

Hauxe da Mendekoste jaietan Bergaran bertako kirol klub batek antolatzen duen **txirrindulari lasterketaren** adibidea⁶⁰. Itxura batean, ez dute emakumeek parte hartu, hori da aurtengo palmaresetik atera daitekeen ondorioa. Hor jasotzen dira lehen bost postuetan iritsi ziren bost gizonen izenak. Pentsatzekoa da, emakumeek parte hartu izan balute, emakumeen kategorian irabazle izandakoen izenak hortxe agertuko zirela. Antolatzaileetako batek argi aitortzen du txirrindularitzaren inguruan antolatzen dituzten ekitaldietan gehienbat mutilak aritzen direla.

H: Lokatza taldetik nator. Guk antolatzeittugu urtian zihar zortzi karrera, Gipuzkoan eztau taldeik hainbeste antolatzeiitunik. (...)

Elkarrizketagilea: Barkatu, zer dia gehienbat mutillak parte hartzen dutenak?

H: Bai, gehienak. Bizikleta gañia deportia... (Bergarako taldea)

Baina ez da ikusten emakume askorik lehiaketa ez hain serioetan, klub eta txapelketetatik kanpo egiten diren horietan. Adibide bat **goitiberen** lehiaketa da, hor neskak ikustea arraroa da; Bergarakoan, behintzat, ez du bakar batek ere parte hartzen, eta Bidebietan egiten den horretan ere ez. Halaber, Zumaiako hondartzako futbol partidetan mutilek bakarrik esku hartzen dute; egin izan da ahaleginen bat taldeetan neskak ere egoteko, eta horrek ez-baia sortu zuen:

H: Adibidez, playeroak, bakarrik mutilak. Ekipo baten neska bat egon zan eta jolasten zun beste bat gehio bezela. Eta aurtan nahi zan nahastu eta mixtoa izango zan ekipa hori. Ta hor bai sortu zan eztabaida txikia. Batzuk ez zeuden ados, esaten zuen fisikoki indarra ez dela berdina futbolean jolasteko, ta esaten zuen aukerak eta gutxio ziala. Ta hor eon zan eztabaida ta haserreak ebai, ta azkenean erabaki zan ez ateatzia ekipaikan neskak etzeudelako prest horretarako. Bat o bi zian, gehio ikusten zuelako konpetitibitate hori, irabazte hori, ondo pasatzea baino.

Elkarrizketagilea: Ordun, etzuten egin?

H: Etzan atea ekipoa. Ez dakit zeatik etzan atea, baino etzan atea. (Gizon gaztea, Zumaiak)

Herri kirola da kirolak duen ar kutsuaren beste adibide garbietako bat. Oso emakume gutxi daude modalitate horietan⁶¹ eta batzuetan ez dira aski lehiaketa bat egiteko, hau da,

⁵⁹ <http://www.hernani.net/berdintasuna/Presentaci%F3n.pdf> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁶⁰ <http://juanluisjuarez.galeon.com/pruebase99.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁶¹ Egia da, halere, aurki daitezkeela adibideak, bai oraingoak eta bai lehenagokoak. Horri buruz, ikus on-line dagoen prentsa artikulua, non adibide batzuk ematen diren: <http://www.gaur8.info/edukiak/20070630/26400/Herri->



gutxienez hiru lagun⁶².

Ondoren emango dugu Euskal Herriko probintzietan herri kiroletako modalitateetan dagoen emakume kopuru murrizaren berri.

Araba 27 emakume:

- Sokatira: 11 emakume.
- Probak (idiak, astoak, zaldiak...): 3 emakume, horietako bat epailea da.
- Iparraldeko jokoak, txinga jokoak: 12, horietako bi epaileak dira.
- Epailea: probintziako epaile bat.

Bizkaia 36 emakume:

- Sokatira: 24 emakume.
- Probak: 5 emakume.
- Harri jasotzailea: emakume bat.
- Harria zulatzea: emakume bat.
- Trontza: emakume bat.
- Epaile: 2 emakume.

Gipuzkoa 33 emakume :

- **Sokatira: 17 emakume.**
- **Harria zulatzea: emakume laguntzaile bat.**
- **Harri jasotzailea: emakume bat.**
- **Sega: emakume bat.**
- **Trontza: emakume bat.**
- **Probak: 10 emakume.**
- **Epaile: 2 emakume.**

Nafarroa 50 emakume:

- Sokatira: 42 emakume.
- Trontza: 6 emakume.
- Iparraldeko jokoak: emakume bat.
- Txingak: emakume bat.⁶³

Hain gutxi direnez gero, haiek aurkitzea zail izaten da, Ibaetako festen antolakuntzan dabilen emakume elkarrizketatuak esaten diguna alegia (baserri girokoak dira festa horiek):

Elkarrizketagilea: Agian bakarrik herri-kiroletan ikusten da gizon gehio egiten?

– Kirola gizonak egiten dute. Nik ez det ezagutzen emakumerik herri-kiroletan. Bueno, aurten nahi genuen ekarri bat, uste det, eta ezin zuen zerbaitengatik. Emakume bat aizkolaria edo harrijasotzailea, esango nuke nik. (Emakume Taldea Donostia)

Futbolean eta areto futbolean beste hainbeste gertatzen da, eta nekez ikusten da

kirolak-Emakumea-gizonezkoa-nagusi-den-plazan [2009ko ekainean kontsultatua]

⁶² Mari Jose Sardón harrijasotzaileari elkarrizketa. <http://www.euskaraz.net/Argitalpenak/Mugi/Mugi37/10> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁵³ <http://www.euskaraz.net/Argitalpenak/Mugi/Mugi37/11> [2009ko ekainean kontsultatua]



emakumezkoen partidarik; goian aipatu dugun Zumaiaiko kasuan adibidez, emakumeek parte har dezakete partida mistoetan, nahiz eta hauek izaera informala duten. Hala gertatzen da Bidebietako festetako partidetan, han futbito txapelketa egiten da, mutilen kategorian bakarrik.

Donostiako auzo honetan zenbait urtez egin da txapelketa hau; hala ere, ikusirik zein gora-behera gertatzen den ikusle gizonezkoen artean, festetako egitarautik kentzeko aukera aztertzen ari dira.

M: Ordun, guk esaten dugu askotan 'este año mejor no hacer'. Oso serio hartzen dute eta azkenean beti bronka dakate beraien artean eta hola. Eta ere bai, zaila da lortzea arbitro bat hona etortzeko, oso zaila. (...) Ba bronka dakatelako. (...)

H: Bai, oso serio hartzen dute. (...) Eta aurten nik uste det azkenean ebaluatuko da kenduko dala. Aurten jarri zan, bileratan egon ginela, baloratzen a ver egingo zen edo ez, zeren liskarrak etortzen ziren. Eta aurten uste det ja azkenengo historia honekin uste det ja kenduko dela.

M: Bueno, oaindikan ez da egin bilera ebaluatzeko. Gure artean hori agertu da eta beraien artean ere bai, ordun... Baina bai, futbola oso serioa da beraientzat.

H: Gure gazteei asko... izaten dituzte... Nik esaten det, saca lo peor de ellos. Futbolak edo la competición esa. Ikusirik gainera ze gertatzen dan goiko ekipotan, nik uste det hartzen dutela ese papel eta egia esan futboleant ateratzen da una bestia. (Bidebietako taldea)

Gatazka hauetan gehienbat mutilek parte hartzen dute, eta batzuetan oso borrokaldi latzak izaten dituzte, uneren batean poliziari deitu beharra gertatzeraino.

Hauek guztiak adibideak dira, nola emakumeak kirol jardunetik baztertuta geratu diren, eta beraz, festen parte batetik baztertuta; eta batzuetan festen parte nagusienetako bat izaten da kirola.

Kirolaren egungo egitura kontuan hartzen bada, guztiz androzentrikoa dena, zail izango da festetara sartzen diren kirol jardunak kutsu hori ez izatea. Horregatik, irizpide nagusi gisa, emakumea bigarren mailan uzten duen egoera orekatzen saiatzeko egiten diren ahalegin guztiek balio handia dute. Ondoren ahalegin horietako batzuk erakutsiko dira.

Aldaketaren alde lanean

Landa-lanean zenbait adibide esperantzagarri aurkitu dira, emakumeen parte hartzea sustatzen dutenak edo kirol jarduna beste era batera antolatzen dutenak, hau da, gehiago egokituz emakumeen ohiko jardunetara, hots, lehiaketatik kanpo eta batik bat sasoiaren egoteko asmoz eginak baitira.

Gorago aipatu dugu, adibidez, Zumaian egindako ahalegina, emakumeek hondartzako futbol partidetan parte har dezaten. Ahalegin horrek huts egin bazuen ere, horri buruz eztabaida piztea lehen pauso bat dela esan daiteke.

Zumaian egiten den arrantza lehiaketan, emakumeek ere parte hartzen dute, emakumeen kategorian.

H: Hor geratzen bada, sailkapen bakarra egiten da, jubenilak, infantilak...baina neska-mutilak nahasian, hor ez da bereizten. Kraba eta dontzeiletan⁶⁴, itsasontzitik egiten dena, ia gehienetan gizonezkoak joaten dira, itsasorako joera handiagoa delako

⁶⁴ Arrain motak.



gizonetan emakumeetan baino; lehen esan dena. Orain emakumezko batzuk dauden arren, gehienak gizonak dira. Haurren mailan denak batera doaz. Eta urrian Gipuzkoako elkarte guztiena egiten da, etorri nahi duten guztientzat, hori inter-soziala da, hala deitzen da. Eta hor sailkapen berdina egoten da, baina lehen beteranoa, lehen gaztea eta lehen dama egin ohi da. Sari berezia, baina piezarik handiena emakume batek ateratzen badu berdin eramaten du saria. Horixe, hiru sari daudela, jubilatuari, gazteari eta emakumeari. (Zumaiako Taldea)

Zumaian garrantzizkoa da udalaren ekimen bat aipatzea; ez dago nahitaez zuzenduta jardun hauetan emakumeen presentzia bultzatzera; egiaz filosofia bat proposatzen du, emakumeentzat erakargarriagoa izan dadin, partaidetza bultzatu nahi baita, lehia baino gehiago. Udal teknikarien arabera eta interneten aurreko urteei buruz agertutako argazkien arabera⁶⁵, ez zuten arrakastarik izan alde lehiakor hori kentzeko ahaleginean. Era berean, galde genezake zein ote zen emakumeen parte hartze portzentajea, eta sarean aurkitutako argazkien arabera ez dirudi emakume asko zegoenik.

Koadrilen egunean beti hasten gara, hasi edo segi, nola gerta, koadrilentzako antolatuta zen kirol lehiaketa batekin, bost kirol izena du, hau sustatzeko..., nahasketa bat da, festa giroa kirolarekin bultzatzeko eta, tira, mutil nahiz nesken partaidetzarekin, beti eskatzen dugu taldeak mistoak izatea. Baina, batik bat, ez da lehiaketa bultzatu nahi, baizik eta jendeak parte hartzea, eta iaz gehiago ari zen kirol bihurtzen festa baino, eta iaz aldatu egin zen (...) eta modalitateetako bat aldatu zen, lasterka egin ordez lineako patinetan ibiltzea, edo antzeko zerbait, zeren bestela lehia huts-hutsa zen. (Udal teknikariak)

Ekimen honek bere xedea lortu ala ez, edo emakumeen partaidetza areago bat erdietsi ala ez, egiaz ideia interesgarria da, eta beharrezkoa litzateke, aplikatu ahal izateko bide berriak urratzea.

Udalerrri honetako adibideak aipatzen bukatzeko, hondartzan egin zen zaldi lasterketa nabarmen daiteke. Zenbait lasterketa egin ziren, eta bertan 4 emakumek eta 17 gizonek parte hartu zuten kategoria berean, eta emakumea izan zen lehen saria eraman zuena. Ekitaldia ikuskizun handia izan zen, paisaiaren ederrak bere egiten zituen zaldi eta zaldunak. Era guztietako jendeak parte hartu zuen, trebetasun eta adin desberdinekoak, arraza eta lasterketa ahalmen desberdina zuten zaldiekin. Xedea, argi, ikuskizuna eskaintzea zen eta partaidetza ireki bat erraztea (zaldi bat ukan eta lasterketa egiteko gai zirenentzat behinik behin). Nahiz eta emakume gutxiago aritu gizonak baino, kirol jarduera-ikuskizunaren adibide ona dela esan daiteke, lasterketa izan arren; lehia ez baitzen aurreneko helburua, eta gainera neska-mutilen lehiaketan neskak eta mutilak batera aritzen dira⁶⁶.

Emakumeak kirol lehiaketan sartzearen adibide intereseko bat Tolosako San Joanetan aurkitzen dugu. Herri honetako San Joan festetan batel lehiaketa bat egin ohi da, 1983ko uholdeen ostean etenda geratu zena. Berriki tradizio hau berreskuratu da eta ordutik, han txertatu dira emakumezkoak⁶⁷.

⁶⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=7A2yw2wyWcM> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁶⁶ <http://www.euskalhorse.net/hipica/newphp/readfile.php?filetype=newarch&id=528> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁶⁷ <http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2006/06/24/vecinos/tolosalde/d24tol29.229357.php> [2009ko ekainean kontsultatua]



- *Naturaltasuna ere bada, orain batelak berreskuratu direnean, naturaltasun guztiz doaz emakumeak bateletan, ezta?*
- *Eta gainera oso onak dira.*
- *Oso onak (Tolosako Emakume taldea)*

H: Tolosak tradizio handia dauka arraunean, baina tarte handi samarra egon da denboran eta arraunaren tradizioa galdu egin da eta azken urte hauetan tradizio hori berreskuratu da, eta berreskurapen horretan emakumea sartu da arraun munduan. Eta klub bat sortu da non kategoria desberdinak dauden, eta mutilen kategoriak eta nesken kategoriak. Lehen ez zen gertatzen. (...) esan dezagun festen egitaraura sartzen dugula kirol batzordeak ontzat ematen duena, hau klasiko bat da, San Juan eguna arrakasta eta indar handiz berreskuratu da. (Udaleko Teknikariak).

Bergarako jaietan, Kick Boxing erakustaldiak gizon eta emakumeak hartzen zituen, nahiz eta emakumeen ordezkaritza bi hamarri izan.

*“Hala sei borrokaldi egingo dira. Euskal Herriko selekzioetik Jon Ibaseta (73 kilo); Iñigo Ezeizebarrena (67); Ander Azurmendi (70); Jari Erdozain (63); Stephane Susperregi (85) ariko dira, eta emakumeen ordezkaritza **Itziar Onaindi**-k izango du (61). Frantziatik ring-era salto egingo dutenak: Oleg Lacroix (89 kilo); Bechard Laporte (73); Braganti Julien (67); Hlali Azize (63); Laurent Goupil (70), eta **Arianna Salatino** (61).”*

68

Eztabaidagarri izateari utzi gabe, zenbait ideia bota ziren Bergarako eztabaida taldean, proposamen berrietarako hazi izan daitezkeenak. Elkarriketatuak zioen ez zela beharrezko programatutako kirol jardunetan emakumeak sartzea, baizik eta jardun berriak sortzea, eurek egiten duten kirolari hobeto egokitutakoak.

H: Emakumeek fallo bat dauke, eztoal asmau gauzak berak bakarrik eitteko, juten zeate eitte lehen gizonezkoak einda duakeana, zergatik imitau? Burua erabili, innovación e investigación. Ea atera gauz berri batzuk eta gero beste gauza bat dau dirua jarri behar dala eta zeñek. (Bergarako taldea)

Jarrera hau, interesgarri dena, lotuta dago, emakume eta gizonezkoen arteko desberdintasun klasikoei, elkarriketatu honen aburuz. Hala ikusten da uzkurutasun bat emakumeek tradizionalki gizonezkoenak izan diren kirolean parte hartzeko, festetako ikuskizun gisa, eta hori baieztatze argudioek erakusten dute badela erresistentzia bat zenbait emetasun ereduri desafioa egiteko. Eredu horien ezaugarriak leuntasuna eta sotiltasuna dira, eta gizonezkoen ereduak bortxa eta eraso.

H: Ba oso politte irutze zait, ni nesken entrenatzaillea naiz, balonmanon. Ba bueno etzait iruitzen estetikamente..., me parece bruto, danak bultzaka, eta feminidadea... No le veo.

H: Gero dago kirolan kasuan, adibidez aerobick-a jantzia, gimasia ritmika. Uno pide fuerza bruta eta besteak pide mas feminidad eta... diferenciak dia gauzak.

H: Konpetitibitate pixak euki daike, tanto para mujeres como hombres, enseñarles a competir, ser competitivos. Baño dentro de una sutileza. Baño donde haya agresión eta ez! (Bergarako taldea)





Irudia 2: III. Emakumeak Kirolean – Euskal Pilota.

Iturria <http://www.asfedebi.com>

Kirolari buruzko atal hau amaitzeko hemen jasotzen da gipuzkoar kirol elkarte eta klub multzo batek “Gipuzkoako Emakume Kirolaren Manifestua” izenburu duen dokumentuan egiten duen aldarrikapenetako bat (2001). Hemen jasotzen denak kirol jardunen antolaketa aipatzen du, horregatik haxe da kirol jardunak festa egitarau barruan nola sartzan diren aztertzerakoan interesgarrien gerta daitekeena.

“4.- Kirol jardunetako antolatzaileek gogoz lan egin behar dutela emakume eta gizonen arteko diskriminazioak kentzeko. Hala, Herri Administrazioei eskatzen diegu ez ditzatela diruz lagundu diskriminazio horiek sartzan dituzten jardunak edo emakume eta gizonezkoen parte hartzea era batera edo bestera mugatzen dutenak.

Musika festetan

Musika arloa festa guztietan osagai nagusia da; era, estilo eta agerpen asko dauzka, eta oso zabalduta dago.

Jai egunetan hortxe dago uneoro musika, txistulariek herria esnatzen duten unetik hasi eta gaueko dantzaldi eta kontzertuak amaitzen diren arte. Festaren erdigunea desfilea, prozesioa, dantza edo beste ekitaldi ikur bat denean, musika batek, abesti batek, ereserki batek edo doinu batzuek ematen diote festa kutsua eta ezaugarria jaiari. Musika, festetan, alde guztietan dago: danborradak, beren danbor eta kupelez gain banda lagun dutenak; txirula, erredoble eta danbor hotsez lagunduriko alarde edo desfileak; euskal dantzak txistu eta danbolin erritmoan; orkestrek, bandek, txarangek, trikitixa taldeek emandako kontzertuak; instrumenturik bertakoenetatik berri, exotiko, kanpotik ekarritakoetara (bongo, batukada...); gaueko kontzertuak, rock bandak, pop, abeslariak, karaokea. Musikaren aukera zabala da, baina genero guztietan gustu desberdinak bereiz ditzakegu emakume eta gizonen artean.

Hain anitza den elementu honen azterketa eginez, emakume eta gizonen parte hartzearen beste jakingarri batzuk aurki ditzakegu, bai musika produkzioan, eta honen “kontsumoan”, ikusle gisa. Analisi honetan lau puntu nagusi aurkitu dira: artista edo musika taldeen osaera sexuaren arabera; musika-tresnen aukera oro har; gizontasunaren agerpena musikaren bidez eta parte hartzearen garrantzia.

Artista edo musika taldeen osaera sexuaren arabera

Aztertutako egitarauetan agertzen diren musika taldeen artean, taldea osatzen duten kideen berri jakin ahal izan den kasuetan, gizonezkoz bakarrik osatutako taldeen nagusitasuna garbi agertu da. Aztertutako 40 taldeetatik, 31 daude gizonezkoz bakarrik osatuta; 6 mistoak dira, aipagarria da bere berezian rock talde bat, non neskak gitarra jotzen duen; eta beste hiru non emakumeak abeslari diren.

Desberdintasun hori gehien rock taldeetan nabari da, edozein modalitateetan; 2 talde bakarrik dira mistoak, bata bost pertsonen osatutakoa, horietatik 2 neskak izanik (abeslaria eta gitarra), eta beste bat 8 lagunez osatutakoa, emakume bakarra abeslaria izanik.

Talderik mistoenak txaranga batzuk dira, baina hemen ere ohikoagoa da gehienak gizonezkoak izatea.

Festetarako artista edo taldeak kontratatzerakoan berdintasuna zaindu nahi bada, festen antolatzaileek adierazi dutenez zail da emakumez osatutako bandak aurkitzea edo kideak emakumezkoak dauzkatenak, ez baitaude edo oso gutxi baitaude.

Guk hor daukagu gure arazo bakarra. Hor daukagu beti... ze claro, gure kontzertuak izan behar du talde batzuenak bastante potenteak direnak. (Donostiako emakume taldea)

Beste eragile asko sartzen dira jokoan talde baten edo beste baten alde apustu egitean, batez ere eragile finantzarioak: plaza handietarako, cachea eduki behar dute, hura jendez bete eta inbertitutako dirua berreskuratzeko.

Eta hori, gero gauza txikietarako benetan saiatzen gera emakumeak beti eszenatokian egoten. Baina hor daukagu... da betiko gauza, herri-kiroletan bezela, ez dagola...merkaturik. Ordun, kostatzen da, nahi edo ez... Hombre, baldin bazoaz a la Julieta eta, ba bai. Baina ez da euskalzalea. (Donostiako emakume taldea)

Emakume eta gizonen arteko oreka bilatzeaz gain, hizkuntza arloa zaindu eta euskara sustatu nahi denean, arazoa bikoiztu egiten da:

Euskal taldeak, direnak ezagunak eta plaza beteko zutenak dira: Su ta Gar, Berri Txarrak... Eta dira guztiak mutilak. Eta hori da gure pendientea. (Donostiako emakume taldea)

Hausnartu egin behar genuke musika sektore batzuetan dagoen emakume gabezia, eta neskek eta mutikoek aukeratzen dituzten instrumentuak aztertzeak has gitezke, eta, hortik aurrera, egiten den musika mota eta festetan eskain daitekeena aztertu.

Musika-tresnen aukera oro har:

Bizitzan zehar hartzen diren gustu eta trebetasun guztien antzera, neska batek edo mutil batek jotzen duen musika mota, edo bati edo besteari gustatzen zaiona, generoaren arabera lehentasun eta jardun musikalak moldatzen dituen sozializazio prozesuaren emaitza dira. Lotuta daude neskek eta mutilek ikasten hasten direnean hautatzen dituzten musika-tresnekin.

Aztertutako herri batzuetan, udal kontserbatorioa edo musika eskola da musika emankizunak antolatzen dituenak, ez festetan bakarrik, gazteen bandetan edo kalejiretan, festa alaitzeko, baita urtean zehar ere, kontzertu jakin batzuk eginez. Bergarako musika irakasle batek ongi dioenez, musika eskola da herriko musikari izango direnen harrobia eta orduan jasotzen duten prestakuntzaren arabera, ikasleek bide bat edo beste hautatuko dute:



M: Esan behar musika eskola dala herriko musikarien harrobixa. Matrikulatzen dia 5 urtetik aurrerako umiak, bueno 3 urtetik aurrerakoak ere bai batzuk metodo berezi batekin... ta gero ya hortikan, poliki poliki musika arluan jasotzen ai dian formasiñua bideratzen da bandara edo orkestara, haritzeta edo orfeioia, edo bai talde instrumentaletara edo baitxa kantuko, abesbatzetara. (Bergarako taldea)

Irakasle honek azpimarratu egiten du ikasleen ibilbidea ez ezik, irakasleen osaera ere, generoak musika ikasketan duen eragina neurtzerakoan. Hala, dio, eskolako irakasleriaren osaera orekatuta dagoela emakume eta gizonen artean, eta ikastetxeko zuzendaritza ere bai; gaur egun zuzendari andrea daukate, eta aurrekoa ere andrazkoa izan zen:

M: Sexu aldetik eta parte hartzea bai esanleikeu, gu ya langile aldetikan nahiko orekatuta gaudela...Zuzendaritzan baitxa, zuzendaritzan be ba bai, lendakaria azkeneko bi, oingo lendakarixa emakumia izan da eta aurrekoa ere bai, ya hasi da emakumian presentzia gero ta geixau ez. Zuzendaritza orekatua daukeu. (Bergarako taldea)

Ikasleen osaera sexuaren arabera aztertuta, ikusten da neskak zertxobait gehiago direla kopuruz, baina aldea musika tresnen aukeran dago gehienbat. Ikusten denez, oro har, neska gehiagok aukeratzen dituzte harizko instrumentuak eta mutiko gehiagok, metalezkoak:

M: Ikasleen artian, bueno estadistika estadistika... igual neskak gehixau, baño eztau diferentzia handirik. Bai ikusten dugu gero... instrumentua aukeraketa orduan...sokazko instrumentueta gehixau neskak apuntatzen dila eta metalezko instrumentu handixetara gehixau igual mutillak. (Bergarako taldea)

Garbi dago, txosten honetan aztertutako beste eremu batzuetan bezala, emakumeen presentzia alderdi soziokulturalek mugatzen dutela, eta horregatik emakumeek eta gizonezkoek aukera desberdinak egiten dituzte. Generoak aginduta gizonak eta emakumezkoak era desberdinean hurreratzen dira musikara, eta hala, musika tresna aukeratzekoan zeresana du tresna batzuk emetasunarekin lotuago egoteak (eta emakumeentzako egokiagoak izateak) eta beste batzuk artasunarekin lotuago egoteak (eta gizonentzako egokiagoak izateak).

Ohar horiek bat datoz Britainiar Hezkuntza Institutuak argitaratutako txosten baten emaitzekin⁶⁹: Ingalaterra eta Galeseko eskoletan 5 eta 16 urte bitarteko ikasleei irakasten zaizkien tresna askoren ikasketan sexu bat edo bestea nagusitzen da. Gitarra elektrikoa edo baxua aukeratzen duten ikasleen %81 mutila da, baina txirula eta harpa jotzen dutenen 10etik bat bakarrik da mutila.

Mutilek nahiago dituzte tresna hauek:

- Gitarra elektrikoa: %81
- Baxua: %81
- Tuba: %77
- Bateria: %75
- Tronboia: %71

Neskek beste hauek:

⁶⁹ Why don't girls play guitar? , Tom Geoghegan, BBC News Magazine http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/uk_news/magazine/7342168.stm, 04/11/2008. [2009ko ekainean kontsultatua]



- Harpa: %90
- Txirula: %89
- Ahotsa: %80
- Piccoloa: %79
- Oboea: %78

Proportzioan berdin samar dabilta honako musika tresna hauetan:

- Bongoak/danbor afrikarrak.
- Korneta, korneta frantziarra, korneta tenorea.
- Saxofoia.

Sue Hallam irakasleak, txostenaren egiletako batek dioenez, arrazoi asko dago berdintasunaren alde emandako urratsak, adibidez eskola kirolean emandakoak, musika klasera oraindik iritsi gabe egoteko.

Neska edo mutil batentzat instrumentu egokia zein den, barneratuta dago eta hala lotura bat egiten da, oro har, tresnaren eta genero baten edo bestearen artean. Hala ere, Victoria Rowe-k, bere doktoregoan generoa eta musikaren arteko lotura aztertutik, aurkitu zuen "emakumeentzako" tresnei edo "gizonentzako" tresnei buruzko ideia garbia ez dela egiten 6 urte arte. Ez du esan nahi heldu batek ezezko erantzuna emango duenik, baina agian bere erreakzioa, begiratu, keinu eta beste seinale mota oharkabeko baten bidez izango da, mendeetan zehar hartutako tradizio, ohitura eta sineskeren emaitza.

Loturak instrumentuaren tamainaren arabera egiten dira (handiagoa, gizonezkoenak; txikiagoa, emakumezkoenak); tonua (altuagoa, emakumezkoenak); garraiatu edo jotzeko behar diren ezaugarri fisikoak... Beste eragile bat hau izan liteke, metalezko haize instrumentuak eta danborrak tradizionalki giro militarrean erabili izan dira eta gizonezkoen munduarekin lotzen dira gehiago.

Txostenak jaso zuen, halaber, klaseko neska eta mutilek egindako presioa instrumentu egokia aukeratzeko; *bullying* beldurra ere agertzeraino. Hau iradokitzen da, mutilek tresna "guay" direnak nahiago dituztela eta neskek nahiago dutela musika klasikoa. Antza mutilek modu informalagoan ikasten dute musika neskek baino, eta hauek joera handiagoa dute asteroko klaseetara joateko.

Beste eremu batzuetan bezala, oro har, errazagoa da neska bat mutilen sailera pasa eta tronpeta jotzen hastea, mutil bat txirulan hastea baino. Hala ere, neska batzuek "mutilen" instrumentuak aurrerago hartzen dituzte eta mundu mailan ospe handienetakoa duten musikari batzuek diote mugikortasun handiagoa dagoela mundu profesionalean.

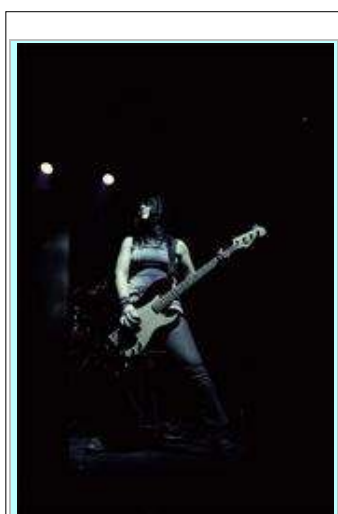
Beharrezkoa litzateke datu hauek Gipuzkoako datuekin kontrastatzea, eremu horretan zehazki eragin nahi bada; hau ezin da txosten honetan egin, baina balio dute txosten honen emaitzekin alderatzeko datuak emateko; eta bereziki, egiaztatzeke ezin dela alboratu, alderdi haiek guztiek beren jatorria eta esplikazioa inguru soziokultural zabalagoan daukatela. Hala, azterketa honetarako egindako behaketan, ikusi da Gipuzkoako baliokideak direla, eta hori zergatik eta, musika mundua irizpide antzeko batzuek gidatzen dutelako, generoa eta musika tresnaren arteko loturari dagokionean. Egon daiteke desberdintasunik instrumentu bat sexu bati edo besteari adjudikatzean, baina oraindik ikusten dena, desberdintzen duen adjudikazioa da.



Ikusi izan da, adibidez, emakume abeslari asko daudelarik (abesbatzetan eta talde batzuetan ere bai), berdintasun handiagoa dagoela adibidez txistua jotzen duten emakume eta gizonen artean (esaterako, Legazpiko txistulari banda), eta badira baita ere emakume asko trikitixa jotzen dutenak.

Baina aldea ez dago bakarrik musika tresnan, baita musika estiloan ere, eskuarki zenbait musika tresnari lotuta halaber. Askoz gizonetako gehiago dago, adibidez, rock bandetan, non musika tresna izarrak gitarra elektrikoa, baxu elektrikoa eta bateria diren, denak ere oso mutilen gustukoak. Baina, aitzitik, emakume gehiago egongo da abesbatzetan (kantua nahiago dutelako) edo trikitixa taldeetan.

Desberdintasun horren baitan beste desberdintasun bat ere aipatu behar da, talde motetan agertzen dena. Eszenatokiko talde dei ditzakegun horietan, hau da, kontzertua ematen duten horietan (bai rock kontzertuetan eta bai dantzetan), nabarmen dira gehiago gizonak. Aitzitik, emakume gehiago ikus daitezke jarduera batzuk alaitzen dituzten taldeetan; protagonismo txikiagoa dutenak musika jotzen dutenean. Eta horrek ez du zerikusirik, jotzen duten instrumentuarekin. Adibide garbi bat trikitixa da, ekitaldietan instrumentu hori joz alaitzen emakume gehiago ikusten baita, eszenatokira igota kontzertua ematen duen talde batean baino, adibidez Trikitizio taldea, Zeesatek! edo Kupela taldeak.



Argazkia 1: Zinc taldeko kitarrajolea. Iturria: <http://www.myspace.com/zincmyspace>

Emakume gutxi da talde mota horietan eta rock edo folk taldeetan aurki ditzakegunak, abeslariak izan ohi dira eta nekez agertzen dira instrumenturen bat jotzen. Aztertutako 40 taldeen artean, bi bakarrik aurkitu dira emakumeak dauzkatenak: batean, Zinc taldean, emakume batek gitarra jotzen du, eta bestean, Lain Taldean, bi emakume daude eta horietako batek gitarra jotzen du.

Txarangetan badirudi urrats batzuk ematen ari direla emakumeak geroz eta gehiago sartzeko. Horren adibide ona da Sugarri txaranga, 12 pertsonen osatutakoa, horietatik 5 emakumeak dira, eta horietatik 4k haize-instrumentuak jotzen dituzte. Hala ere ohikoa da oraindik osorik gizonen osatuta egotea, adibidez Dragoi-alde Txaranga (oso gizon gazteek osatutakoa) edo Txaranga Pasai (1956an sortutako txaranga,

gizon helduagoek osatutakoa).

Gizentasunaren agerpena musikaren bidez

Gitarra elektrikoa, baxua eta bateria, rock taldeetako osagai gailenak direnak, nagusiki gizonen jotzen dituztenez, festetan jotzera gonbidatutako talderik gehienak gizonen osatutakoak dira. Jakina, aukera zabala dago “rock” generoan eta banden estiloan, baina sexuaren arabera oso eraberrak ohartzen bagatzaizkio, aztertutako festetan, artisten artean gehienak gizonetakoak direla egiaztatzen da.

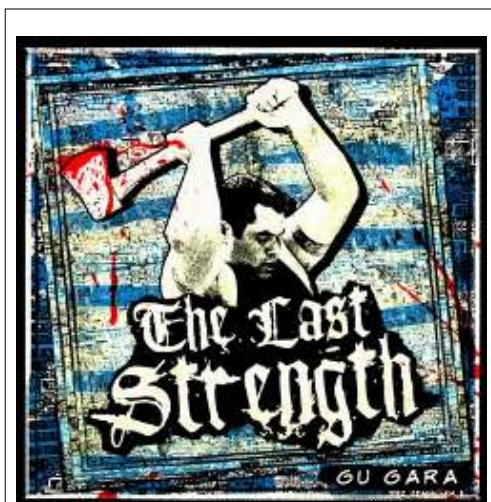
Baina ez da bakarrik kopurua egiaztatzea, baita gizonetako presentzia eta ekoizpenak duen eragina zein den jasotzea ere. Zenbait galdera sortzen dira (hauen erantzunak azterketa honen helmenetik at daude, baina merezi du egitea behinik behin): gizonetako kutsua duen estiloa al da? Zertan ikusten da gizontasuna (abestien letrak, janzteko era,



jokatzeko era, iragarki eta azaletarako erabilitako irudien bitartez proiektatzeko era)?, Erakartzen duen publikoa gizonezkoek osatzen dute, emakumezkoek ala biek?

Behaketa batek lagunduko digu gai hauetara gaingiroki hurreratzen. Beasaingo Loinatz jaietan “Hell Beer Boys” eta “Last Strength” talde goierritarrek kontzertua eman zuten. Bertako taldeen hautaketa egiteko jarritako irizpideei jarraiki, bi taldeak Goierrikoak dira. Biak, halaber, estilo bertsukoak dira, punk erakoak, eta “Hell Beer Boys” Skin (Red Skin) irmokoak. Generoari dagokionez, estiloa gizonezkoena da nabarmen: musikariak (denak gizonezkoak), kartelak, abestien letrak, eta publikoaren jokaera eta osaera.

“Last Strength” taldeak (“Azken indarra”) esaterako, irudi hau agertzen du: aizkolari gihartsu bat aizkora odoldu bat altxatzen. Emanaldian, ikusi zen gizonezkoak bakarrik zeudela publikoko lehen ilaretan, eta emakumeak eszenatokitik eta gizonen burukada, jauzi eta bultzadetatik urrunago geratzen zirela. Musika estiloa, abestien hitzak eta publikoan sortutako giroa gogortzat har daiteke, eta esan liteke gizontasunaren ezaugarriak erakusten zirela, honako hauen inguruan eraikitakoa: soinez indartsu izatea, oldarkor ere esan liteke, zarata egitea eta leku bat eratzea protagonismorako eta parte hartzerako, non gizonak erosoago dauden emakumeak baino.



Irudia 3: Cartel de "Last Strength".

estiloa, folk-rock erakoa, erakargarri zen emakume eta gizonentzat, eta baita adin desberdineko jendearentzat ere.

Ohar hau ukitu bat besterik ez da, iradokizun bat, ikusteko zein hausnarketa mota sor litezkeen genero arloa begiratzuz gero festetan arituko diren taldeak kontratatatzeko orduan.

Parte hartzearen garrantzia

Musika arloan, festaren beste alderdi batzuetan bezala, berdintasuna emakume eta gizonek antolamendu, sormen eta ekoizpenean parte hartzetik sortzen da, eta ez bakarrik, beste batzuek jotako musika entzutetik. Era berean, goian esan bezala, musika estu lotuta dago festa bizitzearekin, jai-izpirituari dei egiten dio eta emozioak eragiten ditu. Beraz, festa batzuetatik baztertuak izan ziren emakumeak festetara berriro sartu direnean, umetatik ikusi duten festa bateko protagonista izateak zein esangura izan duen adierazi dute, eta bereziki danborra, txistua edo beste instrumentu bat hartu dutenean eta lehen ikusle gisa bakarrik gozatzen zuten giro eta alaitasun haren sortzaile izan direnean. Hala mintzo da Donostiako Alde Zaharreko kalderero konpartsa sortu berrian parte hartzen duen emakume bat:

Niretzako Donostiako festarik politena da. Badago jendea ulertzen ez duena, nik txikitatik bizi izan dut, ni Alde Zaharrekoa naiz, txikitatik bizi izan dut, kaldereroetan atera izan naiz txikitan, hamaika urterekin, zenbait urtez. Eta tira, nik arantzatzxo hori neukan hor, ez zidatela uzten besteekin batera irteten, eta urte hauetan guztietan nirekiko esan eta esan aritu naiz 'jolin, ni hemengoa naiz, festa bizi dut, gustuko dut eta niri ez didate uzten haiek bezala parte hartzen'. Orduan, aukera izan nuenean, oso



hunkigarria irudituz zitzaidan. Oraindik hunkitu egiten naiz lehen aldiz musika hasten denean, polita iruditzen zait. (Emakume kaldereroa).

Emakume honentzat ez zen aski konpartsarekin desfilean joatea, gizonen atzetik zihoazen emakume, neska eta mutikoekin joatea. Emakumeak ekitaldia edertzeko zeuden eta bera “apaingarri” sentitzen zen: abes zezaketen, baina ezin zuten zartagina jo gizonen bezala. Halaber, aurreko ataletan jaso dugu zein garrantzi duen emakume askorentzat zenbait ekitalditan parte hartzeak, non musika osagai funtsezkoa den, danborradetan ikusi denez. Hausnarketa hau ongi aplikatu daiteke Irun eta Hondarribiako alardeetako txiribiteretara, eta baita musika osagai nagusi duten beste ekitaldi askotara ere.

Hala ikusten da, genero ikuspegitik azter daitekeen festaren alor bat dela musika. Gai honek lan sakonago bat eskatzen badu ere, azterketa honetan atzematen dira joera batzuk taldeen osakeran, instrumentuen aukeran, musika estiloetan eta erakutsitako gizentasun ereduaren, ahaztu barik gizon eta emakumeentzat musika ekitaldietan esku hartze osoa izateak duen garrantzia.

Dantzak festetan

“Dantza da, gizateriaren historian, herrien kulturaren ezaugarrietako bat. Gizon eta emakumeek sinesmen, tradizio eta usadioak adierazten dituzte hala.”⁷⁰

Bertako gauzatzen, nortasun emaitzat, eta festari lotuta, tradizio handienekotzat hartzen den alderdietako bat, Euskalerrian zehar festa askotan dauden dantzena da. Jatorria oso aspaldi dutela, eta egiten diren lekuan bertako herritarrek egindako aldaketa txikiekin, tradizioaren ikur eta “euskal kultura herrikoia” erakusgarri garbi dira. Horren arrazoia hau da, herrien kulturaren adierazpideetat hartzen dela dantza eta identitate kolektiboaren ikurtzat. Puntu honetatik abiatuta, aldaketa edo aldaeren analisiak bide ematen du, era berean, adierazten dituzten balioen aldaketak sumatzeko.

Euskal dantzen jatorria ondo zehaztuta dago antzinakoetan, Erdi Aro baino lehenagokoetan. Bertako izaera duten adierazpenak dira, jai jakin batzuetan egiten direnak. Gehienek jatorri paganoa daukate, inautetako dantzak dira, kristautasuna erroto ostean ere badirauteak.

(...)

“Dantzek lotura zuzena dute historiarekin eta jatorrizko gizarte egiturekin.”⁷¹

Jai ekitaldien barruan, berriz ere komeni zaigu, dantza eta dantzaldia bereiztea, horien eragina, esanahia eta batez ere partaidetza nahiko desberdinak direlako.

Hala, dantza, “plazan egiten den dantza”, eskuarki, egunez egiten da, herriko erdiguneko plaza batean eta ukitu formalagoa du, olgeta eta jai-girokoa baino. Normalki agintea daukan pertsonaren bat dago buru edo agintea duten pertsona edo estamentuen ohorez egiten da, eta hala, dantza mota honek izaera ofiziala hartzen du. Gainera, dantza ikustera doazen herritarrek ezin dute bertan parte hartu libreki, eta beraz, ikusten dauden pertsonen partaidetza behatze hutsa izaten da.

Era berean, dantza hori ematen duten dantzariak aurrez prestatuta daude urrats jakin batzuk emateko, eta maiz, talde zabalago batetik hautatutakoak izaten dira. Badira dantza batzuk historikoki mutilenak izan direnak, eta ez dira asko emakumeenak bakarrik izan direnak. Dantzak, erritoak dira komunitatearen baitan eta beraz, gizona eta emakumea dantzatzen

⁷⁰ Minervino, M. et al. 2003:113

⁷¹ Idem:114 eta hurrengoak



dituzte, hasiera batean hauek baitziren plazaratu eta taldearen ordezkari agertzeko ardura zeukatenak, gizonetzkoen protagonismoa garai hartako gizon eta emakumeek gizarte bizitzan zuten partaidetza ezberdinak eragindakoa baitzen, eta hori dantzan ere agertzen zen.

Jakina, lehen, historikoki eta kulturalki, aisialdi oro gizonena zen. Emakumeek egingo zuten, baina... Egon dira, sokadantza adibidez, dantza gipuzkoar guztiak, guzti-guztiak, ia guztiak, gizonenak dira: zintadantza, makiltxiki, arkudantza... Orain neskek dantzatzen dituztenak, den-denak, gizonenak izan dira. (Legazpiko dantza adituak).

Bestetik dantzaldia daukagu, “librea” litzatekeena, ez baitauka aurrez ezarritako pausurik, jendeak parte har dezake, jai kutsu garbia dauka eta ez da ohikoa agintariak ekitaldi mota horietan agertzea. Aditu horiek esan digutenez, emakumeen partaidetza dantza mota hauetan ez da arazoa, eta eskuarki gizonetakoek baino gehiago parte hartzen dute.

*– Tira, hori konplexua da. Lehenengo lana folkloreak mundua ezagutzea da. Folklore errituetatik abiatzen da, errituak dira hasieran. Erritu izatetik ekitaldi folklorikora pasa dira. Erritu horiek gehienetan, ia beti, **gizartearen erakusgarri, gizonetzkoen errituak ziren**. Emakumeak lan batzuk zeuzkan eta gizonetakoak beste batzuk. **Eta gizonetzkoenak ziren eginkizun batzuk, adibidez dantza**. Bestalde bada dantzaldia, beste gauza bat, desberdina. **Gauza bat errituzko dantza da eta beste bat dantzaldia**. Orduan, errituzko dantza, hau da, ezpatadantza, dantza jolasa, plazako dantzak... beti dantzatzen zituzten gizonetakoek, edo gizonetakoek zuzentzen zituzten. Hezibidez esango dugu... beti hala izan da, arau soziala. Eta bestetik baziren dantzaldiak. Dantzaldiak ez dira ohiko dantzak, baizik eta unean unean modan daudenak: polkak, fandangoak, balsak... dantzaldiak, eta ez dantzak. Dantza antzeztuagoa da. **Dantzaldia herrikoa da. Eta herrikoa beti izan da mixtoa, beti. Eta gainera, emakumeak askoz emanagoak izan dira dantzari, gizonetakoak baino.***

– Hori baitzen aisialdirako zeukaten aukera bakarra, azken batean. (Legazpiko dantza adituak)

Komunitate jakin batek dauzkan balio, arau eta ohituren adierazpena bada dantza, partaidetza edo protagonistek jokatzen dutena haren baitan dauden harremanen isla izango litzateke. Hala, dantzetan gizon eta emakumeek dauzkaten rol desberdinak, genero harremanak gizartean nola egin, onartu edo garatzen diren erakusten dutenak dira. “Historia de Unión Vasca de Bahía Blanca”⁷², liburuak dioen bezala “Gizonetako eta emakumeetako rol desberdinak dauzkate dantzetan, eta harreman sare zabalagoetan duten lekua adierazten dute”.

Hala, frogatutzat jo daiteke emakumeek beti parte hartu dutela plazako dantzaldietan, baina eskuarki “garrantzia” txikiagoko egunetan egiten zuten, hau da, ospakizun patronala egin eta hurrengo egunean, edo festari amaiera emateko unean, eta abar. Horregatik zabaldu da ideia, Euskadin dantzak “gizonen gauza” zirela dioena, baina egia zera da, garrantzizkotzat jotako uneetan bakarrik zela, edo festako une gakoetan, izan ere gizonetakoek izaten zitzairen gizarte ordezkatzeko lana eta bertako aisialdiko ekitaldietan parte hartzea.

Bestalde, dantzarekiko gizonetzkoen tradizio hori ez da hain zorrotza izan arrantzak garrantzia handia izan duen herrietan; han emakumeak ziren gizarte eta olgetako zeregin hauek eta beste batzuk egiteko ardura zeukatenak, gizonak aldi luze batez kanpoan baitzeuden.

“Bestalde, arrantza komunitateek zeuzkaten eskakizunen eraginez, emakumearen paperak funtsezko garrantzia izan du gizarte bizitzan eta baita jai-arloan ere kostaldeko

herrietan (...) non emakumezkoek nagusitasuna izan duten plazako gizarte dantza edo 'soka dantzetan'".

Bakarrik, zeinek daukan dantzaren gidaritza. (...) Badira herriak, kostaldean gerta ohi denez, barnealdean (hemen adibidez) gizonezkoek gidatzen dituzten dantzak, han emakumeek gidatzen dituzte. Eta gizonik ez zegoelako zen, gizonak etengabe itsasoan baitzeuden, etengabe arrantzan. Orduan, emakumeek hartu zuten paper hori. Hala, emakumez jantzita ateratzen dira, baina dantzaren gidaritza euren da. (Legazpiko dantza adituak).

Antza denez, XVII. eta XVIII. mendeetan eztabaida sutsuak izan ziren plazako dantzaldiak kendu edo gutxienez aldatzeko premia, bekatuzko izan zitezkeen zenbait osagai kentze aldera. Aldi hartan jarri zen, adibidez, neska-mutilen arteko lotura zapiz egitea, edozein ukitu fisiko saihesteko, eta neurri hori dantzaren parte bezala mantendu da oraintsu arte leku askotan eta beste batzuetan oraindik bizirik dago:

Hemen beti izan da, apaizak ez ziela heltzen uzten eta ez dakit zer, eta beti dantza egin izan dute zapiekin eta gauza horiekin. Baina hori orain oso gutxi arte, ez gara ari XVII. mendeaz. (Legazpiko dantza adituak)

Hala ere, ezartzen ziren neurri guztiek ez zeukaten helburutzat garaiko lotsa ona zaintzea, aginteak gizarte ordena kontrolatzeko ere balio zuten, eta horren erakusgarri ondorengo arau eta debekuak:

"-Alkate jaunaren asistentzia eta presidentzia, edo haren ordezkori norbaitena, plazaren ordena eta lotsa ona zaintzeko.

" – Dantzak debekatzea, herriko plazan eta Agintaritzan bertan zela egiten ez baziren".⁷³

Hona Karlos Sánchez Ekiza-k jasotako beste batzuk:

"- Dantzan begira dadila "neurritasun kristaua, keinu lotsagarri izpirik egin gabe, lotsagabetzen den oro gogor zigortuko da in fraganti".

"-Inor ez dadila dantzalekuan paseatu, kanpotik ongi ikus dadin "edozein oker atzeman eta egilea zigortzeko".⁷⁴

Hori ikusirik, baieztatu daiteke, Iñaki Irigoienek bere idatzian esaten duena:

"Ez da plazer eta dibertsioz bakarrik dantzatzeko, hori eginez agintea erakusten delako ere dantzatzeko da".⁷⁵

Emakumeek historian zehar dantzan izan duten partaidetza

Aipatutako beste ekitaldi batzuetan bezala, dantzan ere, emakumearen papera, iraganean askoz biziagoa, sarriagoa eta eragileagoa izan zen, eta bigarren maila batean geratu da, ahaztu ez bada:

"Era honetako gizarte dantzetan emakumeek zeukaten eginkizunarekin jarraituz, esan dezagun leku eta aldi askotan egiten zutela, inoiz oso bakan egiten zutela pentsatu arren gaur."⁷⁶

Soziologo honek, Eusko Ikaskuntzako kide denak, Euskal Herrian emakumeak nagusi diren dantzei buruz ematen dituen adibideen artean, honako hau nabarmenduko nuke:

"Igande bakoitzean, meza ostean, usadioa zen Otxandioko emakumeek "Aurreku" bat

⁷³ [] <http://www.euskonews.com/0263zbn/artikuluak/08117129.pdf> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁷⁴ <http://www.sibetrans.com/trans/transiberia/ekiza.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁷⁵ <http://www.euskonews.com/0263zbn/artikuluak/08117129.pdf> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁷⁶ <http://www.euskonews.com/0268zbn/gaia26804es.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



dantzatzea”.⁷⁷

Gipuzkoan aipatzen du, emakumeen soka-dantzen artean, “Neskatxaren esku dantza” (emakume ezkongaiena dena) edo “Etxeko andreen dantza” (ezkonduen artekoa); hori bai, baziren zenbait debeku sozial, mugatzen zutenak, emakumeek beren komunitateari eskainitako era honetako edozein erakustalditan, eurek eratasuna zaindu behar zuten modua, bai urratsetan eta bai jantzietan.

Egia da, lehen esan bezala, historian dantzetan emakumeen presentzia kasu askotan agertzen dela, eta ez hain garrantzizkoak diren uneetan edo kutsu ofizial, erritual eta abar txikiagoa dutenetan hain zuzen. Hala ere, aditu honek esaten digunez, Legazpin adibidez, soka dantza, herritar guztiei irekia dena, Santa Kutz (maiatzak 3) festa nagusiko biharamunean egin ohi da.

Orain, guk taldean egiten duguna, maiatzaren 4an sokadantza erako bat egiten da. Baina hemen beti egin da, kapeladantza deitzen diote zeren... Eta ez da hain-hain ofiziala sokadantza, esate baterako, maiatzaren 3koaren aldean. Maiatzaren 4koan nahi zuten herritar guztiek parte har zezaketen. Maiatzaren 3koa elitistagoa zen, esate baterako. Orduan, hori gizonezkoek dantzatzen zuten, sokadantza gizonezkoek egiten zuten (...). Hots, azkenean, beti pixka bat ofizialetik kanpokoia izan den sokadantza horretan, bada, pentsatu dugu ez dela zentzuzkoa 4 mutilek dantzatzea eta aurreksularia mutila bakarrik izatea. Bada, tira, nola kapeladantza den eta tipoa kapeladantzaria, orain egiten duguna zera da, aurreksulari mutila eta neska ateratzen ditugu. Eta hala, neskek eta mutilek berdin parte hartzen dute, era batera edo bestera. (Legazpiko dantza adituak).

Eta berriz aipatzen da aspalditik daudela emakumeek interpretatu/protagonizatutako dantzak eta gizonek interpretatu/protagonizatutako dantzak, eta data nabarmenetan gizonezkoek dutela lehentasuna:

Elkarriketageia: Nesken soka-dantza egin denean, mutilen jakina eginez, hori tradizionalki alderantziz al zen?

– Nesken soka-dantzak baziren.

Euskal tradizioan badira gizonezkoek emakumeak ateratzen dituzten soka-dantza, emakumeek gizonezkoak ateratzen dituzten soka-dantza eta mutil gazteek neska gazteak ateratzen dituzten soka-dantza eta, neska gazteek gizon-gazteak ateratzen dituzten soka-dantza. Baina, jakina, interpretatzen diren eguna dago erritu eginda. **Herriko egun handian gizonezkoek dantzatzen zuten**, gizonek emakumeak ateratzen zituzten. Hurrengo egunean, emakumeek ateratzen zituzten... badira erritual batzuk gorde direnak, ezagutu direnak... gaur egun galduz doaz pixkana-pixkana erritual horiek, baina jakin, izan zirela eta egiten segitzen direla. Hauek plazako dantzak dira, esan dagigun. **Plazako dantzak, gizarte dantzak, koralak eta era horretako dantzak, hor esku hartzen dute bai gizonek eta bai emakumeek.** (Legazpiko dantza adituak). Hamaika adibide egon arren, XVIII. eta XIX. mendeko hainbat liburutan jasota, emakumeen paper historikoa dantzetan, era batera edo bestera, ahaztuz joan da:

Orduan, maiatzaren 3an soka-dantza dantzatzen da, normalki gizonena izan da. Lehen antza denez emakumeek ere dantzatzen zuten. Eta adibidez hemen, Euskadin, Lekeitio, bada emakumeen soka-dantza bat iraun duena (...). Hemen galdu egin ziren, hori gertatu zen. (Legazpiko dantza adituak).

Hala eta guztiz ere, oroipen historiko hauek, neurri batean aitzindari dira eta bide ematen dute emakumeak berriz dantzara sartzeko, eta eragozpen gutxiago egoten da, ekitaldian

⁷⁷ <http://www.euskonews.com/0268zbbk/gaia26804es.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



lehenago emakumezkorik ote zebilen jakiten ez denean baino:

Legazpin badugu 40. hamarkadako argazkirik, neskak dantzan, emakumeak dantzan. Eta dantzaren zatirik garrantzizkoena emakumeek egiten dute eta gizonezkoak atzean geratzen dira. Orduan, betidanik egon da oniritzi bat folklore mota hori emakumeekin egiteko. Gero etorri da jende integristagoa, lekuen arabera, izan da jende integristarik hori sekula utzi ez duena. Lekurik gehienetan eman dute baimena. (Legazpiko dantza adituak).

Tradizioa eta aldaketak

Emakumeak ekitaldi publiko batzuetan ez sartzearen aldeko direnek daukaten argudiorik sendoena, ez dela tradizionala esatea da, ekitaldi horien izpiritu historikoa galtzen dela. Hala, danborrada, omenaldi edo dantzetan, emakumeak ez dira ongi hartuak askotan, eta kasu batzuetan, txikitatik, neskek badakite zein dantza mota ez den eurentzat:

Nik ezagutzen dut jendea beren alabei uzten ez diena aureskua dantzatzeko, mutilen dantza dela esanez. (Legazpiko dantza adituak).

Ez, emakumeek ez dute muturra sartuko gure tradizioen toki esanguratsuetan, hori da antza argudio horiekin adierazi nahi dena, edo ez dutela sartuko, tradizioaren izpirituari bizirik eutsiko dion gizonik geratzen den artean, baina ez badago...

– Maiatzaren 3an beti dantzatu izan da ezpatadantza (hori gizonen lana izan da, beti dantzatu izan dute gizonen). Legazpin izan ziren urteak, aurrean emakumeek dantzatzeko zuten, baina dantzan zekien gizonik ez zegoelako zen. Denak soldaduskan egongo ziren edo zer dakit nik. Orduan, 2 edo 3 urtez emakumeek dantzatu zuten.

Elkarriketagelea: Ezpatadantza?

– Bai, bai. Poxpolin jantzita zeuden eta emakumeek dantzatzeko zuten eta ez zen deus gertatzen. Hau da, azkenean, beharra dagoenean...

(...)

– (...) guri erakutsi zigutenek, gizonezkoek egin genezan irakatsi ziguten, baina gizonik ezean, lasai asko emakumeek egiten zuten. Dantza batzuetan, poliki-poliki emakumeek esku hartzen zuten. Erritualenak, ezpata-dantza adibidez, horiek ahal zela gizonezkoentzat ziren. Baina ez badago gizonik, emakumeek lasai asko dantza dezakete.

Elkarriketagelea: Eta ahal zela, zergatik? Hori baldin bazegoen [emakumeak dantzan ageri diren argazkiak] 40. hamarkadan, dantzatzeko zuten emakumeak...

– Gizonezkoek huts egin zuten unean dantzatu zuten.

– Bada, une horretan, agian zekitenek ezin zezaketen...

– Gerraosteaz ari gara, mutilak asko desagertu ziren. Emakume asko zegoen eta gizon gutxi. Orduan emakumeek erreleboa hartzen zuten.

– Aurten, adibidez, nagusien taldeak egingo duen festan, ezpatadantza neskek dantzatzeko dute. Baina gauza puntuala da. Hau da, irits daiteke maiatzaren 3a eta gizonak falta, ni bakarrik egotea adibidez, eta atera behar den gauza da. (Legazpiko dantza adituak).

Neurri batean, badirudi emakumeak “komodin” bat direla, “ordezko”, erabil daitezkeenak “titularrak” falta direnean, larrialdiko irtenbide bat litzateke, nolabait esateko, ekitaldi, tradizio, jarduera, eta abar gal ez dadin. Aditu honek dioen bezala, emakumeak dantza jardunetan sartzeak bi arrazoi ditu, bata emakumeek berariaz eskatu dutela bertan parte



hartzea, eta bestea, mutilak falta eta haien bila jotzen dela:

*Geroz eta gehiago ari dira sartzen, bi arrazoigatik. Bat, emakumeek erritual horretan parte hartzea eskatzen dutelako. Bi, erritual hori prestatzeko gizonik ez dagoelako. Integrazio normala da, hemen behintzat bai. Beste leku batzuetan ez da hori gertatzen. Beste leku batzuetan integrista dira oraindik. Ez da gizartearen presioaren arabera, emakumeen presioaren arabera baizik. Eurek parte hartu nahi badute parte hartzen dute. Eurek 'ez, egin zuek' badiote, ba guk egiten dugu. Eta bestea gizonak falta izatea da, **emakumeengana jo beharra azkenean eta eurek eustea erritualari. Norbaitek mantendu behar du errituala.** (Legazpiko dantza adituak).*

Emakumeek eskari mota hauek maiz egiten ez dituztenez, badirudi emakumeen integrazioa gehiago etorri dela bigarren arrazoigatik. Kepa Fernández de Larrinoa antropologoaren azterketa batek, *Mujer, ritual y fiesta: género, antropología y teatro de carnaval en el valle de Soule* (1997) izenekoak, Eskiula herri zuberotarrean antolatu zen emakumez bakarrik osatutako lehen maskarada aztertzen du. Fdez. de Larrinoak gertaera hau leku-denbora bateko gizarte-inguru jakin batean kokatzen du: 1970. urteaz geroztik baserritar giro tradizionalaren unibertso soziokulturala baztertu egin zen eta modernitateari lotutako jokabideak onartu ziren. Dibertsio urbanoa nahiago izatearen erakusgarri da, batez ere mutil gazteetan, interes handiagoa agertzea “errugbi txapelketetan eta diskotekak bisitatzen, pilotan jokatzeko eta jauziak edo puntuak dantzatzeko baino” (1997:66). Ikusirik herriko gazterik gehienek muzin egiten diotela dantzari eta beraz maskaradari, emakumeak haien ordeztatu jarri dira. Fdez. de Larrinoak jaso ditu maskarada emakumeek antolatzeak izan zuen erreakzio sinesgogorra eta gizonezkoen aurkakotasuna; berak dio “tokiko esanahi kulturalak berrezarri zirela” eta “dantzak sortzen duen harreman unibertsoaren birformulazio sinbolikoa gertatu dela” (ibid. 67). Hala ere, azterketa honetan hartutako inguru gipuzkoarrean, emakumeak dantzara sartzeak, ekitaldiari eusteko aldaketa-egokitze bat izanik, ez du aurkakotasun handiegirik aurkitu aldaketak nekez onartzen dituzten sektoreetan:

*– Gainera, hemengo dantza taldeetan, Bizkaian ere hala dela nago, leku guztietan, askoz neska gehiago dago mutilak baino. Hortaz, izaten dira urteak mutil gutxi daudena, 3 edo 4 bakarrik. Beraz, askoz zailagoa da dantzara ateratzea neskak ateratzea baino. Neskak hemen, taldean, 40 bat edo egongo dira, adin desberdinetakoak, eta mutilak, berriz, 12 edo 13. Baina horietatik, gehienak 5 urtekoak dira, hasi berriak. (...) Eskuarki, lehenago mutilek egiten zuten. Baina nesken soka-dantza berreskuratu genuenetik, mutilek egiten dugu edo nola datorren. **Eta aurten neskek egin dute, mutilak baino neska gehiago daudelako.** Handietan ere, min hartuta daudela eta ez dakit zer, 6 mutil zeuden. Hori soka-dantza egiteko gutxi da, iaz neskek egin zuten eta aurten ere bai. Eta haurretan berdin gertatu da. Beraz, azkenean heldu zen une bat hurrek ezin genuena egin dantza bat, eta beste dantza bat, eta beste bat...*

Elkarrizketagilea: Pentsatu izan dut ez zegoela haurrik...

*– Egon badaude, baina oso gutxi. Adin horretakoak, mutikoak, 4 daude. **Eta beti egon da arazoa dantzan, mutilena. Hortaz, horregatik diogu gezurra...** (Legazpiko dantza adituak).*

Hala, bide horretan, dantzariaren balioespen soziala aldatzen ari da, zaleak galtzen ari da neska-mutikoen eskolaz kanpoko jardunen artean, eta batez ere mutikoen artean:

Eta gaur egun, taldeetan, azken 30-40 urteetan, dantza taldeetan normala denez neskak eta mutilak egotea eta eskuarki neskak gehiago direnez mutilak baino, taldeen bilakaerak eraginda geroz eta talde gehiago daude emakumeek zuzendutakoak, dantza txapelketa bereziak antolatzen dira emakumeentzat, eta lehen gizonentzat izan ohi ziren... (Legazpiko dantza adituak)



Garrantzizkoa da halaber dantza irakaslearen zeregina; ohikoa zen ikasle berriei erakusteko lana dantzari batek egitea; orain, poliki-poliki, emakumeak sartuz joan dira esparru horretan, agian ez zuzendari eta aginte lanetan, baina bai dantza irakasle lanetan, leku esanguratsua daukate:

– Zentzurik ez daukana dantza talde batean, nik ezagutzen dudanean behintzat, buru mutil bat edo neska bat egon daiteke... normalki mutil bat egon ohi da, baina tira. Baina gero, **irakasten eta, gehienak emakumeak dira**. Orduan, **zentzugabekoa da emakumeek neska eta mutilei irakastea, eta herriari jarduerak erakustean, emakumeek berek esatea ‘ez, ez, hori mutilen lana da’**. Azkenean, taldeak zein martxa daukan. Badira batzuk hala dabiltzanak... Legazpin ez zebiltzan hala.

(...)

– **Dantzari izan beharra zegoen**. Eta ez da orain bezala, entseguetara zoaz eta abar. Ez, ez, garai hartan bazekienak ondo, eta ez zekienak... Eta hori orain aldatzen ari da.

(...)

– Eta gaur egun, taldeetan, azken 30-40 urteetan, dantza taldeetan normala denez neskak eta mutilak egotea eta **eskuarki neskak gehiago direnez mutilak baino**, taldeen bilakaerak eraginda geroz eta talde gehiago daude emakumeek zuzendutakoak, **dantza txapelketa espezifikoko antolatzen dira emakumeentzat, eta lehen gizonentzat izan ohi ziren...** (Legazpiko dantza adituak)

Eta belaunetik belaunerako mutil dantzarien errelebo faltaz, dantza taldeen osaera aldatuz joan da nabarmen, eta egitura berrietara egokitu beharra dago:

– Hala, [egin beharreko dantza] neskena bazen gehienbat, neskek dantzatu beharko dute, hori argi dago. Beraz, orain egiten dugu noiz edo noiz, **emanaldiak daudenetan eta, arku-dantza bat, mutilek bakarrik dantzatu ordeztu, mutilek eta neskek dantzatzeko dute**. Azken batean zenbaki kontua da. Eta 4 mutil dauzkazu... 4 mutilekin ezin duzu deus egin. Orduan, 4 neska sartzen dira.

(...)

– Batzuetan olgetarako saioa da mutiko eta neskatoentzat, guztientzat, eta orduan jolasen bat eman behar diezu neskatoei. **Hortaz, egin ditzaketen dantzak sartzen dizkiete... alde fisikotik eta koreografikotik neskatoei egokitzen zaizkienak**. Edo **mutilik ez zegoelako eta beste gabe, dantzak egin nahi badira, neskak hartzen dira**. Beraz hori da gertatzen dena. (Legazpiko dantza adituak).

Onartzen da emakumeen partaidetza ekitaldi tradizionaletan, gaitzerdi delako, ekitaldia galtzea baino hobe, baina gogorarazten zaie emakumei ez dutela beren-berena postua; nolabait, hor dirau ideia honek: ez dutela eskubide osoa, baizik eta egoerak bultzatuta daudela hor.

Emakumei esplikatzeko zaienean, esaten zaie ‘bueno, printzipioz, **erritual horren interpretazioa mantendu nahi badugu, erritual hori gizonetakoek dantzatzeko zutelako daukagu**’. Ba tira, printzipioz hala mantenduko dugu. Baina ez itxia. **Emakumeek sartu nahi badute, sar daitezela eta ez dago arazorik**. Neskek dantzatu nahi dutela, auzi hori agertzen denean, dantzatzeko dute. Gizonik ez dagoela? Dantzatzeko dute halaber. Baina ez dadila zerbait itxia izan, **denek jakin dezatela tradizioz gizonetakoek dantza izan dela, tradizioz**. Baina edozein momentutan, **gizarte bizitza nola doan...** (Legazpiko dantza adituak)

Egokitze prozesu orotan lez, bidean aldaketak egiten dira, dantzaren interpretazioa partaide “berrietara” doitzeko.

Erritualean gordetzen dute, gutxi gorabehera, gure aurrekoek erakutsitakoa, gure aiton-amonek eta. **Gutxi gorabehera mantentzen dute, bidezko aldaketekin: bai**



orkestazioan, edo bai emakumeak eszena batzuetan parte hartzean eta abar.
(Legazpiko dantza adituak).

Eztabaidarako puntu bat, oso ohikoa, jantziarena da, ea gizonezkoen figurak zirenak, orain emakumeek interpretatzen dituztenak, jantzi tradizionala edo beren sexuari dagokien soinekoa eraman behar duten:

– Ez dugu esango ‘ez, 8 bakarrik aterako gara’. Mutil eta neska ateratzen dira. **Orduan neskak dantzari jantzian ateratzen dira.**

– Erritualari eusten zaio. **Errituala da batzuek gizonez moxorrotuta eta beste batzuk emakumez moxorrotuta egotea.** [Lehenago antzezlanetan] gizonek emakume papera egiten zuten. Hori pixkana aldatuz joan da.

– Hori da. Zuberotarrean gauza bera pasatzen da. 5 figura **eta bada bat neska dena. Hori beti izan da gizonezkoa.** Baina gaur egun geroz eta neska gehiago dago eta neska gehiago dantzatzen dutenak... hala da. Azkenean beharrak eragiten du eta zentzu onak ere bai. Hots, azkenean, mutil batek dantzatu edo neska batek dantzatu, berdin dio. **Beste kontu bat da, neskek ezpata-dantza dantzatuko dutenean, nola jantziko dira? Segur aski neskaz.** Hala uste dut.

– **Lehen urratsa haiek gizonez moxorrotzea da zenbait dantza egiteko.** Eta hurrengo pausua neskaz jantzea izango da. Hau da, **traje kontzeptua galdu edo aldatu egingo da.**

Kasu askotan konponbide praktikoak hartzen dira, jantziaren praktikotasuna edo alde estetikoa gehiago balioetsiz, haren karga sinbolikoa baino:

– **Ez dauka zentzurik neska batek gizon jantzian ezpata-dantza dantzatzeak eta handik bi dantzetara neskaz jantzita irteteak dantza egiteko...** ez du zentzurik.

– **Orain itxuragatik egiten da gehiago.** (Legazpiko dantza adituak).

Nolanahi ere, aitortu arren lehenago gizonek jarduera askotan emakumea irudikatzen zutela (hauei parte hartzea debekatzen zitzaielako), eta emakume jantzirik egiten zutela, badirudi orain mutilak ez daudela prest emakume jantzirik ibiltzeko, kasu jakin batzuetan izan ezik.

*Kasu batzuetan, nik dantzatu izan dut, **orain 2 urte dantzatu nuen, guk nesken 2 dantza egin genituen eta neskaz moxorrotuta atera ginen,** neska jantzirik, eta neskak mutil jantzirik. Baina gauza puntuala da, guztiz puntuala. (Legazpiko dantza adituak)*

Oso deigarria da, alde horretatik, gizonak joka ditzakeela emakumezkoen paperak, jantziz aldatu gabe, eta alderantzizkoa ez dago hain garbi, non prozesu luze bat egin behar duten emakumeek “gizonezkoen papera” interpretatu ahal izateko, gizon jantzirik atera gabe eta erritualak bere zentzua galdu gabe:

– **Nesken 2 dantza horiek dantzatzen ditugu, baina lasai asko dantza ditzakegu 2 dantza horiek mutilez jantzita eta ez da ezer gertatzen, entseguetan egiten dugu.**

(...)

– **Jantzia erritualaren parte bat da. Jantziaren barruan dagoenak ez du axolarik, ez du axolarik neska den edo mutila, errituala da mantentzen dena.** Antzezlan batean jainkoaren papera egingo bazenu bezala da. Gizon bat bezalakoa, eta ez emakume bat bezalakoa, hala dela gaude. Hortaz, atera dadila gizon edo atera dadila emakume, baina beti aurkezten dugu bizar handi batzuekin, kontatzekoarekin... (Legazpiko dantza adituak)

Esan duguna esanda ere, dantzak eurak eta interpretazioak aldatzen ari direla ikusten da,



zeinek dantzatzen duten kontuan hartu gabe. Badira erritualaren esanahiak bidean geratuz doazenak, kortejatze publiko moduko bat den dantzaren parte hori adibidez:

– *Nik gogoan dut niri irakatsi zidana... Zeren dantza mota hauetan bi kide eskatzen dituzte eta aurrezkulariari galdetzen diote: ‘nahi duzu norbait ateratzea?’. Orduan, zuk diozu, halako. Hala, pertsonak uko egin diezaioke edo baietza eman. Baina nik gogoan dut hori esan zidala niri irakatsi zidanak, Nikolas Urmenetak eta bere emaztea atera zuela esan zidan. Hala, emaztea eta biok ezkongai ginelarik, esan nion: atera nazazu...*

– ***Gauza horiek teoriarik orain galduta daude, mutilak eta neskak irteten dira eta bila joaten dira. Jendeak ez daki zergatik bilatzen den.***

– *Orain pertsonak ateratzen dira eta lehenago aldeztu aurretik aukeratzen ziren. (Legazpiko dantza adituak)*

Aldaketa prozesuak ekartzen du zailtasun eta eztabaida gehien, aldaketa ñimiñoak edo handiak izan. Itxura denez, kasu honetan, dantzaren emetxe prozesu bat egin behar izan da, batez ere exekuzio erritmoetan, eta, kasu jakin batzuetan, dantza berriak asmatu dira antzinako musika piezentzat, hauek gizonentzat eginak direla uste baita:

– *Sagardantza,... Baztango dantza da, gizonena. Gertatzen dena da, **neskentzako egokitu dela, askoz finagoa jarri da eta abar. Dantza guztiak, berez, gizonenak dira.** Hala, zera egin da, taldeetan gehienbat emakumeak daudenez gero, beste edozertan bezala, neska gehiago baldin badago neskek dantza egin behar dute. Zer dantzatzen dute? **Ba dantzak asmatzen dituzte, asmatu egin dira. Edo bestela, mutilenak ziren dantzak moldatzen dira neskentzako eta dantza egiten da.***

(...)

– *[Oraingo dantza taldeek] egiten dutena hau da, katenbegi dira zegoen folklore tradizionalari eusteko. Baina mantentze horretan, jakina, ez dute mantentze zehatz bat egiten, **zegoena jasotzen dute eta unean uneko egoerara moldatzen dute. Eta moldatze horretan emakumeak sartzen dituzte,** emakumeei uzten diete dantza jakin batzuk dantzatzeko. Hala, badira dantzak gizonenak bakarrik dantzatzeko zituztenak, gizonenak tradizioz interpretatzen zituztenak, baina orain emakumeak hasi dira haiek dantzatzeko. (Legazpiko dantza adituak).*

Aldaketa baikortzat jotzen den arren arloan, oroi-minez gogoratzen dira iraganeko dantzak, gizonen egiten zituztenak, benetakoak eta jatorrizkoak, eta oraingoak haien bertsio deskafeinatuak direla esaten da, esan nahiz bezala, nolabait, emakume batek dantzatzean dantza izateari uzten diola (eta harekin erritualtasuna, komunitatearen ordezkartza eta identitate ahalmena galtzen duela) dantzaldi huts izatera pasatuz:

*Lehen sagardantzari buruz esan dizudana. **Sagardantzan ikusten dituzu neskak eta dena fin-fin-fina da. Baina sagardantza gizonen dantza da, jaunek dantzatzeko dutena, baina Baztanen. Eta ikusi egin behar dituzu dantzan! Esaten duzu, musika antzekoa da, baina gainerakoak daukan tonuak ez dauka inolako antzik. Eta bere historia dauka. Gertatzen dena da, gaur etortzen dira emakumeak eta neskatoak, eta dantzaldian bezala dantzatzeko dute, txa-txa-txa balitz bezala. Eta hori bai joan da galtzen. (Legazpiko dantza adituak)***

Egia da gertatu direla berrikuntzak, poliki-poliki jatorrizko dantzaz beste egin dutenak, batzuetan antzekotasun gutxiarekin, baina egia da halaber, Euskal Herriko dantza garaikidearen bilakaeraren partetzat hartu direla; irudi du berritzeko arrazoi desberdinak, bai emakumeetara egokitzeko edo modernizatu eta gauza berriak egiteko, emaitzen balioespen desberdina dakarrela. Hala, bigarren kasuan ikusten da onarpena askoz handiagoa dela eta baikortzat hartzen dela:



*Iraultza txiki bat dago, zeren gizonen dantzak, bakarkakoak, lehendakariari edo alkateari eta abarri aureskua dantzatzen zaionean, **orain urte batzuk arte dantza estereotipoak ziren.** Hau da, beti dantzatzen da gauza bera, berbera. **Koreografia jakina zen.** Gaur ia berdin mantentzen dute, baina koreografia jakin aldaezina zen. Hala ere, **XVIII. mendetik berreskuratu ziren dantza horietatik aldaezina musika zen, eta dantza guztiz askea zen.** Hau da, zuk egiten zenuena poema bat bezala zen, hitzekin poema bat egiten zenuen. (Dantza adituei elkarrizketa)*

Baina, kasu honetan, bada kausa-ondorio aitorpen bat, emakumeek dantzatzeko dantzak aldatu behar horretan; konturatu ziren gizonak ere egin zitzaketela aldaketak, hala kontatzen dute dantzari hauek:

– Eta hala, emakumeek bat-batean dantza mordo bat zeukatela ikusi zuten... Gainera, norberaren gustura, nahi duten bezala erakuts dezakete beren burua, nahi dutena dantza dezakete. Eta gizonak ere ikusi zuten han aukera ona zegoela, ordura arte aureskua dantzatzen zuten; orain jauzi egiten da, orain hara... Horrekin, gaur egun aureskulari asko, orain ospea daukatenak, adibidez Maia, Mendaraz... horiek, orain dantzari handiak direnak, dira Euskal Herriko dantzaren erreferentzia, hauek handik ikasi baitute. Hauek orain beren konposizioak interpretatzen dituzte pausuekin libreki jokatzuz, eraikiz...

*– Eta atzeko urteetatik zetozen musikak erabili ordez, **orain modernizatu egin dira eta beste era bateko musikak erabiltzen dituzte.***

– Hip-hop musikak edo dena delakoa.

*– Hortaz, orain egiten dituzten koreografiak, ateratzen dituztenak, **neskekin ematen hasi ziren urratsaren amaierako pausua dela esango nuke,** neskek hasi zutena. Zuk musika bat daukazu, zenbait arau bete behar dituzu eta horrekin egin ezazu nahi duzuna. Beraz, hala hasi ziren... (Legazpiko dantza adituak)*

Dantzaren bilakaera

Hala, bada, interesgarria da tradizionaltzat jo diren dantzen transmisioa nola aldatu den ikustea, izan ere horrek izan du eraginik emakumeen partaidetzari leku egiterakoan.

Ondo jakina da, iraganean dantza belaunez belaun pasatzen zela, dantzari familiak sortuz. Denboraren iragatearekin, eta musika doinu berriak iritsi arau, transmisio mota hori galtzen joan zen, eta horregatik sortu ziren lekuko talde txikiak bertako dantzari bizirik eusteko, kanpoko eraginen aurrean, geroz eta ugariago eta sarriagoen aurrean:

*XX. mendea iristearekin, eta industrializazioa heltzearekin, XIX. mende bukaeran eta XX. mende hasieran, dantza gainbehera hasi zen, behera, behera,... Bizimodu modernoagoak, **kanpoko musika dator, tradizionala saila galtzen hasten da eta modernoak irabazten, kanpotik datorrena.** Une horretan, dantza tradizionalak berreskuratzen hasi ziren. Ez dira belaunez belaun dantzatzen direnak, belaunaldi horiek ez egiten hasi baitira. **Hala, zera hasi ziren egiten, tradizioari eusteko taldeak berariaz sortzen.** Talde horiek, gehienetan mende hasierako edo aurreko mende bukaerako mugimendu nazionalistek sortu zituzten. (Legazpiko dantza adituak)*

Ezinbestekoa da gizon eta emakumeen arteko batasun bat talde barruan, haien jardunean nabari dadin eta gainerako herritarrek natural ikus dezaten; taldean bertan emakumeen parte-hartzea mugatzen bada, hauek itzala galtzen dute sartu ahal izateko eta errazagoa da gatazkak sortzea.

*Herriarrek parte hartzen dute, edo alde jartzen dira, talde batek bide bat ezartzen badu. **Zuk hasieratik, ahal den neurrian, berdintasun lerro bat ezartzen baduzu, herritarra egokitu egiten da.** Zure taldeak badio: ez, ez, ez, hau emakumeetara doa... orduan, bistan da, herria ere zatitzen hasten da. (Legazpiko dantza adituak)*



Dantza berrietan, ez dago zalantzarik antza, lehen ikusi dugunez, emakumeak paper garrantzizkoa jokatu duela dantza kultur adierazpide gisa ulertzeko modu berri bat sustatzerakoan. Hala, ume-umetan, dantza ikasten duten mutiko eta neskatok gure aurrekoek egiten zutena ikasten dute, baina ikasi ahala, ezagupen koreografiko horiek beste musika arlo batzuetara aplikatzen dituzte:

– *Umeekin hori mantentzen da [dantza estilo tradizionalan], baina handiekin ez. Handiek sartu dute Benito Lertxundiren abesti bat eta koreografia bat egiten dute. Aldatzen ari da agertzeko era, taldeetan ikasi dutenarekiko.*

– *Musika eta pausu finkoetatik, musikara eta pausu libreetara pasa ziren, ondoren pausu libreetara eta musika librera. Hala, orain zuk jokatzen duzu euskal dantzako pausuekin eta nahi duzun musikarekin, musika tradizionalarekin eta musika modernoarekin, adibidez, break, hip-hop... Eta hor ezin dituzu bereizi mutilak eta neskak. (Legazpiko dantza adituak)*

Gaurko dantzak duen malgutasunak eraginda, tradizionalak bezala dantza erritualtzat ez dira hartzen; tradizionaletan gizonak eta emakumeak ez dira berdin onartzen, lehen esan dugunez. Beharbada dantza modernoa informalagoa delako, dantzaldiarekin bat egiten duena nolabait, ez da beharrezkoa emakumeen parte-hartzea arautzea, baina izan daiteke, beharbada aisialdia bizitzeko era aldatu delako, non gizonak eta emakumeak ohituago dauden lekuak eta jarduerak partekatzen.

Nolanahi ere den, badirudi haustura honek bilakaera baikorra ekar dezakeela, barea izanik ere, errituala eta protagonistak aldatzeko, aldaketa eta berrikuntza baitira tradizioa iraunarazten dutenak:

– *Bai, baina taldeak beren lana sail hartara eramaten ari dira, **batetik erritua mantendu eta bestetik gauza berriak egin**. Lehen erritua bakarrik egiten zen. Orain erritua egiten dute, baina nola dantzatzea gogoko duten, gauza berrietara daude.*

(...)

– *Hori alde batetik egiten dute, errituzko lana dena. Eta bestetik taldeko lana dago, gauza berriak egitea, gauza berriak eginez dibertitzea. **Eta nola hor bi sexuek parte-hartze bera duten, hori geroz eta gehiago ari da ezartzen erritualetan**. Erritualak geroz eta... lehen mutilentzako bakarrik zen tarte bat gordetzen bazuten ere, kanpoan beste gauza batzuetarako egiten den lan hori guztia, azkenean...*

– *Azkenean pentsatzeko era desberdina da.*

– ***Errituala ere aldatuko da.** (Legazpiko dantza adituak)*

Bidean jasango dituen aldaketak gorabehera, badirudi dantzak aldaketa horien gainetik iraungo duela, festaren errituaren parte ezinbestekoa baita, festa izan dadin; bestela, elkarriketatu hauek diotena, jaien barnean dauden errituak galtzen badira, iragan komuna birsortu eta jabetasun eta nortasun kolektiboko sentimenduak sendotzea dakartenak, festa galduko da, bere berezitasuna eta bere izate bakarra:

– *Era honetako erritua hauek guztiak, edozein festa, beti edozein festak errituala behar du; txupinazo bat, elkarretaratze bat... **Zeren festetan egiten diren gainerako gauzak urteko edozein sasoietan egin ditzakezu**. Hau da, gauez parranda egin, musikan saltoka ibili, autotxoetan ibili... era horretakoak edozein egunetan edo edozein herritan egin daitezke. Baina, **errituala da herri bati edo komunitate bati nortasuna ematen dion gauza bakarra (...)**. Bestela ez da festa. Festa bat, erritualik gabekoa, ez da festa. Festa egon dadin zeregina behar duzu. Zereginik ez baduzu ez dago festarik. Festa bat herri bati nortasuna emango diona... (...)*

– ***Erritua bat, guztiek hartan beren burua ikusiko dutena, hori da festa.***



(...)

– **Festa egoteko arrazoia da. Bestela festak ez du zentzurik.**

– **Bestela asteburua esaten zaio.**

– **Izan ere, gertatzen ari da herri askotan festa gainbehera doala erritualari eutsi ez diotelako, sekula ez dute hori egin, festa "halakoren festa" bezala gordetzen dute. Baina ez dago ezer, festa-lekua, orkestrak... Baina hori edozein egunetan jar daiteke. Orduan, beheraka doaz. Auzoetako festetan adibidez gertatu da. Lehen herrietako auzoetan antolatzen ziren jaiak orain ez daude. Zergatik? Hari lotutako erritual bat ez zeukatenez, ez dauka zertan folklorea izan, edozein erritual mota (talde afari bat edo beste zerbait) tradizioa daukana... Horretatik ezer ez badauka, beste edozein festa bezalakoa da, eta ez dauka zentzurik. (Elkarrizketa dantza adituei)**

Dantzak

Lehen esan duguna, dantzaldia ez da dantza, beste ezaugarri batzuk dauzka. 'Libretzat' hartzen da, bai egiteko aukeretan (ez dauzka aurrez erabakitako pausu batzuk), eta bai parte-hartzean (gizonei eta emakumeei irekia da). Festa uneari lotutako esangura ere desberdina da, ez da lotzen hain zuzen festako une errituzkoetara, eta jarduera olgetakotzat hartzen da, eta hara ez dira joaten herriko agintariak.

Jaietako jardunen artean, dantza da emakumeen parte hartzerik handiena duena, eta dantzari buruzko arestiko atalarekin lotuta, dantzaldietan ere sartu dira emakumeak ustez gizonezkoenak diren paperetan, berrindartu, ezagutarazi eta ez galtzeko:

*Guk dantzatzen ditugun dantzak jendeari erakustea egin dugu. **Kapela-dantzan herriko jendea ateratzen da, inauterietan konpartsa bat ateratzen dugu Euskal Herriko inauteria erakutsiz, eta herriko jendea ateratzen da dantzan. (...) Baina gaur egun, nola irteten garen... neska gehiago ateratzen dira mutilak baino. (Legazpiko dantza adituak)***

Hala, dantza irekia da festan egonik parte hartu gura dutenentzako, eta esanguratsua da, gehiengo emakumeak izatea horretan. Aditu hauek esaten dutena, herri dantzetan emakumeak dira gehiengo esku hartzen:

Gero dantzaldia dago, beste gauza bat zen. (...) Dantzaldiak ez dira ohiko dantzak, une bakoitzean boladan zegoena zen: polkak, fandangoak, baltsak... dantzaldiak dira, eta ez dantzak. Dantza antzeztuagoa da. Dantzaldia herrikoia da. Eta herrikoia beti izan da mistoa, beti.

(...)

Ezkontza batera bazoaz, emakumeek gehiago dantzatzen dute gizonezkoek baino. Berdin da, berdina da. (Legazpiko dantza adituak)

Dantzaldietan emakumeen esku-hartzea oso handia izan bada, agian izango da, aurreko atalean esan dugunagatik, aisialdirako zeukaten aukera bakarra zelako, urte askotan hori besterik utzi ez zaielako. Baina ez da beharrezkoa iraganera jotzea, zeren gaur egun ere emakumeek eskubide osoz jaietan parte hartzeko mugak dauzkate, aipatutako kasuan adibidez, besteak beste, Donostiako Kalderero Primitiboen konpartsan. Hauen iritzian, emakumeen paper onargarri bakarra, kaldereroen jaietan dantza egin eta pandereta jotzea da, eta onartezina da beste postu batzuk hartzea edo beste eginkizun batzuk betetzea, adibidez abestea:

Haiek zioten 'emakumeek parte har dezakete gure konpartsan, atzean atera daitezela, pandereta jo eta dantza dezatela', baina ez zuten koruan emakumerik ametitzen, zartagina jotzen ametitzen. (Irungo taldea).



Agian dantza, emakumeek libreki esku har dezaketen eremua izanik, balioa eta ospea galtzen duen jarduera da, eta neurri batean, gizon eta emakumeen arteko bereizkuntza txikiagoa denez, asko dira dantzara ausartzen ez direnak 'nesken' kontua delako, eta beldur dira euren gizentasuna, artasuna eta/edo heterosexualtasuna zalantzan jarriko ote dieten era honetako jardunetan parte hartuz gero. Hala kontatzen du elkarrizketatuak, donostiar auzo bateko inaute konpartsako kide batek:

Elkarrizketagilea: Zure iritzian zergatik ez dute mutilek dantzetan parte hartzen?

– ¡Joe! Ba argi esango dizut, pentsatzen dutelako emakume, gayen kontua dela, pasata dauden arren berriketa horiek, ez du zerikusirik. (...) Nik esaten diet, 'ez eman izenik, gehiago egongo da niretzat!'. Bai, hain zentzugabea iruditzen zait, zu mutilez inguratuta bizi zara eta ni neskaz inguratuta... (Auzoko festen jai-batzordea).

–

Beldur hori bereziki nabaria da mutil gazteenetan, horiek baitira berdinen artean homosexualtzat har ditzaten beldurrez, parte hartzeko uzkurrenak, eta nahiago dute ez parte hartu, nahiz eta seguru asko gozatuko zuten, 'gay' direla entzun baino.

Horixe da, ez besterik. Lagun taldeak ezer esango duen beldurra da. Horixe da guztia. Zeren mutil asko leudeke sartzeko pozez zorutzen, neska asko baitago. Lagun asko - neska nahiz mutil- egiteaz gain, dantza egiten duzu, ondo pasatu, hilabete askotan gozatzen duzu, ez bakarrik inauteetan irtetean, baita entseguetan ere. Baina oinarrian hori da, zure lagun taldetxoak gay zarela edo beste zerbait zarela esango ote dizun beldurra, horixe. (Auzoko festen batzordea)

Homosexualtasuna zuzenean aipatu gabe, baina agian estaliz, badira beste testigantza batzuk agertzen dutenak mutilen lotsa handiago bat dantzetan parte hartzeko; eta bitxia da, izan ere ez dago halako lotsarik beste jarduera publikoetan, kirol jardunetan parte hartzea adibidez. Horrek erakusten du dantzak beste kontsiderazio bat duela, eta horrekin gizonek izen ona nekez lor dezaketela, eta aldiz, badirela aitormen soziala dakarten jarduerak:

M: Orain gutxi gorabehera, baina nola mutilak beste jardun batzuk dauzkaten... oro har (...)

M: Baina antza mutilei lotsa handiagoa ematen die parte hartzeak, txikitatik. (...)

M: Nago, neure ilobetatik hasita, lotsa pixka bat dela. (Zumaia taldea)

Eztabaidagai da baita ere, adina ote den mutilek dantzetan gutxiago edo gehiago parte hartzearen arrazoia –dantzak gehienbat emakumezkoenak direla jotzen dela kontuan hartuz-. Hurrengo elkarrizketan argudiatzen da nerabezaroan, “edade tontoa” deitzen den horretan, gazte jendea uzkurtu egiten dela, edo gehiago lotsatzen dela bizitzako beste aldi batzuetan baino, batez ere jendaurrean gauzak egiteko, eta batik bat mutilak. Beste batzuk daude, aitzitik, ez dela hainbeste adina, baizik eta lagunartea, hala, garrantzizkoena litzateke koadrila edo honen parte handi bat, jarduera jakin batean aritzea, mutil edo neska batek ere parte har dezan, eta berriro ateratzen da homosexualtzat hartuko ote dituzten beldur hori. Azkenik, beste iritzi batek beste ñabardura bat dakar, adinaz eta taldeko presioaz haratago, eta hausnartzen du esanez gakoa generoan dagoela: gizon eta emakumeei esleitzen zaien rola eta aurrez ezarritako paperetatik irteteko zailtasuna kritika sozialaren beldurrez. Halaber aipatzen du familiak duen paper garrantzizkoa, izan ere dantzarekiko jarrera eta nahiek ere markatuko dituzte jarduera horretara hurreratzen diren gazteenak ere.



H: (...) Nik bakit ze pasatzean, ni len bertso munduan ibili nintzan pixkat eta pasatzen zan alderatziz, bueno ez berdin, neska gazte maillan askoz gehixau zien, baño gero 14 urtekin eo, atzea juten zian lotzatu moduan itten zian plazara irtetzia eta mutillak ez! Oñ horri bueltia eman jakon eta oñ kasu neska gehixau da mutillak baño gazten kasuan. Hori superau zalako. Grupo batek superatzen badau, gero ya ondorengoak yasta. Nik usteot dantzarien kasuan mutillei gauza bera pasatzen zaiola. Nik usteet hor badaola lotura bat plazaratzea lotsatu eitten zeala.

M: Nik usteot eztala lotsatu. Zure inguruko guztiak dijoazte beste toki batera eta ordun...kiroletara eta.

H: Dago hor la edad del pavo, dala edade kritikoa, bai batzundako eta bestendako, beti kasualidadea ematen da edadea horretan.

M: Dantzan lenago pasatzen da eta ezta edadiangatik, da rol kontua, denak juten dia futbolera, orduan zu gelditzen zea esaten dezu, nei dantza kriston pillua gustatzen zait edo etxian dako zu kriston presioa edo bestela joaten zara ba...

H: Bestela deittuko zien marica edo... (Bergarako taldea)

Hala, lotsaz gain, mutilek diote dantzarako trebetasun eskasa daukatela, eta hori praktika falta besterik ez da, eta entseiu batzuk eginez aise konponduko litzateke:

Beldurra... Azkenean nik diot, kaguen zotz! Badauzkat [parte-hartzaileak] adin guztietakoak eta entsegu mordo bat egiten dira, hortaz ez zaidazu esan 'ni oso txarra naiz dantzan'. Berdin dit, entseatzera bazoaz ikastera zoaz. Hobeto edo okerrago dantzatuko duzu, baina ikasiko duzu bai, hor ez baita inor ... ez duelako botatzen. Baina tira, horixe dago. (Auzoko jai-batzordea)

Ikusi ahal izan dugunez, dantza, jaietako adierazpen gisa, lotuago dago emetzat hartu diren zenbait baliorekin (segailtasuna, erritmorako gaitasuna...) eta gizonak erosoago sentitzen dira jendaurreko beste ekitaldi batzuetan, kirolean esaterako, han erakusten baitituzte, gizon direlako ustez eduki behar dituzten ezaugarriak (indarra, lehia,...). Edo bestela, dantza bidezko adierazpena egiten dutenean, maizago egiten dute emakume gutxiago dagoen lekuetan, adibidez musika 'gogorra' -rock, heavy, punk,...- egiten duten kontzertuetan, izan ere badirudi musika mota horrek artasuna indartzen duela eta hala ez dago arriskurik beren sexualitateari buruz interpretazio okerrak egiteko. Hala ere, pixkana-pixkana, gizonak joera kultural batzuk bigundu eta beste dantza mota batzuk egiten auzartzen dira...

M: Beti izan da, festak, lehen esan dizudana, badira gauzak, orain ez dira egiten, baina sokamuturra eta oso fisikoak diren gauzak, emakumeek gutxiago parte hartzen dute, baina, bestela, giroan,... gehiago dantzatzen dira emakumeak gizonak baino, horrelako gauzak, baina lehen eta orain, agian orain mutilek gehiago dantzatzen dute dantza mota bat orain hogeit urte baino, orain hogeit urte heavy edo punk dantzatzen zenuen edo bestela geldi zeunden, orain gehiago auzartzen dira gizonezkoak... (Udal teknikariak)

Amaitzeko, aipa dezagun dantzak galdu egin duela lehenago jaiaren adierazpide izateko zeukan balioa. Gaur egun, belaunaldi berriek nahiago dituzte beste jai jarduera edo adierazpen batzuk, eta zaharkituztat jotzen dituzte herri dantzak eta beste olgeta batzuk hautatzen dituzte.

H: Gizonezkoak bi adinetan banatu behar dira. Hogeit urtetsu arte eta hogeit urtetsutik gora, eta horiek esaten dizute 'hori zaharren txorakeria bat da'.

M: Eta mutikoak, txikiagoak.

H: Ez nuke jakingo esaten, baina 10 urtetik 20ra, esan dizudana. (Zumaiako taldea)



Jana eta gastronomia

Jatea, bizitzeko eta irauteko beharrezko zerbait izateaz gain, fenomeno sozial eta kulturala ere bada (Contreras, 2005). Janaren eta jatorduen inguruan azter daitezke gosea neurrira ekartetik haratago doazen alderdi sozialak, eta horien artean genero harremanak:

“Janariak historian izan duten papera, oinarritzko behar fisiko bat asetzetik harago doa. Janariaren bidez gauzatu dira ideologiak eta proiektu politikoak, finkatu dira zenbait genero harreman eta eraiki dira identitate etniko eta nazionalak. Janariak balio izan du mugimendu sozialak baretu eta pizteko, elkartasun sentimendua hedatzeko edo herritar talde batzuk azpiratu eta baztertzeko. (...) janaria, lente bat, zeinaren bidez azter ditzakegun harreman sozialak, giroko harremanak eta botere harremanak.”⁷⁸

Janariaren alorra beteta dago nortasun kolektiboaren esanahiz, eta nortasun hori gauzatzeko bide ematen du, eta gainera, jardun hori, nahi eta nahi ez, beti dago presente, eta beraz, beti dago jarduera multzo batean sartuta.

“Historia sozial eta kultural bati lotzen zaizkion balioak, nortasuna tartean denean behin eta berriro agertzen direnak dira, eta hor zabaltzen da janariaren unibertsoa, esanahiz eta prozesuz betetako lurraldea, zeinaren bidez gizarte bakoitzak bere ‘nortasuna’ bizi duen, ‘bere esanahiak’, bere ‘etnikotasuna’. Janari esker gizarteek beren izate etnikoa bizi dute aro garaikidean, kulturaren edozein arlo mundu garaikide, global eta ekonomikoan bizitzen den gisan, eta era berean, pluraltasun eta aniztasun etnikoarekiko begirunez.”⁷⁹

“Gainera, jana eta jatea beti daude presente pertsonen bizitzan eta komunitate edo talde baten nortasun eta etnikotasunari buruz egiten den hausnarketa orori laguntzen diote.”⁸⁰

Kontuan hartu behar da, baita ere, janak eta gastronomiak Euskal Herrian daukan lekua, izan ere gastronomia nortasun ikur nabarmenetako bat bihurtuz joan da, eta ezaugarri sendoenetako bat da, haren erakusgarria, eskuratutako sonari esker zalantza barik. Kasu horretan, norberaren gauzen harrotasunez bizi dugu, gainera, gastronomia.

“Euskal gastronomia nazionalismoaren hasieratik osagai txit garrantzizkoa izan da euskal nortasuna eratzeke eta gaur egun harrotasunez erakusteko zerbait da euskaldun guztientzat, nazionalista izan ala ez.

(...)

“Nabarmendu egiten du zein garrantzizko diren gastronomia eta beste elementu batzuk aztertzea, kolektibo baten izate soziala eratzerakoan.

(...)

“Hala, euskal sukaldaritza, kultur elementuetako bat da, ez bakarrik nazionalistena, baizik eta denek harro erakuts dezaketena beren nortasunaren adierazgarri, politika gehiegi ukitu gabe.”⁸¹

Baina jatea bezalakorik ez dago harremanak egiteko, taldea bateratzeko, ez bakarrik etxean eta senitartean, baita gizartean eta jardun publikoan ere. Hau bereziki interesgarria da jai giroan janak eta gastronomiak duen zeresana aztertzeke garaian.

⁷⁸ Camacho, Guarán, Van Ausdal, 2008:11-12

⁷⁹ Delgado Salazar, 2000:88

⁸⁰ Ibid. 93

⁸¹ Elkarrizketa Jeremy MacClancy antropologoari, Oxford unibertsitateko katedraduna da, Eusko Ikaskuntzak Oxforden duen ordezkaria. Hemen: “Gastronomía Vasca”, Nafarroako Unibertsitate Publikoa www.universia.es [2009ko ekainean kontsultatua]



Elkarte gastronomikoen eta beste elkarteen pisua

Herri askotan, sozietate gastronomikoek paper funtsezko bat betetzen dute festetan eta esangura berezi bat hartzen dute otorduen inguruan egiten diren jarduera guztietan. Maiz elkarte horiek dira lehiaketak antolatzen dituztenak, Bergarako bakailao lehiaketa adibidez; edo zenbait janari herrikoi prestatzen parte hartzen dutenak, adibidez olagarro zopa Zumaian.

H: Orain adibidez, San Telmo egunian, olagarro zopa egitten degu, doan nahi duen guztientzako, esanahi det gure elkartekoetatik aparte zeuke jun nahi bazenuke, edozein herritarrek jun nahiko baluke, baita ere dauka olagarro zopa... Herrikoia da hori. (Grupo Zumaiaiko taldea)

Beste batzuetan, festak dirauen artean topaleku bihurtzen dira, non bazkariak eta afariak gertatzen diren bazkideentzako eta hauekin datozenentzako. Jai egitarauan sartuta ez badago ere, ezinbestekoa da jai giroari eusteko eta jendearekin harremanetan egoteko, egitarauko ekitaldietatik at ere. Izatez, jende askorentzat jai egutegiko egun jakinetan elkarteek egiten dituzten bazkari eta afariak euren egitarau pribatuko parte dira, urtez urte errepikatzen dienak; adibidez, San Sebastian eguneko afaria Donostian, edo Ostegun Gizeneko afaria Tolosan.

Beste elkarte batzuek ere, kultur edo kirol arloko, janaren inguruko jarduerak antolatzen dituzte, hamaiketako herrikoia, eta herriko arrantzaleentzako beste bat Zumaian, edo herri afaria, patata tortilla eta bakailaoa errioxar erara lehiaketak Irungo Bentas auzoan. Kontuan hartu behar da, baita ere, elkarte horietako askok elkarte gastronomikoen antzeko martxa izan ohi dutela, elkartzeko leku bat eta beren sukaldea izaten dute, hantxe biltzen dira bazkideak, bazkaldu eta afaltzeko.

Kasu guztietan, egia da sozietate eta elkarteek jai-giroa sortzen dutela, bazkariak, afariak, hamaiketakoak, eta abar antolatuz eta/edo eginez. Baina hemen galde daiteke emakumeen presentziaz edo faltaz. Galdera hau ondo dator, zeren elkarte gastronomiko asko gizonetzkoenak baitira, eta emakumeek sarrera debekatuta edo mugatuta daukate, eta kirol elkarteetan emakumeen presentziarik ez dago eta baldin badago oso txikia izaten da.

Hala, galderak hiru arlori buruzkoak egin daitezke: emakumeen presentzia ekitaldi hauek prestatzen, emakumeen parte-hartzea entitate horiek antolatutako ekitaldietan, eta elkarteen barruan antolatzen diren bazkari eta afarietan daukaten partaidetza. Lehen auzia garbi dago: sozietate eta elkarte horietan emakumerik ez badago edo oso gutxi badago, eta zuzendaritzako parte ez badira, emakumeek ez dute parte hartzen antolakuntzan. Gastronomia eta kirol elkarteetan emakumeak apenas daude edo bat bera ere ez, eta hala ez daude erabakitzen den guneetan.

Emakumeen presentzia elkarte horiek antolatutako ekitaldietan neurtzean, ekitaldiaren araberakoa dela ikusiko da. Elkarteek janariaren parte bat ekartzen duten herri bazkaria bada, partaidetza beti izango da festetan. Aitzitik, elkarte gastronomikoen arteko lehiaketa baldin bada, Bergaran gertatzen dena, zailagoa izango da partaideen artean emakumeak egotea, nahiz eta elkarte horiek emakumeak onartu:

Elkarriketagilea: Bakallau zeana...Eta hori da zuk esaten dezuna zaila dala...

H: Ez, zuk galdetu dezu hor emakumiak parte hartzen daben. Eztabe hartzen. Hor enoa elkarteen aurka. Bai esateot emakumiak dielako ez baño, hortik aparteko eozein sartzea ezjala erreza.



H: Hoi puska in behar da. Ta zeñek puska behar due? Hortako daude gaztek eta daude emakumek eta bion arten eta hori puska in behar deu! Hori ezta esan beharrik hori hola da! (...)

M: Nik esaten dot, ohitura dalako eitten dutela gizonak.

(...)

M: Izan behar dala ez, hola izan dala.

H: Baña nik esaten detena da, oaiñ gutxi sartu dien emakumek, deretxo guztikin soziedadetan, eak in behar duela presentau eta bueno... Ta len hasi naizenakin adibidez, argumentu hori pixkat, esaten heurak muturra sartu pixkat, beste gauza bautzuetako sartzen due earki, badakixe gañea, (...).

M: Bai, baño nik eztaikit, adibidez elkarte gastronomikoko lehiaketan hortan be, (...) ai eztaue emakumeek hartzen parte? Baten batek planteatzen dau hori?

M: Beti gizonak ikusten dittu eta, hori hola da. (Bergarako taldea)

Baina bada beste alderdi bat garrantzizkoa, bertako gastronomia balioesten den ekitaldietan –adibidez lehiaketetan– elkarte gastronomikoek daukaten protagonismoari buruz. Ezin da ahaztu elkarte gastronomikoek euskal sukaldaritza bultzatzen egin duten lana. Gaur egun gizarteak oso onetsita dauka eta ospe handia du maila guztietan.

“Hilario Arbelaitz, Oiartzungo Zuberoa jatetxeko sukaldariaren iritzian, tradizioaz aparte elkarte gastronomikoek ere lan handia egin dute arlo honetan.”⁸²

Hala irizten dio halaber Mikel Corcuera kritikari gastronomikoak, Javier Sada historialariarekin batera Club Deportivo Vasconiak antolatutako Jardunaldi Gastronomikoen aurkezle denak:

“Hemen asko hitz egiten da goi sukaldaritzaz, baina ez da ahaztu behar elkarteak euskal sukaldaritza herrikoiairen parte direla. Elkarreetan sortu ziren orain plater errotuak direnak, adibidez kokotxak, Kainoietan-en sortu ziren, edo legatza kokotxa eta almejekin. Oso sukaldaritza garrantzizkoa da eta izan dira sukaldari garrantzizkoak, esaterako Luisito Elorza, Gaztelubidekoa edo Fernando Tierno, Xamurra, Gaztelupekoa.

(...)

“Eta azken aldian pintxo lehiaketek eta goi sukaldaritzak garrantzia handiagoa hartu dute elkarreetako gastronomiak baino.

(...)

“Elkarreen arteko lehiaketa horiek berreskuratzea [Jardunaldi Gastronomikoak] euskal gastronomian duten garrantzia aldarrikatzea da, haren parte baitira, etxeko sukaldaritzarekin edo arrantzaleenarekin batera, adibidez marmitakoa egiteko.”⁸³

Zalantza barik, sukaldari on izatearen ospea, edonork ohore handiz eramango luke eta hori lehiaketa irabaziz egin daiteke, edo sukalde kontuetan nabarmenduz. Hala ere, eta nahiz eta sukaldaritza izan den (eta den) tradizioz emakumeen arloa, emakumeak jendaurreko trebetasun erakustaldietatik baztertuta gera daitezke, eta beraz, euren

⁸² Deia egunkarian, “Los vascos, “amantes de la cocina”, un tópico real”, 2006.03.23
<http://www.deia.com/es/impresas/2006/03/26/bizkaia/gizarte/232913.php> [2009ko ekainean kontsultatua]

⁸³ Noticias de Gipuzkoa egunkaria, “Las sociedades han dejado cocineros y platos importantes de la cocina popular”, 2007.11.06
<http://www.noticiasdegipuzkoa.com/ediciones/2007/11/06/sociedad/gipuzkoa/d06gip12.796039.php> [2009ko ekainean kontsultatua]



trebezien aitorpen publikorik gabe, elkarte gastronomikoetan dauzkaten mugen eraginez. Esan dugu lehenago, esaterako Bergarako lehiaketan, elkarteek soil-soilik parte hartzen dutenez, partaidetza bazkideetara mugatzen dela.

Ukitu pribatuagoa daukaten afarietan, adibidez koadrilarekin, ikusten da halaber emakumeek ez daukatela beti parte hartu eta une horietaz goatzeko aukerarik, eta elkarte gastronomiko batek ematen dituen erraztasunak baliatzerik (adibidez, ekonomikoak). Interesgarria da Tolosako Ostegun Gizenaren kasua, elkarteetan afaltzeko tradizioa dago, baina elkarterik gehienek mugak dauzkate eta emakumeek ez daukate sartzerik. Hala, inaute gau horretan, eta elkarriketatu hauen arabera, herria bitan banatzen da, emakumeak batetik eta gizonak bestetik: aurrenek jatetxeak hartzen dituzte eta bigarrenek beren elkarteak.

– Eta gaur, aldiz, zu Tolosara bazatoz ostegun (gizen) batean eta edozein jatetxetara joan eta emakumeak besterik ez daude, gizon guztiak Elkarteak daudelako. Hala, jatetxeetara doazenak, denak emakumezkoak dira.

– Eta elkarte denak gizonetara beteta.

– Eta oraindik matxista da e? Elkarteetara gizonak bakarrik doaz-eta.

– Gizonetara bakarrik.

– Bai, bai, irekitzen hasi denek bat izan ezik.

– Bai, bai, adibidez gurean, bada, (...) Ostegun Gizeneko afariaren zerrenda jartzen da eta 20 apuntatzen gara, eman dezagun. Mahaiak sobratzen badira, edonor sar daiteke, emakume bat sar daiteke, sar daiteke..., hau da, zu emaztearekin afaltzera joan zaitezke lasai asko. Elkarteak antolatzen duen afaria, esan dezagun, bazkideentzako da oraindik, bazkide eta lagunentzako, baina mahai libreak badaude edozein bazkidek har ditzake bere emaztearekin, bere lagunarekin edo... (Tolosako Gizon Taldea).

Hala, gizon honen elkarteak behinik behin, emakumeek bertan afal dezakete, baldin eta tokiak bazkideen eta hauen lagunaren artean partitu ondoren, sobran geratzen badira. Horren aurrean, aurrez ikus daitekeena da, emakumeak antolatu eta jatetxeetara joango direla.

Sukaldaritza publikoa etxeko sukaldaritza aurrean

Euskal Herrian bada tradizio errotu bat non gizonak leku berezi bat hartzen duten etxetik kanpo eta ospakizun eta jaietan egiten den sukaldaritzan. Bien bitartean, emakumeek eguneroko jatordua prestatzen dute, etxeko sukaldean, eta etxeko beste lanen arteko bat izaten da (garbiketa, erosketa, zaintza, eta abar...). Elkarte gastronomikoek erakusten dute, etxetik kanpo edo etxe barruan egiten den sukaldaritza zein desberdina den; gizonetara eta emakumetara lotuta daude, kanpoko eta etxeko, hurrenez hurren.

Sukaldaritza “publikoa” eta etxekoak daukaten aldea, egiten duenari bakoitzak ematen dion ospea da. Jarduera berak hain esangura eta kutsu desberdina izateak badu bere arrazoiak, etxeko zokotik leku publiko batera aldatzeak, jarduerari esanahi berria ematen dio. Esanahi berri hori ematea, ez da bakarrik lekuz aldatzeagatik, baita leku aldaketak zentzu orokor bat duelako ere, etxeko aldea emakumeen sailtzat hartzen baita eta publikoa, aldiz, gizonetara sailtzat. Etxean emakumeek egiten duten gauza bat gehiago da, etxeko beste lan batzuen arteko bat eta besteen artean egiten dena etxeko ongizaterako, onespen edo aitorpenik gabe. Etxetik at edo egun berezietan (jaiak, ospakizunak, zeinetara etxeko senideak baino gehiago datozen) gizonak beren tokia aurkitzen dute, izan ere, egoera hauetan sukaldean aritzeak salbuetsi egiten ditu (oraindik) emakumetara diren etxeko lanetatik eta hala ez daukate arriskurik, emetasun kutsurik



hartu dutela inork egotz diezaien (funtsezko arloa gizonezko izaera baieztatzeko). Maiz, denbora eta arreta gehiagorekin egindako bazkaria izan ohi da, etenik gabekoa, produktu bereziekin egindakoa eta mahaira bildutakoek preziatzen dutena.

Sukaldea, tradizionalki emakumeen zeregina izan denez gero, esanahi berri honen beharrean aurkitzen da, gizonezkoena ere badela esateko, hala, neurri batean emakumeei kentzen ari zaien jakinduria bat da. Teresa del Valle antropologoak esaten duenez

“ (...) gordean geratzen dena, etxean ere gordean dagoena da, janaren prestakuntza hain zuzen, baina hemen erritu bihurtzen da eta isolatu egiten da, indartu eta ospe ikur bihurtzeko. Are gehiago, horretan guztian jakintzaren lapurreta bat dago.”⁸⁴

Elkarte gastronomikoetako sukaldaritza, zentzu horretan, guztiz babestuta dago balizko kutsaduretatik, esanahiari dagokionean, eta oso argi bereizten da etxeko sukaldaritzatik, eta hala, gura ez diren loturetatik salbu. Hala gertatzen da, baita ere, leku publiko eta zabaletan egiten den sukaldaritzarekin, eta horixe da noski jaietan gertatzen dena. Ez da zalantzarik ez daukala esanahi bera egunero bazkaria prestatzeak, adibidez, seme-alabei, eta lehiaketa baterako bakailaoa prantatzeak edo txistorrada herrikoi bat gertatzeak, nahiz eta azken kasu horretan ez dagoen zuzen ospeari lotuta, bai dago bereizita gainerako zaintza eginkizun guztietatik. Argigarria da oso, adibidez, hain arazotsua eta polemikoa izatea elkarre gastronomikoetan neska-mutikoak sartzea, seinale garbia leku hartan gauza jakin batzuk bakarrik egiten direla, eta horien artean ez dago noski umeak zaintzea.

– Ikusi dut, orain 3 hilabete edo, eta horregatik harrotu ziren hautsak, 3 bazkidek hamarreko bi mahai hartu zituzten eta mahai batean bost senar-emaztek afaldu zuten eta beste mahaietan neska-mutiko guztiek. Eta jendeak esan dezala...

– Hori ezin dute elkartean...

– Esan dezagun, koadrilen ohikoa eta abar, baina umeak? Zoratuta gaude, umeak korrika eta abar, mesedez! Etor daitezela larunbata eguerdian, ah, azkenean onartu egingo dela? Baina oraingoz... orduan hori zen gaia. Zer egin begiratzen ari gara, baina iruditzen zait, gauza bat da..., ostirala bazkidearen eguna da. (Tolosako gizon taldea)

Hala ere, etxeetan prantatzen den jana ez dago festetatik erabat aldentuta. Sukaldean aritu, josi, jantziak egin, festetan erabiltzen diren traje eta arropak garbitu eta lisatzea, inon agertu gabe emakume askok egiten duten lanak dira. Zaindariaren jaia ospatzeko familia bazkariak lehenago bezainbat ez direla egiten dirudien arren, oraindik ospatzen dira eta emakumeen lana izan ohi da. Emakume honek (alabarekin batera elkarrizketatutakoa da), sukaldeko lanetan (eta beste lan batzuetan) nola aritzen zen esaten digu, senarra festaz gozatzen zegoen artean:

Elkarrizketagilea: Eta zu arduratzen al zinen (Santiagoko bazkaria) prantatzeaz?

Etxekoandrea: Esaten zidan Marisak ‘zer jarriko dugu?’, ba hau, hau eta hau.

Alaba: Berak beti eraman du dena.

(...)

Alaba: Nire aitak egiten zuen, baina ama zen dena antolatzen zuena. Nire aitak beste gauza batzuk egiten zituen, nire aita oso ongi bizi zen. Hura zen... Zu zinen gauza guztien arduradun.

Elkarrizketagilea: Zeren gero festetan, beti egiten dira bazkari berezixeagoak...

Alaba: Baina hemen zegoen Marisa, zeren nire aita oso koadrilakoa zen. Eta bere koadrila... sakratua zen. Nik lagundu...

84 Del Valle, 1991.



Elkarrizketagilea: ...behar izaten nion amari.

Alaba: Beti, amari neuk lagundu behar diot. Nire amari pena ematen zion... (...)
'Gizonak beti gizon izan behar du', nire ama halakoa da. Nik beste pentsakera bat daukat, baina amak ez.

(...)

Alaba: Nire aita denera apuntatzen zen.

Etxekoandrea: Uuuiii! Senar bat neukan... Koadrila hori zen. Plaka bat egin zioten zeratu zenean...

Alaba: Oso erneak ziren.

Etxekoandrea: Bai, presidentea zen-eta.

Alaba: Bai, diruzaina zen.

Etxekoandrea: Bera beti hortik zehar zebilen.

Elkarrizketagilea: Hortaz esku hartzen zuen...

Etxekoandrea: Gauza guztietan. Edozertarako kontuan zeukaten. Diruzaina zen... bera zen dena, dena... (Etxekoandreei elkarrizketa)

Zalantza barik, gaur egun emakume asko ez daude prest festa galtzeko, beste pertsonen zerbitzura egoteko, edo badaukate inguruan jenderik prest zenbait lan egiteko eta hala haiek 'libre' izateko. Beste aukera batzuk hartzen dira gehiago, jatetxe batean jatea edo elkarte batean.

– Orain gutxiago egiten da eta gehiago jaten da elkarteetan, orduan ez da sukaldean hainbeste egin behar, ezta?

– Eta jatetxeetan.

– Bai, lehen sukaldean gertatzen zenuen, lehen gehiago zen hori...

– Lehen oso zen zaindariarena, nire amak zaindariarena ospatu ohi zuen eta joan egin behar da, baina badira urte batzuk joan ez naizela, eta berarentzat hori ez dago ongi, huts egin dudalako. (Tolosako emakume taldea).

Herri bazkari askotan, parte hartzen zutenek beren jana eramaten zuten. Legazpin janariz betetako otarrak ikus zitezkeen mahai gainean, denak prestatuta bazkaria hasi aurretik. Saskietan, antza, behar zen guztia zegoen. Kasu honetan erraz pentsa daiteke prestakuntza horren atzean emakumeak zeudela, baina talde edo familia ekimena izanik, lana etxe askotako ate atzean gordeta geratzen da.





Irudia 5: Bazkari herrikoia. Iturria: FARAPI S.L.



Irudia 4: Herri bazkaria egiteko saskia. Iturria: FARAPI S.L.

Era berean, begien bistatik gordeta geratzen da etxeetan emakumeek egiten duten lana, festaz gozatzen dutenek eguneroko jana izan dezaten, nahiz eta horrek dakarren emakumeek festaz gozatu ezin izatea bestee bezala.

Elkarriketageilea: Emakume batek bazkaria prantatu behar izateak, erosketa egin eta abar, eta jende askorentzako jana jarri, jai delako hain zuzen, zenbateraino desberdintzen du, mugatzen du edo...?

–Ni nago horrek baldintzatu egiten gaituela ez? (...) Bakoitzak bere aurrerapenean gehiago edo lan egingo zuen, tira, inguru bat dauka, bikote bat, familia bat, joko gehiago ematen dio eta ‘ez arduratu, irten zu, ni geratuko naiz’ eta hala, eta nago etxe asko dagoela pisua emakumeak eramaten duena. Janari kontua emakumeak eramaten du, seme-alaba nerabeen pisua emakumeak eramaten du.

Bada desberdintasun nabarmen bat lehiaketarako prestatutako bakailaoaren eta etxean prestatutako kazola eta otarren edo festetan etxean prestatu eta jaten diren jakien artean. Lehiaketak sukaldean aritu direnen protagonismoa eta aitortpena du. Eta etxeke jatorduetan, aldiz, aski ezezaguna da egilea, hortaz protagonistak ezin dira bereiztu, edo onenean ere, hitz orokor batekin (amak, amonak).

Hemen interesgarria da kontuan hartzea Celia Amoros-en analisia, espazio publiko eta pribatuei buruz, bi lekuetan egiten den jarduera berberak izan dezakeen esanahi desberdina ulertzeko. Amorosek “berdinak” esaten dien horien topalekua da publikoa, eta espazio hori lotuta dago boterearekin, hortxe egiten baitira itunak hura osatzen duten berdinen artean. Amorosen arabera (1994) “boterea –ahalmen, jarduteko eta grabitatzeko gaitasun- berdinen arteko itunen bidez eraikitzen da”. Itun horiek gizabanako jakin batzuen artean egiten dira, emateko zerbait daukatenean artean, eta elkarrekiko loturak sortzen diren horien artean; gizabanako autonomoak dira, espezifikoa, trebetasun batzuk dauzkatenak eta euren arteko berdintasuna aitortzen dutenak. Haiek berdinen tokia eratzen dute.

Toki pribatua, aldiz, “berdin-berdinena” da eta bereiztu gabeko gizabanakoz osatzen da, “anomia eta leheneragarritasuna” (ibid.) dute ezaugarri, hau da, araurik eza eta kideak bata bestearen orde jar daitezke, ez baitute nortasun desberdinik, ez dute ahalik, ez dute zer trukaturik eta hortaz, elkarrekikotasun ahalmenik ez dute. Espazio publikoa aitormenarena da eta hantxe ezartzen dira identitateak, eta hala, banakotzerako baldintza litzateke. Era berean, espazio horretan, egiten diren jarduerak neur daitezke, alderatu, kontrastatu, eta beraz, balioetsi. Espazio pribatuan, ez dago “ezer funtsezkorik banatzeko,

ez boterean, ez ospean eta ez aitorpenean”⁸⁵. Desberdintasunak definitzeko irizpiderik ez dagoenez ez dago bereizteko erarik eta hala, ez dago banakatzerik.

Espazio horien osaera oso garrantzizkoa da eremu bakoitzean gertatzen den sozializazio berezitua ulertzeko, eta gizonezkoaren protagonismoa ikastea dakar, gizonezkoak espazio publikoetan sartu ahala eta goian aipatutako trebetasunak buruan sartu ahala. Kapitulu honen hasieran esan bezala, eta Carmen Diez-en ideia bat jasoz, orduan aipatu genuen lanekoa, protagonista izaten ikasi egiten da. Baina ikasketa hori mutilen eskumena izan ohi da, kirolaren bidez edo beste jardun batzuen bidez, non ohitzen diren publikoaren begian egoten, zorionak jasotzen, arretaren erdigune izaten.

Hala, gastronomia eratu zenean (eremu publikoari eta ospeari lotutako jarduera), sukaldearen aldean (etxeari, bereiztezinari eta ezezagunari lotuta), eta lehena gizonen munduari lotuta egonik eta bigarrena emakumeenari, garrantzizkoa litzateke kontuan hartzea zein esanahi duen ekitaldi hauek egiteak, emakumeak baztertuta edo bigarren mailan geratzen baitira. Halaber interesgarria litzateke etxeko atetik barrura emakume hauek egiten duten lana aitortzea, ekarpen isila egiten baitute festak ongi joan daitezen, begiratuz, jaiaz gozatzen ari direnak ongi elikatuz, nahiz eta askotan eurek festaz ezin gozatu.

Ekitaldi erlijiosoak

Jai askok santuren baten oroitarrea egiten duten arren, edo urteurren erlijiosoren batena, egiaz gaur ekitaldi erlijiosoek ez dute toki handirik hartzen festen egitarauan. Baina, toki berezi bat daukate, ospakizunaren jatorria maiz erlijiosoa delako, eta horrek tradizio batera lotzen du, festari erritu izaera hori eta zentzua emanez.

Jada ia inor ez gara erlijioso... halere, ermita, auzo, herrixka batean meza baten tradizioa mantentzen duten festetan, gauza horiei eutsi egiten zaie oraindik. Zergatik? Behar duzulako identitate ikur hori zerbait desberdina ospatzeko. Bestela, gainerakoan, ni punta hartara joan eta han txistulari bat jarri halako jotzen... Ez, behar dut aurrena meza bat, erritu bat, etor dadila herriko jendea, santifika dezatela ez dakit zer...nahiz eta hartan ez sinetsi. Zerbaiten nortasuna ematen digun hori behar dugu. Batzuk galdu egingo dira, noski, eta beste batzuk sortu... (Elkarrizketa dantza adituei)

Erromeriak eskuarki ermitaren batean ospatzen dira eta meza batek markatzen du festaren hasiera edo festaren unerik gorena.

Toki nagusi bat daukate, ekitaldi nagusitzat hartzen direlako, eta maiz, agintariak agertzen diren ekitaldiekin uztartuz, esaterako Tolosako San Joanetan:

Elkarrizketagilea: Adibidez bi festa paralelo hauetatik, zein dira unerik esanguratsuenak?

H: (...) Bada beste une tradizional garrantzizko bat, meza nagusiko irteerarekin bat egiten duena, alardearen parte bat da, eskopetariak parte hartzen baitute zaindari dohatsuari ohorezko salbak eskainiz. Hala da, zaindariaren jaiak dira eta meza nagusia dago eta prozesioa abiatzen da santua bizkarrean hartuta, erraldoi eta buruhandien konpartsa dago, eskopetariak daude eta ikusten jende asko dago, herriko musika banda, eta “unetxo” hunkigarri distiratsua. Esan dezagun, hori dela osagai guztiak dauzkan momentu bakanetako bat, publikoa du, partaidetza, laikoa eta erlijiosoa dela esango nuke, bi gauzak.

Elkarrizketagilea: Hori, irteera...

⁸⁵ Amorós, 2001:26



H: Irteeraren momentua. Meza meza da. Meza bukatu eta prozesioa hasten da noski, baina prozesioan osagai desberdinek une bitxi hunkigarria osatzen dute. (Udaleko teknikariak)

Legazpin bada ekitaldi bat herriko agintariak prozesio erlijiosoarekin bat egiten dutena. Udal batzarkideak elizaraino joaten dira eta hor hasten da prozesioa; Kurtze Santua Jasokundearen Amaren Elizatik Mirandaolako ermitaraino eramaten da eta festak bukatzean alderantzizko ibilbidea egiten da. Une aintzatsuak dira, musikaz eta errituzko dantzak egiten dituzten dantzariak lagunduta. Hauek dira festako une bakarrak udalbatzarraren partaidetza ere badutenak; hala, hauexek dira ofizialtasun kutsua dutenak eta botere egitura agertzen dutenak.

Ikusten da halaber beste ekitaldi batzuetan bertako lanbideak lotzen direla erlijioarekin, adibidez olagizonak Legazpin edo arrantzaleak Zumaian. Hau bereziki nabarmena da azken kasu horretan, San Telmo ermitarako prozesioa lotuta baitago arrantzale kofradiari.

Prozesio hauetan gehienbat gizonek esku hartzen dute eta haiek dira nagusi. Zumaian, ikusten da, batetik, elizgizonen protagonismo zalantzan jarri ezina, -orain arte gizonezkoak bakarrik aritu dira-, eta bestetik, arrantzaleena, hauei eskainita dago festa eta kofradia prozesioari lotuta. Emakumeren bat segizioaren parte izanez gizonen baten ondoan zuziak eramaten ikus daitekeen arren, emakumezkoak prozesioaren atzealdean jartzen dira, lagun eginez doazen pertsonen ondoan. Prozesio honetan zerbait nabarmentzen ziren emakume bakarrak musika bandakoak ziren.

Elkarrizketagilea: Prozesioa adibidez, gizonezkoena da? Bada emakumerik? Sartu al dira?

M: Nago hasieran nola kofradiaren gauza zen gizon gehiago joaten zela; prozesioan daukaten lekuari buruz, gizonak gehiago doaz aurrean eta emakumeak atzean doaz, lehen elizetan bezala, gizonak aurrean jartzen ziren eta emakumeak atzean. Badaudelakoan nago, zuk esan didazulako, bestela ez nintzen ohartuko.

Elkarrizketagilea: Baina bere lekua barruan dauka...

M: Ez dut uste betebeharra denik, baizik eta ohitura, beharbada kofradiarekin lotutako prozesioa delako izango da. Kofradia gizonezkoena da, agian horregatik izango da. Ez naiz orain arte ohartu. Batzuetan, hori gertatzen da, esaten ez diguten arte ez gara konturatzen. (Udal teknikaria)

Kasu guztietan, prozesioetan emakumeek duten lekua ez da gizonezkoek duten lekuaren adinakoa, elizkizunak egiten dituztenak gizonezkoak direlako, besteak beste. Gainera elizkizun horiek gizonezkoen lanbideekin lotuta badaude, emakumeen lekua oso murriztuz gertatzen da eta segizioari lagun egitera mugatuta. Irudiak eramaten dituztenen artean, batik bat haiek astun samarrak direnean, nekez aurki daiteke emakumerik; Tolosan, baina, aipatu dute salbuespen bat San Joan egunean egiten den prozesiokoa.

– Tira aurtan, orain bi urte ikusi nuen, neska batzuk Santuak zeramatzen, orain arte ez ziren neskak irteten.

– Hori esaten dut nik, sinets dezaket ala ez, hori beste kontu bat da, baina zuk esatea ‘ba neuk eramango dut Santua!’ eta zuri esatea ‘ez, neska zara eta’.

(...)

– Eta orain neskek moja bat eramaten dute.

(...)

– Ez, kontua da bakoitzak bere erara parte har dezakeela.



– Hori da, ez dio axolarik ez urteak, ez koloreak, ez hizkuntzak, ez ezerk, ez dadila egon ezer pertsona bati parte hartzea ukatuko dionik. (Tolosako emakume taldea).

Hala, hau da beste eremuetako bat egitura androzentrikoa duena garbi, beraz ez da harritzekoa erlijioarekin lotuta dauden egintza guztietan gizonak nagusi izatea. Emakumeek parte har dezakete, baina nekez lortu ahal izango dute gizonezkoen leku nabarmena eta esku hartze bizia.

Kultur ekitaldiak

Kultura, agerpen artistiko eta akademikoei lotutakoa, festetan agertzen den eremuetako bat da, nahiz eta beste batzuk baino gutxiago azaldu; batez ere umeentzako jarduerak (pailazoak, magia, lantegiak, lehiaketak, eta abar) dira; bada baita ere hitzaldi dibulgaziozkoak eta batez ere, bertsolariantzako tokirik.

Aztertutako beste arlo batzuetan bezala, kultur arloan ere androzentrismoa nabaria da, historikoki emakumeak aldendu dituen sorkuntzatik eta/edo euren lanaren aitorpenetik. Berriro ere esan behar dugu lan honek ezin dituela xeheki aztertu festetan agertzen diren alor guztiak (kasu honetan kultura arloa), izan ere horietako bakoitza mundu bat da, genero harremanei buruzko azterketa xeheago bat eskatzen duena. Nolanahi ere, esan beharra dago, adierazpen kultural eta artistikoetan, historiak erakutsi duela emakumeei sarbidea ukatu zaiela sorkuntza bitartekoetara edo aitormenera, eta bidea urratu zuten haiek ahaztu egin dituela historiak eta aitorpen publikorik gabe utzi, kide gizonezkoek adina merezi izan arren.

Azken hamarkadetako aurrerapenak aurrerapen, oraindik emakumeek kultur agertokiaren zati txiki bat hartzen dute. Hala agertzen du Laura Freixas-ek ⁸⁶(2008) artikulua honetan:

“Aurkeztu berria den azterketa baten arabera, azken urteetako (2000-2006) film espainiarretan %7 bakarrik zuzendu dute emakumeek (Fátima Arranz: Emakumeak eta gizonak zine espainiarrean). Edozein astetan Espainian salduenak diren liburuen zerrendan (ABC, 08-3-29) emakume bat dago 10en artean fikzioan eta 2 fikzio ez direnetan: %10 eta %20. Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior delakoak 2002 eta 2005 urte bitartean antolatutako 43 erakusketa bakarkakoen artetik, bi dira bakarrik (%5) emakumezkoen sinadura dutenak (Manifestua Arco 2005). Hedabideetan, profesionalen %46 emakumea izan arren, zuzendaritza postuen %24 bakarrik hartzen du (Kazetari Lanbidearen Urteko Txostena, 2006). Antzerkian, Max Arte eszenikoak 2008 Sarietarako hautagaien artean, emakumeak gutxiengoa dira ia maila guztietan, bereziki zuzendarietan (%25) eta egileetan (%19) (www.projectevaca.com).

(...)

“Hedabideek esanak esan, badakigu –zenbakiak eskuan hartuta- emakumeen presentzia eragile kulturalen artean oso txikia dela. Eta nola, galdetzen dugu berriro, irauten du bazterketa honek, aspaldi izanik gehiago emakumeak, arte eta letra fakultateetan?

(...)

“Zirkulu amaiezin hori hausteko, ez da aski, zenbait belaunaldietan ikasketadun emakumeen kopurua handitzea. Ez da aski errealitatea aldatzea, ideologia patriarkalak errealitatearen gure ikuspegia okertu eta errealitatean eragiten badu, gure aurrerapena eragotziz.

⁸⁶ <http://www.laurafreixas.com/freixasarticulos21.htm> [2009ko ekainean kontsultatua]



(...)

“Kulturan emakumeek jasaten duten kanporatzeak edo bazterketak kulturako profesionalei bakarrik eragingo balie, gremio arazo huts baten aurrean geundeko. Baina akats larria litzateke hala ikustea. Zeren emakumeak ikusezin egiten dituen kultura batek –edo barregarri uzten ditu, edo haien kezka arinkeriaz hartzen ditu- ez ditu poetak edo konpositoreak bakarrik kaltetzen, baizik eta denak.”

Emakumeen kultur ekoizpenak aitormen zuzen bat behar du eta toki handiagoa. Aitzitik, badirudi ekoizpen kultural eta artistikoan dabilen zirkuituak oso alde batekoak direla eta oso zail dela emakumeentzat han sartzea. Horregatik, era horretako ekitaldiak egitarauan jartzerakoan kontuan hartu behar da, eta saiatu, balantza orekatzen, berez desorekatuta dagoena. Honek ahalegin osagarriak eskatzen ditu, izan ere emakume artistak edo kultur arloko emakumezkoak, gonbidatuak izan litezkeenak, ez baitaude askotan sare berdinen baitan.

Musika eta dantza kenduta, kultur adierazpenak ez dira oso ugariak festetan. Emakumeen presentzia, honetan ere txikiagoa bada ere, proportzioa ez da musika arloan bezain neurrigabea.

Umeentzako ikuskizunak

Jarduera horietako asko neska eta mutikoei zuzenduta daude, eta hantxe aurki daitezke plastika lehiaketak, lantegiak, jokoak, baina batez ere pailazo eta magia ikuskizunak; izan ere, pailazoak jai egitarau askotan agertzen dira. Aztertu ditugun artean egiaztatu dugu kontratatutako ikuskizunak osorik gizonez osatutako taldeenak direla (Poxpolo eta Mokolo, Hipo eta Tomax, eta Potxin eta Patxin); halere beste herri batzuetan (Hernani eta Arrasateko San Joanak) talde mistoak dira (Pirritx eta Porrotx eta Zirika Zirkus). Ez da ahaztu behar Gipuzkoan badugula emakume pailazo ospetsu bat, Virginia Imaz, eskola egin duena eta gai izan dena eredu bat sortzeko umore munduak erakartzen dituen emakumeentzat. Hala ere emakumeen presentzia txikia da eta ahalegin berezia eskatzen du. Horregatik egiten dira, Emakume Pailazoen Andorrako Nazioarteko Jaialdia bezalakoak; 2001 urtetik hona egiten da hori. Jaialdi honetako web orrialdean esaten denez, emakume komikoen eskasiak eta profesionalki aritzeko dauzkaten zailtasunek bultzatuta antolatu dituzte ekitaldi hauek:

“Jaialdi hau gauzatu egin da ikustean emakume komiko eskasia izugarria dagoela eta pailazoena bereziki, ikuskizunaren munduan, eta profesional horiek zailtasun handiak dauzkatela zirkulu komertzialetan eta antzerki egitarauetan sartzeko, gizonezko komikoekin geratzen ez dena.”⁸⁷

Hala, interesgarri litzateke, emakumezkoen musika taldeekin bezala, ekimenen bat jartzea emakumeak dauzkaten taldeak festen zirkuituan sartzeko (bai clown ikuskizunetan eta bai besteetan, oro har).

Emakume pailazo gutxi badago, emakume magoak are gutxiago daude; zail izanik emakumezko magoak aurkitzea, ez Gipuzkoan bakarrik, baita beste lekuetan ere, salbuespen dotore batzuk salbuespen.

Gainera neska-mutikoei zuzendutako ikuskizunetan, festetan era guztietako hamaika haur jarduera daude. Kontuan hartu behar da neska-mutikoei festetan duten partaidetza oso handia dela, eta beharbada, gogotsuenetakoa. Jardueren aukera, oro har, aski zabala da

⁸⁷ <http://www.entretodas.net/2005/04/26/festival-internacional-de-payasas-de-andorra/> [2009ko ekainean kontsultatua]



era guztietako jendeari gustua egiteko. Hala ere, komenigarria litzateke jarduera hauen hezikidetza kutsua kontuan hartzea, eredu sexistak bultzatzen eta jarduerak erakargarri izan daitezen bai mutikoentzat eta bai neskoentzat.

Solas eta hitzaldiak

Solas eta hitzaldiak ez dira egon ohi jai egitarauetan sartuta. Hala ere, aztertutako egitarauetan bi aurkitu dira festekin zerikusia daukatenak. Hemen beharrezkoa da berresatea ez litzatekeela aski emakume hizlariak ere jartzen saiatzea, jorratutako gaietan ere genero ikuspegia kontuan hartu behar dela. Egitarauetan aurkitutako bi kasuak, danborradaren historiari buruzko hitzaldi bat eta inauteriari buruzko beste bat ziren, eta zilegi da galdetzea ea hor kontuan izan ote den genero ikuspegia. Danborradan emakumeek izan duten partaidetza aztertzerakoan ikusi denez, emakumeek izan duten papera eta hauen partaidetzak izan duen bilakaera aipatu gabe danborradaren historia kontatzea, historia osorik ez kontatzea da. Ez dakigu hori kontuan izan zen aipatutako kasuan, baina, nolana ere, beharrezkoa litzateke era honetako ekitaldiek alderdi hau kontuan izatea, aginte leku batetik ematen den ezagutza eta informazioa zabaltzeko jarduerak direnez gero (pentsatzekoa da hitzaldia ematen dutenak adituak direla) eta beraz, ezagutza “objektibotzat” hartzen dela.

Bertsolaritza

Bertsolaritza da jai egitarauetan ia beti agertzen den kultur jardunetako bat, bai beste jarduera batzuk osatuz edo bera bakarrik. Jarduera osagarria ez denean ohikoa da egitarauetan, esku hartuko duten bertsolarien izenak agertzea. Kasu hauetan erraz da ikustea gehienak gizonezkoak direla; alde batetik logikoa da, kontuan izanik, emakume kopurua gorantz doan arren, tradizionalki gizonena izan dela jardun hori eta emakumeak bigarren maila batean egon direla, bertsolaritza publikoan behinik behin (Larrañaga, 1995).

Gaur egun, geroz eta gehiago dira emakume bertsolariak eta plaza eta txapelketetan esku hartzen dute, eta horietako batzuek ospea ere lortu dute⁸⁸. Hala ere, egitarauetan gutxiengo dira. Lan honetan aztertutako egitarauetatik kanpora joan behar izan dugu emakume bertsolarien izenak aurkitzeko, adibidez Tolosako San Joanetan, Amaia Agirrek kantatzen du 5 gizonezkoekin; Andoingoetan, Maialen Lujanbio eta Oihane Pereak 4 gizonekin; edo Hernanikoetan, berriro Lujanbiok, hiru gizonezkoekin. Aztertutako egitarauetan ez zegoen emakume bakar bat ere.

Hori da ikusi duguna izena duten bertsolariei dei egiten zaien bertso saioetan. Baina badira beste jarduera batzuk bertsolaritzarekin lotutakoak, ez hain formalak, eta emakume bertsolariak ez dira “profesionalak” izaten edo bestela eskola batekoak izaten dira. Kasu horietan ez da egiaztatu ahal izan emakume eta gizon kopurua, ez baitira agertzen partaideen izenak. Nolanahi ere, komenigarria litzateke, hemen ere, oreka bat bilatzea eta emakume bertsolariei aukera bat ematea leku publikoetan beren buruak harrotasunez agertzeko.

⁸⁸ http://www.hiru.com/es/euskal_literatura/euskal_literatura_09350.html [2009ko ekainean kontsultatua]



EMAKUMEEN PARTAIDETZA FESTEN ANTOLAKETAN

Partaidetza berdinzalea

Festetan agertzen den adierazpen sinbolikoaz haratago, azterketa honetan interesatzen zaigun beste alderdi bat emakume eta gizonezkoen partaidetza da, bai festetako ekitaldi eta jardueretan eta bai horien antolakuntzan. Festetan batzuek eta besteek dauzkaten lekuak, jarrerak, mugak edo jarduera propioak esanguratsuak dira, genero harremanak nola diren eta emakume eta gizonezkoek parte hartzean dituzten desberdintasunak ezagutzeko.

Festak halaber komunitatea bizkortzeko bidea dira. Hala, inportantea da ospakizunaz gain, antolaketa ere, zeinaren bitartez zenbait taldek protagonismoa duten partaidetzari esker. Honek azpiegiturak jarri edo egotea eskatzen du (handiak edo txikiak), festen antolakuntzaz arduratzeko (sozietateak, elkarteak, eta abar), eta horrek esan nahi du bazterketa, ospakizunak egin aurretik sor daitekeela. Antolaketa emakume eta gizonezkoek daukaten partaidetzak desberdintasunik badu eta beharrezkoa da ezagutzea, partaidetzan duen eraginarekin batera.

Jai ospakizun baten antolatze lanak bi atal oso desberdin ditu, planifikazioa, jaia egin aurretiko lana eskatzen duena eta burutzapena, ospakizunean bertan egiten dena.

Jakina, planifikazioak dauka festa antolaketa lanik gehiena, eta bertan sartzen da, bereziki, zer, nola eta non egiten den zehaztea, eta horri lotutako lan administratiboa egitea (baimenak eskatu, diru-laguntzetarako orriak bete eta aurkeztu, udalarekin edo beste erakunde formal batzuekin hitz egin, eta abar). Era horretako lanak iraupen luzea daukate eta arreta jarraitua eskatzen dute aldi horretan eta hori egiten ariutako diren arduradunak.

Festen antolaketa nabarmentzekoa den lehen alderdia, hori egingo duen jendea aurkitzea da; hori ateratzen da, behinik behin, antolaketa parte hartzen duten jendeari egindako elkarrizketetan. Egoera hau esplikatzen duen arrazoietako bat ardura maila bat eskatzen duela da, denbora eta lana ematea horri, eta hori egiteko prest jende gutxi dago. Eta hau berdina da era guztietako antolaketa.

Festen antolamenduak daukan dinamika ulertzeko azaldu beharrezkoa da, baita ere, pertsona kopuru txiki batek egiten duela lan guztia. Pertsona horiek jai batzorde batean biltzen dira, eta hark izaera instituzionala izan dezake, gehiago edo gutxiago. Kasu batzuetan, udala da festaren antolamendu osoa egiten duena; beste batzuetan, batzordea mistoa da eta bertan biltzen dira udal ordezkariak eta gizarte kolektiboetako ordezkariak; azkenik, badira baita ere udaletatik aparteko ekimen guztiz independenteak, eta udalaren zeregina administratiboa da soil-soilik. Kasu guztietan talde txikiak dira, horrek ez du esan nahi talde itxiak direnik, izan ere herritar orok parte har dezake, antolatzaile bakarra udala den kasuetan izan ezik.

Emakumeen partaidetzari dagokionez, parekotasuna salbuespena da gehiago, araua baino, eta kasurik gehienetan (aztertutakoan artean behinik behin) emakumeak gutxiengoa dira edo ez daude.

Ondoren aztertuko ditugu emakumeen presentzia txikiago horrekin zerikusia duten alderdiak.



Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, etxean eta etxetik kanpo aritu beharragatik

Jai batzordeetan emakumerik apenas egoteko arrazoia, denbora tarteak uztartzeko zailtasuna da. Festen antolaketak epe luzean inplikazioa eskatzen du, eta emakume gutxiak uztar dezake etxean eta etxetik kanpo egiten duen lanarekin. Lehen aipatu da antolaketa lanak aldi bat behar duela eta libre samar egon beharra dagoela aldiro bileretara joateko eta behar diren izapideak egiteko. Salbuespenak izan dira zenbait kasu, kontuan hartu dena hori bilerak deitzeko unean, egoera honetan dauden emakumeentzat ordutegirik egokienak bilatzeko asmoz. Oro har, batzordeetan bertan kontuan hartzen ez den alderdia da, herritarren partaidetza handiago bat lortzearen; hainbeste eskatzen dena, alegia. Era honetako gauzak kontuan hartzen ez badira, ulergarria da emakumeen partaidetza eskasa ez ikustea bilerak deitzeko eraren emaitza gisa, eta emakumeei errua botatzea joaten ez direlako; esate baterako elkarriketatu honek adierazten du joaten ez badira nahi ez dutelako dela:

Guk, horretan, bilera irekiak dauzkagu eta hara nahi duen oro joaten da. Emakumerik joaten ez bada... (Donostiako emakume taldea)

Baina, zenbait kasutan, kontuan hartu da hori, ordutegiak egokituz etxeko zereginetara edo umeak zaintzeko baliabideak emanez.

– *Guk, honekin hasi garenez geroztik, ahalegina egin dugu bileren ordutegiak jartzeko, nire auzoko festa batzordeaz ari naiz, ez piratena, hori gazteagoena da, baina bai denok joan gaitezkeen ordutegian, ordutegi aktibo bat, esate baterako gaur emakumearentzat, 5 eta erdietan edo 6 eta erdietan, eta umeen kasuan edo dena dela, saiatzen gara jartzen, ez umezaintza, baina bai jende bat dioena ‘bilera? Aizu, neu arduratuko naiz umez eta hau egingo dugu eta margotzen arituko gara’ eta beste egun batean beste batek. Askotan, ez dira-eta bileretara joaten! Ez, ez da ez direla joaten bileretara, askotan...*

– *Agian zeu zara bileretara joateko edo parte hartzeko zailtasunak jartzen dituzuna (Donostiako gizon taldea)*

Maiz gertatzen da, halaber, bizitzako aldi batean aktibo egon direnak eta elkarteetan asko parte hartu dutenak, antolatzen eta gizartea dinamizatzen, ama bihurtutakoan, beren bizitzako alde hori uztea, eta askotan hor ezin dela ezer egin pentsatzen da, onartu egin behar dela.

– *Bai, bai, gaur egun, hori ama batek egitea, festa egunetan %100 horretara egotea, gutako bat egon gaitezkeen bezala, hori ezinezkoa da.*

– *Ez dauka beste erremediorik.*

– *Ez dago, lana egitea besterik (Donostiako gizon taldea)*

Beste kasu batzuetan haurren jarduerekin zerikusia daukaten lanak hartzen dituzte, eta horrek lagundu egiten du umeak bere kargu dauzkan pertsonaren harat-honata txikiago egiten.

Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, antolatzeko ardura daukaten erakundeekin zerikusia daukatenak

Emakumeek beren eguneroko lana festa antolaketarekin uztartzeko aukera handiagoa edo txikiagoa izan dezakete, herritarrei irekia den batzordeetan; baina bada ezintasun bat, izatez, emakumeek parte hartzeko, antolaketa herriko elkarteen bidez egiten denean;



elkarte gastronomiko eta kirol klubak izan ohi dira gehienak, maiz hauek haiei lotuta.

Elkarrizketagilea: Eta ze elkarte guztiak esaten dugunean, ze elkarte dira?

M: Guretzako soziedadeak.

Elkarrizketagilea: Hemen soziedadeak adibidez, ez?

M: Bai, askotan. Eta gero, aisialdiko taldeak.

H: Guk kirol elkarteak...

M: Eta kirol elkarteak askotan. (Udal teknikarien taldea)

Izan ere, herririk gehienetan, elkarte gastronomikoek eta kirol elkarteek funtsezko papera daukate olgeta-jaietako jarduerak antolatzerakoan, eta askotan horrek mugatu egiten du emakumeen parte hartzeko aukera, gizonen elkarte gastronomikoak direlako –edo orain gutxi misto egin direnak, eta apenas emakume bazkiderik dutenak, inor badute- eta, kirol elkarteetan artean, elkarteak ahaleginik handiena herriko sektore batentzat egiten duelako, eta sektore hori gizonezkoena delako gehienbat.

Sozietate, klub edo elkarte horien osaerak erabakiko dute festetan nork parte hartuko duen, eta hala, elkarte gastronomikoetan eta kirol klubetan, non gehienbat bazkide gizonezkoak espero diren, aurreikus daiteke emakumeek ez dutela parte hartuko festen antolaketan, ez baitute entitate horietan zuzenki parte hartzen:

H: Lezon 2 elkarte gastronomiko dia.

Elkarrizketagilea: Baina parte hartzen dute?

H: Bai, parte hartzen dute zeren aldi berean izaera propioa dute, bata euskal kulturakin... Bueno, ba bata antolatzen du kirol kontuko gauzak (aizkora...) eta besteak... eta holako gauzak planteatzen dituzte.

Elkarrizketagilea: Mixtoak dia?

*H: Bai. Bueno, bat da duela pare bat urte... Bueno, sartu ahal ziren emakumeak elkarteetan, **ez zegoen problema sartzeko, baina direktiban ez.** Eta orain dela 2-3 urte direktiban sartu ahal izan dute.*

Elkarrizketagilea: Eta Irunen?

H: Oso antzekoa.

Elkarrizketagilea: Soziedade asko daude parte hartzen dutenak?

H: Bai.

Elkarrizketagilea: Eta zer dira, mixtoak edo maskulinoak?

H: Gehienak maskulinoak. (Udal teknikarien taldea)

Arazo larri horrek eragotzi egiten die emakumeei festak antolatzen dituzten batzordeetara heltzea, eta are gehiago eragotzi, herri txikietan, elkarteetako mugimendua txikiagoa baita eta askotan, elkarte gastronomikoak baitira daukaten era honetako erreferente bakarra.

*M: Ez dakit, nik uste gehiago dela egiturazkoa parte-hartzailea baino, esan nahi dut **elkarteetan egitura gizonezkoagoena** dela, badituzte emakumeen futbol taldeak, badaukate ez dakit zer, emakumeentzako saskibaloia eskola, baina lehendakaria beti da gizonezkoa edo ia beti. Hortaz normalki ni nago zerikusia baduela, **elkarte gastronomikoen sistemaren mende gaude oso.** Orduan kirol/kultur elkarte asko atera dira, lehen eskatzen zitzaielako elkarte gastronomikoei kirol edo kultur jarduera bat edukitzea, orduan sortu dira elkarte horiek, **orduan normala da, kalkoa da. Eskuarki gizonak daude.** (Udaleko teknikariak)*



Horri loturik, kirol klubaren kasua dago; dela elkarte gastronomiko baten parte direlako, dela nesken partaidetza eskasa duten kirolak direlako, berriz gaude emakumearen ordezkari gisa txikiarekin, eta beraz, parte-hartze eta antolakuntzako organoetatik emakumeak kenduta edo asko murriztuta.

H: Gu, irati afizionatuen elkarte kultural bat gara eta batez ere antolatzen duguna gazteentzako jarduerak dira, gaztetxoentzako. Scalextrica antolatzen dugu. Urtero egiten da festetan. Hortaz hori, beste gauza asko bezala, ez dena baina %99, gizonena da. Hau da, gizonezkoena. (Zumaiako taldea)

Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, erantzukizun postuetarako sarbidearekin zerikusia daukatenak

Aipatu dugu lehenago, asko direla jaiak herri ekimenetik sortutakoak, batik bat elkarte gastronomikoetatik sortutakoak, horiek izan baitira luzaro Euskal Herrian aisialdirako eta gizarte dinamizaziorako lekua.

Maiz, lehenagokoa bezala, elkarte gastronomiko edo kirol klubekin zegoen lotura zuzena eten denean, bere garaian zenbait festa ekimen abiarazi zituztenekin, ordezkari haiek bizi diren artean hortxe diraute karguetan, eta horrek eragotzi egiten die emakumeei antolaketa mailan ardurako postuak eskuratzea eta mugatu egiten du partaideen berrikuntza gaitasuna, karguena eta erantzukizunena.

Bai, egiaz, konpainia hauek urte asko egin dituzte, beren kapitainak daukate, ia beti berberak. (Tolosako emakume taldea)

Ostegun Gizenean Sozietatean txistorrada antolatzen da, auzorako eta abar, eta biren artean antolatzen dugu. Hori bada ba, urtero biok erritibak berbera. Goizeko 8etan sozietatean beti gaude berdinak. (Tolosako gizon taldea)

Eskuarki, kasu hauetan, udalek proposamenak hartzen dituzte eta diru-laguntzaren bat eman edo azpiegitura eskaini, onartzen diren haientzako, eta horren eraginez, neurri batean, urtez urte egiten diren jardunak eta egileak beti berdinak dira edo berdintsuak.

Begira, ba al dakizu zer gertatzen zen jai batzordean? Beti izan da irekia eta da, nahi duena joan daiteke, baina gizonak bakarrik doaz, beti berberak. (Tolosako emakume taldea)

Hala, ikusten da herritarren parte-hartzea eskatuz egiten diren deialdi irekien arrakasta eskasa dela, oso txikia emakumeen kasuan, eta egiaztatzen da, joaten direnak, era batera edo bestera beste elkarren batean daudenak izan ohi direla, eskuarki gizonezkoak:

Batzordera doazenak mutilak bakarrik dira, mutilak bakarrik joaten dira. Orain, ikus, eurek ateak zabaltzen dituzte jai batzorde bat egiteko. Ez dakit inoiz emakumeren batek parte hartu duen. Nik, behin batzordera joan behar izan nuen mintzatzeri eta denak mutilak ziren, denak gizonezkoak. Ostiraleko danborradaren diru-laguntzari buruz hitz egitera joan behar izan zuen, defendatzeri. Guztiak gizonezkoak ziren. (Tolosako emakume taldea)

Usu batzorde horiek lotura izaten dute erakundeekin, eta hala hauetako kideren batek ordezkatzeko du bere erakundea batzorde "ofizialean", halakorik bada. Harremanetan jarri garen udal guztiek daukate beren baitan erreferentziako pertsona talde bat arlo horretan, sartuen daudenak dira, edo "saltseroenak", eta kasu horretan oso normala da gizonezkoak izatea, hauxe da elkarriketetan agertzen dena:

Baina emakumeen partaidetza itzuliz, askotan rola da, hau da, irten den hitza, hori. Gaur egun, auzoetan ezagunak direnak –festak antolatzen dituztelako edo



saltseroak direlako- berak esan duena edo hori, gizonak dira. Gizonak dira. Bai, baina ez horrek..., zeren orain arte gizonak zeukan erantzukizuna ez da izan, esan dezagun, emakumearen erantzukizuna (Donostiako gizon taldea)

Baina, gehienbat emakumez osatutako taldeetan ere, ez da arraroa gizon bat bidaltzea ordezkari bileretara, bada emakumeen partetik halako utzikeria bat, edo agian ohitura falta era honetako egoeretan moldatzeko, eta horrek atzera eragiten die batzordeetan parte hartzerakoan:

Gu epaimahaiko ginen, eta emakume gehiago gara gizonezko baino eta gizona joan zen, zergatik? Guk nahi ez genuelako; hori, baina ez dizute aterik ixten. Udaletxeak edo inork esaten badizu, hau da, tokatu egin zitzaigun. Orduan 'Buhh! Zoaz, zoaz zu!' Emakume denek paso egiten genuen. Hau da, hari egokitu zitzaion. (Tolosako emakume taldea)

Emakumeek parte hartzeko dauzkaten zailtasunak, oro har parte-hartzea txikia delako

Aurrean aipatu duguna alde batera utzita, esan dezagun, era honetako ekitaldietan parte hartzeko prest dagoen jende eskasiaren arazoa gaitz ia endemikoa dela, gaur bizi dugun gizartean. Bai gizonak eta bai emakumeek (azken hauetan, lehen aipatutako zailtasunak gehigarri direla), izpiritu parte-hartzaile falta dago, eta zail da horri aurre egiten, kontsultatu ditugun eragile sozial guztiek aipatu digutena alegia.

Komunitatearekin inplikaziorik eza, indibidualismoa, egunerokoez gain "arazo" gehiagotan sartu nahi ez izatea, eta honelako hamaika azalpen, sentipen orokorra dira, eta hori esan ohi da, herritarrek jaietan duten partaidetza faltaren aurrean; jarduera hori komunitatearen onerako da, zuzeneko onura pertsonalerako baino.

Esan behar da, halere, guztiarekin, oro har dagoen ikuspegia da beti egongo dela norbait lan horiek bere gain hartzen dituen, zeren arazoak egon direnean eta festak egitea arriskuan jarri denean, beti sortu dira boluntarioak haren kargu egiteko:

Elkarrizketagilea: Eta bietako batek huts egingo balu, edo biek, zer gertatuko litzateke?

– **Ba egongo litzateke norbait. Gauzak estu jartzen direnean beti agertzen da norbait.**

– *Beti dago boluntario bat.*

– *Baina, gauzak estu behar du. (Tolosako gizon taldea).*

Aipatu dugu lehen udaleko deialdiek izan ohi duten arrakasta eskasa, eta herritarrei irekia den kasuetan oso-oso txikia izaten dela.

Eta esan nuen, 'aizu! Badira 150 konpartsa eta karroza eta hemen gauden 12ren artean erabaki behar dugu hori? 'Ez da beste inor etorri'. Eta egia da. Bilera publiko bat dagoenean, bai Udaletxearekin edo bai bestela, 15, ez gehiago. Hau da, orduan ohartzen zara jendeak ez duela ezertaz arduratu nahi, edo ez duela inolako saltsatan sartu nahi. (Tolosako emakume taldea)

Hala, deialdi orokorrak jende gutxi ekartzen du eta ekarri ohi dituenen artean apenas egoten da emakumerik, eta horrek nekezago egiten du haien partaidetza antolaketan, jai batzordean talde berdinkatuak egiteko asmo garbia egon arren:

Arazo bat dago epaimahaia aurkitzeko. Eta beti esaten da egon dadila parekotasuna, egon daitezela gutxienez 4 gizonazko eta 3 emakumezko edo 4 emakumezko eta 3 gizonazko. Baina jakina, bilera batera emakume 1 edo 2



bakarrik aurkezten badira, eta besteak dio ezin duela, ezin duela, ezin duela.
(Tolosako emakume taldea)

Jai batzorde guztietan dago gabezia eta kexa berbera: herritarren partaidetza eta inplikazio eskasa, bai gizonetan eta bai emakumeetan. Egia da, halere, badela zenbait festa berrikuntzarako bide gutxiago ematen duena, jarduera berriak egiteari dagokionean. Jakintzat ematen dira ekitaldiak, eta ez dago proposamen berririk, ez dago alternatibarik, eta horrek bizitasuna eta partaidetza kentzen dizkio.

– ***Eta gero, San Joanetan ez daukazu besterik.***

– ***Ez, San Joan askoz festa eutsiagoa da, ez? Gezurra dirudi herri bera denik, ez baitago zera bera.***

(...)

– ***Ez da hain parte-hartzailea, gauza puntualak dira. Bezperak, arratseko otoitzak, prozesioa, eskopetariak -hauek ikustera jende gehiago-, desmadre gehixeago, baina markatua hau ere, e?***

(...)

– ***Ez dut uste, halere, jendeak ideiak ateratzeko gogo handirik duenik, ezta?***

– ***Baina tira, bezperak, meza nagusia, prozesioa, arratseko otoitza,... hori sakratua da, eskopetariak ikustera joatea sakratua da, zeren ez dakit besterik eskatzen den.***
(Tolosako emakume taldea)

Partaidetza parekoa jai batzordeetan

Zalantza barik, bada festarik emakume eta gizonek berdin laguntzen dutena antolaketan, baina urriak izan ohi dira Udaletatik deitutako jai batzordeetan. Hala ere, askoz usuago gertatzen da auzoetako jaietan edo jai “alternatiboetan”, ordura arte nola egiten ziren ikusita halako festarekin desadostasuna dagoelako sortu diren horietan.

Hala, aurkitu diren kasuetan, ikus daiteke hau dela, zalantza barik, jai ekitaldiak antolatzeko erarik parte-hartzaileena eta bide ematen duena gehiago berritzeko, zeren irekia denez, proposamen eta sentsibiltate aukera zabala dakar, batzorde estandarragoetan jaso ezin daitekeena beharbada. Eskuarki, mugimendu sozial zabalagoekin lotuta daude eta azkenean nortasun propioa lortzen dute haren baitan.

Arrunta da, halaber, lehen aipatu denez, ordura arte dagoenarekin desadostasuna dagoelako sortua izatea. Festa desberdin ulertzen duten pertsonen osatutako mugimenduak dira; bat egiten dute jarduerak egin ahal izateko, ezarrita dagoenetik aldenduz:

Gaude Aste Nagusia gaur turistentzat dela, oso prestatuta dago kanpoko jendearentzat, eta Donostiako jendeak ez dauka parte hartzeko aukerarik, zuzenean bizitasunez, ezta? Orduan, jakina, esan genuen festek herriarenak izan behar dutela eta herriarentzat, herrikoiak izan ohi dira jai batzordeak, eta ideia horrekin sortu zen Piratak-en ideia. ***(Donostiako gizon taldea)***

Ez genituen festa klasikoak nahi, patroia eta bokata bazkalorduan, jai zoriontsu batzuk nahi genituen, patroirik gabekoak eta hala hasi ginen Arranotik. Hasieran Arranoko zuzendaritzan zegoen jendea hasi zen, festak antolatzen. Beranduago (...) ikusi zen lan gehiegixoa zela eurentzat antolatzea, batetik Elkartea eramatea eta bestetik festak prestatzea, eta orduan erabaki zen Jai Batzorde bat antolatzea, Arranotik kanpo. ***(Donostiako gizon taldea)***



Era honetako antolamenduetan aurkitu da berriazko kezka bat, parte-hartzea parekoa izan dadin arlo guztietan. Eta kezka horrek eraginda informazio eta aholkularitza bila jo dute antolamendu egitura aldatzeko; hasieran gizonak bakarrik baitzeuden (ordura arte zegoenetik zerbait desberdina egiteko gogo zuen lagun taldea). Haien iritzian, festa batek arrakasta izateko herritarrek parte hartu behar dute, eta beraz, emakumeek ere bai.

*Eta egia esan lau 'zoroen' harrikada izan zen, 'Udaletxea abordatuko dugu eta ez dakit zer eta badakit zer' eta horren inguruan egituratu da. Hau da, genioen festak parte-hartzaileak izan behar dutela, **gure iritziz euskaldunak eta jakina 'parekideak', berdinzaleak. Konstiko festan egiten genuen hartan oinarrituz, hainbat sektorerekin hizketan hasi ginen, gauza nola doan Donostiako emakumeen koordinadorearekin, eta pixka bat begiratu genuen. Guk festa parte-hartzaile batzuk egin nahi genituen, baina jakina, **ikusiz hasieran mutilak bakarrik ginela, nola eman buelta horri? Zer egin? Ba, adibidez, nik baloratu ere egin ez nituen gauzak, ez?, Ba hala, koordinadorearen bidez eta (asko eskertzen diegu) gauzak ikusi ditugu.** (Donostiako gizon taldea)***

Zalantza barik, emakumeen parte-hartzea lortzeko kezka taldean bertan sortu zen, eta horri esker askoz errazagoa da neurri batzuk jartzea festa antolatzen emakumeek parte har dezaten. Baina, haiek esaten zutena, ez da aski intentzioa, bidean joan egin behar da; nahiz eta jabetzea garrantzizkoa den, aholkularitza bat ere behar da, aurrera egin eta parte-hartze handiagoa lortzeko.

*Esaten ziguten 'gauzak erabakitzen diren lekuetan, -kasu honetan festak edo beste-, **emakumeak aktibo egon behar du %100**', hau eta beste. Apur bat horren inguruan egin dugu gizarte mugimendua. (...) Oso mugimendu gaztea da, 7 urteko ibilbidea baino ez du eta geroz eta gehiago da, **baina kontuan izan dugu asko nola antolatu, nola egingo dugun emakumea parte-hartzailea izatea, zuzenean aktiboa eta erabakiguneetan egotea.** (Donostiako gizon taldea)*

Nabarmentzekoa da halaber, jai batzordeetan emakume eta gizonen arteko banaketa paretsua denean, emakumeek parte hartzen dutela antolatzen eta mutilak bezala inplikatzeko direla:

*Gutxi gorabehera berdinak, batzuetan ezin duenen bat, eta besteren bat nahian dabilena, normalki neskak batzordean sartzen joango dira eta 15 neskako taldea edo izango gara, gutxi gorabehera, eta 10 bat mutil. **Emakumeak daude sartuta, eta lanean gainera, hau da, ez da hor egotea, ez, ez, ekimena dute eta lan egiten dute. Gainera egunero, eta talde jatorra gara batera lan egiten dugunak, ekimenez eta ongi.** (Donostiako gizon taldea)*

Ekin lanari!

Ospakizunaren aurreko egunetan, prestakuntzak egiteko "laguntzen" duen taldea, antolatzeko bileretara joan ohi dena baino jendetsuagoa izaten da; hala ere, egia da, gizon eta emakumeek beren gain hartzen dituzten eginkizunak lotuta daudela tradizionalki ezarritako genero rolekin. Ez da, horregatik, ahaztu behar, gauza batzuk aldatzen doazela eta jada ez da lotzen zuzenean jarduera bat gizonarekin edo emakumearekin, nahiz eta aurrerapena oso astiro doan.

Bai, zereginekin lotura dute gure heziketarekin. Mojetan erakutsi digute josten eta ez soldatzen, eta ez iltzeak josten, kulturaz, baina berak esaten duena, sartzen diren belaunaldi berriek, LH egin eta soldatzen ikasten dutenek, soldatu egiten dute, ez zaituzte koadrilatik botatzen, hau da, nik gehiago josten dut, josten badakidalako. Nik urte asko dauzkat eta heziketa hori tokatu zait, ez? Baina esaten dizut lanak



partitzen direla. Hau da, koadrila elkartzen da eta gutxi gorabehera denek zerbait egiten dute, janaz arduratu, arropaz, eta norberaren trebetasunen arabera, ba azkenean egin egiten da. (Tolosako emakume taldea)

Ikus daiteke, emakumeek dituzten zereginen artean, pintura, dekorazioa, jostea, danborrada edo desfile edo haur ekitaldiak antolatzea, bazkariak ematea, eta abar daudela, eta mutilen artean nagusi direla eszenatokiak muntatzea, karrozak, mahaiak eta aulkiak, soldadura, helduen danborrada antolatzea, txarangak, gero emakumeek zerbitzatuko duten jana egitea...

– *Eskuarki gizonak gehiago.*

– *Bai, eskuarki gizonak gehiago.*

– *[Batez ere gizonak daude] lehen partean. Margotzen eta dekoratzen hasten direnean, emakumeak gehiago joaten dira.*

Elkarrizketagilea: Lehen partea, zer da?

– *Puskatu, zarata egin, mailuz jo, soldatu, hori guztia, (...) eta [ospakizun eguna] hurreratu ahala, emakume gehiago ikusten dituzu. Oihalak, panpinak, margoak, loreak eta abar daudenean.*

– *Dantzak,...*

– *Bai, gero hori guztia ere bai. Bai, hori guztia guk egiten dugu. (Tolosako emakume taldea)*

Jakina, beti bada salbuespenik eta geroz eta gehiago. Hala, geroz eta gehiago aurkitzen dira emakume gazteak lan horietan, orain oso gutxi arte mutilen lanak ziren horietan, soldaduran eta abar, hori bai, askotan gainerako antolatzaileak harriturik geratzen dira:

Neskaren bat ikusten duzu, baten bat, neskaxa bat ikusten duzu soldadurarekin eta besteak Uil, baina umea, gaztetxoa, ikastaroak egiten hasten diren hauetako bat eta eh! ederki moldatzen direla. Baina gainerakoan gizonezkoak izan ohi dira. (Tolosako emakume taldea).

Beharbada, talderik gazteenetan, batzarrean elkartzen diren horietan, ikusten da benetan parekotasun gehiago lanen banaketan, gizonak eta emakumeak lan eta ardura berdinak banatzen dituzte, aparteko bereizkuntzarik gabe.

M: Hor askoz berdintasun handiagoa dago. Adibidez Zugarekin kolaboratzen dugu (...). Eurek ateratzen dute, mahaiak jartzen,... 35 edo apuntatzen dira, eta horietatik 15 emakumeak eta 20 gizonak izan ohi dira. Berdin-berdin lan egiteko, hor bai ikusten da beste era batera ohituta zeudela. (Udal teknikariak).

E eguna

Jasota geratu denez, antolaketan jendea inplikatzeari zail den arren, ospakizuna egiteko unean beti dago jendea bertara joan eta ekitaldietan parte hartzen duena, nahiz eta lehen ezin izan duen edo nahi izan ez duen antolaketa eta planifikazio arloan konpromisorik hartu.

Ospakizun egunean bertako antolaketa lanak, parte-hartze “arrunt” bati uko egitea esan nahi du. Adibidez, koadrila bazkari batera joateaz gain, jana prestatu egiten dute, mahaiak eta aulkiak jarri, anoak itxurazkoak jarri eta denentzako ailegarazi, bazkaria bukatzen denean dena jaso, eta abar... Horrek ez du alde zureko ardurarik eskatzen, denboran



luzatzen denik; parte hartze mota hau, antolaketan, “esku bat botatzea” da gehiago, antolaketa bera baino.

*Ostegun gizen iristen denean eta afaria prestatuko duenik ez dagoenean, orduan hasten dira arazoak. Orduan, **beti dago norbait esku bat botatzeko.** (...) azkenean Tolosan, zerbait baldin badago, hori festak antolatzeko boluntarioa da. (Tolosako gizon taldea)*

Ez da beharrezko, antza, une horretan ekitaldiaz arduratzen direnak inplikazio bat izatea une jakin horretan, eta kasu horretan, ohikoa da emakumeek eta gizonezkoek berdin laguntzea, bazkaria egiten izan ezik, izan ere, elkarte gastronomikoek daukaten garrantzia kontuan harturik, maizago gizonak dira bazkaria egitearen arduradunak.

– **Bileretan eskuarki ez da neskari izaten, ez irekia ez delako, animatzen ez direlako baizik.** Baina gero, aldiz, festetan zehar, (...) ekitaldi mordo bat egin behar da, egin behar delako, afari herrikoiak, jokoak...

– *Festak, meriendak.*

– **Horrek guztiak laguntza eskatzen du, eta hor bai lan egiten dute gizonek eta emakumeek.** (Donostiako gizon taldea)

Hala, bada, antza boluntariorak jai arloan osasun ona du, zeren nahiz eta jendea epe luzerako konprometitzeko prest ez dagoen, ekintza puntualetarako erantzun ona dago. Zalantza barik, festak aurrera ateratzeko eta urtez urte mantentzeko, parte-hartzea behar dute, herrikoiak izatea eta zenbat eta hurbilago egon jendearengandik, handiagoa izango dute arrakasta eta inplikazio handiagoa lortuko dute, bai gizonetan eta bai emakumeetan.

Festa etxean

Azkenik, festetako antolaketa lanen barruan, etxe barruan egiten direnak daude, familiak festaz goza ahal dezan. Hemen leudeke sartuta, adibidez, joste lanak, ospakizun egunerako traje eta mozorroak prest edukitzeko, egun berezietan ospakizun bazkariak antolatzea, bazkari horiek egitea, eta abar. Ikusten denez, jaietako jardueren patroia berari segituko liokete askotan, eskala txikiagoan, baina ez garrantzia gutxiagoko eta jai egunaz gozatzeko beharrik gabeko, eta hori bat etortzen da famili elkartzeekin, horrek dakarren lan gehikuntzarekin.

Hori guztiagatik, ezin dugu aipatu gabe utzi izenik gabeko emakume horien lana, euren lanari esker etxeak gozaten baitute, eta euren aisialdiko denborari uko eginez, senitartekoek festan ahal bezain eroso aritzea eta edozertan parte hartzea bideratzen baitute. Horren lekuko, emakume honen kasua, orain bere herriko jaietan biziki parte hartzen duen arren famili zama arinagoa duelako (alarguna da eta alaba bere kasa bizi da), emakumeen danborrada sortzeko unean, bera sartuta zegoen hartan, beste emakumeetatik atzera geratu zen, etxean erantzukizunak zeuzkalako:

– **Ni etxeakoandrea naiz, eh? ...**

Elkarriketageia: Orduan desfilatzen ari diren artean, zuk bazkaria egingo duzu?

– **Tira, ez, orain ez, baina nesken mobida eta hori hasi zenean, eurekin aterako nintzela eta, atzera geratu nintzen horregatik. Hau txikia zen, ni ezkonberria, aitagarreba eta amagarreba etortzen ziren bazkaltzera San Juanetan eta zaude hortxe.** (Tolosako emakume taldea)



Normalki kontuan hartzen ez den lana da, baina horri esker festan dabiltzanak ez dute beste kezkarik, eta etxean geratzen direnak "txanda bikoitza" egiten dute dena punttuan edukitzeko. Zein danborrarik, edo kantinerak erakutsiko luke bere trajea desfile egunean atzean emaztea, ama edo familiako beste emakume bat ez balego, josi, garbitu, lisatu... egiten duena?

Elkarrizketagilea: Eta gero, zure senarra blusekin ateratzen bazen, blusak lisatu... ez dakit sekula atera zareten danborradan... mozorroak... hari trajeak prestatu eta gauza horiek, zeinek egiten zuen?

Etxeko andrea: Neuk.

Alaba: Amak, dena berak.

(...)

Elkarrizketagilea: Eta kantinera jantzia prestatu behar baldin bazitzaien edo beste edozer, zeinek egiten zuen?

Etxeko andrea: Neuk dena. (Etxekoandreei elkarrizketa)

Zein familiak egin zezakeen bazkari oparo bat, gauekoaren ondotik gorputza berdintzeko, emakumerik izan gabe erosketa egin, bazkaria egin, mahaia prestatu eta zerbitzatzeko?

Eginkizun horiek, festa ondo joan dadin eta familiako loturak estutzeko garrantzizko izan arren, askotan ez dira kontuan hartzen, edo garrantzia kentzen zaie (baduela aitortzen denean).

Elkarrizketagilea: Eta gero, adibidez, zu atera bazara mozorro egunean eta hori...

Etxeko andrea: Ez.

Elkarrizketagilea: Zure senarra irteten al zen?

Etxeko andrea: Uff! Blusen egunean? Orain gutxi arte hortxe eduki dut bere blusa. Eta koadrila guztiak dauzka argazkiak, hor daude blusekin denak... Ez du hutsik egin sekula ezertara. Gainera, denek harekin bazuten zerbait. Hartara zihoazela... ba goazen. Hala egin zioten plaka bat, plaka bat polittagoa...

Elkarrizketagilea: Eta zuk, zerbait antolatzen edo, lagundu duzu?

Etxeko andrea: Ez.

Elkarrizketa: Nahikoa zeneukan antolatzen zenuena antolatzen...

Etxeko andrea: Horixe. Eta gainera nire ama oso adinekoa zen eta ez. Nik sekula, sekula ez. (Etxekoandreei elkarrizketa)

Hala ikus daiteke, orain gutxi arte, festetan emakumeak zuen papera, prestatzailearena zela, senar eta seme-alabek dena prest izan zezaten jaian parte hartzeko, eta bitartean, emakumeak etxean bakarrik edo onenean lagunen batekin, itxaron eta pasatzen ikusten zituzten:

Etxeko andrea: Eta San Joan egunean, zuziarekin ateratzen ziren...

Elkarrizketagilea: Danborradan?

Etxeko andrea: Danborradan irteten zen. Nik etxetik...

Alaba: Nire aita denera apuntatzen zen.

Etxeko andrea: Uiiiiiii, senar bat neukan...

(...)

Etxekoandrea: Bai, presidentea zen-eta. (...) Bera beti zebilen hortik zehar.



Elkarrizketagilea: Hortaz esku hartzen zuen...

Etxekoandrea: Gauza guztietan. Edozertarako kontuan zeukaten. Diruzaina zen... bera zen dena, dena...

*Elkarrizketagilea: **Danborradan, adibidez, zuk prestatzen zenuen...***

*Etxeko andrea: **Arropa eta gainerakoa, eta ala, 'bueno Mari, ala!'**.*

*Elkarrizketagilea: **Eta zuk, zer egiten zenuen zuk?***

*Etxeko andrea: **Ni haren zain.***

*Elkarrizketagilea: **Etxean?***

*Etxekoandrea: Nire lagunarekin nengoen (emakumezkoa). Lagun jator-jatorra.
(Elkarrizketa etxekoandreei)*



SEXU INDARKERIA

Dibertsioa nagusi den leku-denbora izanik ere festa, egia da badituela eragile batzuk, bide ematen dutenak batzuetan, indarkeria agertzeko, era batekoa nahiz bestekoa. Arau sozialak biguntzeak, jende multzo handiak, gauez kalean ibiltzeak edo alkohola nahiz beste droga batzuk hartzeak dira eragiten dutenak. Horregatik festetan asko zaindu behar da, ohikotik hara, babeserako eta segurtasunerako bide guztiak prest egotea.

Garrantzizkoa da emakumeen aurkako indarkeria egintza zer den definitzea, izan ere, maiz, bortxaketan bakarrik pentsatzen da, baina badira beste eraso mota batzuk, honen larritasunera iritsi gabe, kontuan hartu beharrekoak, usu arruntenak direnak.

Emakume eta Gizonen Berdintasunerako Legeak⁸⁹ hiru sexu indarkeria mota bereizten ditu:

- a) Eraso sexualak. Indarkeria edo beldurtzea tarteko direla egiten direnak.
- b) Abusu sexualak. Indarkeria edo beldurtzea tarteko ez direla egiten direnak. Hor sartzen dira, beren ezintasunagatik baliozko onespina eman ezin dezaketenei egiten zaizkienak (adin txikikoak, zentzu falta dutenak edo buruko gaixotasunen bat, eta abar).
- c) Jazarpen sexuala. Ahozko jokabideak dira, edo fisikoak, sexu kutsua dutenak eta gogoz kontrakoak, lan giroan sortzen direnak, ikastetxean eta abar, pertsonaren duintasunaren aurka egiteko asmoz egiten denean edo inguru beldurrarazle, erasokor, azpiratzaile, menderatzaile edo erasotzailea eratzeko asmoz egiten denean.

Hiru bortizkeria motak gerta daitezke festetan, baina arruntenak abusu sexualak eta jazarpen sexuala dira. Azken kasuetan, jabetasun eta permisibitatea aldatu egiten da inguru eta pertsonen arabera, eta gutxietsi egiten da maiz era honetako ekitaldietan. Hala, ukitze bat edo gaizki esate bat jai giroan oharkabea pasa liteke, baina horrek giro ezkor bat sortzen du festan parte hartzen duten emakumeentzat. Zumaiar gazte honentzat, adibidez, ez da beti erraz esatea abusuak noiz gertatzen diren.

Nik uste azkenian, askotan zaila egiten zaizkigula identifikatzea holako erasoak. Askotan hain barneratuta bezela dazkau zaila iten zaizkigula identifikatzea. Pentsatzen hola dala, baina gero, ja behin analizatzen hasita ta ordun identifikatzen ditugula. Baina hasiera batian hola dela pentsatzen deu ta ez deu gehio zeatzen. (Mujer joven Zumaia)

Hau arrunta da, ez bakarrik festetan, baita gaueko aisialdiko giroan ere, non presio sexual nabarmen bat dagoen emakumeekiko, eta emakumeek eragile ezkortzat daukaten. Berez, horrek eragin egiten du giro horietan emakumeak gutxiago egoteko (Rekalde 2005), batik bat gaueko ordu batzuetatik aurrera.

Festen irudi txar eman nahi ez horretan, gai hau eskuarki ez da ukitzen. Baina, funtsezkoa da egoera horiek bistaratzea, neurriak hartu ahal izateko, baina ez bakarrik bortxaketa arriskuaren aurka, baita festetan emakume askok daukaten segurtasunik ezaren sentipenaren aurka ere; eta horrek eragotzi egiten du jai giroan espero daitekeen gozamena, hala ulertzen du behinik behin udal teknikari honek:

M: [Festetako indarkeriaz mintzatzeak] irudi txarra ematen du (...) 'gure herrian antolatzen ditugun festak, bai ederrak', eta abar. Jo! Bortxaketak gertatzen direla esatea... Adibidez San Ferminetan urtero 9 bat bortxaketa daude gutxi gorabehera. Askotan ez dira salatzen. Askotan jakiten duzu bati edo besteari entzunda,

⁸⁹ Eusko Legebiltzarreko otsailaren 18ko Emakume eta Gizonen Berdintasunerako Legearen 43.1 artikulua, eta 2002/73/CE zuzentaraua.



badagoelako jendea lanean ari dena, elkarteetara iristen direlako, hau da, ezagutzen ez diren datuak dira, emakumeek eskuarki ez dute salatzen, eta abar. Nik behintzat, gogoan dut nire herriko festetan, orduan sartzen dizute eskua gehien, ipurdia ukitzen, edo beldur gehien orduan pasatzen duzu, kotxe baten atzean bakarrik txiza egitera joaten zarenean, bost laguneko koadrila bat agertzen zaizu, izutzen zara, eta abar. Orduan, nola egin jendea ohar dadin ostras! festetan zaudela, baina beste hori ere landu behar dela eta eragozten jakin behar dela. (...) Mutilentzat zail da hori ikustea, baina neskek badakigu une batzuetan beldurra pasatzen dugula festetan. Gainera zerikusia du etxera joatearekin, ordu txikietan, goizeko 5etan etxera bakarrik joatea tokatzen bazaizu eta zona aparte samarrekoa bada. Gauza horiek hor daude emakumeen kalterako eta hori ez da ikusten festetan eta hori agertzea ere garrantzizkoa da, Sodoma eta Gomorra baita, baina Sodoma eta Gomorra norentzat? Nork gozatzen du anabasa horrekin? Guk ez behintzat, estututa, erasoan aurkako sprayak hartuta, ... (Udal teknikariak)

Hala, bortxakeria egintza horiek ezkututzen dira bi eratara: batetik gutxietsi egiten dira (emakumeek berek ere bai) eta bestetik bistatik kendu (festa itsustu ez dadin).

Emakumeei egindako elkarrizketa askotan bitasun bat agertzen da, batetik lasai daudela diote (herri txikienetan batik bat), baina, bestetik, aukera guztietan aipatu dute, adibidez, etxera bueltatzeko une korapilatsua; horrek dakar batzuetan, bakarrik ibiltzea oso seguru sentitzen ez diren lekuetan, edo beste erremediorik geratzen ez zaiela, leku aparte bat bilatzea beren beharrak egiteko:

Nere ustez, ez da herri haundi bat eta alkar ezautzen gea. Eta ez bada etxe bidian aparte, ez dakit zer estua dalako edo bildurra ematen dizulako, azkenian telebistan aitzen dituzun gauzakin ere... ez gertatu izan dalako hemen, aitu dituzun gauzagatik, ja pentsatzen dezulako ja zerbait gaizki pasatzia badakala. Baina bestela, festa eremutan ta, ez. Nik uste egongo dila betire mutil... generalian hala izaten dalako, baina ez forzaketa haundiak, baina bai igual gehio haritikan tira nahi duenak eta bestiak ezetz. Nik uste festa danetan pasako dila. Baina hortik aurreakoikan etzaigu ailau behintzat. (Zumaiako neska gaztea)

Ni, orain, lagunduta joaten naiz. Ni Belaguen bizi naiz, orduan, ba, tarte bat bada... (Tolosako emakume taldea)

Arriskutsua da emakumeentzat kotxeen artean pixa egitea edo jutea kailejoi ilunetara. Putada bat egiten diguzu jartzen badituzu dena bonbilaz, porque nun egiten duzu pixa? Zuk pixa egiteko nahi dituzu leku ilunak. Toki ilunak ere seguroak izan behar dira. Ordun, nola egiten dugu? Ta klaro, jai batzorde batzutan egin zituzten turnoak, jarri zan telefono bat... (Bilgune Feministako kidea)

Egoera desberdina da herriaren arabera, eta herriaren tamainak baldintzatzen du segurtasun sentipen hori. Herri txikietan, jendeak elkar ezagutzen du eta jai eremua oso mugatuta dago eta txikia da, emakumeak seguru sentitzen dira, baina, herri handiagoetan eta festek kanpoko jende asko erakartzen dutenean, egoera korapilatsuagoa izaten da.

Zumaian aipagarria da festarako eremua txikia dela eta mugatua, eta horrek erraztu egiten du kontrol informala eta emakumeak seguruago sentitzea; halere, zalantzarik gabe, eremu hori utzi behar denean agertzen da kezka eta handik urrun dauden kaleak zeharkatzen direnean.

Zumaiako plaza, hor zuhaitzak eta daudela plaza, ba parke horren inguruan badaude taberna batzuk, hor parian txosnak daude eta gero da Ribera kalia, luzea, ba horren zati bat. Izaten da jai giroa egon dana. Hori ordun, bastante zentrauta dagonez, ba ez



da halako arazoik egoten bildurran aldetikan. Geo igual, segun, bizi dana estazio aldian edo, haraino bakarrik jun ez da egingo. Hori normala bezela... hori ikusita festetan jende asko etortzen dala. Baina bestela, herri bertan, festa giroan, nik ez det uste bildurra egongo dala. (Zumaiaiko gizon gaztea)

Ezagunen artean egoteak lagundu egiten du seguruago sentitzen, ziur baitaude, zerbait gertatuz gero, beti dagoela norbait laguntzeko. Tolosako taldean parte hartu zuten emakumeek, gutxienez, hala diote, nahiz eta berresten duten ez dela arazorik izaten.

- *Festa segurua da. Momentuz behintzat bai.*
- *Esan nahi dut urte hauetan guztietan nik ez daukat oroipenean Inauteetan bortxaketarik gertatu denik. Gorabeheraren bat gertatu dela... litekeena da, gauza oso...*
- *Oso puntualak nolanahi ere. Ni nago jendea, emakumeak nahiko lasai sentitu garela festetan, eskuarki beti, bai San Joanetan eta bai Inauteetan.*
- *Hainbeste jenderekin, garrasi bat egin eta jende mordo bat daukazu inguruan, orduan...*
- *Ez da gertatzen.*
- *Ez da gertatzen, ez. (Tolosako emakume taldea)*

Bitxia da nola baden pentsatzen duenik emakumeak “lasaiegi dabiltzala”, adierazi nahian ez direla behar hainbat arduratzen euren segurtasunaz eta ez dituztela ikusten inguruko arriskuak.

Elkarrizketagilea: neskek ez dute komentatzen ez, kaleko segurtasun falta...

H: Alderantziz baino, lasaiegi dabilta. Ez agian beste hiri batera doazenean. Nik lau ahizpa ditut eta beti ibili dira, entzuten diezu bakarrik doazela San Ferminetara eta tira, konturatzen zara beti dagoela arrisku bat. Gai dira edonon lasai, beldurrik gabe ibiltzeko. Hor, gaur arte behinik behin, arazorik gabe dabilta, egunez, gauez... Arazoa hori da, pentsatzen duzu sail guztiak ordeka direla eta ez da hala izaten. (Zumaiaiko taldea)

Argudio mota honek zenbait arrisku dauka, zeren uler daiteke emakumeak eurek direla arretaz ibili ez eta erasoen arduradunak. Gainera, ulertzen da etengabeko beldurra eta arreta izan behar dutela emakumeek, erasoak eragotzi ahal izateko; eta hori jai giroan eta aisialdian, paradoxa da, festaren izpiritua zer den kontuan hartuta.

Azkenik, aipa dezagun oraindik orain bi bortxaketa gertatu direla jai giroan (jakin direnak) bi herri gipuzkoarretan: aurten San Sebastian egunean Donostiako Alde Zaharrean⁹⁰. Eta iaz Irungo San Martzialetan. Herri honetan eta elkarrizketatutako udal teknikariaren arabera, segurtasun kontuan egoera okertzen ari da:

H: (...) Baina dena den, Irunen bai, gaizki dago.

Elkarrizketagilea: gauza asko gertatzen dia?

H: Ja daramate 2 urte... Ja urtean zehar nabaritu da eta batez ere jaietan.

Elkarrizketagilea: zein motako...?

M: Bortxaketak edo?

H: Joan dan urtean bai.

Elkarrizketagilea: San Martzialetan?

⁹⁰ <http://ehgamdok2009.blogspot.com/2009/01/berria-indarkeria-donostia-investigan.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



H: San Martzialetan. (...) Giroa nabaritzen da.

Elkarrizketagilea: Zure ustez emakumeak ez dia gustora sentitzen?

H: Ez, ez daude, batzuk ez. Batez ere... Erdian bizitzen direnak, pues bai. Baina gero, inguruetan edo kale oso zehatzetan bizi direnak gero eta urduriago jartzen dira. Eta el consumo de alcohol... (Udal teknikari taldea)

Seguruak ez diren hiriak

Segurtasunik eza ez da nahitaez festek berekin dakarten zerbait, baina eragile batzuk direla medio, arlo bereziki sentibera da hura une horietan. Festetan segurtasunik eza eragin dezakeen gizarte-ingurua (arau sozialak biguntzea, jendetzak, gauez kalean egotea edo alkohola eta beste droga batzuk hartzea) arriskutsuagoa da hirien eta herrien beste ezaugarri batzuegatik, esaterako hiriaren egituragatik.

Hirien diseinua eta segurtasunik ezaren arteko harremana emakumezko egile askok landu duten gaia da ⁹¹ eta azken urte hauetan feministen aldarrikapena. Gaur egun, ezagutzen dira hiri bat emakumeentzat segurua den ala ez agertzen duten adierazleak, eta horri esker, hain zuzen, egin daitezke "beldurraren mapak", hiri edo herri bateko leku gatazkatsuak zein diren esatea helburu daukatenak. Hauek dira, laburturik, puntu horietako ezaugarri aipagarrietako bat:

- Argiztatze desegokia.
- Ikuspen falta (oztopoak ikus-eremuan: autoak, landaretza, eta abar).
- Jende falta (leku bakartiak eta aldenduak, etxebizitzetako zonak, merkataritza, aisialdia, lana edo bestelako jarduerarik gabekoa).
- Ezkutalekuak (pertsona bati ezkutatzeko aukera ematen dioten tokiak, zokoak, argiztatu gabeko sarrerak, eta abar).
- Laguntza lortzeko zailtasuna (eraso egin dioten pertsona bat ikusi edo entzun ezin daitekeen lekua, zaingorik edo asistentzia berehalakorik eza, eta abar).
- Egokitze eta mantenamendu urbano eskasa (zona zikinak, utzitakoak, hondatutakoak).
- Hiriko diseinuak errespetatu behar dituen printzipioak, hiri eta herriak emakumeentzako seguruak izan daitezen, hauek dira:
- Ikustea eta ikusia izatea.
- Entzutea eta entzuna izatea.
- Laguntza lortzea.
- Inguru garbi atsegin batean bizitzea.

Printzipio horiek kontuan hartzen ez direnean, aipatutako puntu gatazkatsuak sortzen dira. Hori bai, leku horiek daukaten arrisku aukera handiagoa da jaietan, batzuetan hiriaren diseinu desegokiari festak berak dauzkan arriskuak gehitzen baitzaizkio. Esan denez, batetik bestera ibiltzea benetan arazotsua gertatzen da; diseinuaren balizko desegokitasunari gaueko ordu txikiak gehitzen zaizkio, eta hala, pertsona gutxi edo batere

⁹¹ Gai honi buruzko argitalpen oso eta praktikoenetako bat hau da: Michaud, Anne (coord.) 2002. "Pour un environnement urbain sécuritaire. Guide d'aménagement". Ville de Montreal.
http://ville.montreal.qc.ca/pls/portal/docs/page/femmes_ville_fr/media/documents/Guide_amenagement_environnement_urbain_securitaire.pdf. Hemen jaso ditugun segurtasun printzipioak gida horretatik datoz.



ez dabilen kaleak dira, eta argirik ez bada, ilunak. Hauek jaiak antolatzen dituztenen helmenetik at dauden arloak dira, izan ere, Bilgune Feministako emakume batek esaten digunez, egiturazko arazo bat da:

Orduan, es que da problema estruktural bat. Komunak egotea inportantea da. Argia egotea, argitua egotea, seguroa izatea espazioa izan behar da zerbait egunerokoa. Claro, gero ezin diozu leporatu jai batzorde bati 'es que ez dituzu argitu zonak'... Ez dituzte baliabideak. Hori Udaletxeak jarri behar du. Eta ez bakarrik jaietan, urteko egun guztietan. Zeren gero egia da jaietan intensifikatzen direla. Adibidez, bortxaketa eman zan portal batetan San Sebastianetan... Baina adibidez, portaletan ere bai, nola dagoen orain lege bat eta dirulaguntzak ematen dituzte aldapatxoak jartzeko gurpildun aulkiak igo ahal izateko portaletara, jolin! portalak ere jarri daitezke modu seguru batetan non argia dagoen portal barruan pertsona bat sartzen den bakoitzean, edo atea sartu eta bakarrik isten diren ate hoitakoak... badakizu, dela alambre bat jarri eta que se cierren solos, ez gelditzeko irekita. Edo ez dakit, daude mila kontu erreztu dezaketenak; aszensoreak... Joe! erreztu daitezke. Eta hori ere Udaletxearen esku dago. O sea, jai batzorde batek ezin du bermatu bere auzoko portal guztiak egotea ez dakit nola. (Bilgune Feministako kidea)

Bai, hala da, atarien diseinua ere funtsezkoa da. Elkarriketatu honek dioena, San Sebastian egunean Alde Zaharrean egindako bortxaketa atari batean gertatu zen, eta berdin iaz Loiolako Erriberetan urrian gertatutakoa⁹². Hala, garrantzizkoa da ardura bat hartzea, atariak nola egiten diren; bestalde beste araudi batzuen menpean ere badago, irisgarritasuna adibidez. Beraz, ez da zentzugabea pentsatzea beste eskakizun batzuk ere bete behar dituztela, eta orain artekoak bezain errazak edo zailak direla ezartzen.

Herritik kanpokoak eta etorkinak

Eraso sexualei buruz elkarriketetan atera zen gai irristakorrenetako bat gizon etorkinena da, nahiz eta herritik kanpokoak oro har kontuan hartu.

Zalantzarik gabe, jende ezagunaren artean egotea edo festa era jakin batean egiten dutenen artean, lasaigarria da, eta hala adierazi dute elkarriketatutako emakumeek. Ikuspuntu hau, halere, ez dute datu ofizialek berresten, adibidez Barne Ministerioko Urtekarian, non jasotzen den sexu askatasunaren aurkako delituetan egileak biktimarekin daukan harremana. Bai, hala da, delitu horien erdiak ezagunek egindakoak dira (ikus 1 taula).

⁹² <http://www.diariovasco.com/20081028/al-dia-local/investigan-detenido-violacion-donostia-20081028.html>
[2009ko ekainean kontsultatua]



Relación autor	Abuso sexual	Abuso sexual con penetración	Agresión sexual	Agresión sexual con penetración	Otros	TOTAL	%
Padre/madre	35	6	15	5	6	67	0,73
Hijo/hija	121	15	26	21	16	199	2,18
Cónyuge o asimilado	34	25	159	276	31	525	5,74
Pariente	163	27	94	70	39	393	4,3
Laboral	105	7	67	27	313	519	5,67
Escolar	54	9	31	8	29	131	1,43
Amistad	194	60	241	214	97	806	8,81
Casual	182	21	209	155	119	686	7,5
Otra	255	40	204	143	348	990	10,82
Ninguna	1164	68	1501	587	1510	4830	52,81
Total	2307	278	2547	1506	2508	9146	100

Taula 1: Biktima-erasotzailea harremana, sexu askatasunaren aurkako delituetan. Iturria: Barne Ministeritza, 2006.

Arriskua jende ezezagunarengandik datorren ustea oso errotuta dago, eta kalea, eta ez etxea, direla segurtasunik gabekoak, eta hori kasu asko eta askotan ez da egia. Nolanahi ere, eta arrisku handiagoa edo txikiagoa izan, emakumeak seguruago daude ingurukoak ezagutzen dituzten giro batean. Ikuspuntu horrekin bat datoz elkarrizketatutako gizon asko, kezkatuta agertzen baitira festetara “kanpoko jendea” etortzen denean. Irunen, adibidez, Frantziatik datorren jendea kezkarria da, gatazkak sortzen dituztela uste baita.

H: Baina hori, Irunen bronkak, kuadrilaren bronkak sortzen dira. Baina okerrera gero etortzen da. Ez da bronka, puñetazo bat eta kitto. Mozkorra hartzen baduzu, etxera joan eta kitto. Baina neskarena... Eta gainera, Irunen Frantziako jende pilo bat etortzen da. Eta frantsesak benetan dira...

M: Fatal. Beben fatal. Ez dakite. (Udal teknikariak)

Tolosan zenbait aldiz aipatu zen inaute astelehenean gertatzen dena, izan ere, lehen, gehienbat herriko jendea joaten zen festa zen, baina egun horrek hartu duen famarekin, kanpoko jendea ere ekarri du. Hori arazotsutzat jotzen da, maiz gatazka bide direla uste baita, besteak beste diote festa ezagutzen ez dutelako dela eta beraz, bertan errespetatu beharreko arauak ezagutzen ez direlako:

– Hori da astelehena pixka bat gurea zelako ez? Pixka bat herrikoa. Orain hori...

– Baina lehen gazte guztiak etortzen ziren gaua larunbatekoa zen eta orain kanpoko jendeak larunbatean etortzeari utzi dio eta astelehenean etortzen hasi da. Hau da, larunbatean lehen ez zegoen inon sartzerik, eta orain, edozein tabernetara joan eta lasai zaude. Eta orain astelehena da... Eta badakar bai zerbait, akaso, zure lagunetatik galtzen bazara tarteka, kalean zoaz eta ez duzu inor ere ezagutzen. Orduan bakarrik bazoaz eta zure lagunengana bazoaz beldurra ematen dizu. Nik ez dut entzun sekula nire inguruan, hau. Inauteetan gerta daiteke edo edozein festetan, baina Inauteetan



hainbeste jende dago, eta hainbeste jende kanpoko eta abar. Nago egon zitekeena baino askoz gutxiago dagoela. (Tolosako emakume taldea)

Ez, ez, lehen esaten nuena, Tolosakook badakigu zein den anabasa Inauterian, baina kanpotik datorrenarentzat, anabasa anabasa da, hau da, botilak, dena da botatzea... (Tolosako gizon taldea)

Zeren hemen eskuarki egunik zakarrena astelehenetik asteartera bitartekoa da, gau-pasa egin eta jendea danborradara doa. Bada jendea 10etan oheratzen dena goizeko 7etan danborradara joateko, txistuaren danborrada entzun, anis trago bat hartu, gailetak jan... eta gero uxuala edatera. Hori klasikoa da. Orduan bada jendea normal doana eta bada jendea gau-pasa eginda doana. Batez ere gazteak... Baina hori, kanpoko jendea. Hori, eta egunik arriskutsuena izaten da, zikinena, ... (Tolosako gizon taldea)

Era berean, harrigarri gertatzen da bertakoak aholkagarri ez diren jardunetan aritzea, droga kontsumoan adibidez:

- Bai, igande goizean joan ginen txikito bat hartzera, hemen Beharkon, eta 20 edo 30 laguneko koadrila bat... Nik ez dut bakar bat ezagutzen, 18 eta 25 urte bitartekoak izango ziren. Itxuragabetuta.*
- Nik ez nekien Tolosan... Tolosakoak ere bai?*
- Egongo da noski, baina gutxi. (Tolosako gizon taldea)*

Bitxia da, argudio hauetan antza ahaztu egiten da pertsona guztiak “kanpokoak” garela gure herritik kanpo gaudenean, baldin eta ez bada esaten “hemengoak” bakarrik direla “onak” unea edozein izanik ere, eta hori zail da hala izaten. Hausnarketa hau elkarriketatu baten iruzkinaren haritik dator; dioenez kanpokoek “ez dute festa ezagutzen” eta, beraz, modu desegokian jokatzeko dute, nola jokatu behar den ez dakitelako. Hori gertatzen da gainera, jai-giroan, arau sozialak ustez kenduta (guztiz edo parte bat) daudela onartzen den giroan eta egun arrunt batean egin ezin daitezkeen gauzak egin daitezkeenean; eta hori ez da hala, festetan ere, jokabideak bere mugak dauzka, nahiz eta betikoak ez izan. Gainera ezin da ahaztu kanpoko jendeak kontrol sozial txikiagoa duela bertakoak baino, eta bertakoak ere, kanpora doazenean kontrol horretatik libratzen direla. Arazoa dakartenak “kanpokoak” diren sentimendu horrek izan dezake kutsu xenofoborik, hala ulertzen du behintzat udal teknikari honek:

M: Jendea xenofobo bihurtzen ari da, etorri direnei egozten die, gu aingerutxoak bagina legez. (Udal teknikaria)

Zalantzarik gabe kezka berezi bat dago kanpoko pertsona horiek etorkinak direnean. Gipuzkoan gaur egun polemika handia dago delinkuentzia eta gizon etorkinen inguruan: bereziki adin txikikoak eta Diputazioak kudeatzen dituen harrera zentroak. Oso presente egon dira hedabideetan eta gizartea erne dago horrekin. Alderdi hau elkarriketan ere agertu da, eta argi geratzen da horri buruz sortzen den beldur geroz eta handiagoa.

H: Eta gero, da gogorra esatea, baina Irunen nabaritu da emigranteak gero eta gehiago daudela. (...) Nabaritu da eta kale batzuetan dago giro oso txarra haiengatik. (Udal teknikariak)

H: Hombre, hemen ere egon zan oñ dala 2 urte.

M: Ez, 2 urte ez. Joan zen urteko maiatzian. Pentekostes jaixetan.



H: Ez baña aurreragore eontzan beste.

H: Lotura zeukan emigraziokin. Bai lotura handia zeukan. Hombre, arrikkua badau. Asko etorri die, eztaukea dirua juteko..., bueno, garbi esango det, puteta juteko. Ordun arrapatzen duen...Hori eztue... (Bergarako taldea)

Atzerriko adin txikikoentzako harrera etxe bat herrian jarriko ote duten kezka edo dauden horiek lekuz aldatuko dituzten ardura, atzematen dira halaber. Haiek hemen egoteak arduratu egiten du jendea eta ez dute nahi hor egoterik, Tolosako emakume honek dioena alegia:

Nik 17 urteko iloba bat daukat gasolinera inguruan bizi dena eta han arazoak izan ditu han zegoen etxearekin, mutil atzerritar horiekin. (...) Herritik kanpo bazen gurasoak joaten zitzaizkion bila, baina herrian bazen lagun batekin etortzen zen eta ama joaten zitzaion bila Gorettiko zubiraino, izan ere..., entzuten zen gauza bakarra mutil horien kontua zen. Eta esan nien 'Miriam, lasai egon zintezke, Inauteen aurretik eramango dituzte', eta esan zidan 'bai, bai, orain lasaiago noa etxera'. Jakina, nik ikusten baditut, korri egiten dut eh? (...) Gainera gero Errege bezperan bortxaketa ahalegin bat izan zen, orduan berak 17 urterekin dio 'jo!, ba niri ilusioa egiten dit (...), azken batean arazo bat da zentro horiekin'. Eta esan nion inauteri ostean 'lasaiago joan zara etxera?' (...) 'bai, lasaiago joan naiz, bai, baina ez dakizu Tolosan zeuden mutil horiek etorri zirela? Aizu, inauterietan hemen zeuden, trenak daude, etorri eta joan egiten dira. Tolosako emakume taldea).

Hau, hain juxtu, gai neketsua da, zenbait eragile nahasten dira, aztertu beharko liratekeenak txosten honek daukan tokia baino gehiago hartuz. Saiatuko gara gutxienez, zenbait kasuren berri ematen.

Batetik, garbi dago erregela desberdina erabiltzen dela bertakoen eta etorkinen delituak neurtzeko, bigarren horien kultura eta jatorriari egotziz beren jokabidea, eta beraz, delinkuenteen kultura eta jatorri bera duten pertsona haien guztien deliturako joera oro har egotziz. Halere, kultura eta jatorria ez dira antza arrazoi lehen kasuan, eta hala, era horretan jardutera bultzatzen duten arrazoiak ezin dira orokortu, batzuenak bakarrik baitira. Hala, kolektibo guztia (etorkinak) mehatxutzat hartzen da, eta delinkuentzian dabiltzanak haietatik gutxiengoa dira. Beraz, esan daiteke etorkina delinkuentetzat hartzea, arriskutsu emakumeentzat, pertsona horien jatorrizko kultura ulertzeko era nahasi orokortzaileari zor zaiola.

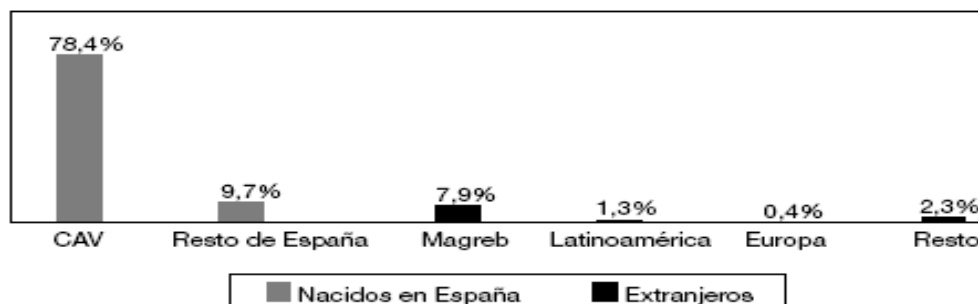
Bestalde, ezin da ukatu, gaur egun ez dagoela daturik, eta are gutxiago, azterketa sakonik, ustea eta benetan gertatzen dena bereizteko. Horri buruzko daturik bada, beharrezkoa litzateke hauen analisi serioa egitea, gizarte-inguru jakin batean kokatzeko eta ez argudio xenofoboaren sostengu izateko. Era berean, uste horren azterketa serioa egiteak –gizon atzerritarrek delitu sexual gehiago egiten dutela- ez luke ekarri behar argudio hori gizontzeko beldurra, baizik eta hari mutur bat izan behar luke, tira egin beharrekoa, jakiteko esku-hartzea eskatzen duen fenomeno den ala ez. Analisi mota honek nahitaez behar luke alderatua izan, gizon horien egoerak gizon ez atzerritarrei era berean eragiten dien aztertzeko. Ikusteko legoke, adibidez, nola jokatuko luketen gazte ez atzerritarrek harrera zentro horietan dauden atzerritarren egoeran baleude. Alderaketa hori egin ezean, gure kultura eta gizarteak bere dituen genero bortizkeriako kausa batzuk ezkutatu lirateke, eta inoren begian lasto izpia ikusiko litzateke eta norberaren begian habea ez.

Adin txikiko etorkinen kasuan, Eusko Jaurlaritzako Justizia, Lan eta Gizarte Segurantzak Sailak egin berri duen azterketan, datu interesgarriak ematen dira. Aldundiko zentro irekietan dauden atzerritar jatorriko gazte kopurua %21,6 da bakarrik eta bertakoena %78,4. Zalantzarik gabe hau da irudipena eta errealitatea bereizten ongien lagun



dezakeen datuetako bat, eta eragileak aurkitzen, gaur egun alarma soziala dakartenak eta gazte atzeritar hauei irudi ezin txarragoa ematen dietenak.

“Ez da ahaztu behar, era honetako ikerketa oso baliagarria dela gizarte osoarentzat. Garrantzizkoa da gizarteak datu fidagarriekin bere komunitateko delinkuentzia maila ezagutzea, gizartean alarma saihesteko, bazterketa edo beldurra, batez ere talde batzuekiko, lagunduta ez doazen adin txikiko atzeritarren kasuan gertatzen dena. Hedabideak gehiegi fokatzen dute atzeritarrek egindako delinkuentzia, kolektibo edo talde etniko batzuekin lotuz. Adin txikiko atzeritar kolektibo batzuek daukaten kanpoko itxurak herritarrengan segurtasun eza sortzen du eta horrek kolektibo guztia estigmatiza dezake.”



Grafikoa 1: 2003an inguru erdirikian neurri bat hartuta dauden adin txikikoen jaioterria. Iturria: San Juan eta Ocariz, 2009.

Bilgune Feministako elkarrizketatuak bere kezka adierazi zuen, argudio feministak erabil daitezkeelako jarrera xenofoboak indartzeko. Halaber dio, gizon etorkinen arazoa fokatzeari (batik bat adin txikikoetan) estrategia bat dela erakundeek eskuak garbitzeko, neurriak hartu beharrean, eta bortizkeria sexista erabiltzea beste interes batzuetarako:

Ez. Gero ere, dago 2. gauza komentatu nahi genuena, deitu zigutela Donostikoei udan... nola eman zan Tolosan bortxaketa menores no acompañados edo... bikote bat jipoitu zutela eta neska bortxatu eta hola. Ari da enfokatzeko izugarri pila emigranteekin arazoa. O sea, leporatu beharrean instituzioak espazioak seguroak ez jartzeagatik, leporatu beharrean gizonak (ze azkenean gizonak dira), leporatu beharrean... edo pisu hoietan ez daukatela zerbitzurik, que se pasan 20 horas kalean, dirurik gabe ume hoiek, ari dira enfokatzeko emigranteei indarkeri sexistaren arazo guztia. Eta hor, xenofobia arazo batzuk gertatuko dira izugarriak, eta da instituzioek ez dakitelako irteera ematen. Porque vamos, zenbat emigrante daude Holandan? orain zeuden kriston poiloa montatzen: "¡es que Gipuzkoan daude 200 menores no acompañados!". Vamos, zenbat biztanle ditu Gipuzkoak? 200 oso portzentai txikia da berez. O sea, nola da posible 200eko biztanleri batek horrenbeste arazo sortzea? orduan da instituzioek ez dakitelako kudeatzen. Bueno, pues irrati konkretu batzuetatik deitu digute (Cadena SER eta halako irrati batzuetatik) deitu ziguten. Ez digutenean inongo kasurik egiten mugimendu feministari urte osoan zehar, deitu ziguten a ver ze iruditu zitzaigun bortxaketa hoiek. Eta claro "oso gaixki, oso gaixki". Eta gero, tertulian jarraitu entzuten eta "es verdad, porque estos menores había que expulsarlos directamente, porque si hay un caso de violencia de género habría que expulsarlos a su país directamente...". (...) Eta gainera, mugimendu feminista ari dira erabiltzen baita ere, como aliada para eso. Hombre! Eta hor, bai komunikabideek, bai politikariek dakate kriston errua. Porque orain, de repente, jartzen da modan indarkeri sexista, baina zergatik? porque les quieren expulsar a todos. Porque indarkeri sexistan eta bortxaketak egon dira hemen en todas las épocas y por todo serie de personas. Baina orain interesatzen zaie indarkeri sexistarena, de repente. (Bilgune Feministako kidea)

Alkohola, drogak eta indarkeria sexista

Elkarrizketatutako batzuk droga kontsumoa aipatu zuten indarkeria sortzen duen arrazoietakoa bat, ez bakarrik emakumeen aurka, oro har baizik. Drogek gaitasun handia dute latsa kentzeko eta hala, ezer hartu gabe kontrolpean dauden jokabide eta jarrerak atera egiten dira eta gizarteko arau batzuk hausten dituzte. Elkarrizketatuak hau erantzun du bere herrian jaietan emakumeen aurkako indarkeria kasurik ba ote dagoen galdetu zaionean:

H: Kasuren bat bai, nik gehiago lotuko nuke, gauean legerik ez duela hiriak. Festetan gaude eta asko edan duenak (...) edozer egiten du. (Zumaiaiko taldea).

Ez da alkohola bakarrik, beste droga batzuek ere laguntzen dute giroa eskasten. Hala utzi egiten zaio bidea alkoholari, jakinik beste droga batzuen eraginak okerragoak direla jai giroan.

Beti egon da aurrez-aurrekoren bat... (...) beti egon da oldarkortasuna, baina muga batzuen barnean, nahiz eta edanda egon. Baina orain, mutikoek pastilla edo zaldiarekin, jotzen die gorakada bat, nago beherakada ere izugarria izango dela, baina jakina... Begiak Simpsondarrei bezala jartzen zaizkie, eta hemen igandean ikara ematen zuen, matrail hezurak bere lekutik aterata. Zer kristo sartuko zuten gazte hauek...! Hori da, baina badakit seguru alkohola ez dena, denok dakigu, alkoholak badakizu zer egiten duen, balantza eragiten dizu eta...(Tolosako gizon taldea)

Bada joera bat alkoholaren eta beste droga batzuen kontsumoa indarkeriarekin lotzen duena eta emakumeek jasaten dutenarekin bereziki, baina ez dago daturik hori erakusten duenik. Bai, bistakoa da, aitzitik, alkohola edo beste droga batzuk kontsumitzen diren lekuan indarkeria agertzeko, eragile batzuk laguntzen dutela. Hala, jauzi handia dago, droga kontsumoa aski ohikoa dela indarkeria lekuetan esatetik indarkeriaren kausa dela esatera.

Alkohola, festetan gehien kontsumitzen den droga, indarkeriaren eragiletzat hartzen da, baina ez dago frogatuta lotura zuzena dagoenik alkohola eta indarkeriaren artean. Kai Pernanen-en arabera (1991) indarkeria neurritz gain jartzen dute alkoholari buruzko azterketetan, bataren eta bestearen arteko loturaz galdetzen baita, alde batera utziz inguruko beste eragile batzuk, alkohola bera baino erabakigarriagoak direnak. Hala, droga honek pertsonengan duen eragina oso desberdina da eta ez du zertan nahitaez jarrera oldarkorra ekarri. Gainera, mozkorren jokabidea, pentsatu ohi dugunaren kontra, kulturalki araututa dago.

“Hirurogeigarren hamarkadatik hona ikusi da desinhibitze teoriak ez duela berak bakarrik alkohola eta erasoaren arteko lotura erakusten. Alkoholak, zalantzarik gabe, inhibizioa lasatzen du. Baina azterketa askok frogatzen dute edan osteko jokabidea oso aldakorra dela –batzuk hiltun egiten dira, beste batzuk maitekor jartzen dira, beste batzuk triste eta batzuek erasokor-. Alkoholaren eraginpean izaten den jokabidea baldintzatzen dute honako hauek: usadio sozial eta kulturalek, kontsumoa egiten den inguruak, eta edaten duenaren nortasunaren ezaugarriak.”⁹³

Era berean zail da frogatzen droga ez legezkoekin dagoen harreman hori; drogek pertsonengan duten efektua, sustantziarekin zerikusirik ez duten eragileen arabera baita:

“Drogek indarkeria sortzen dutela esatea gehiegi esatea da. Drogek pertsona baten portaeran duten eragina eragile askoren mende dago (...). Beraz, drogen erasana

⁹³ Farapi Antropologia Aplikatua 2007: 22

sustantzien ezaugarri farmakologikoen araberakoa da, kontsumitzaileak haren efektuei buruz daukan iguripenarena, duen egoera neurologikoarena, nortasunarena, izaerarena eta pertsona dagoen inguru sozial eta kulturalarena eta hazi eta hezi den inguruarena.”⁹⁴

Indarkeria kasuetan drogek zein paper duten erabakitzeke, beharrezkoa da ingurua aztertzea, beste eragile batzuk kontuan hartuz. Baztertu beharreko lehenengo mitoetako bat zera da, mozkorkeria inguru soziokultural jakin batetik kanpo dagoela eta eten bat dela arau sozialetan.

“Emakumezko eta gizonezko idazleek garrantzia handia ematen diote eragile horri. Hau da, diote mozkorraldia ez dela time out delako bat, arau sozialen aurrean nahita bilatu den atseden edo eten bat. Aitzitik, mozkorraldian izaten den jarrerak agindu kultural garbiak betetzen ditu: arautua dago eta pertsonan duen efektu kimikoa izatetik urrun dago. Alderdi hori biziki interesgarria iruditzen zaigu emakumeen aurkako indarkeria jokabideak aztertzerakoan”.⁹⁵

Droga kontsumoa eta indarkeriaren arteko lotura zuzena frogatzen zail bada, are zailago genero indarkeriarekin duen lotura frogatzea. Halere, egia da, drogak maiz agertzen direla kasu hauetan, baina berriro esan behar da batzuk ez direla besteen kausa. Aipatu duguna, mozkorraren jokabidea ez da arau sozialen “time out” bat, beraz egoera horretan emakumeen aurka egindako indarkeria, gertagarria da neurri batean. Hala, baieztatu daiteke emakumeen aurkako indarkeriak, drogaren baten kontsumoa tarteko izan ala ez, inguru soziokultural bat behar duela, genero harremanen eredu mota bat sustatzen duten eredu eta balioak hartzea, non gizonen emakumearekiko indarkeria eta zapalketa onartuta dagoen nolabait.

Hala, eraso baten aurretik drogaren bat hartzea ez dago eredu horretatik aske; mozkorraldia gizarte eta kultura horretan espero den jokabidetik kanpo dagoenez, aitzakia ezin hobe da indarkeria mota hau zurtzeko. Hala, kontsumo hau erasoaren aurretik egiten da, baina bai berotzeko eta bai zurtzeko, eta kontsumoa ez dago sekula aurreko asmotik libre.

Interesgarri zaigu, hala, Botere Judizialaren Etxeko Indarkeria eta Genero Indarkeriaren Behatokitik egiten den analisia; hor ondorioztatzen da drogek eragin txikia izan zutela bikoteek edo bikote ohiek emakumeak hil zituzten kasuetan.

“Kasu askotan maltzurkeria eta ankerkeria inguruabar astungarri dira eta beraz erailketa da gertaera hori, eta hala izan ohi da gehienetan bikotekideen edo bikotekide ohien artean. Gainera, esanguratsua da aztertutako epaiek egiten dituzten erantzukizun kriminala aldatzen duten zirkunstantzia batzuen ulerkeria eta balioespena.

“- Asaldu psikikoaren zirkunstantzia, bai aringarri gisa (kasuen %5,44an ikusitakoa) eta bai salbuesle gisa, osoa (suposamenduen %2,04an kontuan hartutakoa) edo ez osoa, oso gutxi agertzen da.

“- Egileak alkoholaren eta drogen eraginpean aritu izana aringarri izate kontua, ikusi da, aldi horretan emandako epaietan kasuen %3,40an; eta osorik salbuesten duen zirkunstantzia %4,04an gertatzen da.

“- Aurreko atal biek erakusten dute zein portzentaje txikia daukaten suposamendu hauek: buruko gaixotasun edo asalduak edo alkohol edo droga kontsumoarekiko mirak eraginda aritu direnak. Horri esker gizarte kontzientzian hedatuen eta errotuen dauden mito faltsu batzuk hautsi egiten dira, hau diotenak alegia, giza hilketa eta erailketa gertatzen direla, egileak

⁹⁴ Ibid.:30

⁹⁵ Ibid.:15



buruko gaixotasun bat duelako edo alkoholaren edo drogen eraginpean dagoelako.”⁹⁶ Bai esan daiteke, aldiz, badela suposamendu bat drogak zuzen lotuta daudena indarkeria sexistarekin: emakumea bera kontsumitzailea denean.

“Gainerakoan, esan dezakegu, sexu indarkeriak eta tratu txarrek droga edo alkohol abusuarekin daukaten lotura zuzen bakarra, mozkortuta dauden emakumeetan bakarrik gertatzen da: emakumeen droga kontsumoari kutsu bat ematen dio gizarteak, esanez mutil askorekin dabilela eta “harrapakin erraza” dela abusu egilearentzat, eta defentsarako aukera txikiagoak dauzkala. Baina kasu honetan ez du zeresanik sustantziak erasotzailearengan duen eraginak, eta bai honek egoera horretan dagoen emakumeaz pentsatzen duenak eta ustez horrek egiten uzten dionak.”⁹⁷

Elkarrizketatutako zinegotzi batek horixe aipatu zuen hain zuzen horretaz, bere kezka agertuz, drogaren baten eraginpean festetan dauden neska gazte batzuek jasaten dituzten abusuak direla-eta. Bere herriko festetan gertatutako pasadizo batzuk deskribatu zituen, benetan harrigarriak eta neurri batean, kezagarriak ere bai. Zalantza barik, sustantziaren baten eraginpean dauden emakumeek gizonezkoek duten oharpena eta ematen dieten tratua, landu beharreko zerbait da, izan ere emakumearen mozkorra “aukera” bat da harreman sexualak izatera animatu, bultzatu, derrigortu edo bortxaz eragiteko.

Indarkeria sexistaren aurkako neurriak

Indarkeria sexista kentzeko hartzen diren neurriei dagokienez, ez daudela estandarizatuta esan daiteke, hori ikusi da behintzat aztertutako herrietan. Kasu batzuetan jarduteko protokoloak jartzen dira, edo behinik behin, indarkeria sexista kasuak prebenitzeko neurri batzuk, edo gertatzen direnean aritzeko neurriak. Baina beste herri batzuetan gaia aintzat hartu ere ez dute egiten, eta beraz, ez da jartzen segurtasun edo arreta zerbitzurik.

Neurri horiek hainbat eragilek burua nekatu eta abiarazitakoak dira; hiru eragile desberdin daude: Udalak, jai-batzordeak eta talde feministak (batez ere Bilgune Feminista).

Udalak

Ez dute udaletxe guztiek prebentzio edo jardute protokolo bat kasu hauetan, bereziki herri txikietan. Donostiako udaletxean adibidez segurtasun neurriak hartzen dira, gatazkatsuak izan daitezkeen leku batzuetan zaintza areagotuz; hala ere zail da esaten zein puntutaraino neurri horiek indarkeria sexista kasuak saihesteko diren edo egoera arazotsuak oro har saihesteko diren.

M: Puntu batzuk zaintzen ditugu bereziki, zeren pixkat konfliktiboagoak dira: pues la parte de atrás de no sé donde y el no sé qué.

Elkarrizketagilea: Eta zer jartzen da, bigilantzia gehiago?

M: Bai, bai, bai. Guk diru asko gastatzen degu seguritatean, baina asko. (Udaleko teknikariak)

⁹⁶ Botere Judizialaren Kontseilu Nagusiko Etxeko Indarkeriaren eta Genero Indarkeriaren aurkako Behatokia, 2007⁹⁷ Farapi Antropologia Aplikatua 2007: 74





Irudia 6: Festetako indarkeriaren aurkako kartela, Donostiako Udalarena:
Iturria: www.donostia.org

Donostiako udalak sentiberatze kanpainak ere egin ditu, ez bakarrik indarkeria sexistaren inguruan, baita emakumeei festa hondatzen dieten beste arlo batzuen inguruan ere. Donostiako udaleko web orrialdean egiten den aurkezpenean, kanpaina honen helburu eta zergatiak agertzen dira:

“Sentiberatze kanpaina: Donostiako jaiak berdintasunean”

“Helburuak:

“Sexu erasoak murriztea hirian antolatzen diren festetan, batik bat Aste Nagusian, San Tomasetan, Eguberrietan, San Sebastian egunean, eta abar.

“Hiritarrak oro har eta gazteak bereziki sentsibilizatzea, emakumeek jasaten duten sexu eraso eta indarkeriaren aurrean.

“Erantzunkidetasun eta berdintasunaren aldeko sentiberatzea egitea, festetan emakumeek denbora libre gutxiago baitute eta lan zama handiagoa, bai etxeko lanetan eta bai senitartekoak zaintzen.

“Nabarmentzekoa da emakumeek jasaten duten diskriminazio anitza, gehiago jaietan, beren aukera sexualagatik, jatorri etnikoagatik, ezintasunagatik, eta abar.

“Edukien justifikazioa: “Beharrezkoa da azpimarratzea jaietan emakumeen aurkako indarkeriak eta erasoek gora egiten dutela, batez ere gazteenetan, maiz ikusi baita erasoak atzemateko duten zailtasuna, batez ere eraso apalak direnak (hitzezko erasoak, eskuztatzeak, ukitzeak, nahi ez diren uki-ukikak garraio publikoetan eta aisialdiko tokietan, eta abar).

Erasoei erantzuten ausartzen diren emakume gazte eta helduei zalantzan jartzen zaie euren sinesgarritasuna eta irizpidea, eta bai ingurukoek eta bai erasotzaileek gutxiagotzat daukate eta gutxietsi egiten dute, eraso hauek haien auto-estimuan, segurtasun sentsazioan eta eskubideen gozatzean egiten duen kaltea. Emakumeen aurkako indarkeria horren oinarria indarkeria sinbolikoa da, sistema patriarkalaren metodori onenetako bat baita emakumea azpian edukitzeko, eta hala emakumeen bizitza 'ahal dut eta ez dut' da eta gizonezkoena 'nahi dut eta ez dut'.⁹⁸

98 []

http://www.donostia.org/info/juventud/igualdad_otrosprogramas.nsf/vowebContenidosId/NT00000946?OpenDocument&idioma=cas&id=J448783351755&cat=Otros&doc=D#0 [2009ko ekainean kontsultatua]

Kanpainak kartel bat (ikus 10. irudia) eta foileto batzuk dauzka. Kartela bereziki diseinatuta dago abusu sexualen inguruan sentiberatze lana egiteko eta lokal publikoen barruan jartzeko. Esku-orrian, aldiz, beste arlo batzuk agertzen dira. Sentiberatze kanpaina hauek geroz eta ohikoagoak dira eta gaur egun honelako kartelak ikus daitezke taberna eta lokal askotan.

Aztertutako herrien artean, era honetako kanpainak Donostian eta Tolosan bakarrik egiten dira; azken herri honetan, dauden baliabideei buruzko eskuorri batekin batera, txartel bat atera zuten (ikus 11. irudia) poltsikoan edo karteran eraman ahal izateko, asistentziarako telefono zenbakia bertan zela. Herri horretan kartelak ere banatu ziren⁹⁹ (ikus 12. irudia) emakume eta gizonek festaz gozatzea bultzatuz, eta festetako erasoen aurka, eta eranskailu batzuk festetako erasoen aurka, kasu honetan, inauterietarako.

99 <http://berdintasunatosakoudala.blogspot.com/2008/03/inauterietako-kanpaina.html> [2009ko ekainean kontsultatua]



**txarra
malo**
943 57 22 22

Tolosako emakumeenganako indarkeriari aurre egiteko
Teléfono contra la violencia hacia las mujeres de Tolosa

943 57 22 22

OSASUN ZENTRUA Centro Médico: **943 00 68 00**
ERTZAINTZA: **943 53 88 20** UDALTZAINGOAK: **943 53 88 20**
GIZARTE ZERBITZUAK 24 ORDU} **943 22 44 11**
Servicios Sociales 24 Horas}

Tolosako Udala
GIZARTE ZERBITZUAK Servicios Sociales
Tel. 943 69 74 60 FAX: 943 69 75 08
gizartezerbitzuak@tolosakoudala.net
BERDINTASUN ZERBITZUA} **943 65 44 66**
Servicio para la Igualdad
berdintasuna@tolosakoudala.net
Blog-a <http://berdintasunatosakoudala.blogspot.com/>

Irudia 7: Tolosako informazio txartela. Iturria: <http://berdintasunatosakoudala.blogspot.co>



Irudia 8: Tolosako inauterietako abusuen aurkako kartela. Iturria: <http://berdintasunatosakoudala.blogspot.com>



Gainerako herrietan ez da kanpainarik egiten eta ez da neurririk hartzen. Leku batzuetan, adibidez Zumaian, egiteko beharra dagoen aztertzen ari dira.

Elkarrizketagilea: Ez al daukazue martxan inolako kanpainarik?

M: Ez, ez daukagu, diagnostikorako egin den bileran bai hitz egin da herriko puntu beltzei buruz, bai hitz egin da era horretako gauzei buruz, herria zabaltzen ari baita eta batez ere festetan oso-oso jende gaztea dabil eta badira lekuak susta daitezkeenak, baina ez dut uste ezer egin denik (Udal teknikaria).

Ez dago, antza, horri buruzko sentiberatze orokorrik, eta beraz, ez da sistematikoki aztertu behar den gaietako bat.

Baina kanpaina hauek ez dira nahitaez eraso sexisten aurrean dagoen bide bakarra. Izan ere, talde feministek kritikatu egiten dituzte, horri buruzko lan serio bat ez delako beti. Donostiako udalaren ekimenari Bilgune Feministak egozten dio oso pasiboa izatea, kartel batzuk bakarrik jartzea, ekimen sendo eragingarriagoak ezarri orde, eta horretarako elkarlana behar litzateke festen antolaketan edo ospakizunean parte hartzen duten eragileekin.

Zer egin zuten? Ba holako txapa bat Donostiako taberna guztiei eman jartzeko eta... O sea, esan nahi det, tabernetan ez da lanketa bat egin tabernariekin esanez espazioak emakumeentzako arriskutsuak ez izateko egin behar den lanketa. Sinplemente banatu zan txapa hori, hori hasteko. (...) Adibidez guk, jaien inguruan eta, auzoko jai batzordeekin lana amankomuna egin izan dugu eta askoen arazoa da hori, igual gune ilunak identifikatua egotearenak baina baliabiabirik ez (subentzioak txikiak diralako...). Holako gauzetan, nik uste det, egin dezakela zerbait. Egin daitezke gauza asko herriarekin eta hor dira emaitzak ikusiko direnak, zeren banatzen horrelako foiletoak edo banatzen txapak tabernetan jartzeko, gutxi. Bilgune Feministatik egin genuen duela 7 urte edo egingo genun, jai batzorde guztiekin egin genuen horrelako bilera-mintegi moduko bat ikusteko ze arazo ikusten zituzten jaietan, ze behar zeuden... (Bilgune Feministako kidea)

Baina bada beste arlo bat udal teknikariek aipatzen dutena, interesgarria, kanpaina hauen eragin txikia azaltzen dutena. Festetan segurtasuna gauza konplexua da eta eragile askoren koordinazioa eskatzen du. Hala, beste departamentu batzuen inplikazio handiagoa eskatzen da, festez arduratzen diren horienaz gain, segurtasun maila hobea lortzearen.

H: Gero, batez ere jaietan esaten dute: 'jaiak kultur arloak antolatzen ditu' Bai, antolatzen ditugu. Baina egiteko behar degu laguntza. Eta badaude udaltzainak, servicios sociales... eta hoiak ere parte hartu behar dute. Ez ekintzetan, badaude beste eremu batzuk: 'aizu, hemen dago riesgo de ez dakit zer alkoholarekin', edo 'hemen delinkuentzia...'. Zerbait berezia, elkartu horrekin protokolo bat egiteko. Hemen zerbait gertatzen bada...

Elkarrizketagilea: Eta hori ez dago? (...)

M: Guk normalian, hilabete lehenago edo gehio, bilera inter-departamental bat egiten dugu normalian. Eta juten dia udaltzaingoak, protección civil, bomberos, servicios sociales, osasunekoak, movilidad, gu noski eta... 11 bat izaten gea normalian. Baina beti dago gauza bera: gu gea festetakoak.

Elkarrizketagilea: Ordun, hau ez luke izan behar festetako departamentuaren erresponsabilitatea, baizik eta beste departamentuen erresponsabilidadea ere bai.

M: A ver, ardura degu denok. Eta festetakoak, ez dakit lehenengoak, bigarrenak edo hirugarrenak. Hor gaude eta hor daude gure ekintzak etabar.

H: Guk antolatzen ditugu los previsibles.



M: Hori da.

H: Zuk esaten duzu: anbulantzia bat egon behar da hemen zere igual...

M: Hori da. Edo, hemen jarriko ditugu 2 pertsona akzesoa kontrolpean edukitzeko zeren gerta daiteke ez dakit zer. Halako gauzak mila egiten dituzu. Eta besteetan, nik uste det baietz, gauza bera egingo dutela. Baina gauza batzuk ez daude... ez dira gure kompetentzia. (Udal teknikariak)

Baina beste sail batzuen parte hartzeaz gain, koordinazio orokorrako baten beharra ikusten da, lurraldean politika eta protokolo berdinak egon daitezen, indarkeria sexistak guztioi eragiten digu-eta.

H: Iruditzen zait neri era isolatuan antolatuz, ze dezu ahalmena antolatu ahal izateko eta Gipuzkoan gehienok ez dugu kanpaina bat... ez dakagu. Ordun, seguraski Donostian antolatzen dena guri ere ondo etortzen zaigu eta Irunek antolatzen duena guri ere oso ondo etortzen zaigu. Baina claro, hauek ez dute dirua gastatuko guretzako. Ordun, norbaitek gainera antolatu behar ditu gauza hauek era antolatu batean. Eta gero igual intentzio berezia eman behar diote Donostiari ez dakit ze garaian, baina egon behar da antolatua. Legazpira ere aillatu behar da eta ez dakit nora ere aillatu behar da.

H: Hori gertatzen da Donostian edo... ez, ez, hori edozein lekutan.

M: Hori da, denok batera gaude eta arazo bera da.

H: Eta gainera, Lezoko jendea ere Donostira juten da eta Irunera juten da. Gero eta errezago da. O sea, gure garaietan oso zaila zen igual Legazpira jutea... Ordun, norbaitek nik uste det txapela jarri behar diola guztiari. (Udaleko teknikariak)

Horregatik eztabaidagune honetatik estrategia orokorrak eskatzen dira, udalen gainera dauden erakundeek neurriak har ditzaten, baliabideak koordinatu eta prestakuntza eta sentiberatzea egin. Horri esker, gainera, politika sendoago bat eraman ahal izango da, ez hain puntuala, denboran jarraituagoa, segurtasuna ez baita festa garaiko kontua bakarrik, urte guztikoa baizik.

Festa batzordeak

Festa batzordeetan, mistoetan (udala eta herri ekimena) edo udaletik independenteetan, egoera bera aurkitzen dugu. Ikusten da sentiberatze handiagoa dagoela, eta beraz, neurri batzuk hartzen direla, talde antolatzaileek kontzientziazio feminista maila bat daukatenean. Piratak festan, adibidez, badaukate protokolo bat.

Guk daukago protokolo bat horretarako. O sea, kontzertuen arduraduna ni naiz eta orduan neri deitu beharko lirake, edo bestela Bilgune Feministako pertsonari. DYA ere hor dago... protokoloa dago. Guri deitzen badigute jungo gara pertsona horrengana, egongo gera hor, aislatuko dugu pixka bat lasaitzeko... (Donostiako emakume taldea)

Bilgune feministak lan egin zuen jai-batzordeen baitan zegoen Piratak ere, eta talde hark proposatutako neurriak hartu dituzte.

*Bai, guk ere egin genuen, Bilgune Feministarekin zehazki, hori, **eskuorri estilo bat eskaintzen ziguten, guretzat hartu behar genuen, talde bezala bultzatu behar genuen** eta esplikatzeko zuena zera zen, zehazki emakumeei, gertaera sexista edo antzekoren bat gertatuz gero, protokolo bat (...). Eta gero eskatzen ziguten gauero pertsona bat egotea, horrelako zerbait gertatuz gero (...). Erasotutako emakumea zerbaiten beharrean izango zen akaso, lagun egin, behar den lekura joan. Eta hori zen apur bat, eraso sexista zer zen esplikatzeko, eta zer egin behar zen halakorik gertatuz*



*gero. Eta gero mugikor baten zenbakia ematen zuten, oraingoan nirea izan da.
(Donostiako gizon taldea)*

*Egiten deguna da, adibidez kontzertuena, kumunak ez egotea leku ilun batean, irteerak eta sarrerak kontrolatuak egotea, gero ere beti jartzen dira dekorazioa... kartelak daude tiketena eta gero 'ez da jarrera sexistarik onartuko'. (...) Batez ere, gero ematen da txosten bat ere bai Bilgune Feministak ateratakoa, 'ligatzea ez dela akosatzea', ez dakit zer... Gero ere telefonoak, eta gero ere bai kontzertuko arduradunaren telefonoa dago zerbait gertatu ezkeri guri deitzeko eta gu hor gaudenez hor ere parte hartzeko. Nik uste bastante osatuak gaudela hortan, erreparatu diogun gauza bat dela.
(Donostiako emakume taldea)*

Zumaian emakume gazte feminista talde batek buzoia jarri zuen, han paratzeko jazarpen edo indarkeria kasuak, eta kartel bat txosnetan.

Horri buruz aholkua jasotzeko beharra bistakoa da, ez baitzaio horri erreparatzen, batez ere kontuan izanik jai-batzordeetan emakumeek daukaten partaidetza apala. Batzorde batzuek garbi utzi zuten indarkeria sexista festetan ez dela bat batean sortzen, ez bada aurretik kontzientziazio bat egon.

Zentratuta gure jaietan, ez. Gai hau ez da ezta atera ere egiten. O sea, nik uste det gure buruetatik ez dela pasa ere egiten. Nola denok ezagunak gean, da gure auzoa eta... Burutikan, benetan, ezta pasa ere ez gertatu daitekeenik ere. Orain esaten dezu: 'ostras! puede pasar' ¿Por qué no? Baina egia esan... (Donostiako emakume taldea)



Irudia 9: Irudia erasotzaileen aurka Zumaian. Iturria: Farapi S.L.

- Ez naiz jabetu horretaz zuk esan duzun arte. Hamar urte dira festak antolatzen nabilela eta ez naiz jabetu orain arte, aurpegira esan didazun arte. Ez da asko pentsatu behar, ez?, horretarako, baina esaten ez dizuten arte, entzuten ez duzun arte... Bai, gerta daiteke, ezta?, baina jakina, gertatzen ez den arte, akaso ez duzu uste gerta daitekeenik.

- Tira, auzoan ez da sekula ezer pasa, hori ere bada, ezta? Nola jendea baitagoen mobidan sartutakoa, ba esan egiten dizute...

(...)



- Ez, guk begiratzera baino, gai hori bilatu genuen, zeren, joder! Hau fundamentuz eraman behar da eta abar. (Donostiako gizon taldea)

Hala, talde honetako elkarrizketatu batzuk diote festak antolatzen dituztenek dagokien erantzukizuna beren gain hartu behar dutela.

Zuk esan duzuna, zer egin emakume bati eraso egiten bazaio festetan? Guk ere badugu zerikusirik horretan guztian. Jarduera horiek antolatzen ditugunak gara eta eraso sexista bat gertatzen bada festa batean, antolatzailleak jardun egin beharko du, ezta? (Donostiako gizon taldea)

Talde feministak

Zalantza barik, ekimen gehien izan dutenak talde feministak izan dira; hauek, erasoak salatzeaz gain, saihesteko estrategiak landu dituzte edo gertatuz gero aurre egiteko. Gaur dagoen sentiberatze maila haien aldarrikapenaren emaitza da. Erakundeen partaidetza eta herritarren kontzientzia hartzea, etengabeko salaketaren eta neurri egokien bilaketaren emaitza dira.



Gipuzkoan festetan emakumeek daukaten partaidetza gehien landu duen taldea Bilgune Feminista da. Dokumentu bat argitaratu dute eta bertan jaso dituzte festak berdintasunezkoak izan daitezen kontuan hartu behar diren alderdiak, eta horien artean dago indarkeria.

Dokumentu horrez gain, prestakuntza eta kontzientziatze lana egiten dute jai-batzordeekin, Piratak ekimenean gertatu den gisa berean.

Herritarren esku-hartzea

Aipatu beharreko azken arloa, elkarrizketetan agertu dena, jazarpen eta indarkeria sexistaren aurka herritarren parte hartzeak duen garrantzia da, abusuren bat gertatzen dela ohartzean zuzenean esku hartzeko.

H: Bortxaketak egoteko aukerari baino, lagunari begiratuko nioke, herritarren esku-hartzeari. Zerbait puskatzen ari badira, geratu gizon hori, ez utzi hauts dezan, eta norbait jotzen ari direla ikusten baduzu, saiatu gelditzen edo esku bat bota. Bati ari zaizkiola ikusi eta ihes egiten duzu, 'ah! nik ez dut ezer ikusi'

M: Baina hori ezin duzu egin, bestela zuri joko dizute.

H: (...) Niretzat larria hori da, ez-ikusia egitea. 'Nik ez dut ezer ikusi, ez dakit ezer'. Niri tristeia iruditzen zait, bortxaketaren bat gertatu denean Donostian edo Bilbon edo auskalo non, lekukoak daude ikusten. Nola da posible lekuko bat egotea ikusten duena pertsona bat bortxatzen ari direla edo jotzen edo edozer egiten, eta ihes egitea, eta ez saiatzea gutxienez...? Ez dut esaten aurre egitea, baina deitu Ertzaintzari, udaltzainei, etor daitezen. (Zumaiako taldea).



Hala, bada eskaera bat, gauza puntualetan lagunduz festan parte hartzen dutenek esku hartzeko erantzukizuna har dezaten, beharra gertatuz gero. Hori arrunt interesgarria litzateke gazte jendearen kasuan, eurek egiten dituzten jardueretan edo eurek gehiengo direnetan, elkarriketatu honek iradoki duena:

H: Ez zaie dena eginda eman behar eta esan, zuek horra joan, hori izango duzue, baizik eta horra heldu aurretik ea nola egin behar den. Taldean prestatu: 'begira, guk hau egingo dugu, zuek hori, tabernako barra batekin', baina egon dadila talde bat tabernako barraz arduratuko dena, jendeari zer ematen zaion zaintzeaz,... jasotzeaz. Ez dakit, nago alde horretatik, entretenituago daudela, festan gehiago parte hartuko luketela eta saihestu egin ahal izango litzateke, zeren eurek, zerbait ikusiz gero, agintea behar lukete pertsona hori hartu eta esateko, han estu hartzeko eta poliziari deitzeko, ertzaintzari edo dena delakoari eta 'aizu, begira, hemen daukagu hau' bum! Pixka bat arduradun egin alde horretatik. (Irungo taldea)

Ekimen mota hau on litzateke ez bakarrik segurtasun neurriak hartzeko, baita ardurak hartzeko eta indarkeria sexistaren aurka zuzenean parte hartzeko ere.

H: Festetan egin litekeen beste gauza bat ekitaldietan parte hartzea da. Eurak izatea, begirale batekin, eurek antolatzea eta eurek begiratzea, kontzertu bat adibidez, Zabalgune Plazan edo Urdanibian edo behar den lekuan, jende gazteak antolatuta eta aldi berean eurak izatea segurtasunaz eta zaingoaz arduratzen direnak. Akaso. (...) Bete-betea parte harrarazi behar zaie, ez bakarrik ikusi, edan, dena zikin utzi, baizik programazio edo ekitaldi horren arduradun izan daitezela. (Irungo taldea)



IRUN ETA HONDARRIBIKO ALARDEAK: GATAZKAREN DESKRIPZIOA ETA ANALISIA

Irun eta Hondarribiko Alardeak

Dagoeneko 14 urte egin ditu Gipuzkoako Irun eta Hondarribiko herrietan egiten dituzten arma desfileetan, Alarde deituetan, emakumezkoen partaidetzaren inguruan sortutako gatazkak, eta oraindik ez du konponbide itxurazkorik aurkitu¹⁰⁰. Gatazka hauxe dugu azterketa honen mamia, aztertutako festen erreferentzia, Gipuzkoako beste herriek beren egoera ebaluatzen erabiltzen duten neurria. Eztabaidari ekin aurretik, azaldu ditzagun, labur, Irungo Alardea -San Martzialeko Alardea- eta Hondarribiko Alardea.

Foru Alardeak

Batzuen ustez, Alardeen sorburua XV. mendean Gipuzkoan urtero egiten zituzten arma-ikuskatze foraletan dago. Izan ere, garai hartan indarrean zeuden foruen eraginez, 18 eta 60 urte bitarteko gizonezko guztiak konprometitzen zituzten foru milizietan parte hartzera eta, inbasiorik gertatuz gero, bakoitza bere herria defendatzera. Geroago, prozesio hiritar-erlijioso bat erantsi zitzaion desfile militarri, herri horiek beren historiako une batzuetan lortu zituzten garaipen batzuegatik eskerrak emateko modu gisa (Bullen & Egido, 2003:134-146)¹⁰¹.

Irunen kasuan, garaipen hori 1522an Aldabe mendiko guduan lortua da; gudu hau, geroago, San Martzialeko gudu izenaz ezagutu dugu, frantsesez eta alemanez osatutako gudaroste inbaditzailea mendean hartzea lortu zuten eguneko santuari eskerrak ematearren edo. Hondarribian, 1638an gudaroste frantsesak herriari ezarri zion setioa da gogoratzen dena. Garaipenei mirarizko iritzi zieten, herriko indar txikiak askoz indartsuagoa zen armada inbaditzaile bati egin zion eta aurre; eta garaipen horiek, azkenean, boto bat eragin zuten, hain zuzen herriak urtero prozesio bat egin zezan Irungo San Martzialeko ermitara kasuetako batean, eta Hondarribiko Guadalupeko Andre Mariarenera bestean. Prozesu hauek, nolabait, bat egin zuten arma-ikuskatzearekin, eta denboran zehar izan duten bilakaeraz, gaur egun ospatzen dituzten Alardeak izan dituzte emaitza¹⁰².

Emakumeen partaidetzaren inguruko egungo gatazka hasi arte, sekula ez da emakumeek gertakari horietan izandako eginkizunaz hitz egin (Bullen, 1997 a & b). Orduan, artxiboetan egindako ikerlan batek erakutsi zuen ezen, Irunen, emakumeek, gazteekin batera, eginkizun erabakigarria izan zutela Aldabe mendiko borrokan: gauez, zuziak eraman zituzten bide batean barrena, mendian kanpatuta zegoen etsaia nahasteko; bitartean, gizonezkoak beste aldetik hurbildu zitzaizkien etsaiei, eta ustekabeen hartu zituzten mendean. Interesgarria da azaltzea emakumeen partaidetzari eman erantzun tradizionalista 1997an zuzi prozesio bat sortzea izan dela; hau Alardearen bezperan egiten

¹⁰⁰ Laburpen honek batez ere lan bat du erreferente, honakoa: M. Bullen & J. A. Egido (2003) *Tristes espectáculos: las mujeres y los Alardes de Hondarribia y Irun*. Dena den, Bullenen hainbat artikulua ere aipatzen ditu, hala nola: Bullen 2006, 2004, 2003 (a & b); 2002; 2000; 1999 (a,b,c); 1997 (a,b,c).

¹⁰¹ Alardeen sorburua eta bilakaerari buruzko xehetasun gehiago izateko, ikusi Aramburu (1979); Iguñiz (1979); Kerexeta (2000); Urbeltz (1995).

¹⁰² Oso garrantzitsua da aipatzea egungo Alardearentzako urterik gogoangarriena 1881ekoa izan zela, desfileak itxura folklorikoagoa hartu zuen eta, are elementu berri batzuk erantsi zitziotelarik, hala nola kantinera, festari izaera ludikoagoa ematearren. Aldaketa hauek bat datoz XIX. mendeko lan eta aisi eremuetan ikusten den generoaren araberako itxuratze sozialarekin (Bullen & Egido, 2003:146-151).



dute, gertakari historiko haren oroitzapen gisa¹⁰³. Hondarribian, berriz, aurkitu zuten ezen setioan zehar emakumeek gizonezkoen aldamenean egin zutela lan hiriaren defentsan, eta soropila, harriak eta beste material batzuk garraiatzen zituztela setiatutako harresia konpontzeko, eta armak eta bolbora garraiatzen zituztela, eta ura botatzen ziotela suari, zaurituak zaintzearekin eta hilak lurperatzearekin batera.

Egungo Alardeak

San Martzialeko Alardea ekainaren 30ean egiten da, urtero, eta Hondarribiko Alardea irailaren 8an. Ekitaldiak goizez eta arratsaldez izaten dira, ibilbide desberdinak egiten dira, eta goizeko desfilearen ondoren, soldaduak San Martzial mendira igotzen dira Irunen kasuan, eta Jaizkibel mendira Hondarribian, horietan santuari eta ama birjinari egiten baitiete omenaldia, hurrenez hurren (Bullen & Egido, 2003:110-116).

Alardearen erritua hogei bat konpainiaz osatutako desfile bat da; konpainia bakoitza auzo batekoa edo talderen batena da. Eta hierarkia baten arabera antolatzen dira: konpainia bakoitzak bere kapitaina dauka, eta konpainia guztiak jeneral baten –Irunen- edo burgumaisuaren –Hondarribian- zein hauen bigarrena den infanteriako komandantearen aginduetara daude. Konpainien antolaketak multzo antolatu, uniformatu eta egituratua eratzen du –buruan “gastadore” eskoadra bat eta musika banda doaz, eta martxa ixten, berriz, artilleria eta zalditeria-; honek pauso militarra eramaten du, desarrak egiten ditu leku sinbolikoetan (udaletxea, eliza, etab.), eta musika militarraz lagunduta osatzen du ibilbidea.

Tradizionalki, konpainietako kideak gizonezkoak izan dira bakarrik, kantineraren salbuespenaz, hauxe baita konpainiako emakumezko figura bakarra, 1881ean berrikuntza gisa sartua. “Soldaduak” musikari (txirulariak –“txilibituak”- eta danborrak) eta “eskopetari” ilaratan daude antolatuta; azken hauek, izenak dioten bezala, eskopeta daramate sorbaldan (Bullen & Egido, 2003:101-110).

Gatazka: hasiera (1995-1997)

Eztabaida 1995ean hasi zen, Hondarribiko emakume batzuek, Emeki Elkartean bilduek, baimena eskatu zutenean Alardean “eskopetari” gisa desfilarazeko. Irunen, Bidasaldeko Emakumeak (aurrerantzean BAE)¹⁰⁴ koordinakundea izan zen emakumeen partaidetzaren aldeko errebindikazioan buru, eta 1996an hasi zen kontu hau lantzen¹⁰⁵. Sentsibilizazio kanpaina bat antolatu zuen eskualdean, eta hedabideetara eta zegozkion erakunde publikoetara eraman zuen bere proposamena. Bide horretatik, besteak beste Arartekoaren eta Emakunderen babesa lortu zuen. Alabaina, ez zuen Alardeko Batzordea, alkatea eta hiritar gehienak konbentzitzea lortu, eta San Martzialeko Alardearen bezperetan, irtenbide adostu baterako aukera guztiak agortuta zeudela, desfilerako sarrera behartzea erabaki zuen.

¹⁰³ Ikusi Bullen & Diez, 2008: Zuzien Oroitzapena Pagoki Gazte Elkartetik sortu da. Zazpiehun emakume inguru ditu partaide, jantzi ilunak soinean, zuziak daramatzatela. Desfile isila izaten da, ibilbideko toki jakin batzuetan izaten den txalaparta soinuaren salbuespenaz. Ekitaldi hau gizonezkoen unibertso sinbolikotik kanpo dago, festaren ertzetan alegia bai denborari dagokionez (egun handiaren bezpera) bai espazioari dagokionez (hiriko aldirietatik igarotzen dira), eta irundar emakumearen identitatea sendotzen du, hau tradizioaren defentsaren eta transmisioaren inguruan erakitzen da eta.

¹⁰⁴ *Bidasaldeko Emakumeak* 1995ean eratutako koordinakunde bat da. Honen xedea eskualdeko emakume elkarteak – Argiri, Argoiak, Legaleón T., HB, Enbata eta Emeki Elkartea besteak beste- biltzea da, martxoaren 8a ospatzera begira.

¹⁰⁵ Koordinakunde honek egin dituen pausoak, bere barnean izan dituen eztabaidak eta Alardeko Ordenantza emakumeei tokia uzteko modua aldatzeko ahaleginak zertan diren jakiteko, eta 2005eko urtea arteko polemikaren beste hainbat xehetasunaren berri jasotzeko, ikusi Tranche 2006:103-4.



1996ko ekainaren 30ean, 57 emakume eta gutxi gorabehera gizonezko kopuru berdin bat sartu ziren Ama Xantalen konpainian, eskopetari batzuek ilarak zabaldu zituztenean talde mistoa desfilean sar zedin. Txistu, iseka eta bultzada artean egin zuten ibilbidearen lehen zatia, baina San Juan Plazara iritsi zirenean, hortxe izaten dira erritozko desarra eta bandera jasotzea, erreakzioa, bai beste soldaduena bai ikusleena, izugarri bortitza izan zen, eta emakumeek eta hauekin batera zihoazenek alde egin behar izan zuten.

Egoera bera izan zen Hondarribiko Alardean urte hartako irailaren 8an, eta emaitzaren bortizkeriari begiratuta ere, berdina: Hondarribian, izendatutako konpainian sartzerik ere ez zuten lortu emakumeek, zeren eta emakumezko "eskopetariak" agertu orduko sortu zen liskarra ikusita ez zegoen handik alde egitea beste aukerarik.

Herritar gehienek izan zuten erreakzio zeharo bortitz hura ikusirik, BAEko emakumeek eta Hondarribian "Joana de Mugarrietako Taldea"¹⁰⁶ izenaz eratutako beste elkarte berri independente batek erabaki zuten auzitara joatea, erasotzaileak salatzeko eta desfilatzeko eskubidea onar ziezaieten eskatzeko. Ostean, kontrako taldeek beren elkarte eratu zuten, Betiko Alardearen Aldekoak izenarekin ("Betiko" izen laburtuaz ezaguna da), eta modu antolatuan militatzen hasi ziren, emakumeak Alardean sartzearen kontra. 1996ko Alardeetako gertakariak, erasoak eta salaketek oso ondorio larriak izan zituzten hiri biotan: gutun anonimoak batetik bestera zebiltzan, emakumei eta hauen aldekoek herriari traizioa egin izana leporatuta; familiak eta koadrilak zatitu egin ziren polemikaren eraginez, negozio batzuek boikota jasan zuten, Emeki Elkartearen lokalari eraso egin zioten, ...

Gizartean sortutako amorru egoerak zaildu egiten zuen hitz egiteko, jarrerak hurbiltzeko edo irtenbide negoziatu batera iristeko proposamen oro: legera jotzea zen, itxura, aukera bideragarri bakarra. 1997ko urtetik aurrera, aterako diren epaiak eta hiri biotako alkateek hartu erabakiak izango dira Irun eta Hondarribiko gatazkaren bilakaera baldintzatuko dutenak, neurri handi batean. Beste faktore erabakigarria sektore nagusiak, Alarde tradizionala defendatzearen, egin duen Alardearen pribatizazioa da.

Garrantzi aipagarriko lehen epaia zera izan zen, 1996ko urtarrilean Alardearen Batzordeak Alardeko kideak gizonezkoak zirela ezarri hartu zuen erabakiaren kontra BAEk aurkeztutako administrazioarekiko auzi errekurtsuari Euskadiko Justizia Auzitegi Nagusiak eman zion erantzuna. Ia-ia San Martzialeko Alardearen bezperan, 1997ko ekainaren 24an, Auzitegiak auto bat eman zuen, emakumeek Alardean parte hartzea baimenduz eta konpainia berri bat sortzea iradokiz horretan. Dagoeneko oso berandu zenez konpainia berri bat eratze¹⁰⁷, BAEk baimena eskatu zuen aparteko formazio bat aurkezteko, eta Irungo orduko alkate Alberto Buenek baimendu egin zuen hori. Herriko jende askoren kontrako erreakzioari aurre harturik, alkateak bando bat eman zuen, eskatuz alegia herriak legea errespetatzea eta formazio berria onartzea. Gehiengoak uko egin zion, ordea. Banan-banan, Alardeko konpainiek legea ez betetzearen alde eman zuten botoa, eta emakumeekin ez desfilatzea erabaki zuten. Ekainaren 29ko gauaren eta 30eko goizaren artean, "Alarde alternatibo" bat antolatu zuten, eta bakarrik utzi zuten 300 bat pertsonaz osatutako formazio misto berria, ohiko lekuan agertu zenean abiatzeko. Konpainia gehien-gehienek erabakia zutelarik ibilbide zeharo berri bat inprobisatzea, alkateak bertan behera laga zuen ofizialki Alardea, eta uko egin zion bandera formazio berriari emateari. Dena

¹⁰⁶ Joana de Mugarrieta 1638ko Hondarribiko setioaren historian ageri zaigu; pertsona honek, armada frantsesa bazetorrela ikusirik, Guadalupeko Andre Mariaren imajina hartu zuen Jaizkibel mendiko kaperatik, eta Hondarribira jaitsi zuen hiria babes zezan. Setioaren 69 egunen ondotik, garaipena Ama Birjinaren mirari bati esker lortu zutela uste izan zuten bertakoek.

¹⁰⁷ Konpainia berri baterako, kantinera aukeratu behar zuten, agintariak eta musikariak bilatu, martxak entseatu eta soldadu kopuru txukun bat bildu



den, emakumeek eta hauekin zihoazenek eutsi egin zioten kale ia-ia hutsetan barrena ohiko Alardearen bidea egiteko asmoari; izan ere kaleetan ez ziren agertu beste konpainiak, sakrifikatu egin zuten eta ibilbide tradizionalako toki nagusien esangura sinbolikoa eta gogorazte indarra, emakumeekin batera ez desfilatzearren.

Irungo Alarde publikoak (1998-2000)

1997ko urtea erabakigarria izan zen Irunen. Alarde misto, lege onartu eta Udal Alardea bezala ofizialki finkatu baterako aukera zabaldu zen; aldi berean, denborak pribatizazioaren bidea ekarri zuen, Alarde tradizionala finkatzearekin batera. Hurrengo hiru urteetan zehar (1998-2000) bi Alarde antolatu zituzten Irunen: bata mistoa zen, eta besteak bakarrik kantinera gisa zeramatzan emakumeak. Urte haietan zehar, orain bezala, ordutegiak eta ibilbideak negoziatu behar ziren, borrokarik sor ez zedin: abiatzeko ordua polemika iturri eta printzipio sinboliko bihurtu zen. Alkateak Alarde tradizionala nahiago zuela erakusten zuen, amore eman zuen eta tradizionalisten presioaren aurrean, eta desfile biak denboraz eta lekuaz hurbildu zituztelarik, azkenean polizia ugari behar izan zen ordena publikoari eutsiko bazioten¹⁰⁸

Irunen Alarde bakarra egiteko ahalegina (2001-2002)

Alarde paraleloen hiru urte haiek igarota, Alarde mistoaren kideek erabaki zuten desfile ez-diskriminatzaile bat antolatzen ez segitzea, alkatetzaren aldetik oso laguntza txikia zutela ikusirik, ezen behin eta berriz bigarren mailan geratzen ziren Alarde tradizionalari eman lehentasuna zela eta. Beraz, 2001eko urtean BAEk eta “Alarde bakar baterako plataforma” berri batek emakumeen partaidetza Oiasso izeneko konpainia misto berri baten bidez bideratzea proposatu zieten Alarde Tradizionalaren agintariei. Eta lehendik zeuden konpainietatik batek behintzat emakumeak onartzea eskatu zuten. Alarde Tradizionalaren Batzordeak erantzuten ez zuela ikusirik, Oiassok hainbat ahalegin egin zituen hilaren 30ean Alardean sartzeko, eta emakume batzuk konpainia batzuen ilaretan barneratzen saiatu ziren; ez zuten baina inolaz ere lortu. Antzeko taktika izan zen 2002ko Alardean ere.

Alarde mistoa Irunen (2002-2004)

Auzi bideari jarraiki, BAEk Irungo alkatea salatu zuen, kalean desfile diskriminatzaile bat baimentzeagatik. Hala eta guztiz, 2001ean, Alarde tradizionala “ikuskizun” gisa eratu zen, eta horrela lortu zuen festa eta ikuskizunei buruzko legearen babesean ospatu ahal izateko baimena. 2002ko San Martzialeko Alardetik egun gutxira atera zen Euskadiko Justizia Auzitegi Nagusiaren epaia; honek alkateari eman zion arrazoa eta, beraz, kantinera paperetik kanpoko emakumerik gabeko Alarde baten alde egin zuen. Epaia hau ikusirik, eta gogoeta sakon baten ondoren, Udal Alardea berriro antolatu behar zela erabaki zuten:

“Tresna akasduna bada ere, badirudi bera dela denboran zeharreko iraupena bermatzeko gai den bakarra, argi definitutako estrategia, alegia, urtez urte birplanteamenduetan ibili beharrik ez izateko, sexu bietako gazteak inguratzeko bide bat, hauek adierazpen modu bat behar dute-eta, festa giroko gutxieneko batzuk berreskuratzeko ahalegin bat” (Tranche, 2006:144).

¹⁰⁸ 2000ko urtean, tradizionalistak ohiko ordutegia eta ibilbidea berreskuratzen saiatu ziren eta, azkenean, Alarde ofizialaren irteerarako aurreikusi ordutik oso gutxira baimendu zioten Alarde tradizionalari abiatzea; horregatik, beldur ziren desfile mistoko gizon eta emakumeek desfilatu behar zuten kaleetako espaloiak ez ote ziren beste Alardetako ikusleez lepo egongo, hauek igarotzea eragotz ziezaieketen eta. Alarde Ofizialeko kideak babesteko, Ertzaintzaren agenteek kate bat egin zuten, jendea begira; honi, azkenean, “hirugarren Alardea” deitu zioten.



Alabaina, ordurako Irungo alkate berri José Antonio Santanok txosten juridiko bat eskatu zuen, jakitearren hain zuzen Udalak obligaziorik ba ote zuen Alarde bat antolatzeke, eta 2003ko maiatzean, Arartekoaren eta Emakunderen gomendioak kontuan hartzeke, Udal Alardea ez antolatzea erabaki zuen. Hala eta guztiz ere, Alarde Publiko bat antolatzea erabaki zuten atzera, manifestazio gisa baimenduta berori, eta Alarde Tradizionalaren eskariez baldintzatuta betiere ordutegiari zegokionez. Estreinako aldiz, elizak San Martzialen bi meza esateko erabakia iragarri zuen, eta ukatu bazuen ere, begi-bistakoa da Alarde bakoitzak bere meza izango zuela. Alkatea hiriko banderarekin joan zen alde tradizionalistaren mezara, jeneralarekin argazkia atera ziezaioten laga zuen, eta mistoa ikusi ere ez zuen egin udaletxeko balkoitik.

Berdintasun Legea eta Irungo Alardea (2005-2009)

Harrezkero, urtero bi Alarde atera dira Irunen. 2005ean Berdintasun Legea onartzea beste une kritiko bat izan zen polemika honen bilakaeran. Lege horretako 25. artikulua arabera, “debekatu egiten da emakumeek gizonetik berdintasunean parte hartzea onartzen ez duen edo oztopatzen duen kultura-jarduerarik antolatzea eta egikaritzea gune publikoetan”. Dena den, legea onartu bezperan, Irungo Udalak zein Hondarribikoak baimena eman zuten Alarde diskriminatzailea egin ahal izan zedin. Arartekoak esanak hor baziren ere -Alarde diskriminatzailea legez kanpo zegoela alegia-, Irungo alkateak eskatutako beste txosten juridiko batek baliozko jo zuen kasu horren gaineko jurisprudentzia, eta biltze eta elkartze printzipioaren arabera egitea baimendu zuen¹⁰⁹. Egoera ikusirik, Alarde mistoak Udalarik eskatu zion Alarde publiko eta ez diskriminatzaile bat antola zezala, baina eskariari ezetza eman ziotelarik, erabaki zuten Barne Sailari eskatzea manifestazio moduan antolatu ahal izatea. Kasu honetan izan zuen, bai, eragina Berdintasun Legeak, zeren eta Barne Sailak iritzi baitzion Alarde mistoak lehentasuna izan behar zuela ordutegiak finkatzeko unean.

2005ean, eta gaur egun arte, alarde biak izan dira, eta Alarde Mistoaren inguruan partaidetza eta ikusleak gero eta gehiago dira¹¹⁰, eta gero eta gutxiago, berriz, sortzen diren gorabeherak. Aurten azpimarratzekoa da ezen, lehen aldiz, emakume batek, Ainhoa Ruiz de Arbulok zehazki, jeneral kargua izan duela Alarde mistoan. Baina oraindik ere ezin da “normaltasunez” edo tolerantziaz hitz egin, zeren eta urtero-urtero, ibilbideko toki jakin batzuetan, agerian geratzen baita intolerantzia, errespetu falta eta oldarkortasuna, Alarde Tradizionalaren aldeko sektore batzuen partetik. Era berean, Udalak Alarde Misto hartzeko balkoira irteke segitzen du, Tradizionalaren kasuan egiten duen arren; 2005az geroztik, baina, ateak zabaltzen ditu, bertan egon nahi duten agintarientzat.

Jaizkibel konpainia eta Hondarribiko Alardea

Hondarribiko polemikaren bilakaera aztertzen hasiz gero, ikusiko dugu han ere alkateen jarrera erabakigarria izan dela¹¹¹. Borja Jauregik helegitea jarri zien Euskadiko Justizia Auzitegi Nagusiaren epaiei, Udala gatazkatik kanpo utzi zuen, eta gaia Alardearen Batzordearen eskuetan laga. Hondarribian Alarde Fundazioa sortu zuten (Fundazio honek, izaera diskriminatzailea duela eta, ez zuen lortu Gipuzkoan legezkota izatea, eta Nafarroan

¹⁰⁹ Bertako agintariak eta gobernuarenak bat etorri ziren, hau da, ezer ez zuten egin Alardeen kasuan Berdintasun Legea aplikatzeko. Eusko Jaurlaritzak uko egin zion parte hartzeari, eta arazoa herri mailan konpontzea eskatu zuen. Eta orduko lehendakari Juan Jose Ibarretxe mitin batera joan zenean Iruna, hauteskunde autonomikoak ziren eta, Alarde tradizionalaren aldeko batzuek 25. artikulua kontrako protesta bat antolatu zuten.

¹¹⁰ Hedabideen arabera, Alarde mistoak 1.170 partaide izan zituen urte horretan; kopuru hori gorantz doa pitinka-pitinka, baina hala ere gutxiengo bat da Alarde diskriminatzaileko 8.145 partaideekin alderatzen denean.

¹¹¹ Gatazkaren hasieran, Borja Jauregi zen Hondarribiko alkatea, eta 2007az geroztik Aitor Kerexeta da, EAJkoak biak.



bilatu behar izan zuen baimena), eta erakunde horrek –alkatearen oniritzi- urtero-urtero eragotzi du Jaizkibel konpainia mistoaren partaidetza.

Lehen urtean, Kale Nagusian emakumezko eskopetariak agertzean kalean sortu zen liskarraren protagonista behienak gizonezkoak izan ziren; 1997an, emakumeak izan ziren Jaizkibel Konpainia soldaduak elkartzeko lekua den Gernikako Arboren plazara iristea eragotzi zuen giza barrikada osatu zutenak. Kolpeak izan beharrean, kantuak izan ziren kontrakoek eskopetariei eskainiak: jauzika, kantuka –eta baita bultzaka eta iseka eginez ere-, “Betiko” horren emakumeek atzera eragin zioten konpainia misto berriari, Alardeko beste konpainiekin elkartzeko aukera izan baino lehen.

Hondarribiko kasuan Irunen baino agerikoagoa da herriko agintariek eta ordena-indarrek sektore nagusiaren alde jardun dutela, eta gutxiengoaren eskubidearen kaltean noski. 1998an, konpainia mistoak baratze artean igarotzen diren bideak erabili zituen “Betikoen” barrikadei itzuri egiteko eta harresi oinera iritsi ahal izateko, hantxe baitzeuden beste konpainiak abiatzeko. Han Jaizkibel Ertzaintzako kidez inguratuta geratu zen, tradizionalisten iseka eta bultzadetatik babesteko omen, baina azkenean Ertzaintzak berak eragotzi zuen konpainia mistoa igarotzea, eta toki hartatik alde egitera behartu zuen, uko eginez alegia eskubide baten aplikazioa defendatzeari, eskubide hori “integritate fisikoaren azpitik” dagoela iritzita, funtsezkoa hiritarren segurtasuna bermatzea zen egoera batean¹¹². Ertzaintzaren erabakiak Juana Mugarrieta kolektiboaren kritikak ekarri zituen, honek EAJri leporatu zion-eta bere eskubideen kontra jardun izana, eta Barne Sailaren jardura salatu zuten, berdintasun eta manifestazio eskubideak urratu zituelako Jaizkibel konpainia kontramaneifestazio bat balitz bezala tratatzean, honen helburua hantxe bertan bildutako beste konpainien helburu berbera bazen ere¹¹³.

1999an, Jaizkibel konpainia soldaduak biltzeko tokirantz abiatu zenean, errepidea ixten zuen polizia-lerro bat topatu zuen parean. Igarotzea ezinezkoa zela ikusita, konpainiak hantxe bertan desfilatzea erabaki zuen. Dena baketsu joan zen, harik eta poliziak errepidea garbitzeko agindua jaso zuen arte; izan ere, Alardearen beste zatiak handik igaro nahi zuen.

Oraingoan, Ertzaintzaren jarduerak ez zuen soilik Juana Mugarrietakoa kolektiboaren eta BAE koordinakundearen salaketa eragin, baizik eta baita Irun eta Hondarribitik kanpoko herritar asko eta askorena ere. Beste behin, poliziari leporatu zioten konpainia baimenik gabeko kontramaneifestazio bat balitz bezala tratatu izana, eta auzitegiek emandako legezketasuna errespetatu ez izana. Ertzaintzak beste salaketa batez erantzun zuen, eta Jaizkibeli eta honen jarraitzaileei probokazioa eta ordena publikoaren kontra jardun izana egotzi zien¹¹⁴. Euskadiko Justizia Auzitegi Nagusiak Jaizkibeli eman zion, baina, arrazoia.

Barne sailburuak, Javier Balza zen, irtenbide bat agindu zuen 2000ko Alardera: erabaki zuen Jaizkibel Kale Nagusian sartzea Alardean, eta Ertzaintzak sartze horretan laguntzea. Konpainia mistoak parrokia parean Kale Nagusira ematen duen kale batean itxaron behar izan zuen, esandako unea iritsi arte. Jaizkibelek sartu behar zuen unean, “Betiko”ren kide batzuk –emakumezkoak gehienak- kalean eseri ziren, eta burla egiten zieten beren eta Jaizkibeleko emakume eta gizonezkoen artean hesi bat egiten zuten agenteei. Emakume

¹¹² El País, 98-9-9.

¹¹³ El País, 98-9-11, 98-9-18; Egunkaria, 98-9-11

¹¹⁴ 2000ko martxoan, BAEk auto-inkulpazio kanpaina bat antolatu zuen poliziak egin salaketari erantzunez; honetan ahalik eta pertsona kopuru handiena inplikatu nahi zuen jazarpen penala izan zuten gertakarietako partaide gisa. Hil horretan bertan, Euskadiko Justizia Auzitegi Nagusiak bertan behera laga zuen Ertzaintzak 1998ko Hondarribiko Alardean izan zuen jardura, ulertu baitzuen Jaizkibeli desfilean parte hartzea eragozteak urratu egin zituela berdintasun eskubidea eta diskriminaziorik ez izateko printzipioa.



eseri horietako batzuk eramaten hasi zen polizia, kemen handirik erakutsi gabe ordea. Handik gutxira, Alardea berriro abiatzeko seinalea egin, jendeak kaletik alde egin, eta Alardeak bere bidean segitu zuen, Jaizkibel konpainia agertu ere egiteke.

2001eko Alardea aurrekoen antzekoa izan zen. Jaizkibel goizeko Alardea amaitzen den inguruan antolatu, eta hantxe desfilatu zuen polizia-lerroen aurrean; gero, ilarak desegin zituen, beste soldaduak heldu aurretik. Pertsona batzuek erabaki zuten urtean zehar galarazita zeuzkaten tabernetan zehar –izan ere horietan oso gaizki hartu ohi zituzten- “herri txikiteoa” egitea. Beste batzuek erabaki zuen beste konpainiak igaro zitezen itxarotea, berak ere agertzeko eta bere protestak entzunarazteko “Emakumeak Alardean” deiadarrez. Poliziaren jarduera, oraingoan, beste guztietan bezala, emakumeak sartzeara galaraztea izan zen, ordena publikoaren izenean¹¹⁵

Alabaina, **2001-2004** urteetan zehar, Alardean sartzeko ahalegina egin beharrean, Jaizkibel konpainiak manifestazio moduan desfilatzea lortu du; horretarako, beharrezko baimena eskatu izan du, eta aldeko dituen ikusleen laguntzarekin, Alardearen ibilbidea egin du desfile tradizionala amaitu eta gero. **2005**eko Berdintasun Legearen ondotik, Jaizkibeli lehentasuna ematen zaio ordutegiei dagokienez, eta ohiko ordua aukeratzen du. Honek zera esan nahi du, lehen aldiz konpainia Alardearen aurretik ateratzen dela. Baina hau probokaziotzat hartzen dute tradizionalistek. Hauen erreakzioa, aipatu urte horretan, Kale Nagusiko espaloi bietan plastiko beltzak jartzea izan zen; horrela, konpainia Santa Mariako arkuaren azpitik igaro zenean korridore beltzak hartu zuen, eta plastiko hauen atzean aurkakoak zeuzkaten, txistuz eta turutaz jo eta jo, txilibitu eta danborren musika entzun ez zedin. Balkoietatik zintzilikatutako pankartetan pintatu mezua “ez gara zuek ikustera etorri” izan zen. Egoera bera gertatu zen **2006**an, baina **2007**an Jaizkibelek lortu egin zuen plastikoak jartzea galaraztea, eta horien ordeztatu sektore tradizionalistak plastiko horiz eta Disneyren figuren maskaraz jantzita atera ziren, Alarde mistoa barregarri laga eta inauteritzat hartzeko. Azkenean, **2008**an, beltzera itzuli ziren, baina konpainia igaro zen unean zabaldu zituzten aterkien eran oraingoan.

Argudioen analisisa eta interpretazioa

Ondoren, oso modu laburrean aurkezten da Irun eta Hondarribiko Alardeei buruz egin analisisien emaitza, batez ere Margaret Bullen antropologoak eginarena. Hemen aurkezten diren argudio guzti-guztiak luze eta zabal garatu dira gai honi heldu dioten hainbat argitalpenetan (bibliografia ikusi). Eta hurrengo lerrootan argudio garrantzitsuenak azalduko dira.

Emakume talde batek Irun eta Hondarribiko Alardeetan –eta gizonezkoen baldintza beretan- eskopetari gisa parte hartzeko egin eskaririk sortu den gatazkak oso kasu konplexua aurkezten digu, emakumezkoen artean oro har oihartzunik ez duen errebindikazio bat baita; eta genero sistemen eta sistema sinbolikoen arteko harremanari buruzko gogoetara garamatza, kultura, tradizio, identitate eta berdintasun kontzeptuen, eskubide unibertsalen eta espezifikotasun kulturalaren artekora.

Eskuartearen dugun kasuan, jokoan sartzen diren eta gatazka elikatzen duten argudioak honakoak dira:

Nahia: Alarde mistoaren aldeko emakumeek herriko festetako ekitaldi nagusi, garrantzitsuen eta nabarmenenaren barnean parte hartu nahia adierazten dute.

¹¹⁵ Alardeetan egin den bortizkeriaren erabilerari buruz, ikusi Bullen & Diez, 2002



Eskubidea: emakume hauek –eta desfilatzeko nahi horretan aldeko dituzten gizonezkoek– argudiatzen dute eskubidea dutela kalean egiten den ekitaldi batean gizonen maila berean parte hartzeko.

Eskubidea ukatzea: Alardean sexu baldintzatzaile gabe parte hartzeko errebindikazioari aurre egiten dioten emakume eta gizonezkoek tradizioetik defendatzen dute jarrera hori, eta ez diskriminaziotik, eta hurrena argudiatzen dute:

- **ekitaldi honetan ezin da aplikatu emakumeen eta gizonen berdintasunezko partaidetzarako eskubidea.**

- festako esfera sinbolikoa eta egunerokoa bereizi egiten dira, eta horrela Alardea urrun geratzen da politikoki esku hartzeko aukeratik; modu horretan, kolektibo batzuek erreklamatzeko dituzten espazio jakin batzuen zabaltze eta demokratizatzea desaktibatu egiten da, berdintasuna bermatzen duen legearen aplikazioa bezala, gizartearen eremu batean, festa eremuan alegia.

Historia: emakumeen bazterketa justifikatzeko erabili izan da, Alardeak bakar-bakarrik gizonezkoek parte hartzen zuten foru milizien ikuskatzea irudikatzen duelako argudioaren bidetik:

“Foru Alardeetan ez zuten parte hartzen emakumeek; beraz horiek gogoratzeko unean emakumeek ez dute parte hartzeko eskubiderik, bidegabe sartzea eta natura kontra jotzea izango litzateke eta. Parte hartu nahi badute beste arrazoren bat erabil dezatela, baina ez inolako eskubideren errebindikazioa, ez baitute eskubiderik. Eta hau ez da matxismoa. Historia da, besterik gabe” (J.I. Galarza Busto, El Diario Vasco, 96-5-26).

Ondarearen babesa: ondarearen babesa sektore tradizionalistaren eginkizunaren zati bat da, konbentzituta baitago emakumeek eskopetari gisa parte hartuz gero desitxuratu egingo litzatekeela desfilearen zentzu tradizionala. Irungo Alardearen Batzordeak “irundar guztiei” egin zien dei, ondarea babes zezaten: “haiexei dagokie babestea, interes politikoen edo gizarte errebindikazioen gainetik”.

Errittoa mantentzea: “Betiko Alardea” erreklamatzeko duten pertsonak diote ezen Alardearen hunkitze indarra galtzeko beldurra dela emakumezko eskopetariaren aurka jartzera bultzatzen dituen: “honetatik ... egun dagoenetik oso desberdinak izan daitezkeen beste egoera batzuetara iristea eta esaten ari natzaizun sentimendu, errittoa ukitu hau galtzea”. Emakumeak sartzeko errittoa hondatuko, Alardea desitxuratuko eta agian inauteri bihurtuko ote duelako beldurra ari gara ikusten.

Emozio kontua da, ezin da arrazoitu: sektore tradizionalistek diote bihotz kontu bat dela. Sentitzen den, hunkitzen duen errittoa bat da. Jendeak emozio hori aipatzen du, eta negarrez hasten dela Alardea abiatzen denean, oilo-larrua jartzen zaiola. Ukatu egiten dute desfilatu nahi duten emakumeek Alardearen sentimendua ulertu ahal izateko aukera, eta diote ezen horiek desfilean sartzeko lausotu egiten duela, are desagertzera eramanez, emozio hura.

Natura-kontrakoa da: Alardean gizonezkoek duten partaidetza nagusia legitimatzen duen diskurtsoak biologian oinarritutako sinboloak baliatzen ditu, odola kasu (esate baterako, burgumaisuari buruz diote “odolean” daramala), edota amaren esnea (tradizioa “titiarekin batera hartua” da). Hau da, soziala, kulturala, pertsonak sortua dena natural bihurtzen du diskurtsoak, eta kulturala naturalarekin lotze hori gizarte sistemari eusten dion eta gizonen eta emakumeen arteko desberdintasunak legitimatzen dituen genero sistema mantentzeko erabiltzen da.



- Esaten denean emakumeak Alardean sartzea “natura-kontrakoa” izango litzatekeela, esaten ari da naturala gizarteko dominazio eta ospe tokiak gizonek hartzea dela, naturala gizonek ekitaldi publikoetan partaidetza nagusia izatea dela, eta naturala emakumeak isiltzea, protestarik ez egitea, gauza bera egiteko ez eskatzea dela.
- Historiari eta tradizioari buruzko argudio bat eraikitzean, ekitaldiaren asimetria gauza natural bihurtzen da: gertakari historikoen ondorioz, tradizioarekiko leiala da, eta arbasoen komunitatearen bedeinkapena du.

“Emakumea izatea” zer den ulertzeko modu desberdinak

Erantzuten zailen den galderetako bat honakoa dugu: emakume batzuek zergatik ez dute onartzen beste batzuek desfilatzea? Emakumeen erresistentzia ulertzen hasteko, ulertu egin behar da genero sistemak duen indarra, horrek gizarte sistemarekin duen lotura estuarekin batera. Den-denok gaude egitura horren barnean, eta berorren aldamenen erreproduzitzen gara: genero harremanak zalantzan jartzea gizarte harremanak zalantzan jartzea da. Eta horietan aldaketa bat eragiteak espero izandakoak baino askoz neurri handiagoko aldaketak ekar ditzake. Alarde mistoaren aldeko emakume batek erabilitako metafora bat baliatuta, esango dugu Alardean irtetea proposatu zutenean uste zutela festako pieza bakar bat mugituko zela, murru bateko adreilu bat mugitzen denean bezala; baina kontua da mugitu zen adreilua giltzarria zela, eta hura kentzean murru osoa goitik behera etorri zela. Horregatik, sarritan erosoagoa izaten da lehendik datorkiguna zalantzan ez jartzea, eta batzuetan logikoagoa ere badirudi, gizartearen zati handi batek sistemaren erreprodukzioa saritzen eta kontra egiten diona gogorki zigortzen duela ikusita.

Genero sistema erreproduzitzen den moduetako bat emakume edo gizon izateko eredu desberdinak dira: eredu nagusiak batetik, gehiengoak onartuak, eta alternatiboak bestetik, kritika latzak jasotzen dituztenak. Emakume tradizionalisten ikuspegitik, “haiek” eta “gu” kategoriak sortzen dira. “Haiek” “besteak” dira, eta burutik ondo dagoen inork parte hartu nahiko ez lukeen taldetzat aurkezten dituzte: emakume itsusi, ozpindu, mutxurdin, lesbiana eta prostituta talde bat balitz bezala, are gainera erradikalak, subertsiboak eta arriskutsuak direla.

Eskema honetatik, “gu” honek emakume eredu nagusi bati erantzuten dio, gizartean emakume izateko modu onartu eta txalotuarekin estu-estu lotu bati. **Emakume ahaltsu** eredu bat da, euskal testuinguruak berezko duena:

- Emakumearen partaidetzari aurka egiten dioten emakumeek errefusatu egiten dute ekimena, zeharo konbentzituta baitaude ez desfilatze horrek inolako zerikusirik ez duela beren emakume autonomo, are autoritario izate horrekin. Gehiengo handi batek Alardean soldadu gisa ateratzeari adierazi ukoa edo beste emakume batzuk atera daitezen galaraztea, sendogarri zaio gizon askori, bere errefus horretan oker ez dabiltzala ulertzeko. Emakume ez mendeko baizik eta indartsu, boteretsu eta nagusi baten eredu eraikitzen da. Gai honetan gizonezkoen ezpainetan agertu den ezetz hori benetan esan dutenak emakumeak direlako inpresioa sortzen da.

Alardeari dagokionez azalera ateratzen diren **femeninotasun eredu nagusiak bi dira**:

- Matriarka-emakumea
 - Emakumea ama, emazte eta etxekoandre gisa (festako prestakuntzaren arduradun, senarraren eta semeen arroparen arduradun, desfileko ikusle).
 - Euskal gizartean agintzen duena emakumea delako usteari iraunarazten zaio; beraz, ez du mota honetako errebindikaziorik behar. Matriarkatuaren mitoa



argudio eta arma gisa erabiltzen da “taliban”, primitibo, basatitzat hartu dituen iritzi publikoaren kontra: emakume bidasoarrak ez daude zapalduta, erabateko kontrola dute.

- Matriarkak ez dira desfilean protagonista, espaloietatik ikusten dute, baina erabateko partaidetza dutela ulertzen dute, hain zuzen gizonek desfilatzeko eta disfrutatzeko prestatze lanetako funtsezko pieza gisa (arropa eta janaria prestatzea, etab.); eta baita gizonezko horien desfilearen ezinbesteko ikusle gisa ere. Emakumeek onartzen eta desfilatzea bezain garrantzitsua izango balitz bezala interpretatzen duten betekizuna da.

● Objektu-emakumea

- Alardeak goratu egiten du emakumearen irudia, **kantineraren** figuran proiektatutako objektu gisa.
- Kantinera irtetea oso ohore handitzat hartzen da, bai aukeratutako neskarentzat bai familiarentzat, eta Alardean emakumeak duen papera handitzearen inguruko kezketako bat zera da, kantineraren protagonismoa murrizten joango ote den.
- Diotenez, kantinera da Alardeak duen gauzarik politena, eta jendea oso maitekor edo oso kritiko azaltzen da kantinerekin, hauek beren papera betetzeko duten modua eta, batez ere, duten fisikoa komentatzeko unean. Kantinera “miss” edo “top-model” suerte bat da, eta ikusleen begi eta iritzien aurrean azaltzen da.

● Feminista itsusia: feminismoa femeninotasunaren antitesi gisa eraikitzen da:

- Alardean emakumearen papera handitzea proposatzen duten emakumeak eredu hegemonikoekin konforme ez dauden emakumeak dira, ez dute tradizionalki eman izan zaien papera bereganatzen. Emakume hauek gutxiengoa dira, eta proposamen horri aurre egiten dion emakumeen gehiengoa dute parean.
- Feministaren irudi estereotipatua, musikari edo eskopetari gisa desfilatu nahi duenarena, femeninotasunaren eredu hegemonikoaren anatema da: “mari-mutil” irudi bat da, batez ere gizonei lotutako ezaugarri fisikoak dituen emakumea, eta itsusi samarrak, mutxurdin ozpinduak edo kantinera zapuztuak direla esan ohi diete. Irten nahi duten emakumeen nahi horren atzean arazo pertsonalak daudelako iritzia ematen da.
- Feministak maila pertsonalean deskalifikatzeaz gain –pertsonaiei egiten diete eraso, ez ideiei-, liskar bila joatea leporatzen diete, “xextrazaleak” izatea. Edonola ere, kontua deskalifikatzea da, eredu nagusiari zein estereotipoari egokitzen ez zaizkion emakumeak iraintzea.

Maskulinitasunaren eredu nagusiak Alardearen izaera militarren bidez definitzen dira, batetik, eta gizonezkoen festa edo parranda elementuaren bidez, bestetik.

- Eredu nagusian proiektatzen den gizontasun irudiaren aurkako estereotipoa gizon maritxua da, “marikoia”.



Kultura, tradizioa eta identitatea

Alardeak herria batzeko eginkizuna duela ikusi da, azken urteotan zehar Irun eta Hondarribiko hiriek izan dituzten aldaketa handiek eragindako desegituraketaren aurrean. Irunen, Europa mailan mugak zabaldu direla eta –kapital-mugimenduaren politika globalizatzaileen emaitza zuzen gisa- aduanak desagertzeak ekonomia birdefinitu beharra ekarri du. Azken hamarkadak hirigintza aldetiko birmoldaketa prozesua, birmoldaketa ekonomikoa eta identitatearen birdefinitzea ekarri ditu. Eskala txikiago batean, Hondarribia uda parteko turismoa zuen landa eta arrantza munduko herri txiki bat izatetik turismo eta zerbitzuetara begirako herria izatera igaro da. Aldaketa hauen aurrean, Alardeak egonkortasuna irudikatzen du, gizarte hausturaren aurrean batasuna eta harmonia esan nahi du, eta, batez ere, identitatearen erdigune sinbolikoa da.

Betiko irundarra edo hondarribiarra izatea: Alardea hangoa bertakoa izatearen esentzia da, arima, eta Irunen identitate irundarraren elementu zentrala da: “betiko irundarra” izatea.

- Kategoría sorta hau duela hainbat belaunaldiz geroztik Irunen egon diren familietatik datozen pertsona guztiei aplikatzen zaie –zehatz esanda, oso multzo txikia da-, nahiz erraz zabaltzen den bigarren belaunaldikoak bakarrik direnak edo besterik gabe beren bizitzako urte asko Irunen eman dituztenak hartzeko moduan. Hemen garrantzitsuena zera da, kategoría hori erabiltzea “betiko” horien artean dauden pertsonak, horrenbestez Alarde tradizionala benetan maite dutenak, bereizteko, beste aldean baitaude “betiko” Alardea nahi ez duten batzuk, desfilean emakumeak sartuz Alardea aldatu nahi duten eta, beraz, benetako irundar izaterik ez duten batzuk.
- Eta aldaketa egin nahi izate hutsa nahikoa da pertsona bat irundar kategoriatik kanpo lagatzeko; “herriko alaba” izan arren, gehiengoaren borondateari kontra egiteko ahalegin horrekin “bere jendea ez duela ezagutzen” utzi du agerian (Bullen, 2000:67).
- Ildo honetatik, kanpoko pertsona baten, kanpotar baten berdina da, ezen pentsamendu honen arabera honek ez du Alardea sentitzen eta, beraz, Alardeari buruz iritzirik ematerik ere ez du: nahiz, noski, kanpotar horrek Alardeari dion maitasuna erakusten badu emakumeak sartzearen kontra agertuta, besoak zabalik hartuko duten.

“Gu” eta “Zuek”: jarrera tradizionalistatik, Irungoa izatean eta Alarde tradizionalaren defentsan oinarritutako identitate homogeen bat proiektatzen da. Honek Irungoa ez izatea, kanpotarra izatea leporatzen dio postura horrekin bat ez datorren pertsona orori. Antropologi termino ohikoen ildotik, “bestea” eraikitzen da, eta “gu” eta “zuek” horien arteko hesi kontzeptualak altxatzen dira. ‘Betiko’ sektorearen ikuspegitik, “gu” horretan sartzen dira Alardea maite dutenak, gure herriaren esentziaren, arimaren sinbolotzat dutenak, eta hondatzeko ahalegin ororen aurrean babestu nahi dute, festaren kontra joateaz gain identitate kolektiboaren integritatearen kontra ere jotzea izango litzatekeelako.

“Herria”: “gu” kontzeptu hori erraz bihurtzen da “herri”, hausletzat, urratzailatzat hartzen den gutxiengo bat kanpoan uzten duen hesi bat altxatuta eraikitzen baita kontzeptu hori. Alarde Tradizionala iragartzen duten karteletako hitzak irakurri besterik ez da egin behar, “Irungo herriaren” Alarde gisa iragartzen baita, betiko Alardea defendatzen duten pertsonen identitate kolektiboa nola eraikitzen den ulertzeko. “Herri” terminoaren erabilerak –are monopolizazioak ere- hitzaren esangura sinboliko eta emoziozko guztia ateratzen du, eta festa edo, hobeto esanda, erritua edo tradizioa lerro bakar bat eginez lotzen du herriaren identitatearekin.



- Sektore tradizionalistak Irungo “herri” terminoaz egiten duen jabetze horren oinarrian, lehenik, kopuruen indarra dago –biztanleria interesatuaren gehiengoa ordezkatzeari, eta, bigarrenik, Alardea herriaren identitatearen sinbolo nagusitzat aintzatestea.
- “Herri” hitzaren erabilerak beste alde batzuk ere baditu, emakumeen murrizpenik gabeko partaidetzaren kontrako jarrera legitimatzeko: “herriak” subiranotasun nozioak gogoratu ohi ditu, bidegabe edo urruneko interpretatzen diren eta, kasu honetan, Betikoen jarrera justifikatu duten erakunde juridikoen gainetik egotea, eta bide batez kontra egitea emakumeen alde agertu diren agintari guztiei, are auzitegiek emandako epaiei.

Gizarte ordena: sektore tradizionalistarentzat, Alardeak indartu egiten du gizarte ordena ezarria, bai genero terminoetan bai botere eta gizarte ospe terminoetan.

- Sektore hau emakumeak Alardean sartzea galaraztearren antolatu den modua jendea biltzeko duen botere izugarriaren erakusgarria da, kausa komun baten aldeko borrokan sortzen den batasunarena, eta ekintza kolektiboak dituen aukerena, sekula ikusi gabeak berauek ordura arte.
- Alarde Tradizionalaren defentsarako manifestazioek izaera politiko, sozial edo laboraleko beste inolako mobilizazio baina jende gehiago inguratzen dute. Alardea ageri da Irunen –eta ondoko Hondarribian- gizonezko eta emakumezko gehien mugitzen dituen elementu gisa; Alardeak beste edozein aldaketa sozioekonomiko edo politikok baina jende gehiagori, eta sakonago, eragiten dio.

Aldaketaren aurreko erresistentziaren azpian dauden arrazoiak

Aldaketak erronka botatzen dio ordena finkatuari. Azkenean, arrazoiak ez daude hainbeste aldaketan; izan ere, jende askok esaten du aldaketak, gaur edo bihar, etorri egin behar zuela, eta arazoa formena dela, ez mamiarena. Arrazoiak aldaketa bultzatzen duten pertsonengan dautza. Hau da, argudioa ez da “ez dugu emakumerik desfilatzerik nahi”, baizik eta “ez dugu emakume eta gizonezko horiek desfilatzerik nahi”. Zergatik? Ereduari egokitzen ez zaizkion emakumeak eta gizonezkoak direlako. Besteak eroso sentitzen diren, nor diren eta dagokien papera badakiten ordena ezarriarentzako mehatxua dira.

Baina ez dute horrela adierazten, difamazio diskurtso baten bidez baizik. Borroka hau termino sinboliko, estereotipatueta garatzen da. Emakumeek desfilatzea nahi duten pertsonak demonizatzen dituzte: gizabanako gaiztoak dira, kaltegarriak, zitalak, diote. Harreman fikziozko bat ezartzen da, Alardearen emantzipazioaren alde dauden pertsona guztien eta ezker abertzale erradikaleko munduaren artean.

Aldaketak, era berean, erronka botatzen die maskulinitasun eta femininitasun ereduari. Maskulinitasun eta femininitasun eredu nagusiak eraikitzen dira, gizarteak txalotzen eta onartzen dituenak, eta beste eredu alternatibo, errefusatu eta arbuiatu batzuen kontra jartzen dituzte. Horrela, desfilatu nahi duten emakumeak feministak dira, lesbianak, prostitutak, beste aldean, berriz, matriarkak (emakumea-ama-emaztea) eta kantinerak (neska polita, objektu-emakumea) dauden bitartean. Emakume horien aldeko gizonak “marikoiak” dira, militar, matxo eta gizontasunean oinarritzen den maskulinitasun eredu hegemonikoaren aurrean.

Generoa ulertzeak lagundu egiten digu aldaketaren aurreko erresistentzia ulertzen, zeren eta gizon edo emakume izatea edo sentitzea gizarte eraikuntza bat besterik ez baita. Ez dio oinarri biologiko finko bati erantzuten, baizik eta gorputzari eta beronen ugaltze ahalmenari loturiko prozesu historiko eta praktika sozial bati. Ez generoa, ez historia, ez



tradizioa, ezin dira betikotzat eta finkatutzat hartu: dena jar daiteke zalantzan, dena alda daiteke.

Eskubide unibertsalak, kultur espezifikotasuna

Oso garrantzitsua da onartzea gatazka hau genero gatazka bat dela, kultur arloko eta ez politikakotzat aurkeztu nahi badute ere. Ulertu egin behar da, ezinbestekoa da, emakumeak kolektibo gisa bazterten diren esparru zabalagoa, eta honi eskatzen duen seriotasuna eman behar zaio, badago eta halako joera bat, gai hau festa munduari lotu eta garrantzia kentzeko. Eta baita berdintasun eskubideak ukatzeko ere, kultur ondarearen babesaren izenean. Virginia Maquieirak argi utzi zuen argudio honen engainuzko indarra:

Gaur egun, kulturaren izenean egiten dena da, hau da, kultur espezifikotasuna babesteak eta mantentzeak duen garrantziari buruzko diskurtsoa, mundu mailan indartsuen agertzen dena bizi dugun mundu honetan emakumeok ditugun erreklamo eta eskariak desaktibatzeko formatzat (Maqueira, 1999).

Erritoek eta festek kapsulatu egiten dituzte errealitatearen irudikapen sinbolikoak eta, Alardeen kasuan, errebindikazioaren mamia gizartearen erdigune sinbolikoa bera okupatzea da, emakumeak horretatik kanpo geratu edota kanporatuak izan baitira (Bullen & Diez, 2002:6). Izan ere, botereari lotutako espazio sozial eta sinbolikoek erakusten duten errealitate maskulilotua zalantzan jartzea da kontua.



ONDORIOAK

Festa ez da inola ere aisialdi adierazpen hutsa. Festan biltzen, agertzen eta legitimatzen baitira kultura eta gizartearen funtsezko hainbat alderdi, kultura eta gizarte horiek ezaugarritzat dituzten baloreak, ereduak eta hierarkiak batez ere. Ildo honetatik, emakumeek festan duten partaidetza maila ez da soilik emakumea izanik festaz gozatzeko dagoen aukeraren inguruko zerbait, baizik eta baita festa horretan erakusten eta legitimatzen ari denaren ingurukoa ere, emakumeek gizartean duten tokiari dagokionez. Festa gizarte ordenaren eszenaratze trinko eta bildu bat den neurrian, emakumeak festatik bazter uztea festatik beretik haratago doan bazterketa bat da, gizartean oro har sostengu dituen balore, eredu eta botere egituren indarra ageri-agerian uzten duena bera. Eta festa, gizarte ordena hori erakustiaz gain, legitimatzen ere ari da, komunitateak zein boterearen hainbat ordezkari parte hartzen duten errito-egitura baten bidez.

Berdintasunezko gizarte batean festek, ezinbestean, berdintasunezkoak izan behar dute.

Azterketa honen argitan, begi-bistakoa da oso alde handia dagoela Gipuzkoan emakumeek eta gizonen festetan duten partaidetzari dagokionez: emakumeen partaidetzaren zenbatekoa, kalitatea, esangura eta balioa, kasu guztietan, gizonezkoenaren azpitik daude. Eta hau agerikoa da, ez bakarrik festetan ikur ditugun ekitaldietan, baizik eta agertzen diren jarduera soziokulturalaren arlo guztietan ere, adibidez kirol, musika, kultur eta erlijio adierazpenetan zein dantza, sukaldaritza eta gastronomiakoetan.

Diferentzial hau ikusten da, era berean, eta festa ekitaldietako partaidetzaz gain, antolaketa-egituretan ere, emakumeek ez dute eta horietan sartu ahal izateko gizonen adina aukerarik izaten. Presentzia minoritarioa dute, edo bat ere ez, eta honen bidetik etorri ohi da emakumeek presiorik egiteko modurik ez izatea egungo partaidetza-baldintzak aldatzera begira.

Emakumeek festetan hainbat mailatan parte hartzeko topatzen dituzten zailtasunak eta erresistentziak hor badaude ere, egia da testuinguru batzuetan ageri direla emakumearen integrazioa bultzatzen duten faktore batzuk. Eta faktore horiek identifikatu eta bultzatu behar dira, hain zuzen emakumeak festetan integratzeko bide berriak zabaldu ahal izan daitezen.

Kezka eragiten duen beste alderdi bat festetan zehar sortzen den bortizkeria sexista da. Konklusio nagusia zera da, ez dela festari berez lotutako fenomeno bat, baizik eta egungo gizartearen berezko zerbait dela, eta festako testuingurua fenomeno hori agertzen den eremuetako bat besterik ez dela. Hala ere, argi da testuinguru horretan bortizkeria sexista bultzatzen edo errazten duten zirkunstantzia batzuk gertatzen direla.

Inolako zalantzarik gabe, azterketa honek Irun eta Hondarribiko Alardeetako gatazkaren ildotik jo behar du, horixe baitugu, Euskal Herrian, "gatazka nagusia", festei eta berdintasun kontuei dagokienez. Gai honi hemen heltzeak baina, alde batetik, gai honi buruz dagoeneko eginda dagoen analisi bat errepikatzea ekarriko luke eta, bestetik, oztopo ere izango litzateke azterketa honetan jorratzen diren alderdietako asko eta askori ekiteko. Hau horrela da, izan ere gatazka honen larritasuna, are muturreko egoeretara iristen dela, emakumeek desfileetan parte hartzearen inguruan biltzen da, eta horrela ez dago modurik arreta festaren beste alderdi osagarri batzuetara bideratzeko, esaterako kultur, musika, kirol adierazpenetara, besteak beste, edo festen antolaketa partaidetzara edota bortizkeria sexistara. Beste alderdi hauek ere, desfileak eta jendetsuak eta errito



gisakoak diren beste ekitaldi batzuk bezain entzutetsuak ez badira ere, festen zati funtsezko bat dira.

Alardeetako gatazkaren analisia alde batean uzteak eta beste herri batzuetan gertatzen dena jotzeak aukera ematen du horrelako gatazkarik sortzen ez denez beste herrietan emakumeek festetan gizonetako berdintasunez parte hartzen dutelako iritzia gaitzetzeko. Pertzepzio hau, izan ere, sarritan ikusi dugu landa-lanean zehar, Irun eta Hondarribian gertatzen denarekiko konparaziora jotzea baitago horren oinarrian. Eta kasu hau alde batean utzirik eta festaren parte diren ekitaldiak identifikatu eta aztertuz, modua izan dugu oso zabaldu eta sustraitutako desberdintasun mailak nabaritzeko, nahiz inon ez diren Alardeen gizarte oihartzunera iristen.

Emakumeak festan sartzeko oztopoak

- **Oztopo ideologikoak:**

- **Generoaren naturalizazioa:** emakumeei partaidetza ukatzen dieten jarrera inobilistek rol hegemonikoak defendatzen dituzte, arautzaileak, eta bultzatu egiten dituzte eredu tradizional, esentzializatu eta aldaezinak; eta errefusatu egiten dituzte, bitartean, genero irudikapen alternatiboak (emakumeek emakumeak ordezkatu behar dituzte, eta gizonetako gizonetakoak, edozein pertsona izan beharko balu ere paper horiek irudikatzeko, betetzeko aukera, sexua alde batera utzita).
- **Tradizioa asmatzea:** oso ohikoa da tradizioen gaur egungo irakurketa egitea, eta tradizioetat hartzea ekintza eta festa berri samarrak edo, sorburua aspaldikoa duten kasuetan, alderdi eta egokiera pila batean aldatu edo berrinterpretatu direnak; hala eta guztiz, horien egungo garapena jatorrizko eta tradizional jotzen da. Beste kasu batzuetan, tradizio berrien asmakuntzak erakutsi egiten du tradizioaren izaera dinamiko eta aldakorra. Orain, horren onarpen edo atzera botatzeak erakutsiko digu ezen, sarritan, berrikuntza onartzeko unean kontuan hartzen dela nork bultzatzen duen, eta gizarte ordena finkatua sendotzen edo zalantzan jartzen duen.
- **Emakumeek onartu egiten dute gizarte ordena, eta ez dituzte desberdintasunak** nabaritzen: ez da oso ohikoa izaten festa ekitaldiak garatzen diren formagatiko liskarrik sortzea, zeren eta emakume gehienek onartu egiten baitute gizarte ordena; hala, emakumeen eta gizonen arteko pertzepzio orokor eta hedatuenaren arabera, berdintasuna ematen da bai festako partaidetza bai gizartearen bertan ere; beraz, ez da desberdintasun egoerarik identifikatzen.
- **Festak gutxienek, berdintasuna lortzeko eginkizunetara begira:** Festa arloari atxikiriko esangura sinbolikoak direla eta, egunerokotik kanpo dagoen denbora eta espazio batean garatzen dela ulertzen dugu, eta, horregatik, bertan genero arteko desberdintasunei dagokienez gertatzen denak garrantzirik ez duela pentsatzera jotzen dugu. Festak aisia jartzen du lanaren aurretik, denbora eta espazio berezi batean garatzen da, eta espazio horiek eguneroko eta laneko errealitatek kanpo dauden esangurak dituzte; horregatik, eguneroko bizimoduan indarrean dauden arau edo baloreetako itxurazko urruntze bat geratzen da. Eta honek zaildu egiten du berdintasunaren arloko esku-hartzea.



- **Gizonezkoen jardueren hiperbalorizazioa:** Festa egitarauetako edukiek testuinguru sozio-historikoa islatzen dute, testuinguru horretako gizarte sistemaren egitura-hierarkizazioa, eta honek izandako aldaketak. Hierarkia sistema gizonezkoen eremu, ekitaldi edo jarduera batzuetako balorazio nagusian antzematen da, eta jarduera hauexek dira, hain zuzen normalean gizonezkoek egin dituztenak, egitarauetan sartzen diren eta emakumeak, nagusiki, kanpoan egon direnak.
- **Emakumeen jarduerak gutxiestea:** emakumeak inolako arazorik gabe sartzen dira festan gizonik ez dagoenean, gizonak ez daudenean (kostaldean, gizonak itsasoan zeudenean, gizonak falta direnean), gizonak nahi ez dutenean (festak gainbeheran doazenean) edo kasuan kasuko herriko urteko festa-egutegiko festa nagusiak ez direnean. Beraz, emakumeak bigarren mailako ekintzetan izaten dira protagonista, bigarren mailako rola betetzen dituzte (masa bereizi gabeen ekitaldietan) eta partaidetza handiagoa dute bigarren mailako festa eta ekintzetan. Honi dagokionez, oso zabaldua dago emakumeak sartzen diren tokian kasuan kasuko tradizioak edo festa ekitaldiak balioa galtzen duelako iritzia.
- Sozializazioari, heziketari eta emozio arloari lotutako oztopoak:
 - **Festa arloko sozializazioa:** zaila da festetan aldaketak sartzea, pertsona guztien heziketa eta sozializazio prozesuen zati baitira gizarte guzti-guztietan. Tradizioa edo historia defendatzen duten beste argudio batzuez gain, festetan hartzen diren paperak, bizitzako beste arlo batzuetan genero rola gertatzen den bezala, haurtzarotik beretik irakatsi eta geureganatutako paperak dira. Sozializazioak bermatu egiten du emakumeek eta gizonak jakitea non egon “behar” duten bai festan bai eguneroko bizimoduan.
 - **Emozio esperientziaren errepikatzea:** sozializazio prozesu honek beronek, bere aldetik, lotura emozional bat sortzen du hiritarren eta festaren artean, ospakizun hauek oroimenera dakartzaten oroitzapenen bidez. Nolabait, birsortu, atzera bizi behar izaten dira oroitzapen horiek festen bidez eta, horretarako, emozio aldetiko inplikazioa duen jendeak behar du gaur egun bizi duen ospakizunak ahalik eta antzik handiena izatea bere oroitzapenetan duenarekin. Honek eskatzen du ahalik eta aldaketarik txikienekin garatzea, eta zaildu egiten du aldaketak sartzea.
 - **Aisia, historikoki, fenomeno maskulinoa da:** aisia, atsedea eta dibertsiorako espazio gisa, finkatu egin da gure gizartean XIX. mendetik, eta XX. mendeak oso aurrera egin arte, gizonezkoak izan dira ia-ia modu eksklusiboan gozatu ahal izan dutenak. Aisiarako eremu maskulinotuen baten garapenak bere isla du festa arloan ere, honetan emakumeak berandu sartu direla ikusten baitugu, eta gaur egun ere presentzia eta protagonismo txikiagoa dutela. Oztopo hau egiturazkotzat ere har genezake.
- Egiturazko oztopoak:
 - **Gizarte sistemaren egiturazko sexismoa:** festak islatu egiten du egiten den testuinguru historiko eta kulturalaren errealitate soziala, ordena sozial ezarria erakusten eta biltzen du; gipuzkoar eremuan, gizarte sistemaren egiturazko sexismoa ageri-agerian geratzen da partaidetzaren, antolaketaren eta erreferentziazko ordena sinbolikoaren eremuetan.

- **Festak ez dira ezinbestean aglutinatzaileak:** Kokatzen diren gizartearen berezko gatazken isla ere badira festak. Ildo honetatik, festak ez dira beti jendeak bat egiteko unea izaten.
- **Festen erritualizazioa:** errito alderdia, funtsezkoa bera festa bakoitzari izaera eta zentzua emateko, aldaketaren eta berrikuntzaren kontra doa batzuetan. Erritoa zenbat eta formalagoa izan, arautuago eta serioagoa izan, are festaren ekitaldi nagusia eta ospe handikoa bada, pertsona prestatu batzuek egiten duten ikuskizuna eta parte hartzea edonorentzat zabalik ez dagoena, hainbat eta erresistentzia handiagoa tradizionalki gizonezkoek hartu dituzten postuetan emakumeak onartzeko.
- **Espazio publikoa da aintzatespen, ospe eta boterea sortzen eta ematen den gunea:** historiari eta kulturari erreparatuta, gizonezkoak izan dira, ez hainbeste espazio publikoa okupatu dutenak, baizik eta espazio hori sortu dutenak beren burua elkarren berdintzat eta elkartruckerako subjektu posibletzat hartzeagatik gauzatu ditzaketen elkartrukeengatik, eta balio potentzialki trukagarriko zerbaitek edukitzeagatik. Emakumeen presentziak aldatu egiten du espazio publikoaren izaera, hain zuzen ere inolako baloreren ekarpenik egiterik ez dutela jotzen delako, elkartruckerako subjektutzat hartzen ez direlako, eta sortzen dituzten espazioak pribatuekin asimilatzen direlako (beraz, espazio publikoaren baliorik gabeak dira). Horregatik, emakumeen ohiko jarduerak, sukaldaritza esaterako, ez dira aintzat hartzen eremu publikora igaro eta orduan gizonezkoek egiten dituzten arte, orduan bai, orduan gizartearen aintzatespena izaten baitute.
- **Berdintasunarekin gehien konprometitutako kolektiboek bazterretatik dihardute:** sarritan, festa finkatuen aurreko talde alternatiboak izaten dira berdintasunaren aldeko ekimenak sustatzen dituztenak; beraz, ez dute erabakiak hartzen diren eremuetan sartzeko aukerarik. Eskala eta gizarte sustraitze ahulagoko festak antolatzen diren auzoetan ere ageri dira. Festa nagusien antolaketan ari direnek normalean patroizkoak jarraitzen dituzte.

Emakumeek festen antolaketan parte hartzeko dauden oztopoak

- **Partaidetza eskasa oro har:** oso partaidetza maila baxua ikusten da festen antolaketan oro har. Inertzia honen eragilea zera da, antolaketa horretan murgiltzen diren pertsona urriak dagoena mantentzen ahalegintzen direla, eta honen ondorioz sorkuntzarik eta berrikuntzarik, eta horrenbestez emakumeen sartze berria bera ahalbidetzen ez duen gelditzea gertatzen da.
- **Antolaketaren hierarkizazioa:** gaur egun indarrean dauden partaidetza espazioetara sartzeko zailtasuna dago, zeren eta espazio “biziak” edo esklerotizatuak baitira, duela denbora asko batere aldatzeke mantentzen diren egiturei erantzuten diete eta; eta horietan botere harremanak aurrez daude finkatuta, eta emakumeek ezin dute partaidetza mailarik irabazi. Eremu hauetan gizonezkoak dira nagusi, eta sartzea lortzen duten emakumeek –gutxi dira-, ez dute behar adinako talde presiorik egiterik, festetako alderdi nagusiak, are periferikoak, aldatzeko.



- **Eginkizunen kontziliazioa:** Zaila da emakumeek festen antolaketan parte hartzea aurrez eta epe luze batez, famili bizitza eta lanekoa bateratu beharrak eragindako arazoengatik; izan ere, bateratu behar horrek askoz gehiago eragiten die emakumeei gizonezkoei baino. Errazagoa eta, beraz, ohikoagoa da partaidetza puntuala izatea, laguntza eginkizunetan, festa egiten ari den unean bertan, antolaketan partaidetza luzea izatea baino.
- **Festaren pribatizazioa:** festaren eta identitate kolektiboaren eraikuntzaren artean dagoen harreman estuaren eraginez –harreman honek ekartzen du festak herri baten izaeraren ezaugarriarik garrantzitsuena izatea- gizartearen zati bat, gizonezkoen kolektiboak eskuarki, tradizio eta festen jabe sentitzen da. Horregatik, pribatizatu egin da –horrela defini genezake behintzat- jarrera sexistak eta hauek dituzten ondorio baztertzaleak ukatzea errazagoa den eremu publiko bat. Festa “gurea” da, kolektibitate baten berezko ondarea, eta partikularizaziorako eta besteetatik bereizteko beharrezko idiosinkrasia bat islatzen du. Aldaketa ahalegin oro idiosinkrasia horri egin erasotzat ikusten da, eskubide orokorren gainetik; are gehiago, eskubide horiek interferentziazat ere interpreta daitezke. Identifikatzen gaituena blindatu beharraren ondorioz, ondare edo jabetza besterezintzat hartzen dugu festa; eta, edonola ere, ordena finkatua zalantzan jartzen duten kolektiboekin partekatu ezintzat defendatzen duten postueta heldu gara. Muturreko kasua Irun eta Hondarribian dago, herri horietan pribatizazioak dagoeneko esangura literala bereganatu baitu, elkarte edo fundazio bat (erakunde pribatu bat) baita, egun, festa “daukana”.

Aldaketa sustatzen duten faktoreak

- **Erakundeak:** Erakundeek oso botere eta erantzukizun handia dute ekitate edo zuzentasunerako jarraibideak finkatzeko unean. Aldaketak maila instituzionalean sartu ondoren, herritarrek –zailtasun batzuez izan badaiteke ere- onartu, bereganatu eta egokitu egiten dituzte.
- **Berdintasunarekin konprometitutako talde edo kolektiboak:** sarritan bazterretatik badihardute ere, talde hauek aldaketak eragiteko duten ahalmena ez da bazterrean uztekoa, nahiz aldaketa hauek, sarritan, gatazka egoerekin batera iristen diren.
- **Sentsibilizazioa:** aldaketarako gaitasuna badutela erakutsi duten kolektiboen ezaugarria honakoa da, berdintasunaren arloan halako kontzientziazte bat eta aholkularitza ona izatea.
- **Festak antolatzen dituzten taldeak:** Edozein festa-jardueraren ardura duen taldea –koadrila, klub edo elkarte bat- presio sozialerako oso puntu garrantzitsua da berdintasunaren aldeko aldaketak sartzeko, jarraibide bat finkatzeko, iritzia sortzeko eta jendearengan eragiteko.

Festak eta genero bortizkeria

- Festak ez du berez bortizkeriarik sortzen, baina festan ageriago geratzen da, eta gehiago hedatzen da festa garaian zehar.



- Emakumeen kontrako bortizkeria gizonek emakumeen kontra zertzen duten portaera oldarkor eta gehiegikeriazkoa legitimatzen duen sistema baten esparruan sortzen den genero bortizkeria bera da.
- Hainbat zailtasun ikusten da festetan emakumeen kontrako erasoak eta bortizkeria gertatzen direla onartzeko:
 - alaitasunetik, pozetik eta arazoak eta kezkak aldi baterako baztertzetik eraikitako festa-espirtuaren kontra joko ote den errezeloagatik
 - herriaren irudi desegokia emateko beldurragatik
 - bortxaketei medioetan ematen zaien garrantziagatik, festetan gertatzen diren beste jazarpen eta abusu mota batzuk ezkutuan geratzen diren bitartean
 - festa garaian horrelako ekintzen aurrean izaten den tolerantzia handiagoagatik, hau halako ahozko zein indarrezko eraso maila bat onartzeko, edota horrelakoen garrantzia minimizatzeko joera batez osatzen baita.



GOMENDIOAK

Gipuzkoako lurralde historikoko festak genero ikuspegitik aztertzeke lan hau eta analisisan jasotako ondorioak ikusirik, gomendio sorta bat egiten da, hain zuzen bi helburu harturik gogoan:

- 1. Festetan genero ikuspegia txertatzea.
- 2. Emakumeen partaidetza sustatzea.

Gomendioak sailkatzeko unean, kontuan hartu da lehen helburuari edo bigarrenari erantzuten dioten. Lehen atalean sartu egiten dira sentsibilizazio, prestakuntza, berrikuntza eta segurtasunari dagozkionak, festen antolaketa eta tratamenduan genero ikuspegia sartzea ahalbidetuko dutenak; bigarrenean, izaera espezifikoagoko gomendioak jasotzen dira, festa ekitaldien antolaketan eta ospakizunetan beretan emakumeen partaidetza sustatzera begira.

Gomendio hauek aukera emango dute Berdintasun Legea Gipuzkoako lurraldeko herri guztietako festen esparruan aplikatzen dela zaindu ahal izateko behar diren baliabide guztiak jartzeko; horrela emakumeen eta gizonen partaidetza librea bermatu ahal izango da, festa-denboran zehar kalean egiten den edozein eginkizun edo paperetan, eta ez da salbuespenetarako tokirik izango. Ildo honetatik, garrantzitsua da, halaber, ekimen instituzionalak abian jartzea legea bete dadin (dirulaguntzak kentzea, ekitaldi nagusietako partaidetza ukatzea edo espazio publikoetako presentzia galaraztea legea betetzen ez duten erakundeei), emakumeek bazterketa jasaten duten kasuak detektatzen diren guztietan jardunez, ekimen hauek herri kolektiboetatik etor daitezen edo gatazka sor dadin itxaroteke.

Festa arloan, egun, genero desberdintasunak ikusten ez direla, ezkutuan geratzen direla edo oharkabean igarotzen direla eta, azterketa honen emaitzei zabalkundea ematea azter daiteke, jarraitu beharreko gomendio nagusietakotzat. Izan ere, gaiari buruzko eztabaida sozializatzeko eta emakumeek festetan jasaten dituzten bazterketa egoerak argitara ateratzeko balioko luke.

Festetan genero ikuspegia txertatzea

Atal honetan, maila orokorreko gomendioak garatzen dira. Hauen helburua sentsibilizatzeko, prestatzea eta berritzea da. Gainera, segurtasunaren inguruko neurri orokorrak ere jasotzen dira.

1. Sentsibilizazioa

- Festetan berdintasuna sustatzeko kanpainak bultzatzea.
- Genero ikuspegia sartzea udal kanpaina guztietan.
- Kargu publikoak sentsibilizatzeko, bereizkeria gertatzen den ekitaldietara joan ez daitezen.
- Gipuzkoako Foru Aldundiaren eta udalen teknikariak eta politikariak sentsibilizatzeko, generoak festetan duen eraginaren inguruan.



- Gidak –checklist- prestatzea, batzordeei eta teknikariei zuzendurik, genero ikuspegia jorratuz festak aurrera ateratzeko kontuan hartu behar diren funtsezko alderdiak jasoz bertan.
- Hiritarrak sentsibilizatzeko kanpainak egitea test formatuan, horretako itemen bidez baloratu ahal izan dezaten beren festetan bizi duten sexismo maila.
- Berdintasun Kontseiluen ordezkari bat sartzea Festa Batzordeetan.

2. Prestakuntza

- Udaletako zein foru erakundeetako teknikariak eta politikariak genero ikuspegiari prestatzea, festa-ardatz bat ere sartuta horretan.
- Udaleko beste prestakuntza espazio batzuetan ere sartzea, jabetasun eskolatan esate baterako, festetan generoak duen eraginari lotutako gaiak.
- Festen edukien analisia bultzatzea, emakumezko adituak direla horretarako dinamizatzaile (berdintasun arloan espezializatutako teknikariak edo talde feministak).
- Festen edukiaren analisi/diagnostikoa egitea, maila lokaleko urteko festa zikloaren barnean.
- Eztabaidak sozializatzea, hauen bidez hainbat tradizio desmitifikatzearen, asmakuntzak edo jatorrizkoen berrinterpretazioak diren neurrian; honek tradizio berriak asmatzeko aukera ere emango du.

3. Berrikuntza

- Kudeaketarako espazio berriak sortzea, ez egungoak bezain ‘biziatuak’, emakumeak dauzkaten beste kolektibo batzuk erakartzearen. Batez ere jende gaztearekin lan egitea, festa ekitaldi eta giro berri horiek sortzeko.
- Errito, espazio eta sinbolo berriak sortzea, ‘tradizionaltzat’ hartutako festen izaera zaharkitua agerian lagatzen duten eta protagonismo berriak, festa erakargarriagoak eta partaidetza handiagoa eragiten dituzten beste jarduerak batzuekin batera (dagoeneko badirenekiko osagarritasun ikuspegi batetik, ez erabateko ordezkapenetik).
- Emakumeak ordezkatzeko dituzten sinboloak bilatzea edo egungoei esangura berriak ematea; erreferente berri horiek sortzen dituzten emakumezko figurak berreskuratzea.
- Festetan ordezkatu edo irudikatu gabeko emakumezkoen ekarpenak berreskuratzea edo nabarmenaraztea, esate baterako emakumeek egindako itsasoko lanbideak.

4. Segurtasuna

- Hiri espazioa segurtasunerako egokitzea, araudian genero ikuspegia sartuz, esate baterako atarien diseinuan, kaleetako argiztapenean eta abarretan.
- Hiri diseinuan printzipio hauek jarraitzea, hiriak eta herriak emakumeentzat seguruak izan daitezen eta hauek aukera izan dezaten, esaterako...
 - Ikusteko eta ikusiak izateko
 - Entzuteko eta entzunak izateko
 - Laguntza lortzeko



- Institutuzioetatik eta herri erakundeetatik lan egitea -festa batzordeak barne-, hirian oro har arriskutsu ikusten diren puntuak detektatzeko, eta festa barrutiari berari dagokienez, berriz, “puntu beltzen mapa” bat eginez, hirigintza eta segurtasunaren ardura duten teknikarientzat baliagarria izan dadin.
- Hainbat neurri hartzea ekintza bortitzekin lotutako jarrera xenofoboak murrizteko; hemengo bertako gizonak eta gizon etorkinek emakumeen kontra zertzen duten bortizkeriaren eraginaren eta ezaugarrien azterketa konparatibo bat egitea, hain zuzen portaera erasokor eta sexistak bultzatzen dituzketen faktoreak testuinguruan behar bezala kokatu eta aztertu ahal izatearren.

Emakumeen partaidetza sustatzea

Bloke honetan gomendio zehatzagoak aurkezten dira. Hauen helburua emakumeen partaidetza sustatzea da, bai festen antolaketan bai festetako ospakizunetan beretan.

1 Festa ekitaldien antolaketan:

- Festa batzordeetan emakumeak eta emakume taldeak sartzea bultzatzea (esate baterako, berriazko deialdiak eginez, erakartze kanpainak abian jarritz, etab.).
- Bilerak edo lantaldeak antolatzeko unean kontuan hartzea emakumeek zailtasun handiagoak dituztela bizitza pertsonala, familiakoa eta lanekoa batera eramateko.

2. Festa ospakizunetan:

Ondoren, festetan ohikoak diren jardueren (kirol, musika, sukaldaritza eta kultur arlokoen) arabera sailkatutako ekintza batzuk proposatzen dira. Horien helburua jarduera horietan emakumeen presentzia sendotzea, areagotzea eta bermatzea izango litzateke.

Kirol jarduerak:

- Modalitate femenino berriak sustatzea emakumeen partaidetza bultzatzeko, modalitate maskulinoak imitatu beharrik gabe, eta horrela emakumeek zeharo maskulinoak diren (lehia handiegia duten edo oldarkorregiak diren) kirolean parte hartzeko erakusten duten erresistentzia gainditu.
- Prestakuntza mailan emakumeen eta gizonen berdintasuna sustatzeko lan egitea, Gipuzkoako federazioen artean.
- Festa egitarauetan emakumeek egiten dituzten kirol jarduerak sartzea.
- Emakumeentzako kirol jardunaldiak bultzatzea, emakumeen kirol praktika ikusgarri egiteko.
- “Gipuzkoako Emakumezkoen Kirolaren Manifestuak” (2001) egindako eskariari erantzutea:

“Kirol ekitaldien antolatzaileek lan handia egin behar dute emakumeen eta gizonen arteko bereizkeria desagerrarazteko. Ildo honetatik, Herri Administrazioei eskatzen diegu dirulaguntzarik ez ematea bereizkeria hori jasotzen duten ekitaldiei edo era batera edo bestera emakumeen eta gizonen partaidetza mugatzen dutenei.”



Musika jarduerak:

- Festetarako musika taldeak kontratatzeko unean, talde horien sexu eraketa kontuan hartzea eta, ahal den neurrian, emakumeen eta gizonen presentzia orekatzen saiatzea.
- Musika eskaintzak sustatzen dituen edukiak, baloreak eta ereduak aintzat hartzea, genero ikuspegi batetik (kantuen hitzak, taldeak aurkezteko moduak, kartelak, etab.).
- Aztertzea emanaldiak emakumeentzat gizonentzat bezain erakargarriak diren, eta alderantziz.
- Gogoeta bat egitea musika sektore batzuetan gertatzen den emakume faltaren inguruan eta emakumezkoen bandarik edo emakumeen presentzia dutenik ez egotearen inguruan, desoreka hau konpontzeko neurriak hartzeko xedez.
- Eskola eta kontserbatorioen bidez, esperientzia pilotuak martxan jartzea neskak eta mutilak bultzatzearen normalean beste sexuarentzako egokitutako hartutako musikatresnak proba ditzaten, eta kideen artean emakumeak ere badauzkaten musika taldeen sorrera sustatzeko.

Sukaldaritza jarduerak:

- Emakumeen sukaldaritza birbaloratzeko moduaren gaineko gogoeta bat egitea, esate baterako amek alabei irakatsitako etxeko errezetak bilduz, eta onenak aukeratu eta argitaratuz.
- Sukaldaritza jarduerak sustatzea sukaldaritza pribatua-femeninoa/sukaldaritza publikoa-maskulinoa banaketa hausteko; esate baterako, gozogintza lehiaketak antolatzea, eremu honetan emakumeak iaioagoak baitira, kategoria femeninoak eta maskulinoak eginez, eta baita adinen arabera ere, emakumeek dakiten guztia erakutsi ahal izan dezaten eta, bide batez, gizonezkoak ere –haurrak, gazteak eta helduak- tradizionalki emakumeen jardueratzat hartu izan den horretara animatzearren.

Kultur jarduerak:

- Jarduera mota hau programatzean, kontuan izatea emakumearen lanak aintzatespena behar duela, horretarako propio sortutako espazioen bidez eta emakume artisten edota beste kultur arlo batzuetan ari direnen presentzia bermatuta.
- Haurrentzako jarduerak antolatzean, emakumeen presentzia duten ekimenak sartzen direla zaintzea.
- Kultur eskaintzak sustatzen dituen edukiak, baloreak eta ereduak aintzat hartzea, genero ikuspegi batetik.
- Aztertzea jarduerak emakumeentzat gizonentzat bezain erakargarriak diren, eta alderantziz.
- Hitzaldiak-edo antolatuz gero, hizlarien arteko parekotasuna bilatzea (emakumeak eta gizonak), eta edukietan ere genero ikuspegia sustatzea.
- Emakume bertsolarien emanaldi publikoak sustatzea.



BIBLIOGRAFÍA

- Amorós, C. (1994) *Feminismo, igualdad y diferencia*. México: UNAM.
- (1990) "Violencia contra las mujeres y pactos patriarcales". En V. Maquieira y S. Sánchez (comp.), *Violencia y sociedad patriarcal*. Madrid: Pablo iglesias, (pp: 39-53).
- (1994) "Espacios de iguales, espacios de idénticas." En Amelia Valcárcel (comp.): *El concepto de la igualdad*. Madrid: Ed. Pablo Iglesias.
- Aramburu Peluaga Antonio, 1979 *Orígenes Del Alarde De San Marcial: Las Milicias Forales*. Caja de Ahorros Provincial de Gipuzkoa: Donostia-San Sebastián.
- Arriaga, M. et alii (2005). *Las mujeres en la cultura y los medios de comunicación*. Sevilla: ArCiBel Editores.
- Badinter, E. (1993). *XY La identidad masculina*. Madrid, Alianza.
- Bakhtin, M. (1970) *L'oeuvre de François Rabelais et la culture populaire en moyen âge et sous la renaissance*, Paris: Gallimard.
- Bourdieu, P. (1980) "La domination masculine", en *Actes de la recherche scientifique*, Paris, nº84: p.2-31.
- Bullen, M.; Egido, J.A. (2003). *Tristes espectáculos: las mujeres y los alardes de Irun y Hondarribia*. Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco - Euskal Herriko Unibertsitateko Argitarapen Zerbitzua.
- Bullen, M. & Diez, C. (2002) "Violencia y cambio de culturas androcéntricas", comunicación presentada al IX Congreso de Antropología de la FAAEE, Barcelona (4-7 septiembre).
- 2008, "Fisiones / fusiones. Mujeres, feminismos y orden social" en Liliana Suarez, Rosalva Aída Hernández y Emma Martín, *Feminismos en la Antropología. Nuevas propuestas críticas*, Donostia-San Sebastián: ANKULEGI antropologia elkarte, pp.81-97
- 2006, "Derechos universales o especificidad cultural: una perspectiva antropológica" en Gorka Moreno y Xavier Kerexeta Erro (coord.) *Los Alardes del Bidasoa: Pueblo versus ciudadanía*, pp.21-45, Donostia-San Sebastián
- 2005, "Eskubide Unibertsalak ala kultur berezitasuna: ikuspegi antropologiko bat", en Gorka Moreno y Xavier Kerexeta Erro (koord.) *Bidasoako Alardea: Herria versus Hiria*, pp. 19-42, Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea.
- 2003(a) "Changing the gender of festivals", in M. Bullen, *Basque Gender Studies*, Reno: University of Nevada Press, pp252-270.
- 2003 (b) "Transformaciones socio-culturales y la recreación de una fiesta", en *Zainak 24: Las culturas de la ciudad 2*, Donostia: Eusko Ikaskuntza. pp. 937-952.
- 2002 "En el cruce: nuevos elementos sociales en una vieja ciudad fronteriza", comunicación presentada al IX Congreso de Antropología de la FAAEE, Barcelona (4-7 septiembre).



2000 "Hombres, mujeres, ritos y mitos: Los Alardes de Irun y Hondarribia" en Teresa del Valle (ed.) Perspectivas feministas desde la antropología social, Barcelona: Ariel. pp 45-78.

1999 (a) "Gender and Identity in the Alardes of Two Basque Towns", William A. Douglass et al. (eds.) Basque Cultural Studies, 149-177, Basque Studies Program, University of Nevada, Reno.

1999(b) "La construcción de género en el discurso sobre los Alardes de Irun y Hondarribia", Ankulegi, 3: 53-61.

1999 (c) "Cambio y confrontación en los Alardes de Irun y Hondarribia", in Carmen Díez & Mari Luz Esteban (eds.) Antropología del Género (Actas del VIII Congreso de Antropología: 2) 69-79, Santiago de Compostela.

1997 (a) "Identidad y género en los Alardes de Hondarribia e Irun", en Ankulegi 1:38-40.

1997 (b) "Las mujeres y los Alardes de Hondarribia e Irun", Bitarte, 11:35-56.

1997 (c) "Las mujeres y los Alardes de Hondarribia e Irun", Arenal, Vol. 4.1. 123-145

Camacho, J.; Guarín A.; Van Ausdal, S., (2008) "Historias de la Comida y la Comida en la Historia". Bogotá, Revista de Estudios Sociales N° 29, abril, págs. 11-12.

Delgado Salazar, R. (2001) "Comida y cultura: identidad y significado en el mundo contemporáneo". Estudios de Asia y África XXXVI:1, págs.: 83-108.

(2001) "Tiempo e Identidad: La representación festiva de la comunidad y sus ritmos". Ponencia presentada a las Jornadas de Antropología y Religión de Eusko Ikaskuntza, Iruña-Pamplona, 18-19/5/01.

Del Valle, T. (1991) El espacio y el tiempo en las relaciones de género. <<http://www.cholonautas.edu.pe/modulo/upload/ESPACIO-TIEMPO-GENERO.pdf>>

(1997) Andamios para una nueva ciudad: lecturas desde la antropología, Cátedra: Madrid.

Del Valle, T. y otras autoras. (1985) Mujer vasca. Imagen y realidad. Barcelona. Anthropos.

Diez Mintegui, C. (1996). "Deporte y construcción de las relaciones de género". Gazeta de antropología n° 12. <http://www.ugr.es/~pwlac/G12_10Carmen_Diez_Mintegui.html>

(1996a) "Emergencias etnográficas", El Diario Vasco, 20-10-96.

(1996b) "Deporte y la construcción de las relaciones de género", Gazeta de Antropología, N° 12, pp93-100.

(1999a) "Sistemas de género, desigualdad e identidad nacional", en P. Albite, et. al. Sociedad vasca y construcción nacional, 147-174, Donostia, Gakoa.

(1999b) "Mari, un mito para la resistencia feminista", en Ankulegi 3:63-72.

(2006) "Juventud y deporte. Una propuesta de cambio en la organización tradicional de la actividad". Revista de Dialectología y Tradiciones Populares, julio-diciembre, vol. LXI, n.o 2, págs. 129-144.



- Diez Mintegui, C.; Hernández, Jone M. (2009): ¿Acaso no hay diosas en el Olimpo? Práctica deportiva y sistemas de género: apuntes de un investigación en marcha. Informe inédito.
- Durkheim, É. (1984) Las Formas Elementales de la Vida Religiosa, Madrid: Akal.
- (1974) Las Reglas del Método Sociológico, Madrid: Morata.
- Eitzen, D. S.; G. H. Sage. (1997). Sociology of North American Sport. Dubuque I.A.: Brown.
- Emakunde, Instituto Vasco de la Mujer. (2009). Violencia contra las mujeres (actualizado a abril del 2009). <http://www.emakunde.euskadi.net/u72-preven/es/contenidos/informacion/viol_informe/es_emakunde/adjuntos/informe_violencia_abril_2009_es.pdf>
- Estornés, I. (1997). "Las mujeres y los Alardes". El Alarde y la Participación de las Mujeres [en línea].<<http://www.alarde.org/a6/infohis2.htm>>
- Farapi Antropología Aplikatua (2007). "Estudio documental sobre drogas y violencia de género". Txostenak, 18. Vitoria-Gasteiz : Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia = Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco. <http://www.gizaetxe.ejgv.euskadi.net/r40-2177/es/contenidos/informacion/publicaciones_ovd_inf_txostena/es_9033/adjuntos/informe_txostena18.pdf>
- Fernández de Larrinoa, K. (1997). Mujer, ritual y fiesta: género, antropología y teatro de carnaval en el valle de Soule, Pamplona-Iruña: Pamiela.
- Freixas, L. (2008). "La marginación femenina en la cultura". El País, 3 de Mayo de 2008 , <<http://www.laurafreixas.com/freixasarticulos21.htm>>
- Geoghegan, T. (2008). "Why don't girls play guitar?". BBC News Magazine. 11 abril 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7342168.stm>
- Gilmore, D.D. (1994) Hacerse hombre: concepciones culturales de la masculinidad, Barcelona: Paidós.
- Godelier, M. (1986), La Producción de Grandes Hombres: Poder y Dominación Masculina entre los Baruya de Nueva Guinea, Madrid: Akal/Universitaria.
- Hobsbawm E. (1986) "Introduction: Inventing Traditions", in Hobsbawm & Ranger (eds.) The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iguñiz, Felipe, 1979, Un día de San Marcial en Irun, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, Donostia-San Sebastián.
- Irigoién, I. (1991). "La autoridad y la danza en la plaza". Cuadernos de Sección. Antropología – Etnografía 8. págs. 117-129. <<http://www.euskonews.com/0263zbn/artikuluak/08117129.pdf>>
- Kerexeta Erro, Xavier, 2001, Dime de qué alardeas, publicación electrónica, www.alarde.org.
- Kirolarte (2002). Proyecto Itxaso. Estudio de las causas del abandono de la práctica deportiva en las jóvenes de doce a dieciocho años y propuestas de intervención. Diputación Foral de Guipúzcoa, Departamento de Cultura, Euskera, Juventud y Deportes.



- Larrañaga, C. (1997). "El bertsolarismo: una tradición oral transitada por el género-sexo". Cuadernos de sección. Historia-Geografía, 23 (1995) pp. 405-425, <<http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/vasconia/vas23/23405425.pdf>>
- Larrinaga, J. (2004) "Mujeres y soka dantza". Eusko news & Media , 17-24 de septiembre 2004. <<http://www.euskonews.com/0268zbnk/gaia26804es.html>>
- Llamas, R. (1994) "La reconstrucción del cuerpo homosexual en tiempos de SIDA", REIS (Revista Española de Investigación Sociológica), Monográfico sobre "Perspectivas Sociológicas del Cuerpo", N°68, octubre-diciembre pp141-171.
- Lotman, J.M.; Uspenskij, B.A. (1979). "Sobre el mecanismo semiótico de la cultura". En Lotman y la Escuela de Tartu, Semiótica de la cultura. Madrid: Ed. Cátedra, págs. 67-92.
- Luna, L. (1996). Leyendo como una mujer la imagen de una Mujer. España: Anthropos-Instituto Andaluz de la Mujer.
- Maquieira, A. (1998) 'Cultura y derechos humanos de las mujeres', en Pilar Pérez Cantó (coord.) Las mujeres del Caribe en el umbral del 2000, Madrid: Comunidad de Madrid Dirección General de la Mujer, Conserjería de Sanidad y Servicios Sociales. pp171-203.
- Messner, M. A. (1992). Power at play. Sports and the problem of masculinity. Boston: Beacon Press.
- Messner, M. A.; Sabo, D. F. Sabo) (1990) Sport, men, and the gender order. Illinois, Human Kinetics Books.
- Michaud, Anne (coord.) (2002). Pour un environnement urbain sécuritaire. Guide d'aménagement. Ville de Montreal. <http://ville.montreal.qc.ca/pls/portal/docs/page/femmes_ville_fr/media/documents/Guide_aménagement_environnement_urbain_securitaire.pdf>
- Miedzian, M. (1995). Chicos son, hombres serán. Madrid: Editorial Horas y Horas.
- Minervino, M. et al. (2003). "Historia de unión vasca de Bahía Blanca". Colección Urazandi Bilduma (8). Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu nagusia / Servicio Central de Publicaciones. <http://www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.net/r48-3872/es/contenidos/informacion/06_urazandi_coleccion/es_712/r01hRedirectContenidos/informacion/06_ura08/es_pdf/adjuntos/indice.pdf>
- Ministerio del Interior, Secretaría Técnica. (2007). Anuario Estadístico del Ministerio del Interior. Madrid: Ministerio del Interior.
- Moore, J. D.(1997) Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists, London: Sage.
- Moreno, Gorka y Kerexeta, Xabier (koord.), 2004, Bidasoaldeko Alardeak: Herria versus hiria, Udako Euskal Unibertsitatea.
- 2006, Los Alardes del Bidasoa: Pueblos versus ciudadanía, Lasarte: Antza.
- Morin, E. (1984) Sociologie, Paris: Fayard.
- Observatorio contra la Violencia Doméstica y de Género del Consejo General del Poder Judicial. (2007). Avance de conclusiones alcanzadas del análisis de las sentencias dictadas por los tribunales del jurado en el periodo 2001-2005 en materia de violencia de género y doméstica, relativas a homicidios o asesinatos entre los miembros de la pareja o ex pareja.



<http://www.cfnavarra.es/ASISTENCIAVICTIMAS/ANUNCIOS/Noticias/avance_resultados_sentencias_jurado.pdf>

Ortiz -Osés, A. & Mayr, K-F. (1981) El Matriarcalismo Vasco. Bilbao, Universidad de Deusto.

Pernanen, K. (1991). Alcohol in Human Violence. New York: The Guilford Press.

Rekalde, A.; Vilches, C. (2005). "Drogas de ocio y perspectiva de género". Txostenak, 16. Vitoria-Gasteiz : Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia = Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco.
<http://www.gizaetxe.ejgv.euskadi.net/r40-2177/es/contenidos/informacion/publicaciones_ovd_inf_txostena/es_9033/adjuntos/informe_txostena16.pdf>

Roma, J. (1996) "Fiestas: Locus de la iniciación y de la identidad" en J. Prat & A. Martínez (eds.) Ensayos de Antropología Cultural, 204-214.

Sage, G. H. (ed.) (1990). Power and ideology in american sport. Illinois: Human Kinetics Books.

San Juan Guillén, C.; Ocáriz Passevante, E. (2009). Evaluación de la intervención educativa y análisis de la reincidencia en la Justicia de Menores en la CAPV. Departamento de Justicia, Empleo y Seguridad Social. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia / Servicio Central de Publicaciones del Gobierno.

Sánchez Ekiza, K. (1997). "Oneski Dantzatzen". Ilustración y danza tradicional vasca". Revista Transcultural de Música. Trans Ib1.
<<http://www.sibetrans.com/trans/transiberia/ekiza.htm>>

Tranche, Mercedes, "Algunas claves sobre la historia del Alarde. Guía para comprender el conflicto", en Gorka Moreno y Xavier Kerexeta Erro (coord.) Los Alardes del Bidasoa: Pueblo versus ciudadanía, pp.78-101, Donostia-San Sebastián.

Turner, V. (1982) From Ritual to Theatre, New York: Paj. Publications.

Urbeltz Juan Antonio, 1995 Alardeak (Bertan; 8) Diputación Foral de Guipuzkoa: Donostia-San Sebastián.

ZZ.EE. (2001) Manifiesto del Deporte Femenino de Gipuzkoa.
<<http://www.gipuzkoakoeuskalpilota.com/es/plantillas/pdf/manifiestodeportefemeninoc.pdf>>



ERANSKINAK



1- ELKARRIZKETETARAKO GIDOIAK

SARRERA

- Talde, elkarte, erakunderen, ... bateko partaide al zara?
- Zein festa antolatzen duzue edo zein festetan parte hartzen duzue? Zergatik parte hartzen du zuen taldeak festa jakin hauetan? Zer nolako lotura dago?
- Zein festa mota da? Garrantzizkoa al da zuen herrian? Zer ospatzen edo adierazten da? Deskribatu festa, neurria, protagonistak, historia, eta abar.
- Garrantzizkoa al da, ala zein da zuen herrian duen garrantzia?
- Zer ospakizun, jai edo adierazpen egiten da?
- Zein parte-hartze maila du?
- Ezagutzen al duzue festaren jatorriaren historia? Zein da?
- Nola egiten da? Azaldu etapak, une garrantzizkoak, puntu bereziak, protagonistak, pertsonaiak...
- Zein lekutan dira ekitaldiak? Aipatu ekitaldiak eta lekuak, eta lekuaren garrantzia (funtsezkoa, garrantzizkoa, sinbolikoa, marjinala, eta abar.)
- Eta abar...

ANTOLAKETA

- Zeinek antolatzen dute festa? Zergatik? Esan zein diren pertsonaia horiek, talde formal edo ez formal bateko partaide diren, talde horretan libreki parte har daitekeen, eta abar... Emakume eta gizonen parte hartzen al dute?
- Zenbat denbora behar da festa prestatzeko? Aldiroko bilerak egiten al dira? Zein joan ohi dira?
- Zein zeregin edo erantzukizun daukazue zuotako bakoitzak? Ba al da alderik batzuek eta besteek dauzkaten erantzukizunetan? Nola banatzen dituzue lanak emakume eta gizonen artean?

(Emakumea bada)

- Nola sentitzen zarete: integratuta, baztertuta, lan berezi batzuetarako jarrita...?

- Antolaketa beti berdina da, urrats oso jakin batzuk ditu, beti errepikatzen da egitarau bera ala berritu al liteke, aldaketak sartzeko? Proposamen guztiak berdin balioesten al dira? Zeinek agintzen du? Zeinek erabakitzen du?
- Ba al da emakumerik agintzen duenik edo erabakietan zuzen parte hartzen duenik?
- [Behar hori ikusten denean] nola bultza daiteke antolamendu berdintasunezkoagoa, edo emakumeen parte-hartze handiagoa festaren antolamenduan edo lidergoan?



PARTE-HARTZEA

- Zeinek parte hartzen du festan? Partaidetza edo protagonismo maila desberdinak al daude festan? Hala bada, zein desberdintasun dago? Pertsonaiak, hierarkiak, eta abar...
- Emakumeek eta gizonek protagonismo maila ezberdinak eta/edo parte hartzeko modu desberdinak al dauzkate? Deskribatu eta azaldu. Pertsonaiak, izaerak, eta abar...
- Deskribatu emakume eta gizonezkoak protagonista diren une, ekitaldi eta pertsonaiak.
- Zer irizten diozue alde horri?
(Emakumea bada)
 - *Nola sentitzen zarete emakumeak, egokitzen zaizkizuen rol, ekitaldi, pertsonaiekin?*
 - *Nahi al zenukete posturen bat, eskuarki gizonek dutena?*

ALDAKETA ETA GATAZKA

- Izan al da aldaketarik denboran zehar emakume eta gizonen protagonismoan? Nolakoa izan da bilakaera hori? Deskribatu nola izan zen, gatazkarik izan al zen, nola konpondu zen, zein aldaketa gertatu ziren, eta abar...
- Nola gertatu ziren aldaketa horiek?
- Nork eragin zituen? Zein laguntza izan zuten? Zein aurkako?
- Gatazkarik izan al zen? Nola konpondu ziren?
- Zein izan dira aldaketa/gatazkaren protagonistak? Zein maila izan zuen gatazkak? Herri guztia sartu al zen ezbai horretan?

INDARKERIA

- Gertatzen al dira emakumeen aurkako abusu, jazarpen edo sexu indarkeriak, parte hartzen duzuen festetan? Zein kasu ezagutu duzue?
- Nola saihesta daiteke? Zein neurri hartu behar lirateke?
(Emakumea bada)
- Emakume bati abusua egiten zaionean nola jokatzten dute gizonezkoek? Laguntzarik ematen al dituzte gizonezkoek?
- Ezagutzen al dituzue hainbat herritan egiten diren kanpainak? (Donostia, Baiona, Iruñea, Tolosa...[erakutsi esku-orriren bat] Zer irizten diezue? Aski al da? Zer egin liteke gehiago? Antzeko kanpainarik egiten al da zuen herrian?

GAURKO EGOERA

- Zein neurri hartu behar lirateke festan berdintasuna bultzatzeko?



2- TALDEKO ELKARRIZKETETARAKO GIDOIA

SARRERA

- Talde, elkarte, erakunderen, ... bateko partaide al zarete?
- Zein festa antolatzen duzue edo zein festetan parte hartzen duzue? Zergatik zuen taldeak parte hartzen du festa jakin hauetan? Zer nolako lotura dago?
- Zein festa mota da? Garrantzizkoa al da zuen herrian? Zer ospatzen edo adierazten da? Deskribatu festa, neurria, protagonistak, historia, eta abar.
- Garrantzizkoa al da, ala zein da zuen herrian duen garrantzia?
- Zer ospakizun, jai edo adierazpen egiten da?
- Zein parte-hartze maila du?
- Ezagutzen al duzue festaren jatorriaren historia? Zein da?
- Nola egiten da? Azaldu etapak, une garrantzizkoak, puntu bereziak, protagonistak, pertsonaiak...
- Zein lekutan dira ekitaldiak? Aipatu ekitaldiak eta lekuak, eta lekuaren garrantzia (funtsezkoa, garrantzizkoa, sinbolikoa, marjinala, eta abar.)
- Eta abar...

ANTOLAKETA

- Zergatik? Zeinek antolatzen dute festa? Esan zein diren pertsonaia horiek, talde formal edo ez formal bateko partaide diren, talde horretan libreki parte har daitekeen, eta abar...Emakume eta gizonak parte hartzen al dute?
- Zenbat denbora behar da festa prestatzeko? Aldiroko bilerak egiten al dira? Zein joan ohi dira?
- Zein zeregin edo erantzukizun daukazue zuotako bakoitzak? Ba al da alderik batzuek eta besteek dauzkaten erantzukizunetan? Nola banatzen dituzue lanak emakume eta gizonen artean?
- Antolaketa beti berdina da, urrats oso jakin batzuk ditu, beti errepikatzen da egitarau bera ala berritu al liteke, aldaketak sartzeko? Proposamen guztiak berdin balioesten al dira? Zeinek agintzen du? Zeinek erabakitzen du?
- [Behar hori ikusten denean] nola bultzatzen daiteke antolamendu berdintasunezkoagoa, edo emakumeen parte-hartze handiagoa festaren antolamenduan edo lidergoan?

Elkarrizketagilearentzat: kontuan hartu Bilgunekeo proposamenak

Antolaketa:

- 1 Emakumeek parte hartzen dute ala ez; jai batzordeetan, erakundeetan, txosten batzordean.
- 2 Kontuan hartzen den emakumeen iritzia edo kontuan hartzen den emakumeen hitza erabakiak hartzerakoan.
- 3 Rol banaketa tipikoa birstortzen den (emakumeak garbitu, gizonezkoek eszenatokia jarri)



- | | |
|---|--|
| 4 | Festak antolatzeko bileretan emakumeen parte-hartzea bultzatzen ote den bitartekoak jarritz (ordutegiak egokitu, ludotekak, eta abar...) |
| 5 | Emakume feministarik edo emakume talderik ba ote den festen antolaketan. |

PARTE-HARTZEA

- Zeinek parte hartzen du festan? Partaidetza edo protagonismo maila desberdinak al daude festan? Hala bada, zein desberdintasun dago? Pertsonaiak, hierarkiak, eta abar...
- Emakumeek eta gizonek protagonismo maila ezberdinak eta/edo parte hartzeko modu desberdinak al dauzkate? Deskribatu eta azaldu. Pertsonaiak, izaerak, eta abar...
- Deskribatu emakume eta gizonezkoak protagonista diren une, ekitaldi eta pertsonaiak.
- Zer irizten diozue alde horri?

Elkarrizketagilearentzat: kontuan hartu Bilguneko proposamenak

Jardueretan parte hartzea:

- | | |
|---|---|
| 1 | Jardueraren bat ba ote den emakumeen partaidetza debekatuta dagoena. |
| 2 | Partaidetza debekatuta ez egon arren, ba ote den jarduerarik emakumeek parte hartzen ez dutena. Zein garrantzi dute jardura hauek festaren barruan? |
| 3 | Jarduerarik ba ote den festan rol estereotipatu edo baztertzailleak birstortzen dituen (adibidez, mahaingurua amentzat "haurrak nola hobeto zaindu...") |
| 4 | Emakumeentzako jarduerarik ba ote den. |
| 5 | Emakumeen partaidetza sustatzeko neurriak hartzen ote den. |
| 6 | Emakumeek herrian egiten dituzten ekarpen kulturalak erakusten diren. |

ALDAKETA ETA GATAZKA

- Izan al da aldaketarik denboran zehar emakume eta gizonen protagonismoan? Nolakoa izan da bilakaera hori? Deskribatu nola izan zen, gatazkarik izan al zen, nola konpondu zen, zein aldaketa gertatu ziren, eta abar...
- Nola gertatu ziren aldaketa horiek?
- Nork eragin zituen? Zein laguntza jaso zuten? Zein aurkako?
- Gatazkarik izan al zen? Nola konpondu ziren?
- Zein izan dira aldaketa/gatazkaren protagonistak? Zein maila izan zuen gatazkak? Herri guztia sartu al zen ez bai horretan?

INDARKERIA

- Gertatzen al dira emakumeen aurkako abusu, jazarpen edo sexu indarkeriak, parte hartzen duzuen festetan? Zein kasu ezagutu duzue?



- Nola saihets daiteke? Zein neurri hartu behar lirateke?
- Ezagutzen al dituzue hainbat herritan egiten diren kanpainak? (Donostia, Baiona, Iruñea, Tolosa...[erakutsi esku-orriren bat] Zer irizten diezue? Aski al da? Zer egin liteke gehiago?

Elkarrizketagilearentzat: kontuan hartu Bilguneko proposamenak	
Eraso sexistak:	
1	Prebentzioa: festak ospatzen diren egun eta lekuetan propaganda egitea.
2	Arrisku lekuak adierazi eta neurriak hartzen dira konpondu edo seinaleak jartzeko.
3	Festa lekuak emakumeentzako espazio libreak dira; argi esaten da erasotzaileak ez direla ongi etorriak eta ez dela erasorik onartzen.
4	Ekintza zehatzak: erasoen aurkako esku-orriak, puntu beltzen mapa, beste propaganda bat.
5	Erantzunik ba ote den erasoak gertatzen denean.

GAURKO EGOERA

- Zein neurri hartu behar lirateke festan berdintasuna bultzatzeko?

Elkarrizketagilearentzat: kontuan hartu Bilguneko proposamenak	
Osagai sexistak:	
1	Festari buruzko propagandak ba ote daukan eduki sexistarik (bitarteko desberdinak kontuan hartuz).
2	Jarduerarik ba ote den emakumeak ezkututzen dituen edo gizonezkoen arabera dena.
Musika:	
1	Eduki sexistak dituen musika.
2	Dantzaldi edo musika taldeek emakumeen irudi eskasa ematen dute.
3	Emakumez osatutako musika talderik ba ote den. Emakume musikariek badute lekuri, ikus daitezke.
Hizkera:	
1	Hizketa edo eduki sexistak erabiltzen ote diren propagandan, karteletan, egitarauan, eta abar..
Festa lekuak:	
1	Emakumeei ikara ematen dien lekuak ote dauden, leku ilunak, leku bazterrak, margolan sexistak, eta abar...
2	Emakumeentzako sarrera errazten duten elementurik ba ote den (kotxetxoentzako sarrera, bertaraino iristen den garraio publikoa, eta abar...

3- BEHAKETARAKO GIDOIA

LEKUAREN DESKRIBAPEN OROKORRA

- Ibilbidea non hasten den eta zein kale igarotzen dituen:
- Zein geldialdi egiten dituen:

FESTAREN ETA PARTAIDEEN DESKRIBAPEN OROKORRA

PARTE-HARTZAILEAK

- Bada hitzaldi edo ekitaldi sinbolikorik, festari hasiera ematen dionik. Nortzuk egiten duten.
- Danborrada/segizioaren osaera... (mistoa da?)
- Desfilean kideek adierazitako irudiak (zertaz mozorrotuta dauden edo zeren jakina egiten duten)
- Karroza nortzuk osatzen duten, zeren jakina egiten dute?
- Geldialdiak egiten dituzten, horietan zer egiten duten, geratzen diren lekuetan nola hartzen dituzten.

IKUSLEAK

- Desfilea ikusteko biltzen diren pertsona motak (gizonak/emakumeak, adinak, mozorrorako hautatutako irudiak, taldeak –peñak-, horien partaideak, ...)
- Ikusleen jarrerak:
- Behatu bakarrik egiten dute ala nolabait parte hartu?
- Abesten laguntzen dute? Danborrik jotzen?
- Desfilea igaro ostean, atzetik joaten dira ala beste leku batzuetara alde egiten dute?
- Zer egiten dute geldialdietan?

MUSIKA

- Abestietan zein hizki sartzen dira?

BESTE BATZUK

- Kanpoko zonaldeen egoera orokorra (argiztapena, ...)



4- EUSKAL HERRIKO BILGUNE FEMINISTA

Jaietako kanpaina 08

Jai herrikoi eta parekideen alde, emakumeok jaietan!!!

Festa da herri honetan nigarra begitik kentzen duen tenpesta” zioen poetak. Jaiak ordea ez ditugu guztiok berdin bizi.

Ezin dira herrikoiak deitu emakumearen parte hartzea eragozten duten festak, ez dago burua asko astindu beharrik adibideak topatzeko, hor ditugu Alardeak, Danborrada...

Ezin da herriaren erdia albo batera utzi eta ez ikusiarena egin. Jaiak parekideak izan behar dira, eta behingoz, emakumeak baztertu edota kontuan hartzen ez dituztenak desagertzeko bidea egin behar dugu.

Ezin dugu ahaztu beste hainbatetan ere jaiak erasotzaile eta diskriminatzaileen aterpe izaten direla. Jaiak guztionak eta guztiontzat izan behar dira.

Horregatik, maila guztietan emakumeen parte hartze parekidea sustatu eta eraso sexistekin amaitzeko irizpide batzuk jarri nahi ditugu guztien eskura. Irizpideok jaiak baloratu eta hutsuneen aurrean neurriak hartzeko bideratuta daude.

Kanpaina hau zure herrian edo festaren batzuetan martxan jartzeko asmoa baduzu jakinaraziezaguzu mesedez. Horrela gure laguntza eta baliabideak zuen esku jartzeko aukera izango dugu. Egin klik hemen.

1. PARTE HARTZEARI DAGOKIONEZ:

Antolakuntzan:

Herriko jaien antolakuntzan emakumeek parte hartzen duten: jai batzordeetan, erakundeetan, txosna batzordean.

Emakumeen ikuspegia eta ekarpena kontutan hartzen den. Erabakiak hartzeko kontutan hartzen diren.

Antolakuntzako lan banaketetan rol diskriminatzaileak erreproduzitzen diren (emakumeak garbitu eta gizonak eskenatokia muntatu adibidez).

Bitartekoak jartzen diren emakumearen partehartzea bultzatu eta bermatzeko (ordutegiak egokitu, ludoteka zerbitzuak emakumeak bileretan parte hartzeko aukera izateko, dinamikotasuna, lekua...)

Eragile feministak edo emakume taldeak dauden jaien antolakuntzan.

Ekimenetan:

Emakumeen partehartzea eragotzita dagoen ekintzarik dagoen.

Nahiz eta eragotzita ez egon emakumeak parte hartzen ez duten ekintzak dauden; eta ekintza hauen garrantzia jaien barnean.

Emakumeen rol eta diskriminazio egoerak erreproduzitzen eta mantentzen dituen ekintzak dauden (amentzako kafe tertulia: “nola zaindu hobeto gure seme-alabak”, edo sexualitate tailerra: “nola eman gizonei plazer handiagoa”, adibidez).

Emakumeentzat ekintzarik dagoen.



Neurriak jartzen diren emakumearen partehartzea bultzatu eta bermatzeko.

Herriko kulturen emakumeek egindako ekarpenak azalerazten diren.

2. OSAGAI SEXISTAK:

Herriko jaien inguruan bideratzen den propagandan eduki sexistarik dagoen, komunikatzeko eta propaganda kaleratzeko bide ezberdinak kontutan hartuz: hitzezkoa, ez hitzezkoa, komunikazio grafikoa, irudiak, sexu estereotipoak... Emakumea inbisibilizatzen duten edota eredu maskulinoarekin lotzen diren jarduerak. Balore eta irudien zuzenketa eginda eredu berri eta anitzak plazaratzen diren.

Musika:

Eduki sexistarik duen jai egunetan eta jai eremuetan entzuten eta erabiltzen den musikak.

Kontratatzeko diren berbena eta musika taldeetan emakumeen irudia ahultzen eta objektu bihurtzen den.

Emakumez osatutako taldeak dauden, hau da, emakume musikariak beren espazioa duten, bisibilizatzen al diren.

Hizkuntza:

Euskara ez da androzentrikoa edo sexista hizkuntza bezala, haren erabilera baizik.

Erabiltzen dugun hizkuntzak propagandan, karteletan, komunikatuetan, jai-egitarauan eduki sexista duen. Jarraian erabilgarriak izan daitezkeen adibide batzuk:

Maskulino singulararen ordezkari: emakumezko eta gizonetzkoak batera izendatzen dituzten generikoak erabiltzea. Femeninoa eta maskulinoa batzen duena: “edo”

“El responsable” = “La persona responsable. La o el responsable...”

maskulino pluralaren ordezkari: sexu biak batzen dituzten generikoak. Femeninoa eta maskulinoa batzen duena: “eta”

“Los ciudadanos” = “La ciudadanía / el pueblo / las y los ciudadanos...”

“Los jóvenes” = “La juventud / las y los jóvenes...”

Espazioa, jai guneak:

Emakumei beldurra sortzen dien guneak dauden, kaletik aske ibiltzeko duten eskubidea urratuz: argiztatu gabeko guneak, leku isolatuak, espazioa sexista bihurtzen duten elementuak: pintada sexistak...

Emakumeen sarbidea errazten eta bultzatzen duten elementuak dauden (gurpildun aulkixoen sarbidea, garraio publikoan ailegatzeko aukera...).

3. ERASO SEXISTAK:

Erasoak gertatu ez daitezen, prebentzioa:

Edozein eraso gertatu baino lehen hauen kontrako propaganda jai egunetan herrian eta jai



lekuetan dagoen.

Herrian egon daitezkeen leku arriskutsuak identifikatuak dauden eta horiek konpontzeko soluziobideak aurkitzeko (Udaletxeari konpontzeko eskatu) borondatea eta proiektua dagoen. Ezinezkoa bada, seinalizatua dagoen.

Jai guneeak emakumearentzat espazio libre bilakatu eta irudikatzen duten. Bertan erasotzaileak gaizki hartuak direla eta erasorik ez direla onartzen argi eta garbi jakinarazten den.

Ekimen konkrituak: erasoen aurkako eskuorriak, puntu beltzen mapa edota antzeko propaganda dagoen.

Erasoa gertatzen denean, erantzun:

Eraso bortitz bat gertatu ondoren eman beharreko urratsak koordinatzeko planteamendua dagoen. Hau da, eraso baten aurrean protokolo bat dagoen.

<http://www.bilgunefeminista.org/egitasmoak/jaiak.htm>

